МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4/2015

ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ”

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (20) 2015

Включено до Переліку наукових фахових видань України з питань економіки (наказ МОНУ від 10.10.2013р. №1411)
та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (OAJI), CiteFactor

УДК 336
ББК 65.26

ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ISSN 2304-1692

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

•№ 4 (20) • 2015•

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол № 5 від 31.12.2015 р.

Виходить 4 рази на рік.

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Засновник: Університет банківської справи Національного банку України (м. Київ).

Видавець: Черкаський навчально-науковий інститут Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія:

Головний редактор:

ДМИТРЕНКО Микола Гаврилович
кандидат економічних наук, професор, Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи».

Заступник головного редактора:

ПУСТОВІЙТ Роберт Фрідріхович
доктор економічних наук, професор, Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи».

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна
кандидат економічних наук, Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи».

Члени редколегії:

АБІШЕВ Алі Ажімович
доктор економічних наук, професор, Університет міжнародного бізнесу (Республіка Казахстан);

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович
доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи»;

КУЗНЄЦОВА Анжела Ярославівна
доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи»;

ЛАПКО Олена Олександрівна
доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи»;

НИЖЕГОРОДЦЕВ Роберт Михайлович
доктор економічних наук, завідувач лабораторією, Інститут проблем управління Російської академії наук (Російська Федерація);

РЯХОВСЬКА Антоніна Миколаївна
доктор економічних наук, професор, Інститут економіки та антикризового управління (Російська Федерація);

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна
доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи»;

ТРИДІД Олександр Миколайович
доктор економічних наук, професор, Харківський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»;

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович
доктор економічних наук, професор, Поліський державний університет Національного банку Республіки Білорусь (Республіка Білорусь).

Адреса редакційної колегії: Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»,
вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028
тел. (0472) 71-99-52, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

© Черкаський навчально-науковий інститут
Державний вищий навчальний заклад
«Університет банківської справи»

ISSN 2304-1692

CHERKASY EDUCATIONAL-SCIENTIFIC INSTITUTE
OF THE STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
"BANKING UNIVERSITY"

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

№ 4 (20) 2015

Included in the list of research and professional publications of Ukraine on economics
(Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1411 of October 10, 2013)

UDC 336
LBC 65.26

CHERKASY EDUCATIONAL-SCIENTIFIC INSTITUTE
OF THE STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
"BANKING UNIVERSITY"

ISSN 2304-1692

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL «FINANCIAL SPACE»

• № 4 (20) • 2015 •

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution"Banking University" protocol № 5 31/12/2015

Published 4 times a year.

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Founder: The State higher educational institution"Banking University".

Publisher: Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution"Banking University".

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board:

Editor-in-Chief:

DMYTRENKO Mykola Gavrylovych
Candidate of Economics, Professor, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution"Banking University".

Deputy Editor-in-Chief:

PUSTOVIYT Robert Fridrikhovych
Doctor of Economics, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution"Banking University".

Executive secretary:

HMYRIA Viktoria Petrivna

Candidate of Economics, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution"Banking University".

Members of Editorial Board:

ABYSHEV Ali Azhymovych

Doctor of Economics, Kazakh Turar Ryskulov Economic University (Kazakhstan);

BARANOVSKY Olexandr Ivanovych

Doctor of Economic Sciences, The State higher educational institution"Banking University";

KUZNETSOVA Angela Yaroslavivna

Doctor of Economics, The State higher educational institution"Banking University";

LAPKO Olena Oleksandrivna
Doctor of Economics, The State higher educational institution"Banking University"

NIZHEGORODTSEV Robert Mikhaylovich

Doctor of Economics, Head of the Laboratory, Institute of Control Sciences of Russian Academy of Sciences (Russian Federation)

RYAHOVSKA Antonina Nikolaevna

Doctor of Economics, Institute of Economics and Crisis Management (Russian Federation);

SMOVZHENKO Tamara Stepanivna
Doctor of Economics, The State higher educational institution"Banking University"

TRYDID Olexandr Mykolaiovych
Doctor of Economics, Kharkov educational-scientific Institute of the State higher educational institution"Banking University";

SHEBEKO Konstantin Konstantinovich

Doctor of Economics, Polessky State University of the National Bank of Belarus (Belarus).

Editorial office address: V. Chornovol st., 164, Cherkasy, Ukraine, 18028
tel. (0472) 71-99-52, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ISSN 2304-1692

© Cherkasy educational-scientific Institute
of the State higher educational institution
"Banking University"

ЗМІСТ / CONTENT

БАНКІВСЬКА СПРАВА

Jurij ***RENKAS***
LABORISM AS A BASIS FOR THE CREATION OF MONETARY UNIONS 9

АНІСІМОВ *В'ячеслав Валентинович*
КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ В УМОВАХ АНЕКСІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ 19

Viacheslav V. ***ANISIMOV***
COMMERCIAL BANKS UNDER ANNEXATION OF THE CRIMEA RUSSIAN FEDERATION 25

Denis V. ***GRIZOGLAZOV***
THE POSSIBLE IMPACT OF FISCAL DECENTRALIZATION ON ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE 27

ДАЛГИЧ *Каріна В'ячеславівна*
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 31

Karina V. ***DALGIC***
DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE 38

ДРУГОВ *Олексій Олександрович*
ПРИЙМА *Оксана Володимирівна*
РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 40

Oleksiy O. ***DRUHOV***
Oksana V. ***PRYIMA***
RESTRUCTURING OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS 49

КРАВЧУК *Ігор Святославович*
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕРИВАТИВІВ 51

Igor S. ***KRAVCHUK***
ECONOMIC AND LAW ANALYSIS OF DERIVATIVES 57

ЛЕБІДЬ *Олеся Вікторівна,*
ЧОРНОБАЙ *Анастасія Сергіївна*
ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ 59

Olesya V. ***LEBID***
Anastasiya S ***CHORNOBAI***
THE VALUATION OF BANK'S CURRENCY OPERATIONS EFFICIENCY LEVEL 65

МІЩЕНКО *Володимир Іванович*
ЛЬОН *Ігор Михайлович*
ТРАНСФОРМАЦІЯ КІЛЬКІСНОЇ ТЕОРІЇ ГРОШЕЙ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ 67

ЗМІСТ / CONTENT

Volodymyr I. ***MISHCHENKO***
Igor M. ***LON***
THE TRANSFORMATION OF THE QUANTITY THEORY OF MONEY AND ITS USE IN CENTRAL BANKING 73

Nelya G. ***NAGAICHUK***
Iryna V. ***TKACHENKO***
FINANCIAL CONGLOMERATES: SIGNS OF IDENTIFICATION, PECULIARITIES OF FORMATION AND REGULATION IN UKRAINE 75

ШАПОВАЛ *Олексій Андрійович*
ОПТИМІЗАЦІЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ 80

Oleksii ***SHAPOVAL***
THE OPTIMISATION OF FUNDING BASE OF BANKING CONSUMER LENDING 86

ЦИСТАН *Ірина Василівна*
ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВ, ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 88

Iryna V. ***TSYSTAN***
INVESTMENT BANKS POTENTIAL USE AS IMPORTANT PRECONDITION FOR DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE 92

Myroslava E. ***KHUTORNA***
Olga M. ***BARTOSH***
INFLATION TARGETING IN UKRAINE: PRECONDITIONS, CHALLENGES AND PROSPECTS 94

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, АУДИТУ І КОНТРОЛЮ

ГРИГОРЕВСЬКА *Олена Олександрівна*
ХМАРА *Юлія Віталіївна*
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ 99

Olena O. ***HRYHOREVSKA***
Julija V. ***HMARA***
PROBLEMS OF FORMATION IN THE MAIN ACCOUNTING OF FINANCIAL INSTITUTIONS *106*

ДОЛБНЄВА *Деніза Вадимівна*
НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УТВЕРДЖЕННЯ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ *108*

Deniza V. ***DOLBNEVA***
THE NECESSITY AND PROSPECTS OF ADOPTION OF THE EFFECTIVENESS AUDIT AS A FORM OF THE STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE 113

Микола Сергійович ***МЕЛЬНИК***
Ганна Михайлівна ***ЛЮТОВА***
ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ДОХОДІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ, ЇХ ВИЗНАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ 115

Mykola S. ***MELNYK***
Anna M. ***LYUTOVA***
PECULIARITIES OF REFLECTING THE INCOME OF CREDIT UNIONS IN THE FINANCIAL STATEMENTS, IT'S RECOGNITION AND CLASSIFICATION 120

ШЫМЧЫК-МАДЕЙ *Катерина*
МАДЕЙ *Ян*
СИСТЕМА ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ И КОНТРОЛЬ В ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА 122

Katarzyna ***SZYMCZYK-MADEJ***
Jan ***MADEJ***
THE INTERNAL CONTROL SYSTEM AND OTHER CONTROLS IN ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM 130

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

БАЛАН *Олександр Сергійович*
КОТЛЯР *Олена Анатоліївна*
ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ В ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ З ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА 132

Alexander S. ***BALAN***
Elena A. ***KOTLYAR***
FEATURES MONITORING IN INVESTMENT PROJECTS BIOFUEL 137

ВДОВЕНКО *Лариса Олександрівна*
ЧЕРНЕНКО *Дмитро Сергійович*
КЕЛЬМАН *Олександр Валерійович*
УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ – ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ 139

Larisa O. ***VDOVENKO***
Dmitry S. ***CHERNENKO***
Alexander V. ***KELMAN***
CAPITAL MANAGEMENT - THE BASIS OF ENTERPRISES EFFICIENCY OF AGRICULTURAL AREAS 143

БОБРОВСЬКА *Надія Володимирівна*
ГРИЦЕВСЬКА *Олена Анатоліївна*
СУХОРУКОВА *Вікторія Володимирівна*
ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЖОВТНЕВОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 145

Nadia V. ***BOBROVSKA***
Olena A. ***HRYTSEVSKA***
Viktoriia V. ***SUKHORUKOVA***
FORMATION OF FINANCIAL RESULTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE ZHOVTNEVOE AREA OF MYKOLAIV REGION 149

ЗМІСТ / CONTENT

ГОРДУНОВСЬКИЙ *Олег Миколайович*
СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ 151

Oleg M. ***GORDUNOVSKY***
NATURE AND FORMS OF ECONOMIC FREEDOM AND ITS PECULIARITIES IN UKRAINE 157

ЛИТВИНОВ *Анатолій Іванович*
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ВІДТВОРЕННЯ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ 159

Anatoly I. ***LITVINOV***
RISK MANAGEMENT AND INSURANCE IN THE SYSTEM OF REPRODUCTION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE 165

РУБЦОВА *Наталія Миколаївна,*
ЧКАН *Ірина Олександрівна*
СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 167

Nataliya M. ***RUBTSOVA***
Irina O. ***CHKAN***
MODERN MEDICAL INSURANCE MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS 173

ТРЕТЯК *Наталія Миколаївна*
НАГАЙЧУК *Неля Григорівна*
ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 175

Natalya M. ***TRETYAK***
Nelya G. ***NAGAICHUK***
OPTIMAL FORMATION OF FINANCING INNOVATION OF ENTERPRISE 181

ХАУСТОВА *Ксенія Михайлівна*
ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЇ 183

Kseniia M. ***KHAUSTOVA***
INVESTMENT AND INNOVATION STRATEGY OF ENTERPRISE AND APPROACHES TO ITS CLASSIFICATION 188

ДО УВАГИ АВТОРІВ! **190**

TO THE ATTENTION OF AUTHORS! **192**

JEL CLASSIFICATION: E24, E27, F02, F5

LABORISM AS A BASIS FOR THE CREATION OF MONETARY UNIONS

Jurij RENKAS
Assistant Professor, Department of Accountancy
Cracow University of Economics, Poland
E-mail: renkasj@uek.krakow.pl

Summary Stability indicator of labour productivity makes it a good measure of the economic level achieved by an economy. The aim of the paper is to present a method for the application of labour productivity index Q to solve an important macroeconomic questions. It is also a good basis to build rankings of labour productivity, as well as monitoring the development of each country. Article focuses on determining the level of labour productivity of the economy of Ukraine in comparison to the economies of other countries. In Ukraine, the labor productivity index Q falls in the past few years. This means that every year on 1 hryvnia labor cost accounts for less real GDP. This is a very negative trend, which indicates the need to implement urgent measures aimed at changing the country's economic policy. In article also suggests an original solution to the problems of creation of monetary unions.

Анотація. Стабільність показника продуктивності праці робить його доброю підставою для визначення досягнутого країною економічного рівня. Метою статті є презентація способів застосування показника продуктивності праці Q у вирішенні важливих економічних питань. Він може використовуватися для побудови рейтингів продуктивності праці різних країн, а також для моніторингу їх розвитку. Стаття фокусується на визначенні показника продуктивності праці Q для економіки України та його порівнянні в різних країнах. В Україні показник продуктивності праці Q знижується протягом останніх кількох років. Це означає, що з кожним роком на 1 гривню виплачуваних заробітних плат припадає менший обсяг реального ВВП. Це дуже негативна тенденція, яка вказує на необхідність вжиття термінових заходів, спрямованих на зміну економічної політики країни. У статті також пропонується оригінальне вирішення проблеми створення валютних союзів.

Аннотация. Стабильность показателя производительности труда делает его хорошим основанием для определения достигнутого страной экономического уровня. Целью статьи является презентация способов применения показателя производительности труда Q в решении важных экономических вопросов. Он может использоваться для построения рейтингов производительности труда различных стран, а также для мониторинга их развития. Статья фокусируется на определении показателя производительности труда Q для экономики Украины и его сравнении в разных странах. В Украине показатель производительности труда Q снижается на протяжении последних нескольких лет. Это означает, что с каждым годом на 1 гривну выплачиваемых заработных плат приходится меньшее количество реального ВВП. Это очень негативная тенденция, которая указывает на необходимость принятия срочных мер, направленных на изменение экономической политики страны. В статье также предлагается оригинальное решение проблемы создания валютных союзов.

Key words: *human capital model, labour productivity, Ukraine's economy, monetary unions.*
Ключові слова: *модель людського капіталу, продуктивність праці, економіка України, валютні союзи.*
Ключевые слова: *модель человеческого капитала, производительность труда, экономика Украины, валютные союзы.*

Introduction. State economies usually grow at different rates and may show convergence or divergence of the specific measures. What are the best measures to take for comparison? M. Dobija [8] presents a theory that shows the versatility of the labor productivity index Q to assess the economic

growth of various countries. This indicator is defined as the ratio of real GDP to labor costs. The Q ratio theory shows the need for wage compatibility with the value of labor, which allows behavior of human capital.

The method by which we calculate index Q for Ukraine's economy is based on the use of a common model to define this parameter (Q = GDPR/W). Stability of labour productivity index shows that it is a good measure of the economic level achieved by a particular economy. Also it is a good basis to build the comparative ratings, as well as to monitor the development of individual states. The results of calculation of the productivity Q for Ukraine's economy for the period 2006-2014 years will be compared with those of established for a number of other countries. This will build their rating, based on the universal indicator of labor productivity Q. It also suggests an original solution to the problems of creation of monetary unions.

1. Laborism as an original scientific research program in the sphere of human capital and labour

The research in the area of human capital (in the light of its abstract nature as the ability of doing labor) and existent economic constant of potential growth has been made for over 15 years. The first article in this area was published in 1997 [13]. Since then, there have been a lot of publications in which authors developed issues in the area of human capital measurement theory, the theory of fair wages for their work, the theory of basic and premium wages, the labor productivity theory, the theory of money and economy without deficit [5, 21, 26]. These theories are a consequence of implementation of the human capital measurement model and understanding the relationships between categories of capital, labor and fair wages.

According to T. Schultz's theory and theories of other scientists in the field of human capital research in the light of investing in people, we do not find effective attempts of understanding the nature of the capital. In accordance with their approaches, capital is "undoubtedly a good thing" [7, p. 120], but the scientific formulation is missed here. This is the traditional approach in economic research, when the question of nature of the capital is not resolved, but just postponed. This is the reason of lack of compliance in these studies between some key economic categories.

Failure to fully understand the principle of duality is an obstacle for understanding of capital's nature. Therefore, there is not sufficient knowledge of the basic connections between capital, labor and wages. Though, these concepts are central for economics. That fact affects the majority of economic theories, for which the solution of basic problems triad "capital - labor - equitable remuneration (fair wages)" is a key question [5, pp. 143-144].

Nowadays there are all reasons to conclude that the original scientific research program in the sphere of human capital has been formed as a result of economic research, which has begun in the 90-s of the last century. From year to year these studies become more and more developed and wider range finds proper theoretical explanation. What is more, such open economic questions as money, credit and budget deficit are elucidated differently within the new scientific research program. One of the last publications of M. Dobija [6] became a sign of fundamental changes in economic thought. There are signs that the new scientific research program, proposed by the author, is gradual in terms of methodology of I. Lakatos. In this program capital, labor and fair wages constitute an inseparable triad (as illustrated in Figure 1), in which labor is presented as a capital transfer to labor products. The origin of the name for the scientific research program comes from laborism (eng. "labor").

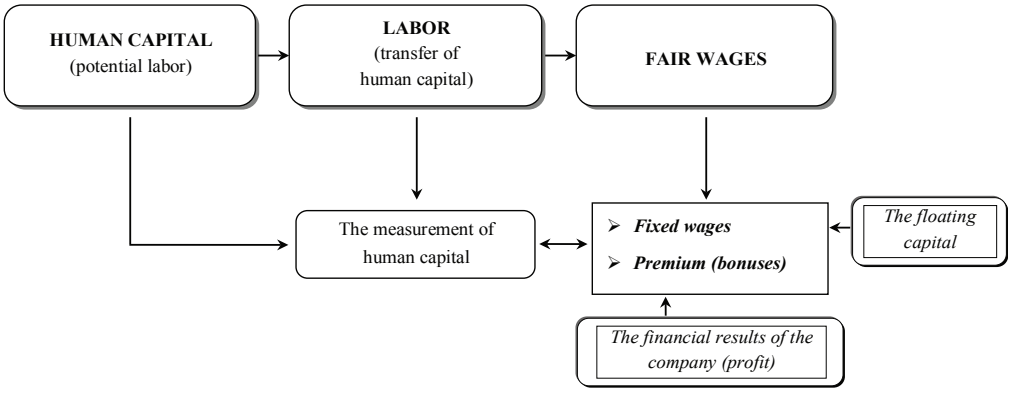

Figure 1. The triad: capital – labor – fair wages

The research program is based on the understanding of nature of the capital as the ability to work, and advanced study of its theory. Exactly this fact is the most important in the program.

2. The human capital measurement model and fair minimal wage

Human capital is a natural attribute of an employee. Its explanation is provided by the human capital theory models. For determination of each person's needed capital expenditures extent, such as cost of living, education, experience and capital expenditures on human's work, as in case of professors. Identification of these expenditures and definition of capital growth function as a result of the acquired experience, leads to well-known and well-verified human capital model that was shown in many previous surveys [4, 5, 10, 11, 20, 22-26].

Human capital is a function of many variables, where: k – the monthly maintenance costs, t – the time variable, T – the length of professional career (in years), and p – the economic constant of potential growth. Stated below formula represents the simplest model of human capital:

$$H(T, p) = K \quad (1)$$

where H (T, p) – the value of human capital,
K – the capitalized cost of living with rate p.

The expanded model contains more variables associated with professional education and obtained work experience. Its character can be described as follows [1, pp. 5-24]:

$$H(T,p) = (K + E) \times [1 + Q(T)] \quad (2)$$

where H (T,p) – the value of capital of person with T years of experience,

K – the capitalized costs of living,

E – the capitalized costs of education,

Q(T) – the growth factor experience after T years of work.

This model can also be presented in additive form:

$$H(T,p) = K + E + D(T) \quad (3)$$

where D(T) is the capital of work experience after T years and D(T) = H(0) × Q(T), where D(0) = 0. This model is more convenient for analysis and explaining the wages.

The human capital model can be supplemented with capital creativity ratio (R) or variable Ui, which is used in the human capital measurement model of university professors [20]. It sets the extent of capitalized costs of getting another scientific degree (where t is the amount of years from the date of receiving the degree to measurement date). These models are shown in Table 1.

Table 1

The human capital measurement models of employees

№	The human capital measurement models	Characteristics of the human capital measurement models
1	$H(T) = K$	The human capital of an employee who does not have a university degree and work experience (consists only of capitalized costs of living)
2	$H(T) = K + E$	The human capital of an employee who has a university degree (there is an additional variable – the capitalized costs of education)
3	$H(T) = (K + E) \times (1 + Q(T))$	The human capital of an employee who has work experience (the rate of capital growth experience depends on years of professional experience, especially in the first years of work)
4	$H(T) = K + E + D(T)$	The additive form of the employee's human capital model
5	$H(T) = K + E + D(T) + R$	The human capital of an employee who has a capital of creativity
6	$H(T) = K + E + D(T) + U_i \times (1 + Q(t_i))$	The human capital of university professors (where, t – the number of years from the date of receiving the degree to measurement date)

Source: author's research.

Thus, we can determine the extent of the human capital of each employee by using the models described above and this amount will be a basis for determining fair wages for every employee. It should be emphasized that level of capitalization is also important and from study it is 8% per annum [23-26, 28].

Table 2

Models of wage as a derivative value of human capital

Models of wage	Characteristics of models
$W = H(T) \times 0{,}08$ where $H(T) = K$	The human capital of an employee who does not have a university degree and work experience (consists only of capitalized costs of living)
$W = H(T) \times 0{,}08$ where $H(T) = K + E$ i $T = 0$	The human capital of an employee who has a university degree (there is an additional variable – the capitalized costs of education)
$W = H(T) \times 0{,}08$ where $H(T) = (K + E) \times (1 + Q(T))$	The human capital of an employee who has work experience (the rate of capital growth experience depends on years of professional experience, especially in the first years of work)
$W = H(T) \times 0{,}08$ where $H(T) = K + E + D(T) + R$	The additive form of the employee's human capital model
$W = H(T) \times 0{,}08$ where $H(T) = K + E + D(T) + U_i \times (1 + Q(t_i))$	The human capital of an employee who has a capital of creativity

Source: author's research.

Using the models described above we can determine the size of the human capital of each employee. Received as a result of that amount will be the basis for estimating the fair remuneration. Suitable models of wage, constructed on the basis of human capital measurement models, are systematized in Table 2.

3. Characteristics of labour productivity Q in the light of laborism

The Q-value is the labour productivity, defined as the value of production that is attributable to the monetary unit of labour costs. It is a function of several variables: the technical equipment of labour, asset turnover, return on assets and the level of payment. The model of this function is well-researched and presented in previous researches [11, 17, 22, 27]. In these studies there was shown that the functional relationship between the above given variables determines the level of productivity.

The starting point of the treatment of non-linear expenditure function of the process of production is the representation of the process of production in prices as a function of production costs [10, pp. 17-18]:

$$P = K (1 + r) (1 + I) \qquad (4)$$

where P is the value of production during the year in prices, K is the cost of production, r is the profitability I – profitability percentage, which is above average.

If the difference between the selling price (P) and cost of production (K) to denote the variable N (i.e., N = P – K), then in the above given equation the variable r will be presented as r = N/K = P/K – 1. The value of N/K is the profitability cost and is a function of two variables: return on assets ROA = N/A indicator that determines the turnover of assets in relation to the cost of K. It is known [10, 25], the average value ROA is at the level of 0.08 [1/year].

The replacement of I in equation (4) refers to the percentage of return that is above average. When there is the percentage of I, this means that the enterprise has a value, which is called the intellectual capital. Just then the percentage of profit exceeds its average value in the sector, and the intellectual capital of the enterprise can be calculated using the following equation:

$$N/(A + X) = 0{,}08 \qquad (5)$$

that is,

$$X = N/0{,}08 – A = 12{,}5N – A \qquad (6)$$

where A is the value of the assets of the company. This issue is described more particularly by D. Dobija in his work [2]. Assuming that the turnover is represented by the value w = K/A, we get:

$$K = w \times A \qquad (7)$$

Hence, r = N/wA, that is:

$$r = ROA/w \quad (8)$$

In its turn, the production costs include: W – the cost of labor and B – other expenses provided for the technology and production process, from which we get the equation:

$$K = W + B \quad (9)$$

The cost of materials, amortization and cost of services, which are the partof the value of B, we attribute to the assets. So, we get the amount of the assets in relation to the cost, reduced by the amount of accrued wages. Then B/A = z, i.e. B = A × z, where z is the rate of annual asset utilization. So, now we can write the formula:

$$P = (W + A \times z)\,(1 + r)\,(1 + I) \quad (10)$$

where A – the assets according to the historical cost. After doing the appropriate mathematical transformations, the production cost can be represented as:

$$P = W \times [1 + A/W \times z]\,(1 + r)\,(1 + I) \quad (11)$$

Because the cost of labour W is derived from the human capital (W = u × H, where u is the percentage of human capital payment, and H is the total value of human capital of workers), after doing appropriate transformations, we obtain the following formula:

$$P = W \times [1 + A/H \times z/u]\,(1 + r)\,(1 + I) \quad (12)$$

Using the approximate equation: 1 + x ≈ ex, we can express the production function using the following formula:

$$P = W\, e^{r+I}\,[1 + A/H \times z/u] = W \times Q \quad (13)$$

$$Q = e^{r+I}\,[1 + A/H \times z/u] \quad (14)$$

where Q – value, which determines the productivity. The Q-value is the labour productivity, which we understand as the multiplier of labour cost that determines the cost of production. It is also the cost of production per monetary unit of the labor costs. The obtained functional relationship expresses the non-linear relationship between seven variables that determine productivity:

$$Q = [1 + \frac{A}{H} \times \frac{z}{u}] \exp[\frac{ROA}{w} + I] \approx \exp[\frac{Az}{uH} + \frac{ROA}{w} + I] \quad (15)$$

Comparing the above given formal description of production with existing patterns of production and economic growth, which are presented in works of M. Woźniak [29, pp. 126-147] and other authors, it can be confirmed that this model is one-dimensional, as it indicated by the formula P = W × Q, since labour productivity Q is a function of several variables, namely: the technical equipment of labour A/H, asset turnover, return on assets ROA and the level of payment.

On the basis of the function of production, we can use the model of production of the synthetic value of control M [18, p. 209]. It will look like the following:

$$P = W \times e^{r+I}\left(1 + \frac{A}{H} \times \frac{z}{u}\right) \cong W \exp\frac{A \times M}{H} \quad (16)$$

where, M is a synthetic value which determines the level of management.

The variable M integrates the influence of all the above given variables that are associated with making decision. Namely, the variable asset turnover (z), the wage level (u), profitability (r) and the intellectual capital (I): M = M (z, u, r, I). These variables are directly associated with current decisions of the company management.

The variable of control M is set using the system of accounting and reporting of the company. These two systems generate the data needed to measure it. Therefore, the above given non-linear function of production may be used to establish the level of the enterprise management. According to this model the value of the variable of control M can be set if there is a possibility of establishing the value of human capital of employees (H).

Since the establishment of the variable of human capital (H) is quite problematic, in this case you can replace the main indicator of wages L (here applies the relationship: L = p × H (with p = 0,08), which is determined by the value of H as a function of L). Therefore, the variable of human capital H is calculated using the sum of the basic wage L (i.e. N = L/d = 12.5 L), which is much easier to install in the accounting system of the enterprise.

After doing the appropriate transformations, we obtain the following equation:

$$P = W \times Q \cong W \exp\frac{A \times M}{H} = W \times e^{\frac{A \times p}{L} \times M} \quad (17)$$

From the point of view of the whole economy of the country all manufactured and marketed products consist of the total value of gross domestic product (GDP). Therefore, in the context of the above given equations in macroeconomic research it used the following relation:

$$GDPR = W \times Q \quad (18)$$

where GDPR – is real GDP, W is the total wage fund in the economy, Q is the rate of labour productivity. That is, the rate of labour productivity in the economy is presented as the ratio of the total value of real GDP to the total wage fund in the economy.

From the equation (18) we see that the preservation of the long-term development requires not a decrease, but an increase of the real purchasing power of the average wage and at the same time, at least, maintaining the achieved level of productivity. Also this shows that the rise in the wage rate can occur only under condition of preservation or growth of the rate of labour productivity Q.

4. Labour productivity as a determinant of real wage in the economy of Ukraine

On the basis of statistical data it is possible to calculate the labour productivity of a particular country and analyze its changes. Below are the calculations of the index of labour productivity for the economy of Ukraine.

A method of calculation of the labour productivity for the economy of Ukraine, is based on the use of the general model setup of this indicator (Q = GDP/W). This is a direct calculation. The total amount of wages in the economy of Ukraine is calculated by multiplying the average annual wage in the country (per person) on the total number of all workers in the economy. To this amount is added the quota of social insurance and subtracted the percentage of wages that refer to the public sector. In Ukraine, as in the most countries, wages in the public sector are financed from taxes. From point of view of the human capital theory it is known that work is a transfer of the human capital of the worker to the objects of labour. This applies to each kind of the work and also individuals who work in the public sector. And this, in its turn, indicates that work in this sector is self-financed [3, 11, 12, 14].

Therefore, despite the simplicity of the expression Q = GDP/W calculation of this indicator on the basis of the available data is quite troublesome. Because wages in the public sector during the current economic policies are financed by taxes withheld from the wages of the workers in the private sector, to determine the correct rate of labour productivity Q it is necessary to reduce the total amount of wages in the economy (W) to the portion of taxes allocated to the financing of wages in the public sector. It is assumed that 15% of taxes paid by workers from wage fund wages in the public sector [19]. The revised wage rate is characterized as the rate of the wages, which can be used.

From the point of view of the above given, the rate of labour productivity determines the value of real GDP that is attributable to unit of wages which can be used. All statistics and quota of the real GDP were taken from the official website of the State statistics service of Ukraine [30]. Table 3 presents the estimates of labour productivity of the economy of Ukraine in 2006-2014.

Table 3

The calculated rate of labour productivity for the economy of Ukraine in 2006-2014

Year	GDPR, mln. UAH	Number of employees, thousand people (1)	The average size of the annual salary by one person, UAH (2)	The social insurance, % (3)	The total amount of wages in the economy W (1×2×3), mln. UAH	The total amount of wages in the economy W, adjusted by a percentage wages for the budget sector (*) (W×0,85), mln. UAH	Labour productivity (Q = GDPR/W)
2006	544 153,0	20 730,4	12 492,0	1,372 (37,2%)	355 298,8	302 004,0	**1,80**
2007	720 731,0	20 904,7	16 212,0	1,372 (37,2%)	464 980,4	395 233,3	**1,82**
2008	950 503,0	20 972,3	21 672,0	1,372 (37,2%)	623 590,0	530 051,5	**1,79**
2009	914 720,0	20 191,5	22 872,0	1,372 (37,2%)	633 617,0	538 574,5	**1,70**
2010	1 085 935,0	20 266,0	26 868,0	1,372 (37,2%)	747 063,5	635 003,9	**1,71**
2011	1 316 600,0	20 324,2	31 596,0	1,372 (37,2%)	881 048,2	748 891,0	**1,76**

Table 3 (continuation)

2012	1 408 900,0	20 354,3	36 300,0	1,372 (37,2%)	1 013 717,4	861 659,8	**1,64**
2013	1 410 609,0	20 404,1	39 180,0	1,372 (37,2%)	1 096 821,6	932 298,3	**1,51**
2014	1 365 123,0	19 920,9	41 760,0	1,372 (37,2%)	1 141 362,4	970 158,0	**1,41**

(*) it is assumed that 15% of taxes paid by workers from wage fund wages in the public sector.
Source: own elaboration based on statistical data [30].

From the theoretical analysis it is known that a decrease of the rate of labour productivity Q, in the context of its role in the formation of economic relations, is a very negative phenomenon. If such a situation arose, it is possible to state that the total amount of wages in the economy was too large in relation to the amount of real GDP.

As we can see from table 3, the rate of labour productivity Q in Ukraine has decreased over the past few years. This means that with each subsequent year on 1 hryvnia of labour costs accounted a smaller amount of real GDP. For example, in 2013 this indicator was 1.51 (table 1), whereas in developed countries (e.g. USA, UK, Germany) it exceeded 3.0 [8]. This is a very negative trend in the economy of Ukraine, which demonstrates the necessity of taking prompt measures which will be aimed at changing the economic policy in the state.

6. The tendencies of the development of individual countries in the context of labor productivity Q

The table 4 shows the tendencies of development of individual countries in the context of labour productivity Q. The following countries were compared: Ukraine, Belarus, Poland, USA, UK, Germany and China. The values of labour productivity Q in the US, UK, Germany, Poland and China are taken from [8].

Table 4

The comparison of labour productivity in the selected countries during 2006-2013

Countries / Year	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ukraine	1,80	1,82	1,79	1,70	1,71	1,76	1,64	1,51
Poland	1,88	1,99	1,85	1,87	1,90	1,94	1,96	1,99
Belarus	2,21	2,25	2,35	2,19	2,10	2,44	2,29	2,01
Germany	3,31	3,38	3,39	3,28	3,17	3,16	3,35	3,37*
USA	3,46	3,47	3,56	3,50	3,45	3,65	3,62	3,66*
UK	3,20	3,52	3,44	3,08	3,10	3,22	3,28	3,31*
China	1,42	1,51	1,69	1,76	1,77	1,78	1,89	1,97*

**The estimated level of labour productivity Q.*
Source: [8]. The data around Ukraine and Belarus own calculations.

As we can see from the table 4 the index of labour productivity Q is a good basis for interpreting the economic position of particular country compared to other countries. It can be used to characterize and compare the levels and tendencies of development in various countries. We should note that the trend of reducing the rate of labour productivity is maintained in the economy of Ukraine. This is quite a negative situation that demonstrates the need of urgent changes in the economic policy of both states. In its turn, the change in the index of labour productivity in the economy of Belarus during the period of 2006-2013 indicates a high stability of the economic situation in the country. Thus, making appropriate comparisons of labour productivity Q in the different countries we can install and monitor the trends of their development.

Also on the basis of the comparison of labour productivity Q of different countries we can make an important statement concerning the creation of economic unions. Such alliances can be created between countries that have close values of Q. Otherwise, there will be a situation that we could observe in the economy of Greece after the introduction of the Euro in this country. A country like Germany with the index of labour productivity 3.4 cannot be directly compared with Greece, where the figure barely exceeds 2.0. Therefore, only countries with a similar index of Q may form economic unions (table 5). This question is described more particularly by M. Dobija in his work [9].

Table 5

The grouping of countries in the context of productivity (2006)

1 <Q < 2		2 Q < 3		3 Q < 4	
Polska	1,88	Grecja	2,08	Niemcy	3,33
Estonia	1,78	Słowenia	2,27	Szwajcaria	3,53
Portugalia	1,85	Hiszpania	2,17	UK	3,20
Słowacja	1,86	Włochy	2,49	Francja	3,20
Czechy	1,87	Belarus	2,21	Belgia	3,35
Węgry	1,95			Holandia	3,44
Ukraine	1,80			Dania	3,43

Source: [9, p. 170]. The data around Ukraine and Belarus own calculations

The list of macroeconomic problems, that can be solved by using the indicator of labor productivity Q, is large enough and is given below. However, it should be noted that the equation GDP = W × Q is the basic model which allows to understand the nature of the formation of the GDP in the state. This model shows the role of wages, which creates demand, standard of living and the inflation rate and labour productivity determines the organization and management of manufacturing and administrative processes in the country.

Major macroeconomic problems, that are solved when you apply the indicator of labour productivity, include:

- the control of the size of the public sector. This control involves determining the allowable amount of wages in the public sector (in the planned year), under the condition that Q is not reduced. The reduction of the sum of wages W = ABC/Q by the sum of wages earned in the private sector determines the allowable size of wages in the public sector;

- the control of inflation. Inflation disappears by itself if the sources of their origin disappear. The main source of inflation is the issuance of money in isolation from labour. It also occurs when the number of people who earn a lot increases, and creates not equivalent products. Inflation depends on real productivity [5, p. 148] and will be equal to zero if the real and nominal efficiency is equal. Furthermore, the actual productivity cannot decrease. This situation is achieved when wages correspond to the value of labour;

- the allowable sum of credit for the economy. In addition to the above given interpretations it is also known the in-depth studies of the use of labour productivity in macroeconomics. Mieczysław Dobija in the context of the theory of labour productivity has set the allowable sum of credit for the economy [4, pp. 177-179]. The allowable amount of the loan, under condition of zero inflation, is presented as W (Q – a), where a represents the part of wages that are combined to form deposits in commercial banks;

- the average value of the exchange rate. Marcin Jędrzejczyk, in his turn, using the theory of labour index has explored a model of estimating the average value of the exchange rate [19]. From the research of this author arises that the average annual value of the exchange rate (ER) is a function of the square of parity of labour productivity;

- rankings of the states. Also, as it can be seen from table 4, the rate of labour productivity Q is a good basis to build the important rankings of the states. With its help, we can characterize and compare the development levels of different countries. The stability of labour productivity indicator is a good measure of the achieved economic level.

The measurement of labour productivity allows us suggest an important hypothesis, which concerns human capital and wage. This hypothesis specifies that in order to achieve complete conformity of the legally established minimum wage with the minimum wage established on the basis of human capital theory, the rate of labour productivity needs to reach the level at least 2.8. In the economy, which is char-

acterized by a measure of labour productivity at the level of 2.8 and above, the employee receives wages at a decent level, and this allows compensating the scatteration of the individual human capital. In Ukraine the labour productivity is only 1.41 in 2014. This situation shows the lack of conditions for the preservation of human capital in the economies of these states.

Conclusions

Nowadays there are enough reasons to conclude that the original research program in the field of the human capital was formed as a result of the economic research, which began in the 90s of the last century. The program is gradual as the survey in this area of research becomes more studied year by year and a wider range of problems finds its theoretical explanation. The last issue, that found its theoretical explanation, is the index of labour productivity Q which can be widely used in macroeconomics.

The stability of the parameter Q makes it a good measure of the achieved economic level of countries. It is a good basis for building rankings, as well as to monitor the development of the separate countries. On the basis of the comparison of labour productivity Q of different countries we can make an important statement concerning the creation of economic unions. Such alliances can be created between countries that have close values of Q (countries with a similar index of Q may form economic unions).

In Ukraine the index of labor productivity Q has decreased over the past few years. This means that with each passing year at 1 UAH of labor costs account a lesser amount of GDP. It is a very negative trend of the economy of Ukraine, which indicates the need for urgent actions aimed at changing the economic policy of the country. One way to improve the situation should be the appropriate adjustment of wages in the country, which provide for their adaptation to the size of the human capital of workers.

References:

1. Cieślak I., Dobija M., Teoretyczne podstawy rachunkowości kapitału ludzkiego (Theoretical ground of the human capital measurement), Zeszyty Naukowe nr 735, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2007, pp. 5-24

2. Dobija D., Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa. Warszawa 2003: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego.

3. Dobija M., Financing Labour in the Public Sector without Tax Funds. Argumenta Oeconomica Cracoviensia, No 4, 2005, ss. 5-20. Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=956553

4. Dobija M. (red), Teoria pomiaru kapitału i zysku. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010.

5. Dobija M. (a), Abstract Nature of Money and the Modern Equation of Exchange, Modern Economy, 2011, Vol. 2, May 2011, pp. 142-152. doi:10.4236/me.2011.20019

6. Dobija M. (b), Labor Productivity vs. Minimum Wage Level, Modern Economy, 2011, Vol. 2, November 2011, pp. 780-787. doi: 10.4236/me.2011.25086

7. Dobija M. (c), Laboryzm. Naukowa programa doslidzen u sferi ludskogo kapitalu i praci // Problemy teorii ta metodologii buhgalterskogo obliku, kontrolu i analizu. Miznarodnyj zbirnyk naukowych prac. / Za materialamy X Juwilejnoi Miznarodnoi naukowoi konferencii "Ekologo-socialni orijentyry buhgalterskogo obliku, kontrolu, ekonomicznogo analizu: cywilizacijni wyklyky". – Zytomyrskij Derzawnyj Tehnologicznyj Uniwersytet, 2011. – Wypusk 3 (21), Czastyna 1. – pp. 119-134.

8. Dobija M., 2014a, Formation of the Integrative Currency Area, SOP Transactions on Economic Research, Volume 1, Number 1, January 2014.

9. Dobija M., 2014b, Geopolityczne przesłanki i ekonomiczne podstawy unii walutowej europy centralnej, Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Rok 18, Nr 1/2014.

10. Dobija M., Abstract Nature of Capital and Money, [w], Linda M. Cornwall (ed.), New Developments in Banking and Finance, Chapter 4, pp. 89-114, New York: Nova Science Publishers, Inc, 2007.

11. Dobija M., Analiza zbieżności gospodarki polskiej i ukraińskiej według zmian produktywności pracy, Konwergencja modeli ekonomicznych. Polska i Ukraina, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2009, pp. 107-129

12. Dobija M., Bezpodatkowe finansowanie płacowych wydatków rządowych. [w:] Polityka gospodarcza i finansowa państw w procesie akcesji z Unią Europejską, red. A. Szplita, Kielce 2006.

13. Dobija M., Ile powinien zarabiać anestezjolog?, Master of Business Administration, Nr5, 1997.

14. Dobija M., Natura pieniądza i kapitału a samoregulacja w gospodarce towarowo pieniężnej. [w:]

A. Noga (red.), Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce rynkowej (ss. 135-172). Warszawa 2004: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

15. Dobija M., Teoria kapitału jako podstawa reformy systemu finansów publicznych. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Uwarunkowania instytucjonalne, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Zeszyt Nr 14, Rzeszów 2009, ss. 321-338.

16. Dobija M., Teoria procentu i wzrostu kapitału. W: A. Szplit (red.), Gospodarowanie zasobami finansowymi w rozwoju organizacji, Kielce:WSEiP, 2007, ss. 11-20.

17. Dobija M., Renkas J., Zatratnaja funkcyja proizwodstwa w formirowanii zarabotnoj platy na priedprijatii, Zbirnyk naukowych prac CzDTU. Seria: Nauki ekonomiczne [Tekst]: Wypusk 27: W trzech częściach: Część I. / M-wo oswity i nauky Ukrainy, CzDTU, Czerkasy 2011.

18. Dobija M., Jędrzejczyk M., Funkcja produkcji a wysokość wynagrodzeń premiowych, Zeszyty Naukowe UEK, nr 752, Kraków 2007, ss. 23-34.

19. Jędrzejczyk M., Kurs walutowy a ekwiwalentna translacja wartości ekonomicznych w gospodarce, Difin, Warszawa 2013.

20. Kozioł W., Kształtowanie wynagrodzeń podstawowych nauczycieli akademickich na podstawie pomiaru kapitału ludzkiego i intelektualnego, [w:] Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki, Zeszyt Nr 16, M.G. Woźniak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.

21. Kozioł W., Pomiar kapitału ludzkiego jako podstawa kształtowania relacji płac w organizacji, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2010.

22. Kozioł W., Wykorzystanie analitycznej funkcji produkcji w procesie motywacji płacowej, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie", nr 752, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2007.

23. Kurek B., An Adjusted ROA as a Proxy for Risk Premium Estimation – The Case of Standard and Poor's 1 500 Composite Index, "Argumenta Oeconomica Cracoviensia", No 6, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2010, pp. 87-103.

24. Kurek B., An Estimation of the Capital Growth Rate in Business Activities, "Modern Economy", Vol. 3, No. 4, July 2012, pp. 364-372, doi:10.4236/me.2012.34047.

25. Kurek B., Hypothesis of Deterministic Risk Premium (Hipoteza deterministycznej premii za ryzyko), Monografie: Prace doktorskie Nr 10, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2011.

26. Kurek B., The risk premium estimation on the basis of adjusted ROA, in I. Górowski (Ed.), "General Accounting Theory. Evolution and Design for Efficiency", Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warsaw 2008, ss. 375-392.

27. Renkas J., Produktywność pracy i wolnorynkowy kurs walutowy a rozwój ekonomiczny Ukrainy, Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Zeszyt Nr 38, Rzeszów 2014, ss. 308-316.

28. Renkas J., Rozmir ekonomicznoi staloi potencijnogo zrostu ta wstanowlennia za ii dopomogoju minimalnoi zarobitnoi platy dla Ukrainy // Problemy teorii ta metodologii buhgalterskogo obliku, kontrolu i analizu. Miznarodnyj zbirnyk naukowych prac. / Serija: Buhgalterskij oblik, kontrol i analiz. Wypusk 2 (20). / Widpowidalnyj redaktor d.e.n., prof. F.F. Butynec. – Zytomyr: ZDTU, 2011. – 532 p. – pp. 406-413.

29. Woźniak M.G., Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2004.

30. http://www.ukrstat.gov.ua (30.11.2015)

УДК 336.17 (075)

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ В УМОВАХ АНЕКСІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

В'ячеслав Валентинович АНІСІМОВ
к.і.н., доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: anissimovv@ukr.net

Анотація. Створено хронологію та досліджено процес захоплення Російською Федерацією українських комерційних банків на території Автономної Республіки Крим. Зроблено аналіз діяльності комерційних банків умовах анексії Криму та причини її згортання. Подано висновки щодо наслідків окупації Криму для банківської системи України.

Аннотация. Создана хронология и исследован процесс захвата Российской Федерацией украинских коммерческих банков на территории Автономной Республики Крым. Сделан анализ деятельности коммерческих банков условиях аннексии Крыма и причин ее прекращения. Предложены выводы о последствиях оккупации Крыма для банковской системы Украины.

Ключові слова: *Україна, Російська Федерація, Крим, Національний банк України, окупація, анексія, банківська система, комерційні банки, постанова, закон.*

Ключевые слова: *Украина, Российская Федерация, Крым, Национальный банк Украины, аннексия, оккупация, банковская система, коммерческие банки, постановление, закон.*

Постановка проблеми. Анексія Криму Російською Федерацією мала наслідком виникнення ряду складних проблем у діяльності комерційних банків на півострові. Правовий режим, що склався в Криму, спричинив згортання діяльності банків, захоплення їх активів та майна та інші економічні втрати. Необхідно дослідити цей процес для розуміння наслідків діяльності окупаційної влади. Актуальність дослідження зумовлюється перспективою звернення України до міжнародних судових інстанцій з метою отримання відшкодування збитків, завданих російською окупацією Криму та майбутньою реінтеграцією півострова.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість стверджувати, що на даний час, ця тема залишається невивченою і перебуває, попри актуальність і практичну значущість, поза увагою української історичної та економічної науки. На даний час, відсутні дослідження, які б містили комплексний аналіз та надавали можливість докладно оцінити наслідки окупації Криму для діяльності українських комерційних банків та визначали б шляхи вирішення проблем. Тому основну джерельну базу даної публікації склали акти чинного законодавства України та Російської Федерації, нормативні акти НБУ та Банку Росії, матеріали інформаційних агентств.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Після окупації російськими військовими Криму, 20 березня 2014 року Державна дума Росії прийняла рішення про анексію Криму. З цього часу відбулася цілковита зміна правового поля та умов діяльності комерційних банків на Кримському півострові. Вже 3 квітня 2014 року Росія зробила першу спробу захопити контроль над банками в Криму. Голова ЦБ РФ Ельвіра Набіулліна видала наказ № ОД-525 «Про висунення вимог Банку Росії про надання реєстру зобов'язань перед кредиторами і вкладниками у відповідності до Федерального закону «Про особливості функціонування фінансової системи Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя на перехідний період». Реалізація положень цього наказу створила умови для виведення банків на Кримському півострові з-під контролю Національного банку України (НБУ) та правового поля України [1].

Не маючи можливості здійснювати регулювання банківської діяльності на анексованій території, 6 травня 2014 року НБУ своєю постановою № 260 заборонив працювати в Криму всім українським банкам і зобов'язав їх закрити відділення на окупованій території до 6 червня 2014 року [2]. До переліку санкцій щодо порушників вимог НБУ включив відклик ліцензії на здійснен-

ня банківської діяльності. Переважна більшість українських банків виконали вимогу НБУ достроково. В середині квітня 2014 року припинили обслуговувати клієнтів в Криму найбільші Укрсоцбанк і Приватбанк. Достроково припинили роботу в Криму і більшість російських банків, зокрема Сбербанк Росії та ВТБ. Закрив усі відділення на півострові російсько-український «Альфабанк». Підкорилися розпорядженням української влади і західні іноземні банки. З великих іноземних банків до окупації на півострові зокрема працювали австрійський Raiffeisen Bank International та італійська Unicredit Group.

Після окупації Криму, Банк Росії оголосив, що надасть місцевим банкам, а також філіям строк до 1 січня 2015 року, щоб перереєструвати свій бізнес на півострові за російським законодавством. До цього вони ніби могли б працювати на півострові без ліцензії ЦБ РФ. Статтею 17 Федерального конституційного закону РФ № 6-ФКЗ від 21 березня 2014 року було визначено, що «до 1 січня 2015 року на територіях Республіки Крим і міста федерального значення Севастополя банки, що мають ліцензію Національного банку України, діючу за станом на 16 березня 2014 року, зареєстровані і (або) здійснюючі банківську діяльність на цих територіях, можуть проводити банківські операції з урахуванням особливостей, встановлених законодавством Російської Федерації.» [3]. Проте, російські банки не стали продовжувати роботу в Криму через загрозу міжнародних санкцій. Правом, задекларованим ЦБ Росії, фактично скористалися лише два дрібних кримських банки – «Морський» і Чорноморський банк реконструкції і розвитку (ЧБРР), менеджмент і акціонери яких завжди були налаштовані проросійськи.

Тоді, не чекаючи 1 січня 2015 року, влада Росії розпочала рейдерське захоплення відділень українських банків в Криму. Однією з перших жертв російської окупаційної влади став Ощадбанк. Вже 9 травня 2014 за вказівкою Банку Росії з офісу Кримського республіканського управління АТ Ощадбанк, голова кримського «ополчення», представник ФСБ Росії та так званий голова Центробанку Криму М. Барилюк, незаконно вилучили та вивезли у невідомому напрямку 32,5 млн. грн. готівки та опечатали 40,5 млн. грн. у сховищі банку. Втрата кримського управління коштувала Ощадбанку 1,7 млрд. гривень депозитів, 7,5 млрд. кредитного портфелю, 295 відділень, 77 броневиків [4].

Починаючи з 13 травня 2014 року Банк Росії розпочав вибірково запроваджувати заборони на роботу в Криму українських фінансових установ, хоча багато з них вже згорнули роботу на окупованій території. Таке рішення було прийняте ЦБ РФ під приводом захисту інтересів вкладників, які були порушені через зупинку роботи філій банків. Спочатку заборону було введено проти підрозділів київських «Терра Банку», «Фінанси і кредит», «Фінансова ініціатива», «Авантбанку», одеського «Фінростбанку» та дніпропетровського «Акцент-банку». 26 травня 2014 Банк Росії припинив діяльність підрозділів ще дев'яти українських банків: «Ощадбанку», «Марфін Банку», Укрсоцбанку, УкрСиббанку, Дельта Банку, «Форуму», CityCommerce Bank, АвтоКрАЗБанку, Платинум Банку. У вересні 2014 року ЦБ РФ прийняв рішення №РН-33/39 та №РН-33/40, відповідно про припинення з 16 вересня 2014 року діяльності на території Криму ПАТ «Юнекс Банк» та ПАТ «Легбанк». Загалом, такі приписи отримали 38 українських банків.

З майже 70-ти українських фінансових установ, що мали філії в Криму, до кінця визначеного НБУ часу працювали лише три великих банки – «Надра банк», «Дельта банк», Укрсиббанк, а також ПУМБ Рината Ахметова. З порівняно великих українських банків найдовше залишався «Надра банк», кредитний портфель якого в Криму становив 0,5 млрд. грн. [5]. Внаслідок окупації виникла заборгованість кримських клієнтів перед українськими банками. За даними асоціації «Кримський банківський союз», вона становить близько 20 млрд. грн. [5].

Нажаль, в умовах «гібридної війни» пошуком варіантів вирішенням проблеми комерційні банки були змушені займатися без будь-якої підтримки. Наприклад, директор Кримського регіонального управління ПАО КБ «Приватбанк» Борис Фінкельштейн провів переговори з головою кримської окупаційної влади в Криму про створення окремого банку, на базі діючої мережі кримського ПриватБанку. Цей крок дозволив би зберегти робочі місця 1300 співробітникам ПриватБанку [6]. За даними ПриватБанку, його мережа банківського обслуговування була найбільшою в Криму: 337 відділень, 483 банкомати, 773 термінали самообслуговування, 11,7 тисяч POS- терміналів в торговій мережі. ПриватБанк обслуговував в Криму більше 790 тисяч приватних клієнтів і 12 тисяч корпоративних клієнтів, а загальна сума інвестицій банку в Крим перевищує 1 мільярд доларів [7].

Попри домовленості ініціатива ПриватБанку виявилася невдалою. Для реалізації цього плану був потрібний великий інвестор з російського боку. За деякими даними таким інвестором мав бути ВТБ-банк. Але оцінивши ризики, ВТБ-банк заперечив заяву керівника економічного департаменту координаційної ради Севастополя В'ячеслава Аксьонова, про відкриття в Криму відділень ВТБ-банку та Сбербанку та оголосив, що російська частина групи ВТБ не планує своєї діяльності в Криму. Сбербанк зробив аналогічне повідомлення про те, що на території Криму він працює виключно через відділення своєї української «дочки».

Опитування російських банків з топ-30 вже в травні 2014 року показало, що вони не прагнуть відкривати свої філії на території Криму. Представники практично всіх великих кредитних установ або відмовилися від коментарів з цього приводу, або зробили заяву, що не мають планів щодо розширення бізнесу в Криму. В результаті після виходу українських банків, протягом квітня-травня 2014 року на анексованому Росією Кримському півострові фактично виник вакуум у сфері банківських послуг.

Відсутність конкурентів, можливість отримати на обслуговування майже 2 млн. банківських клієнтів півострова та скупити борги кримчан перед українськими банками з дисконтом за 20-30% від номіналу, спочатку спонукала окремі банки до пошуку можливостей легалізації своєї діяльності. Зокрема, «Надра банк» розглядав як мінімум два варіанти легалізації своєї присутності в Криму. Перший – зареєструвати новий банк у Москві і перевести через нього продаж вже наявного банківського бізнесу на окупованій території. Але недоліком такого варіанту стала необхідність вносити в капітал мінімум 300 млн. рублів і тривала процедура реєстрації у Центробанку РФ. Другий варіант – створити консорціум з невеликим московським або краснодарським банком. Схема витратна, але могла бути реалізована у стислі строки. Суть такого альянсу полягала в тому, що невеликий банк надав би у користування свою банківську ліцензію, а український банк-партнер передав йому всі свої відділення і клієнтів, а також надав фінансування [5].

Але ризики санкцій виявилися занадто великими для реалізації таких схем. Кримський банківський ринок досить вузький, а ситуація політично нестабільна. Тому російські банки переважно утрималися від ризику блокування закордонних кореспондентських рахунків за право працювати на півострові.

Щоб спонукати російські банки до роботи в Криму, 27 березня 2014 наказом № ОД-435 голова ЦБ РФ Е. Набіулліна затвердила тимчасовий прискорений порядок відкриття на території Криму філій російських банків. У разі відкриття філії в Криму банком, що належить до системоутворюючих, термін його реєстрації скорочувався з місяця до 10 днів [8].

Одним з перших на території Криму ризикнув працювати Російський національний комерційний банк (РНКБ), що належить до третьої сотні за розміром активів серед російських банків. Донедавна РНКБ на 100% належав Банку Москви, що входить до групи ВТБ. 26 травня 2014 року Банк Москви повністю вийшов з капіталу РНКБ, але в штаті РНКБ продовжують працювати колишні співробітники Банку Москви, а сам Банк Москви керує його роботою в Криму. Зміна акціонерів була пов'язана з небажанням ВТБ виходити в Крим. Акції РНКБ придбали дві юридичні особи, що належать окупаційному урядові – Раді Міністрів Криму: ДУП «Вода Криму» і «Міжнародний аеропорт Сімферополь». 21 відділення РНКБ в Криму було відкрито на місці колишніх відділень українських дочок російських державних банків: Сбербанку, ВТБ і Банку Москви. РНКБ отримав від українського Сбербанка Росії – 10 (з 22), 9 (з 13) – від ВТБ і 2 (з 3) – від БМ-банку, дочірньої структури Банку Москви в Україні [9]. Але найбільше – 85 з 295 відділень Ощадбанку були просто захоплені РНКБ [4].

Від початку діяльність РНКБ засвідчила серйозність його намірів. РНКБ став першим російським банком в Криму, який вже з квітня 2014 року розпочав випуск банківських карт платіжної системи «ПРО100», що належить Сбербанку. З 19 травня 2014 року в РНКБ почали оформляти соціальну кримську карту, на яку нараховуються бюджетні виплати. Російські компанії в Криму стали переводити до нього свої зарплатні проекти і РНКБ швидко перетворився на найбільший банк окупованого Криму.

Активність РНКБ не залишилася непоміченою за кордоном і вже в грудні 2014 через санкції США банк оголосив про припинення операцій в доларах, хоча продовжує приймати доларові вклади. Міжнародні санкції змусили окупаційну владу Криму в лютому 2015 року продати РНКБ. Нині банк належить ЗАТ «РНКБ-Холдинг», яке повністю контролюється маловідомою Групою компаній «КЕР», що реалізує комплексні проекти у галузі електроенергетики і теплопостачання. РНКБ став першим банком у складі групи. До

цього компанія співробітничала з Банком Москви і ВЕБом.

Головними конкурентами РНКБ в Криму залишаються місцеві кримські банки «Морський», що має 16 відділень та ЧБРР, що має 38 відділень. На 1 січня 2015 року Криму діяли відділення 28 російських комерційних банків, зокрема: РНКБ – 139 відділень, Крайінвестбанк – 3 відділення, Генбанк – 10 відділень, «Джастбанк» – 1 відділення, банк «Первомайський» – 3 відділення, «ВладиКомБанк» – 1 відділення, «РУБЛЕВ» – 1 відділення [9].

Але вже у жовтні 2014 року російські банки почали залишати Крим. Ледве сформований російською владою кримський банківський ринок знову почав змінюватися під впливом геополітичних ризиків. Першим відомим випадком добровільного виходу російського банку з Криму, що вважався перспективним регіоном особливо для невеликих гравців, став вихід томського Промрегіонбанку. 15 жовтня 2014 року, лише за два місці потому як увійшов до Криму, Промрегіонбанк, підконтрольний «СМ Капіталу», припинив роботу в Криму і закрив єдиний кредитно-касовий офіс у Сімферополі, відкритий лише 14 серпня. Про серйозність намірів банку свідчило те, що місяць від відкриття офісу 18 вересня 2014 року, Промрегіонбанк вступив до Торгово-промислової палати Криму.

Як офіційно повідомив банк, закриття офісу в Сімферополі стало вимушеним кроком, пов'язаним із загостренням зовнішньополітичної обстановки і посиленням системних ризиків для банку і його партнерів як на території Криму, так і в інших російських регіонах присутності [10]. Побоювання можуть стосуватися реакції західних банків-контрагентів у яких Промрегіонбанк має коррахунки, зокрема, німецького Commerzbank. До того вважалося, що для невеликих банків ці ризики несуттєві. Але, як засвідчила практика, не для всіх. Інший відомий випадок виходу з регіону – Донінвестбанку – був вимушеним. ЦБ РФ відкликав у нього ліцензію. До того російські банкіри вважали, що робота в Криму надає певний захист від жорстких санкцій регулятора.

Крим виявився не таким привабливим, як російським банкірам здавалося спочатку. Ціни на оренду, як у Москві, а населення менше 2,4 млн. чоловік. Проте основним є політичний аспект. Для європейських або американських банків Крим – це окупована територія. Ситуація навколо Криму дуже напружена, санкції продовжуються і ризикувати взаємовідносинами з західними контрагентами заради маленького бізнесу в Криму російським банкам немає сенсу. Досі не зрозуміло, хто візьметься за скупку трансграничних боргів. Напевне, якщо буде знайдено юридичну формулу переуступки, це буде надзвичайно вигідний бізнес. Українські банки на 1 лютого 2014 року надали позичальникам Криму кредити на суму 16,6 млрд. грн., що складає 1,8% їх загального кредитного портфеля. В українських банках у 20 тисяч кримчан залишилися вклади, які забрати так і не змогли [5].

В ситуації невизначеності, яка очевидно буде тривати довго, українські комерційні банки шукають вихід самотужки. Так, 23 травня 2014 «Укрсоцбанк» передав контакти кримчан, що мають непогашені кредити, приватній російській колекторській фірмі, щоб вона допомогла повернути борги. Кредитний портфель, тобто банківські дані, не були передані. Кримчанам – боржникам банку, що виїхали на материк, щоб їх не турбували російські колектори, достатньо повідомити банк про зміну місця проживання [11].

Щоб компенсувати втрати, деякі українські банки, що згорнули свої відділення на півострові, провели різноманітні акції. Наприклад, Укрсиббанк в останні дні перед виходом з кримського ринку банківських послуг, пропонував своїм позичальникам погасити кредити достроково з дисконтом 40%. Поряд з банками спостерігалися черги з бажаючих отримати таку істотну знижку. Укрсиббанк пропонує кримчанам погашати кредити в рублях через офіси будь-якого російського банку, розташованого на території Криму [5].

Проте, вирішення українськими банками проблем у такий спосіб наражається на ряд проблем. Відповідно до Постанови НБУ № 699 від 3 листопада 2014 року «Про застосування окремих норм валютного законодавства під час режиму тимчасової окупації на території вільної економічної зони «Крим», грошові перекази з Криму на материкову Україну прирівнюються до міжнародних [12]. Прийнявши цю постанову НБУ створив юридичну колізію: з одного боку, грошові перекази до Криму тепер прирівнюються до міжнародних, а з іншого – вони заборонені, згідно постанови НБУ №260. «Одна постанова Нацбанку суперечить іншій. У цих умовах для українських банків ризиковано на свій розсуд вступати у кореспондентські відносини з відділеннями російських банків, що відкрилися в Криму. Адже давати юридичну оцінку цьому буде державний регулятор – Національний банк», – наголошують

у Незалежній асоціації банків України [13]. У цій ситуації ряд українських банків використовує міжнародні послуги та платіжні системи, що дозволяють робити банківські перекази з одного рахунку на інший, незалежно від того, в якій країні він відкритий. Одна з таких міжнародних послуг, здійснюється за рахунок того, що українські банки відкривають кореспондентські рахунки в банках-нерезидентах. Кримчани, пересилаючи гроші на материкову Україну, переказують їх на ці рахунки, а не в самі українські банки. Деякі фінансові установи України так вирішують проблему з погашенням кредитів, котрі у них взяли кримчани до анексії. Наприклад, UniCreditBank використовує саме таку систему [13].

Існує два способи переказу коштів: через систему переказів «Золота корона» та за допомогою системи WebMoney, яка вже зареєстрована НБУ в реєстрі платіжних систем. Послугу переказу коштів через «Золоту корону» підтримують багато банків України: серед яких: Ощадбанк, ПриватБанк, Укргазбанк, БТА Банк, Фінанси і Кредит та інші. Переказати кошти з материка до Криму можна тільки через «Золоту корону», оскільки це єдина система міжнародних переказів, до якої підключені відділення російських банків, розташовані у Криму. Також жителі півострова можуть перевести кошти на материк, використовуючи WebMoney. З території материкової України також можна відправляти гроші в Крим через WebMoney. Перевести в готівку електронний гаманець кримчани можуть, прив'язавши його до карти РНКБ, Генбанку, інших російських банків, що відкрили відділення на півострові [13].

Водночас українські банки через міжнародні санкції проти Росії не можуть використовувати найбільші міжнародні системи для розрахунків з Кримом. Наприкінці грудня 2014 року міжнародні платіжні системи MasterCard і Visa припинили операції з картами на території Криму. Російські банки, що працюють у Криму, продовжують обслуговувати всі свої карти, але не приймають карти MasterCard і Visa, видані іншими банками. Західні банки загалом відмовляють у проведенні валютних платежів громадянам, зареєстрованим в Криму. Ефективні санкції проти Росії через анексію Криму змушують російських банкірів раз у раз робити заяви, як це знову зробив наприкінці травня 2015 року голова Сбербанку Росії Герман Греф, про те, що банк не планує працювати в Криму та Севастополі. «Поки таких планів не маємо. Це неприпустимо з точки зору санкцій. Ми поки не будемо працювати на цих територіях» [14].

Висновки. Анексія Криму Російською Федерацією мала наслідком виникнення ряду складних міжнародно-правових проблем у діяльності комерційних банків на півострові. Через анексію Криму Росією українські банки опинилися поза правовим полем України. Україна втратила можливість здійснювати регулювання банківської діяльності на півострові. Окупаційна політика Російської Федерації від самого початку була спрямована на захоплення контролю над українськими банками та їх наступну ліквідацію. Влада Росії організувала рейдерське захоплення відділень українських банків в Криму. Під приводом захисту інтересів вкладників, Банк Росії вибірково запровадив заборони на роботу в Криму українських фінансових установ. Правовий режим, що склався в Криму, мав наслідком згортання діяльності банків, захоплення їх активів і майна та інші економічні втрати.

Внаслідок окупації виникла заборгованість кримських клієнтів перед українськими банками, яка становить близько 22 млрд. грн. [15]. Пошук варіантів вирішення проблеми фактично став проблемою самих українських комерційних банків. Ризики санкцій з боку НБУ виявилися занадто великими для реалізації схем роботи на банківському ринку Криму. Разом з тим, ряд українських банків використовує міжнародні послуги та платіжні системи, для ведення розрахунків з Кримом. Російські банки також переважно утрималися від роботи в Криму через ризик блокування Заходом їх закордонних кореспондентських рахунків. Ті російські банки що ризикнули працювати в Криму, після застосування проти них санкцій, почали залишати Крим, а отже можна стверджувати що міжнародні санкції виявили свою ефективність. Попри зусилля Банку Росії, на Кримському півострові фактично утворився вакуум у сфері банківських послуг.

Перспектива звернення України до міжнародних судових інстанцій з метою отримання відшкодування збитків, завданих російською окупацією Криму та майбутньою реінтеграцією півострова, закономірно актуалізує вивчення теми. Необхідні дослідження, які б містили комплексний аналіз та давали можливість докладно оцінити наслідки окупації Криму для діяльності українських комерційних банків та визначали б шляхи вирішення їх проблем.

Список використаних джерел

1. Приказ Банка России от 3 апреля 2014 г. № ОД-525 «О предъявлении требования Банка России о представлении реестра обязательств перед кредиторами и вкладчиками в соответствии с Федеральным законом «Об особенностях функционирования финансовой системы Республики Крым и города федерального значения Севастополя на переходный период» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70537044/#ixzz3ZpLJh71k

2. Постанова Правління Національного банку України від 6 травня 2014 року № 260 «Про відкликання та анулювання банківських ліцензій та генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій окремих банків і закриття банками відокремлених підрозділів, що розташовані на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0260500-14

3. Федеральный конституционный закон «О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и создании в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;3622397

4. Глава Ощадбанка Андрей Пышный: Оккупанты ответят за каждую копейку// Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.oschadbank.ua/ru/press-service/relizes/2518929/

5. У Криму залишився тільки «Надра банк» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/2014/05/27/458054/

6. Украинские банки практически перестали работать в Крыму // Електронний ресурс. Режим доступу: http://ubr.ua/finances/banking-sector/ukrainskie-banki-prakticheski-perestali-rabotat-v-krymu-284833

7. Приватбанк считает незаконным запрет Центробанка РФ на работу в Крыму // Електронний ресурс. Режим доступу: http://rian.com.ua/economy/20140422/345491653.html

8. Глава ЦБ утвердила ускоренный порядок открытия филиалов российских банков в Крыму // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.banki.ru/news/lenta/?id=6400172

9. В Крыму заработал первый российский банк// Електронний ресурс. Режим доступу: http://economics.lb.ua/finances/2014/04/01/261493_krimu_zarabotal_perviy_rossiyskiy.html

10. Российские банки начинают покидать Крым// Електронний ресурс. Режим доступу: http://forbes.ua/news/1380900-rossijskie-banki-nachinayut-pokidat-krym

11. Укрсоцбанк признал, что «сдал» российским коллекторам крымских должников // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.depo.ua/rus/money/ukrainskiy-bank-priznal-chto-sdal-rossiyskim-kollektoram-23052014152300

12. Постанова НБУ № 699 від 3 листопада 2014 року «Про застосування окремих норм валютного законодавства під час режиму тимчасової окупації на території вільної економічної зони «Крим» // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=11719725

13. Как перевести деньги из Крыма на материк и обратно? // Електронний ресурс. Режим доступу: http://ru.krymr.com/content/article/26698465.html

14. В Сбербанке России считают «непозволительным» работать в Крыму// Електронний ресурс. Режим доступу: http://ru.krymr.com/content/news/27043153.html

15. Украинские банки потеряли в Крыму 22 млрд. гривен - НБУ// Електронний ресурс. Режим доступу: http://korrespondent.net/business/economics/3380084-ukraynskye-banky-v-krymu-poterialy-22-mlrd-hryven-nbu

JEL CLASSIFICATION: G 210

COMMERCIAL BANKS UNDER ANNEXATION OF THE CRIMEA RUSSIAN FEDERATION

Viacheslav V. ANISIMOV
PhD in History, Associate Professor of Social Sciences and Humanities Department, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. Created chronology and investigated the capture of the Russian Federation of Ukrainian banks on the territory of the Autonomous Republic of Crimea. The analysis of the activities of commercial banks under the annexation of the Crimea. Proposed conclusions about the effects of occupation on the banking system of Ukraine.

Key words: *Ukraine, Russian Federation, the Crimea, the National Bank of Ukraine, the annexation, the occupation, the banking system, the commercial banks, decree, law.*

Annexation of the Crimea by the Russian Federation was the result of the emergence of a number of complex international legal problems of the commercial banks activities on the peninsula. Ukrainian banks have found themselves outside the legal field of Ukraine. The National Bank of Ukraine has lost the ability to regulate banking activities in the Crimea. Occupation policy of the Russian Federation from the very beginning was aimed at seizing control of the Ukrainian banks and their subsequent liquidation. Russian authorities have organized mass raider seizure of the Ukrainian bank branches in the Crimea. Under the pretext of protecting the interests of depositors the Bank of Russia has selectively banned the work of the Ukrainian financial institutions in the Crimea. As a result of the establishment of the Russian political and legal regime it was occurred cutting down of the Ukrainian banks activities, capture of their assets and property, other economic losses.

The occupation of the Crimea caused indebtedness of the Crimean customers before the Ukrainian banks which totals about UAH 22 billion. Search for solutions of the problem has actually become the challenge for the Ukrainian commercial banks. Risks of sanctions by the NBU proved too grand for the implementation of the work schemes in the banking market of the Crimea. However, a number of Ukrainian banks use international services and payment systems for conducting payments with the Crimea.

Russian banks have mostly abstained from their work in the Crimea because of the risk of blocking their foreign correspondent accounts. Those Russian banks that dared to work in the Crimea, after application of sanctions against them, began to leave the Crimea. Despite the efforts of the Bank of Russia, on the Crimean peninsula vacuum in the sphere of banking services was formed.

The prospect of Ukraine's appeal to international courts to recover losses done by the Russian occupation and the future reintegration of Crimea peninsula, regularly updates the study of the topic. The required studies should contain comprehensive analysis, give the opportunity to assess in detail the consequences of the occupation of the Crimea for the Ukrainian commercial banks and determine solutions to their problems.

References

1. Prikaz Banka Rossii ot 3 aprelia 2014 goda № OD-561 "O prediavlenii trebovaniia Banka Rossii o predstavlenii reiestra obiazatelstv pered kreditorami i vkladchikami v sootvetstvii s Federalnym zakonom "Ob osobennostiakh funktsionirovaniia finansovoi sistemy Respubliki Krym i goroda federalnogo znachenia Sevastopolia na perekhodnoi period" (2014) [Order of the Bank of Russia on April 3, 2014 № 525-OD "On presentation of the Bank of Russia requirements to submit the register of obligations to creditors and depositors in accordance with the Federal Law" On peculiarities of functioning of

the financial system of the Republic of Crimea and Sevastopol city of federal importance for the transitional period"] Retrieved from http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70537044/#ixzz3ZpLJh71k

2. Postanova Pravlinnia Natsionalnogo Banku Ukrainy vid 6 travnia 2014 roku №260 "Pro vidklykannia ta anuluvannia bankivskykh litsenzii na zdiisnennia valutnykh operazii okremykh bankiv i zakryttia bankamy vidokremlenykh pidrozdiliv, shcho rostashovani na terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym i mista Sevastopol"(2014) [By the National Bank of Ukraine on May 6, 2014 № 260 "On withdrawal and revocation of banking licenses and general licenses for currency transactions of individual banks and the closure of banks separate units located in the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol"] Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0260500-14

3. Federalnyi zakon "O priniatii v Rossiiskuiu Federatsiiu Respubliki Krym i sozdanii v sostave Rossiiskoi Federatsii novykh subiektov – Respubliki Krym i goroda federalnogo znachenia Sevastopolia" (2014) [The Federal Constitutional Law "On the adoption of the Russian Federation and the Republic of Crimea as part of the creation of new subjects of the Russian Federation - Republic of Crimea and Sevastopol city of federal significance"] Retrieved from http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;3622397

4. Glava Oshchadbanka Andrei Pyshnyi: Okkupanty jtvetiat za kazhduiu kopeiku (2014) [Chapter Oschadbanka Andrei Pyshnyi : Occupants answer for every penny] Retrieved from http://www.oschadbank.ua/ru/press-service/relizes/2518929/

5. U Krymu zalyshyvsia tilky "Nadra bank" (2014) [In Crimea left only "Nadra bank"] Retrieved from http://www.epravda.com.ua/publications/2014/05/27/458054/

6. Ukrainskie banki prakticheski perestali rabotat v Krymu (2014) [Ukrainian banks have practically ceased to work in the Crimea] Retrieved from http://ubr.ua/finances/banking-sector/ukrainskie-banki-prakticheski-perestali-rabotat-v-krymu-284833

7. Privatbank schitaiet nezakonnym zapret Tsentrobanka RF na rabotu v Krymu (2014) [Privatbank considers illegal the ban on the work of the Central Bank of the Russian Federation in Crimea] Retrieved from http://rian.com.ua/economy/20140422/345491653.html

8. Glava TsB utverdila uskorennyi poriadok otkrytia filialov rossiiskikh bankov v Krymu (2014) [The head of the Central Bank approved an accelerated procedure for opening branches of Russian banks in the Crimea] Retrieved from http://www.banki.ru/news/lenta/?id=6400172

9. V Krymu zarabotal pervyi rossiiskii bank (2014) [In Crimea, she earned the first Russian bank] Retrieved from http://economics.lb.ua/finances/2014/04/01/261493_krimu_zarabotal_perviy_rossiyskiy.html

10. Rossiiskiie banki nachinaiut pokidat Krym (2014) [Russian banks begin to leave Crimea] Retrieved from http://forbes.ua/news/1380900-rossijskie-banki-nachinayut-pokidat-krym

11. Ukrsotsbank priznal chto sdal kollektoram svoikh dolzhnikov (2014) [Ukrsotsbank admitted that he gave the Crimean Russian collectors debtors] Retrieved from http://www.depo.ua/rus/money/ukrainskiy-bank-priznal-chto-sdal-rossiyskim-kollektoram-23052014152300

12. Postanova Pravlinnia Natsionalnogo Banku Ukrainy № 699 vid 3 lystopada 2014 roku "Pro zastosuvannia okremych norm valutnogo zakonodavstva pid chas rezhymu tymchasovoi okupazii na terytorii vilnoi ekonomichnoi zony "Krym" (2014) [NBU Resolution № 699 of November 3, 2014 "On application of certain rules of currency legislation during the temporary occupation of the territory of the free economic zone" Crimea "] Retrieved from http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=11719725

13. Kak perevesti dengi iz Kryma na materik i obratno (2015) [How to transfer money from the Crimea to the mainland and vice versa?] Retrieved from http://ru.krymr.com/content/article/26698465.html

14. V Sberbanke Rossii schitaiut nepozvolitelnym rabotat v Krymu (2015) [The Sberbank of Russia considered "impermissible" to work in Crimea] Retrieved from http://ru.krymr.com/content/news/27043153.html

15. Ukrainskie banki poteriali v Krymu 22 mlrd hriven (2014) [Ukrainian banks have lost in Crimea 22 billion Hryvnia - NBU] Retrieved from http://korrespondent.net/business/economics/3380084-ukraynskye-banky-v-krymu-poterialy-22-mlrd-hryven-nbu

УДК 332.1.711
JEL-CLASSIFICATION: H30, H 32, H 39

THE POSSIBLE IMPACT OF FISCAL DECENTRALIZATION ON ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

Denis V. GRIZOGLAZOV
pH.D., senior lecturer department of finances
State university "KNEU named after Vadym Hetman"
e-mail: dot01@ukr.net

Summary. The question of influence of fiscal decentralization on economic development of the state is discussed in the article. Essence of fiscal decentralization is determined. The factors of effective process of decentralization are characterized. Directions of optimization of profits are offered at local level.

Анотація. В статті досліджується питання впливу фіскальної децентралізації на економічний розвиток держави. Визначається сутність фіскальної децентралізації. Характеризуються чинники ефективного процесу децентралізації. Запропоновані напрями оптимізації доходів на місцевому рівні.

Аннотация. В статье исследуется вопрос влияния фискальной децентрализации на экономическое развитие государства. Определяется сущность фискальной децентрализации. Характеризуются факторы эффективного процесса децентрализации. Предложены направления оптимизации доходов на местном уровне.

Key words: *fiscal decentralization, local budget, taxes, level of financial autonomy, interbudgetary transfers.*
Ключові слова: *фіскальна децентралізація, місцевий бюджет, податки, рівень фінансової автономії, міжбюджетні трансферти.*
Ключевые слова: *фискальная децентрализация, местный бюджет, налоги, уровень финансовой автономии, межбюджетные трансферты.*

Introduction. Increase of efficiency central and local budgets is one of main tasks on the present stage of development of Ukraine. Present, still the considerably centralized system of state administration is uneffective enough and brakes development of local self-government. Taking into account uneffective management, territorial and budgetary systems, distributing of state facilities between the levels of budget is far from rational.

The theory of financial decentralization has certain advantages and failings on which it is needed to pay attention at its application. Among main advantages it is above all things expedient to select the best providing of necessities of local population the organs of local self-government at local level. Except for it, assistance development of competition between the organs of local self-government (in unitary countries, and in relation to federal, between the regional and local levels of management), gives the possibility to citizens independently choose for the activity administrative units with the best level of providing services [7].

Analysis of the last researches and publications. The analysis of process of decentralization is fixed in basis of researches of many known Ukrainian: V. Fedosov, A. Krisovatiy, V. Andruschenko, A.Volokhova, O.Kirilenko, I. Lunina, V. Oparin, I.Chugunov, A. Bondarenko, A. Legkostup and foreign scientists: C. Tiebout, W. Oates, R. Musgrave, H. Davoodi, R. Bird, C. Wallich ets.

The purpose of the article is to find out factors of influence of fiscal decentralization on economic growth in Ukraine.

The main researches. The basic economic argument in favor of fiscal decentralization is based on two complementary assumptions: 1 decentralization will increase economic efficiency because local governments are better positioned than the national government to deliver public services as a result of information advantage; and 2 population mobility and competition among local governments for delivery of public services will ensure the matching of preferences of local communities and local governments [10].

In a counterbalance the centralized system, decentralization in understanding of expansion of imperious plenary powers at local level, results in higher efficiency of public management at lower level, and also to the greater anxiety about interests of citizens. However, at the same time it follows to mean that transference of considerable imperious plenary powers and functions from state on lower levels without the proper financial providing can bring negative results.

There is not a standard model of decentralization in the world, as processes and procedures differ from each other and depend on primary purposes and tasks, and also from an organizational structure and mechanisms of realization. Entire countries adhere to one position of functionings for today five basic models of budgetary federalism (American, German, Chinese, Canadian), use their connections and adapted variants.

Estimating fiscal decentralization on the whole as the positive progressive phenomenon, it is necessary to pay regard to possible problems which it can create, namely: at first, the process of redistribution of money some becomes complicated through a budget and budgetary process control on the whole, because at central level more easily to decentralize responsibility for the charges of local budgets, than on the sources of taxation; secondly, in the conditions of decentralization it is more difficult to co-ordinate the local necessities of separate territorial societies with the macroeconomic necessities of whole country.

In Ukraine to this time there is not a clear ground of economic maintenance of index of level of decentralization, which must be in a country. In foreign economic literature for determination of degree of decentralization it is possible to meet the index of decentralization, which is determined through correlation of profits of local-authority with total revenues of power and through correlation of charges of local-authority with the general charges of power [9].

The level of financial decentralization in Ukraine can be measured such indexes, as: index of financial decentralization of profits (part of local budgets is after profits (without the account of intergovernmental transfers) in the profits of the consolidated budget); index of financial decentralization of charges (part of local budgets is after charges (without the account of intergovernmental transfers) in the charges of the consolidated budget); summarizing index of financial decentralization. Except for the noted indexes, the level of decentralization can be measured as part of GDP which is redistributed through local budgets.

During 2011-2014 in the structure of revenues of local budgets part of intergovernmental transfers was more than 50 %. Regions actually lost the internal incentives of development and motivation to expansion of economic activity.

Table 1

Intergovernmental transfers from the state budget to the local budgets for 2011–2014 years

	2011	2012	2013	2014
Interbudgetary transfers, mln.grn.	94 875,0	124 459,6	115 848,3	128 626,1
Local budget revenues (with intergovernmental transfers), mln. grn.	181331,6	225273,4	221019,4	237200,0
The share of intergovernmental transfers in local budget revenues,%	52,3	55,2	52,4	54,0

Source: calculated by the author on the basis of the State Statistics Committee

Analyzing the recent tax reforms in the world can identify two trends. The first characteristic of countries with high fiscal self-discipline and shows the center of gravity shift revenue towards income tax and fewer entities. The second trend shows an increase in consumption taxes, especially at the level of local governments. Of course the choice of this or that model of the tax system depends on the traditions and priorities of economic policy in these countries.

Today urgent anti-crisis step is the decision to reduce the tax burden on domestic producers by reducing the VAT rate from 20% to 12%. The difference should be transformed into a new, exclusively local sales tax, which will have a cumulative effect and hold exclusively from retailers food and goods.

This mechanism of redistribution is consistent with our aim as increasing autonomy of local budgets, and the global trend to increase fiscal component in their income.

The purpose reformatting of consolidated budget revenues is primarily to enable the cities and villages to restore their infrastructures. According this source is not taken into account when determining the amount of intergovernmental transfers should be assigned to the development budget. Currently, these budgets are mainly filled by a single tax equity and the sale of land and property. Last sources rapidly declining because they are not renewable. The development budgets are up to 3% in towns and 18% in Kiev, the total expenditure of regions, the average is 11.6%, which in absolute terms is 20-30 bln. UAH., depending on the year. In the case of consolidation of the budgets of the new source in the form of sales tax of 8%, and this - 37 billion. UAH., then the volume of retail at 2015 local government investment opportunities will grow more than twice [13].

In developing the theme of fiscal autonomy, given the geographic, economic, social and other regional differences, it would be appropriate to delegate to local councils the right to introduce local taxes and fees in an amount not more than 2 positions and the overall size of less than 3% of revenue the previous year. Such a right would have the status of reserve capacity, which can be activated with the appearance of the tax base and after the mandatory approval of the decision of the local referendum. Periodic modernization of the financial system due to changes in the budget, bank, tax, or any other field is sometimes vital. Right now we need both individual and systemic actions to improve the fiscal system.

In itself, decentralization does not lead to higher economic growth. However, when accompanied by other growth-enhancing reforms, decentralization can positively impact a country's economic development.

At the same time, we have the "bonuses" of fiscal decentralization:

1. Reduction of tensions between the regions. In the Ukrainian situation, this implies removing grounds for mutual accusations that "one region feeds other regions" or "one region rules the entire country".

2. Improvement of the national politics by increasing competition between local officials, and between local and central officials. As we know, competition typically increases the quality of a product.

3. More efficient government. On average, policy decisions will be made closer to their final beneficiaries and hence, will be more fitted to the needs of a certain community. At the same time, all levels of government will work more efficiently.

Conclusions.

For the fiscal decentralization reform to succeed, it needs to be coherently bundled with a range of political and administrative reforms (such as the development of a functioning judicial system, deregulation, reduction of rent-seeking opportunities etc.), and development and implementation of such a package is challenging and time-consuming.

At the same time, a wisely designed decentralization process will be highly beneficial for Ukraine, both politically and economically. It will strengthen democracy (by increasing people's participation) and improve the quality of national politics by introducing more competition into the political system. It is also likely to significantly contribute to economic growth and prosperity, and these benefits make the fiscal decentralization reform in Ukraine a challenge worth undertaking despite of all the costs and risks.

References:

1. Budgetary Code of Ukraine from 08.06.2010 № 2456-VI [Biudzhetnyi kodeks Ukrainy]. Voice of Ukraine. – 2010. – 142. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

2. Bondarenko A. I. The governmental impact on forming of local budgets in the countries of Europe [Uriadovyi vplyv na formuvannia mistsevykh biudzhetiv v krainakh Yevropy] Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2010_4/doc/2/13.pdf.

3. Kaminska N. V. Organization and law principles of decentralization of public power [Orhanizatsiia ta pravovi pryntsypy detsentralizatsii publichnoi vlady]. The Scientific announcer of the National academy of internal affairs, 2010, № 4, p. 9-20.

4. Khaminich S. Features of fiscal decentralization in the conditions of development of national economy of Ukraine [Osoblyvosti fiskalnoi detsentralizatsii v umovakh rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy]. Announcer of the Dnepropetrovsk university. Series "Economy", 2011, Vol. 5(2), p. 143-148.

5. Kraynik O. P. Decentralization management of region financial resources [Upravlinnia detsentralizatsiieiu finansovykh resursiv rehionu]. Efficiency of state administration, 2009, Vol. 21,p. 373-378.

7. About Recommendations of the parliamentary listening "Decentralization of power is in Ukraine. Expansion of rights for local self-government" [Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan «Detsentralizatsiia vlady v Ukraini. Rozshyrennia prav mistsevoho samovriaduvannia»]. Decision of Verkhovna Rada of Ukraine.— Retrieved from:: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3227-15.

8. Moldovan O. O. (2010) New architecture of the budgetary system of Ukraine: risks and possibilities are for the economy growing [Nova arkhitektura biudzhetnoi systemy Ukrainy: ryzyky ta mozhlyvosti dlia zrostaiuchoi ekonomiky]. K.: NISD

9. Pilipiv V. V. Decentralization management and social-economic development of Ukraine [Upravlinnia detsentralizatsiieiu ta sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy]. Questions for regional economic development, 2008, Vip. 4(2). Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/ portal/ Soc_gum/aprer/ 2008_4_2/103.pdf.

10. Hamid Davoodi and Heng-fu Zou. Fiscal Decentralization and Economic Growth: A Cross-Country Study // Journal Of Urban Economics. — 1998.—№ 48. — p. 244-257

11. Zimmermann H. (2004) Characteristics of interbudgetary transfers in Ukraine [Kharakterystyka mizhbiudzhetnykh transfertiv v Ukraini]. Interbudgetary relations between center and regions. — Kyiv

12. Information of Institute of budget and social-economic researches [Electronic resource].— Retrieved from:www.ibser.org.ua.

УДК 336.71

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Каріна В'ячеславівна ДАЛГИЧ
аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: k.grabarchuk@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку банківської системи України, виокремлено основні проблеми та ризики у діяльності сучасної банківської системи країни, окреслено основні шляхи реструктуризації банківської системи та покращення банківського нагляду з урахуванням міжнародного досвіду.

Аннотация. В статье рассмотрены и проанализированы современное состояние и перспективы развития банковской системы Украины, выделены основные проблемы и риски в деятельности современной банковской системы страны, намечены основные пути реструктуризации банковской системы и улучшение банковского надзора с учетом международного опыта.

Ключові слова: *банки, банківська система, реструктуризація, банківський нагляд.*
Ключевые слова: *банки, банковская система, реструктуризация, банковский надзор.*

Постановка проблеми. Ефективна та стабільна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні. Вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах постійних економічних змін. Швидка зміна умов функціонування, відкритість зовнішньому середовищу, схильність до внутрішніх перетворень спонукають банківську систему до постійного удосконалення. Реалії сучасності показують недостатню фінансову стійкість і ефективність функціонування банківської системи України, в результаті чого протягом останніх років було ліквідовано численну кількість неплатоспроможних банків, кредитування було майже повністю зупинено, частка проблемних кредитів значно збільшилась, відбулося значне ослаблення ліквідності та зниження рівня капіталізації банківської системи, масове забирання населенням депозитів. Лише маючи стабільну банківську систему країна в змозі вистояти фінансові кризи та попередити їх негативні наслідки. У зв'язку з цим актуальним є питання об'єктивної оцінки фінансового стану банківської системи, покращення її структури, визначення факторів підвищення її ефективності і стабільності, що буде сприяти покращенню організаційного, інституційного, інструментального середовища банківського сектору, а отже і всієї фінансової системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми підвищення фінансової стабільності та ефективності банківської системи значну увагу приділяли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Береславська, А. Гальчинський, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, Г. Карчева, О. Копилюк, З. Мамедов, Л. Примостка, Т. Смовженко, М. Савлук та ін. Серед зарубіжних економістів слід відзначити роботи Дж. Сінкі, Дж. Стігліца, Е. Фернандес-Болло, С. Капура, С. Гудхарта, Л. Дж. Местера та інші. Разом з тим багато теоретичних і практичних аспектів забезпечення стабільного розвитку банківської системи України та її вдосконалення залишаються недостатньо дослідженими і потребують вирішення з урахуванням специфіки вітчизняної економіки, банківської системи та міжнародного тенденцій розвитку індустрії фінансових послуг.

Метою статті є розроблення теоретичних і практичних питань забезпечення стабільного розвитку банківської системи України з врахуванням прогресивного світового досвіду.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Банківська система України є провідним сектором економіки та фінансового ринку, на неї припадає понад 90% фінансових послуг в Україні. Саме банки відіграють основну роль в акумуляції коштів для структурної перебудови економіки та забезпечення соціально-економіч-

ного розвитку. Фінансова криза в Україні поставила питання про реформування банківського сектора, виявила нагальну потребу щодо удосконалення регулювання Національним банком України діяльності банків відповідно до міжнародних стандартів, підвищення дієвості нормативів і необхідність зміни підходів стосовно хеджування ризиків за активними операціями. З іншого боку, висвітлила низьку ефективність роботи в екстраординарних умовах [1; с. 9].

На думку іноземного науковця та економіста Соні Купера [2], реформована банківська система повинна бути простішою, безпечнішою, меншою, більш різноманітною та більш стабільною. Стабільна банківська система є такою, що:

- є ефективною при перерозподілі ресурсів від вкладників до інвесторів;

- робить це ефективно при низьких витратах для економіки;

- розподіляє ризики між тими, хто не має можливості взяти їх на себе і тими, хто може;

- є стійкою до фінансових шоків і забезпечує інвестиційними ресурсами економіку;

- не залежить від регулярності сплати податків платниками.

У такій системі хороший банк є таким, що:

- кредитує тих, кого інші банки не кредитують і не кредитує тих, кого всі інші банки кредитують;

- забезпечує правильний баланс між ефективністю і надійністю;

- вирівнює бажання зацікавлених сторін із загальною довготривалою ціллю економіки;

- зменшує ризик, що накладається на інші фінансові установи та економіку;

- виконує також свої основні функції - погашення та надання кредитів [2].

Але, звичайно, розвиток кожної банківської системи повинен проходити за стадіями та напрямками, що є індивідуальними за своєю специфікою, пов'язаною як з історичним розвитком, так і зі структурою влади, економіки та банківської системи.

Для розуміння специфіки банківської системи України проведемо її комплексний аналіз за 2011-2015 рр. (рис.1).

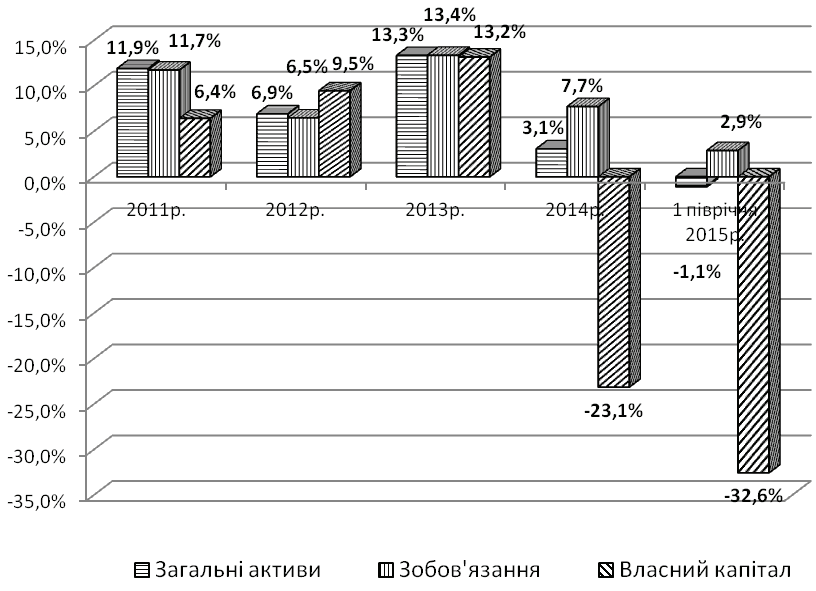

Рис. 1. Темпи приросту основних показників діяльності банків України

Джерело: розроблено автором за даними джерела [3]

Дані щодо динаміки активів, зобов'язань, власного капіталу свідчать про відновлення й пожвавлення банківської системи після попередньої кризи 2008-2009 рр. Однак, починаючи з 2014 року простежується значне зниження темпів приросту даних показників, особливо загострилася проблема з капіталом Станом на 01.10.2015р. норматив достатності регулятивного капіталу (Н2) склав 7,09%, що є нижчим за нормативне значення (10%) та свідчить про недостатність капіталу на покриття ризиків. Через високі ризики банківська система залишається збитковою. Показник ROE (рентабельність капіталу) також знаходиться в критичній для бан-

ківської системи точці – станом на 01.09.2015р. становить 61,96%, що є майже вдвічі менше, ніж в після кризовий період 2009-2010рр. [3] та порівняно з іншими країнами (табл. 1). Зауважимо, що у країнах Греції і Португалії, що перебувають у затяжній фінансово-економічній кризі, банківська система є більш капіталізована і ефективна порівняно із Україною.

Таблиця 1

Порівняння показника рентабельності капіталу (ROE) банківської системи України з іншими країнами

Країна	Україна	Республіка Білорусь	Росія	Чеська Республіка	Великобританія	Греція	Португалія
ROE	-30,46%	12,85%	8%	12,74%	6,76%	3,46%	-24,55%

Джерело: розраховано автором за даними [3, 4]

Слід зазначити, що однією з найсерйозніших проблем банківської системи України є значно вищий рівень доларизації кредитних портфелів банків порівняно із найближчими країнами-сусідами. (табл. 2). Унаслідок девальвації національної грошової одиниці майже на 300% більшість підприємств реального сектору економіки стали збитковими (станом на 01.07.2015р. збиток підприємств становив 195456,2 млн. грн., для порівняння у 2012р. підприємства отримали прибуток у розмірі 35067,3 млн. грн. [5]) і значна кількість з них були ліквідовані. До того ж виникла проблема в обслуговуванні банками підприємств, зареєстрованих на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та в зоні АТО. Як наслідок, станом на 01.11.2015р. порівняно з 01.01.2014р. кількість юридичних осіб на обліку в ЄДРПОУ зменшилася з 1372177 до 1112757 підприємств, тобто на 18,9% [5]). Зазначені вище фактори спричинили зростання частки проблемних активів банківської системи з 7,7% на 01.01.2014 р. до 18,6% станом на 01.09.2015р. [3]

Таблиця 2

Рівень доларизації кредитів банківської системи України порівняно з іншими країнами

Країна	01.01.2011р.	01.01.2012р.	01.01.2013р.	01.01.2014р.	01.01.2015р.	01.07.2015р.
Україна	47,3%	41,1%	37,2%	34,6%	46,4%	51,6%
Росія	27,3%	25,5%	21,2%	22,6%	29,2%	30,4%
Республіка Білорусь	7,6%	4,9%	5,6%	5,5%	4,5%	4,0%

Джерело: розроблено автором за даними[3, 6, 7]

Тому першочерговим завданням для банків має стати підвищення рівня капіталізації і вдосконалення систем управління ризиками, а для Національного банку України впровадження ефективних інструментів регулювання та нагляду в частині оптимізації розрахунку нормативів з використанням світового досвіду та впровадження у практику міжнародних принципів контролю, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду (BCBS).

Визначаючи фінансову складову як основний критерій стійкості, Базельські принципи окреслюють інтегрований комплекс детермінант, що вказують на кореляцію між довгостроковою фінансовою стійкістю банку і такими факторами, як банківські ризики, якість побудови бізнес-процесів власної діяльності та внутрішнього контролю, дотримання ринкової дисципліни [8].

Наслідки фінансово-економічної кризи негативно впливають і на структуру депозитів банківської системи України. Через масовий відплив коштів клієнтів банки лишаються потужного джерела фінансування економіки. Так, за період з 01.01.2014р. до 01.07.2015р. загальний обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 33,45%, або на 92,5 млрд. грн., а у іноземній валюті відбулося збільшення на 15,10%, або на 31,2 млрд. грн. Таке зростання відбулось переважно за рахунок впливу курсової різниці. Натомість грошовий агрегат М0 (готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями) станом на 01.09.2015р. складає 276,32 млрд. грн. [3], що є доказом величезної недо-

віри до банківського сектору. Тому на сьогодні основним завданням для банківської системи України є повернення довіри населення та підвищення його фінансової грамотності. В західних країнах люди нізащо не будуть зберігати кошти поза банками.

На рисунку 2 відображено динаміку темпів приросту залучених коштів від суб'єктів господарювання та заборгованість за наданими кредитами позичальників. Зауважимо, що протягом 2011 року темп приросту клієнтських коштів значно перевищував темп приросту наданих кредитів та заборгованості клієнтів банку, що є ризикованим структурним розривом у розвитку банківської системи України, обумовленим поверненням кредитів рефінансування НБУ, що були отримані для підтримки ліквідності під час кризи 2008-2009рр., замість кредитування економіки. У 2013 році банківські установи майже зрівняли приріст у ресурсах та активних операціях з кредитування, що є позитивним кроком до побудови ефективної структури банківської системи України. Протягом 2014 року, через девальвацію гривні і високий рівень доларизації кредитних портфелів банків (46,4%) та масовий відплив коштів клієнтів, темпи приросту кредитного портфеля були значно вищі за нарощування депозитної бази банків. Це ще раз показує недосконалу систему оцінки ризиків як у банків, так і в регулятора. Через ризикову діяльність банків та недостатньо ефективне їх регулювання протягом 2014 і 2015 року було ліквідовано численну кількість банківських установ та процес кредитування було майже повністю зупинений.

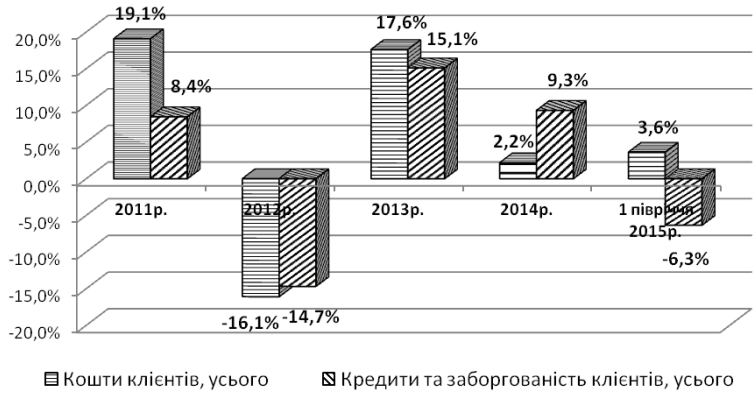

Рис. 2. Темпи приросту залучених коштів від клієнтів та заборгованості за наданими кредитами по банківській системі України за 2011-2015 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [3]

За результатами аналізу банківських криз, проведеного експертами Світового банку, недоліки регулювання і нагляду у більшості країн з трансформаційною економікою стали однією з головних причин розвитку кризових ситуацій. Для подолання системної банківської кризи, як свідчить світова практика, необхідна участь держави в реструктуризації банківської системи, на проведення якої потрібні значні кошти з бюджету та державних позабюджетних фондів. Так, на підтримку банківської системи США у 2009 р. з бюджету було виділено 245 млрд. дол. США [9]. В Україні також було виділено державою 25 млрд. грн. на рекапіталізацію банку «Київ», «Родовід», Укргазбанк, однак використання цих коштів не вважається ефективним [1, с. 281-296].

Криза - це структурний феномен. Реструктуризація банківської системи, що відбувається під час криз має сприяти виходу банківської системи на прогресивний аттрактор розвитку [1, с. 107 - 125].

В економічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття реструктуризації банків та банківської системи. Під реструктуризацією банку розуміють здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури банку, його управління, структури власності, повну або часткову зміну власника з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи інвестора з метою фінансового оздоровлення [10].

Традиційно прийнято поділяти реструктуризацію на захисну та наступальну [11, с. 143]. Захисна реструктуризація сприяє забезпеченню виживання банку на короткий термін, досягнення мінімальної його ліквідності, капіталу через вжиття експрес-заходів, базою яких є внутрішні резерви: скорочення витрат, надмірної кількос-

ті філій, основних фондів, працівників, вдосконалення систем управління та інформаційних технологій тощо. Наступальна реструктуризація означає проведення стратегічних заходів, пов'язаних із впровадженням інновацій, завоюванням нових сегментів ринків банківських продуктів і послуг, вдосконаленням технологій, покращенням управління ризиками, ефективністю, підвищенням конкурентоспроможності тощо.

Зауважимо, що визначення Національним банком України реструктуризації банківської системи базується на наступальній реструктуризації і означає комплекс заходів, направлених на підвищення фінансової стійкості банківської системи, зростання ліквідності і платоспроможності з урахуванням соціально-економічних завдань, змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку, шляхом створення нових банків (спеціалізованих, універсальних), реорганізації діючих (злиття, приєднання, поділу, виділення), або їх закриття [11].

Подальший розвиток банківської системи неможливий за відсутності використання міжнародного досвіду ведення банківської справи, впровадження сучасних банківських та інформаційних технологій, розширення і вдосконалення банківських послуг. Концепція банківського нагляду в кожній країні має свою специфіку, пов'язану як з історичним розвитком, так і зі структурою влади та банківської системи (наприклад, із кількістю, видами, спеціалізацією банківських установ та іншими факторами). Складний фінансовий стан банківської системи України свідчить про необхідність вдосконалення банківського нагляду в Україні з врахуванням міжнародних стандартів, вимог Базельського комітету.

Значна роль в забезпеченні ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України належить центральному банку як кредитору останньої інстанції. В період фінансової кризи в Україні, коли для багатьох банків гостро постала проблема з ліквідністю, Національний банк України як кредитор останньої інстанції, керуючись ст. 42 Закону України «Про Національний банк України» та ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» надав банкам значні суми стабілізаційних кредитів для підтримки ліквідності та недопущення втрати банками платоспроможності [12].

Банківська криза показала, що немає такого поняття, як оптимальна банківська структура чи модель [13]. Деякі чисто інвестиційні банки (наприклад, Lehman Brothers або Bear Stearns), деякі роздрібні банки (наприклад, Spanish Cajas, Irish banks, Northern Rock), і деякі універсальні банки (наприклад, ING або RBS), або збанкрутіли, або були приєднані, або потребували виняткову підтримку уряду.

Тому Європейська група експертів найвищого рівня прийшла до висновку, що ніякі особливі бізнес-моделі не існували особливо добре, або, особливо погано, в умовах фінансової кризи. Європейська група звернула увагу на надмірний ризик, а також на залежність від короткострокового фінансування, що не узгоджується з адекватним захистом капіталу. Для вирішення цих недоліків на міжнародному рівні було прийнято багато ключових реформ протягом останніх років. Зокрема, Базельським комітетом з банківського нагляду (BCBS) були прийняті нові стандарти Базель III, направлені на підвищення капіталу та ліквідності банків, обмеження нарощування левериджу і розривів за термінами погашення.

Заслуговує на увагу досвід подолання фінансово-економічної кризи 2001 р. в Туреччині [13], що стала одним з найглибших потрясінь, з яким зіткнулися країна з часів Другої Світової Війни. Руйнівні наслідки кризи відчули всі сектори турецької економіки і особливо фінансово-кредитний сектор.

Для оздоровлення ситуації в банківському секторі Туреччини необхідним було проведення термінових і невідкладних заходів щодо реструктуризації банківської системи. Урядом була розроблена комплексна програма реструктуризації банківського сектору Туреччини (Banking Sector Restructuring Program - BSRP), яка включала чотири пакети реформ:

1. Реструктуризація державних банків. Програма передбачала випуск казначейством державних цінних паперів на суму 19 млрд. дол. США для покриття збитків державних банків; виділення державою 2,9 млрд. дол. США на збільшення капіталу державних банків; внесення змін до законодавства з метою запобігання накопичення збитків держбанків в майбутньому. Частина короткострокових зобов'язань держбанків фінансових ринків була покрита Центральним банком шляхом продажу державних цінних паперів, відбулося скорочення персоналу державних банків та приватизація Іпотечного банку.

2. Швидка структурна перебудова банків-банкротів, що перебували під контролем Фонду страхування депозитів. Як правило, банки, передані Фонду, продовжували функціонувати,

але були оголошені такими, що підлягають рекапіталізації за рахунок коштів Фонду з тим, щоб знизити величину ризикових активів до допустимого рівня. У деяких випадках Фонд приймав рішення про продаж банку;

3. Підтримання приватних банків;

4. Реорганізація органів банківського нагляду і регуляторних інститутів; створення за типом британського Financial Services Authority нового органу банківського нагляду - Banking Regulatory & Supervisory Agency of Turkey (BDDK), що є повністю незалежною структурою, яка користується високою довірою з боку всіх учасників фінансового ринку.

Слід зазначити, що в результаті проведення зазначених заходів країна більше не переживала такої потужної фінансово-економічної кризи, зокрема в банківському секторі. Світова криза 2008-2009 рр. вплинула лише на економіку країни, але вже у 2010 році економічне зростання було відновлено.

Отже, внаслідок виконання Комплексної програми реструктуризації банківського сектору Туреччини відбулося:

- фінансове оздоровлення і реформування турецьких банків, підвищилася їх конкурентоспроможність на світових фінансових ринках:
- національний банківський сектор став більш прозорим і став на шлях консолідації;
- знизилася роль державних банків у структурі банківської системи Туреччини;
- зменшилися фінансові ризики в банківському секторі Туреччини до керованих меж;
- покращилася структура капіталу національних банків;
- покращилися показники прибутковості турецьких банків;
- відновився підйом в турецькому банківському секторі.

Отже, модернізація банківського сектору Туреччини ще не закінчена, і реформа банківського сектору є пріоритетним напрямом політики уряду країни. У Туреччині більшість основних правових норм зараз модернізовані або модернізуються і приводяться у відповідність до законодавства ЄС, що пов'язано зі вступом Туреччини до ЄС.

Висновки. Проведений аналіз сучасного стану розвитку банківської системи України дозволив виявити проблеми її розвитку та визначити основні напрями реформування банківської системи з врахуванням прогресивного зарубіжного досвіду, а саме:

1) підвищення рівня капіталізації банків;

2) розвиток систем ризик-менеджменту та вдосконалення управління ризиками в банках, забезпечення балансу між ефективністю і надійністю, а інтересів всіх зацікавлених сторін щодо стабільного розвитку банківської системи та посилення її позитивного впливу на соціально-економічний розвиток країни;

3) удосконалення системи регулювання та нагляду за банками, а саме: зменшення рівня доларизації кредитного портфеля банківської системи України; вирівнювання структурного розриву у прирості депозитної бази та кредитних активів банківських установ; впровадження міжнародних стандартів, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду; створення за типом британської Financial Services Authority і турецької Banking Regulatory & Supervisory Agency of Turkey нового незалежного органу банківського нагляду;

4) повернення довіри населення до банківського сектору України та підвищення фінансової грамотності;

5) забезпечення участі держави у фінансуванні реструктуризації та модернізації банківської системи за прикладом США і Турецької Республіки та у заохочуванні злиття банків, що зіткнулися з фінансовими проблемами, з фінансово стабільними банківськими установами. Для таких об'єднань можуть бути передбачені податкові пільги за досвідом Турецької Республіки.

Список використаних джерел:

1. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України / Ганна Тимофіївна Карчева; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 520 с.

2. Sony Kapoor The Future of Finance // Режим доступа: http://re-define.org/sites/default/files/What%20should%20the%20banking%20system%20look%20like(2).pdf/.

3. Офіційний сайт Національний банк України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/.

4. Narodowy Bank Rolski // Режим доступу: http://www.nbp.pl/.

5. Державна служба статистики України // Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Центральний банк Російської Федерації // Режим доступу: http://www.cbr.ru/.

7. Національний банк Республіки Білорусь // Режим доступу: http://www.nbrb.by/

8. Довгань Ж. М. Банківський нагляд в контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 1. – С. 252-259. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fkd_2013_1_37.pdf/.

9. Береславська О. І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення / О. І. Береславська // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 3(62). – 2013. – С.78- 84.

10. Стратегія Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути, затверджена постановою Правління Національного банку України від 01.12.98 № 502.– Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98.

11. Копилюк О.І. Шляхи реорганізації комерційних банків /О.І.Копилюк // Фінанси України. - 2003. - № 10. - С. 142-145.

12. Карчева Г. Т. Виконання центральними банками функції кредитора останньої інстанції в період фінансової кризи / Г. Т. Карчева // Монетарна політика в сучасному глобальному середовищі: зб. матер. доповідей та виступів міжвузівського круглого столу. – Чернігів: ЧДІЕІУ, 2011. – С. 19-22.

13. Edouard Fernandez-Bollo. Structural reform and supervision of the banking structure in France // OECD JOURNAL: Financial market. - 2013/1. - Режим доступу: http://www.oecd.org/finance/Bank-reform-supervision-France.pdf/.

14. Мамедов З. Ф. Влияние кризисна на формирование банковского сектора Турции / Новая экономическая ассоциация // Режим доступа: http://www.econorus.org/consp/files/j2wf.doc

JEL CLASSIFICATION: G21, E58, E44

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Karina V. DALGIC
Postgraduate Student, State higher educational institution "University of Banking»

Summary. The article describes and analyzes the current state and prospects of development of the banking system of Ukraine, highlighted the key issues and risks in the activity of the modern banking system, the basic ways of restructuring the banking system and improving banking supervision based on international experience.

Key words: *banks, banking system, restructuring, banking supervision.*

The main purpose of the study is to find out the theoretical principles about the problem of the banking system of Ukraine and to research the practical implementation of the international experience in question of improving the efficiency of the banking sector during the financial crisis.

The research in this study made it possible to receive the following results:

- in 2014 the growth rate of total assets, liabilities and equity declined significantly. Adequacy of regulatory capital and rate of return on capital indicate undercapitalised banking system;
- the level of dollarization of the loans is still high. There was also growth in distressed assets of the banking system;
- there was a massive outflow of deposits from bank accounts in recent years;
- there are structural gaps in the banking system of Ukraine between of the growth rates of increasing customer deposits and loans;
- the French authorities pointed out excessive risk taking as well as reliance on short term funding, not matched with adequate capital protection;
- Turkey during the crisis in 2001 has implemented a program of restructuring the banking sector.

The results of the study can be used in the process of restructuring of the banking system of Ukraine and in improving its further development.

Scientific innovation of the results lies in proposals about output path of the banking system of Ukraine from the financial crisis and recommendations for its further development:

- increasing banks' capitalization level;
- developing and improving the risk management in banks;
- improving banking regulation and supervision;
- returning customers' confidence to the banking sector of Ukraine and increasing their financial knowledge;
- ensuring the participation of the state in financing of the restructuring and modernization of the banking system according to examples of the USA and the Republic of Turkey and to encourage bank mergers, faced with financial problems, with more successful banks.

Thus, in the study it was analyzed the current state of the banking system, was found its development problems and outlined the main successful crisis and restructuring measures in other countries that could be applied to the banking system of Ukraine.

References:

1. 1. Karcheva H. T. Efficiency of operation and prospects of the banking system of Ukraine [Efektyvnist funktsionuvannia ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy] NAS of Ukraine; Institute of Economics. and prohnozuv. - K., 2012. – 520 p.

2. Sony Kapoor. The Future of Finance // Retrieved from: http://re-define.org/sites/default/

files/What%20should%20the%20banking%20system%20look%20like(2).pdf/.

3. The National Bank of Ukraine [Natsionalnyi bank Ukrainy]. Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/.

4. Narodowy Bank Rolski. Retrieved from http://www.nbp.pl/.

5. State Statistics Service of Ukraine [Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/.

6. The Central Bank of the Russian Federation [Tsentralnyi bank Rosiiskoi Federatsii]. Retrieved from: http://www.cbr.ru/.

7. The National Bank of the Republic of Belarus [Natsionalnyi bank Respubliky Bilorus]. Retrieved from: http://www.nbrb.by/.

8. Dovhan Zh. M. Banking supervision in the context of financial stability of the banking system of Ukraine [Bankivskyi nahliad v konteksti zabezpechennia finansovoi stiikosti bankivskoi systemy Ukrainy] // Financial and credit activities: problems of theory and practice. - 2013. - Vol. 1.– P. 252-259. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fkd_2013_1_37.pdf/.

9. Bereslavska O. I. Modern banking crisis: causes and likelihood of recurrence [Suchasni bankivski kryzy: prychyny ta ymovirnist povtorennia] // Scientific Herald of the National STS University of Ukraine (economics, law).– 3(62). – 2013. – P. 78- 84.

10. The National Bank of Ukraine. Decree. The strategy of the National Bank of Ukraine on the restructuring and reorganization of state banks in financial distress from 01.12.98 № 502 [Natsionalnyi bank Ukrainy. Postanova. Stratehiia Natsionalnoho banku Ukrainy shchodo restrukturyzatsii ta reorhanizatsii bankiv u stani finansovoi skruty: vid 01.12.98 № 502] // The Verkhovna Rada of Ukraine. - (The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine) Retrieved from: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98.

11. Kopylyuk O.I. The ways of the reorganization of commercial banks [Shlyahy reorganizatsiyi komertsiynyh bankiv] // Ukrainian finances. - 2003. - № 10.- P. 142-145.

12. Karcheva H. T. Performance central bank lender of last resort function during the financial crisis [Vykonannia tsentralnymy bankamy funktsii kredytora ostannoi instantsii v period finansovoi kryzy] // Monetary policy in today's global environment (up to 22 Anniversary of the banking system of Ukraine): Coll. Mater. Reports and speeches interuniversity round table. - Chernigov: CHDIEIU, 2011.– P. 19-22.

13. Edouard Fernandez-Bollo. Structural reform and supervision of the banking structure in France // OECD JOURNAL: Financial market. - 2013/1. Retrieved from: http://www.oecd.org/finance/Bank-reform-supervision-France.pdf/.

14. Mamedov Z. F. An impact of the crisis on the formation of the Turkish banking sector [Vliyanie krizisa na formirovanie bankovskogo sektora Turtsii] / New Economic Association Retrieved from: http://www.econorus.org/consp/files/j2wf.doc.

УДК 336.71

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Олексій Олександрович ДРУГОВ
д.е.н., професор ДВНЗ «Університет банківської справи»

Оксана Володимирівна ПРИЙМА
магістрант, Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: oksana.priyma@gmail.com

Анотація. У статті розглядається сучасний стан в банківській системі України, аналізуються заходи Національного банку України з реструктуризації банківської системи, розглянуто світовий досвід та напрями подальшої реструктуризації.

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние в банковской системе Украины, анализируются меры Национального банка Украины по реструктуризации банковской системы, рассмотрен мировой опыт и направления дальнейшей реструктуризации.

Ключові слова: *Україна, Національний Банк України, банківська система, реструктуризація, форми реструктуризації.*
Ключевые слова: *Украина, Национальный Банк Украины , банковская система, реструктуризация , формы реструктуризации.*

Постановка проблеми. У 2016 рік банківська система України входить з невирішеними проблемами 2014 - 2015 років. Значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії у східному регіоні та анексія АР Крим, недостатній рівень корпоративного управління зумовили погіршення якості кредитного портфелю банків.

Банківська система України виявилась найбільш вразливою до поточної економічної кризи. Скорочення виробництва, інфляційний тиск на економіку, зниження інвестиційної активності, втрата основного ринку збуту ускладнили функціонування всієї системи. Банківська система сьогодні не виконує своє основне завдання, оскільки не фінансує і не кредитує реальний сектор економіки.

Унаслідок зростання рівня негативно класифікованої заборгованості банки змушені були створювати значні резерви за активними операціями, що неминуче негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ. За жовтень 2015 року загальний обсяг збитку діючих банків становив 3,7 млрд гривень. Зростання валютних ризиків для українських банків внаслідок наявності короткої відкритої валютної позиції та високого рівня доларизації є потенційною загрозою стійкості банківської системи. Як наслідок цього,а також низки інших факторів, протягом 2014 - 2015 років кількість банків в Україні зменшилась майже на 30 %, породивши при цьому сукупність нових проблем, включаючи необхідність здійснення виплат вкладникам, втрати юридичними особами своїх коштів, зниження довіри до банків загалом.

Існуюча ситуація зумовлює необхідність дослідження питання напрямів та заходів з реструктуризації банківської системи України, спрямованих на стабілізацію та підвищення ефективності її роботи.

Огляд літератури. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України досліджуються у працях таких учених Патрікац Л., Крохмалюк Д., Шпак О. В., Мананнікова Н. В. Дослідженням питань реорганізації і реструктуризації займалися такі учені як Васильченко З. М., Вядрова І. М., Одінцова Н. Г. Питанням впровадження світового досвіду реформування банківської системи займалися Бутов А. М., Колодій І. Є., Шпаргало Г. Є.

Та, незважаючи на результати перелічених вище досліджень, комплексних праць, що розкривали би сучасний стан та перспективи реструктуризації банківської системи України, фактично немає.

Виклад основного матеріалу

Сучасний стан роботи української банківської системи

Ситуація в банківській системі не є однорідною. Частина банків працює краще аніж інші. Рейтинг банків від Forbes, розрахований на основі даних фінансової звітності банків станом на 1 липня 2015 року визначив, які з них демонструють кращі показники життєздатності. Так провідні позиції зайняли польський Кредобанк, американський Сітібанк, державний Ощадбанк, австрійський Райффайзен Банк Аваль, французькі Укрсиббанк та Креді Агріколь Банк. При розрахунку рейтингу використовувалися кількісні фінансові показники, серед яких - індикатори ліквідності, рентабельності, капіталізації, з урахуванням якісних факторів безперебійності платежів, підтримки акціонерів і ризиків країн їхнього походження. Мета рейтингу - знайти банки з високою внутрішньою здатністю вистояти в період системної нестабільності [1].

Станом на 01 жовтня 2015 року ліцензію Національного банку України мали 122 банківських установи (в т.ч. 40 банків з іноземним капіталом). Зважаючи на несприятливу економіко-політичну ситуацію в країні та подальше виведення Нацбанком з ринку неплатоспроможних банків (в т.ч. що порушували законодавство з питань легалізації та відмивання коштів злочинним шляхом та фінансування тероризму), кількість банківських установ протягом І кварталу 2015 року суттєво зменшилась. Так. протягом січня -вересня поточного року кількість банківських установ, що були визнані неплатоспроможними складає 41. Таким чином, розширення повноважень НБУ та останні дії ФГВФО щодо запровадження ТА в банки IV групи, які не мали проблем з ліквідністю, роблять дефолти банківських установ слабкопрогнозованими.

За підсумками ІІІ кварталу 2015 року чисті активи банківської системи України станом на 01.10.2015 р. складають 1476.218 млрд.грн. Варто зазначити, що незважаючи на ліквідацію ряду проблемних банківських установ та значний відтік клієнтських коштів, зростання активів відбувалось внаслідок стрімкої девальвації національної валюти, що також відобразилось на суттєвому збільшенні залишків валютних активів.

Кредитна активність банківських установ впродовж ІІІ кварталу поточного року залишалася низькою, що обумовлено скороченням ресурсної бази, погіршенням кредитоспроможності позичальників та високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного розвитку, що. в свою чергу, змушує банківські установи більш прискіпливо відноситись до фінансового стану потенційних позичальників або й взагалі призупинити на деякий час кредитування.

Незважаючи на зменшення обсягу валютних кредитів (в доларовому еквіваленті), внаслідок суттєвої девальвації гривні з початку 2014 року, частка валютних кредитів в кредитному портфелі залишається суттєвою (56.1%). При цьому, близько 1/5 валютних кредитів були надані населенню (в т.ч. значна частка валютних кредитів була надана ще в 2008-2009 рр. на придбання і будівництво нерухомості).

З огляду на девальвацію національної валюти та враховуючи суттєву частку валютних кредитів в клієнтському кредитному портфелі банків, обсяг простроченої заборгованості протягом ІІІ кварталу 2015 року збільшився на 51.11% (54 792 млн.грн.) та станом на 01.10.2015 р. складає 190 645 млн. грн.. що відповідає 20.4% клієнтського кредитного портфеля [2].

На думку НРА «Рюрік» обсяг неробочих кредитів є значно вищим, враховуючи той факт, що наразі банківські установи намагаються максимально реструктурувати наявну проблемну заборгованість. При цьому, очікується подальше деформування резервів під сумнівні до повернення активи, враховуючи продовження бойових дій на сході України.

Причинами вилучення строкового ресурсу з боку суб'єктів господарської діяльності є обмеженість доступу до кредитних ресурсів, враховуючи також зростання вартості кредитного ресурсу. При цьому, значна кількість підприємств втратили власні кошти внаслідок введення до банківських установ тимчасової адміністрації та подальшої ліквідації.

У випадку ж з фізичними особами, вилучення строкових депозитів відбувалось на фоні зниження реальних доходів населення за одночасного підвищення рівня інфляції, що у свою чергу, призводить до підвищення витрат на споживання, а також прагнення громадян зафіксувати власні заощадження шляхом конвертації їх в іноземну валюту. Однак, на відміну від минулого року, сальдо операцій з іноземною валютою з фізичними особами було додатнім, що на нашу думку зумовлено не зниженням попиту на іноземну валюту, а зниженням реальних доходів громадян за одночасного зростання рівня інфляції, що у свою чергу, зумовлює збільшення витрат [3].

За жовтень 2015 року загальний обсяг збитку діючих банків становив «мінус» 3,7 млрд гривень. Проте, за жовтень у порівнянні з вереснем збиток скоротився на 39% (за вересень 2015 року - «мінус» 6,1 млрд гривень). «На зменшення обсягу збитку головним чином вплинув прибуток від торговельних операцій, який за жовтень становив 3,2 млрд гривень (16,5% доходів банків за жовтень)»,

Крім того, в жовтні платоспроможні банки отримали максимальний за 8 місяців чистий комісійний дохід - 2 млрд гривень. Також дещо збільшився чистий процентний дохід - до 4,4 млрд гривень за жовтень 2015 року.

«Головним чинником отримання банками збитків залишаються значні обсяги відрахувань у резерви - за жовтень поточного року банками було сформовано резервів на загальну суму 9,8 млрд гривень (42,8% від витрат за жовтень). Проте слід зауважити, що темпи нарощення банками резервів поступово уповільнюються», - повідомляє НБУ.

Станом на 1 листопада 2015 року 79 банків отримали прибуток на загальну суму 3,9 млрд гривень, в тому числі за жовтень - 78 банків на загальну суму 0,7 млрд гривень [4].

Теоретичні основи реструктуризації банківської системи

Відповідно до Методичних рекомендацій про порядок реструктуризації комерційних банків реструктуризація банківської системи - це комплекс заходів, який передбачає покращення фінансової стійкості банківської системи, підвищення ліквідності і платоспроможності з урахуванням соціально-економічних завдань, змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку шляхом створення нових банків (спеціалізованих, універсальних), реорганізації діючих (злиття, приєднання, поділу, виділення), зміни юридичного статусу банківських установ або їх ліквідації [5].

На думку окремих авторів [6, 7, 8], реструктуризація на рівні банківського сектору розглядається як «сукупність взаємопов'язаних змін організаційної, юридичної, управлінської, технологічної бази кредитної справи і функціонування банків». Чіткіше виражене ідеологічне спрямування має визначення, запропоноване Ю. А. Константіновим та А. І. Ільїнським: «Реструктуризація - це структурна перебудова банківської системи. Вона не є черговою кампанією, яка завершиться найближчим часом. Структурна перебудова триватиме й надалі, щоб банківська система країни змогла ефективно забезпечувати задоволення її економічних потреб» [9].

На думку З.М. Васильченко, реструктуризація банку - це комплекс організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на покращення фінансового стану, підвищення ліквідності та платоспроможності банку, зокрема шляхом реорганізації банку, повної або часткової зміни власника з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи-інвестора, яка не підлягає санації, що сприятиме фінансовому оздоровленню банку та дозволить задовольнити вимоги кредиторів [10].

Найбільш доцільним, на нашу думку, під реструктуризацією банківської системи розуміється комплекс заходів, спрямованих на зміцнення фінансової стійкості банківської системи, підвищення ліквідності та платоспроможності та запобігання або подолання кризових явищ у ній із урахуванням змін у національній економіці та на світовому фінансовому ринку шляхом створення нових банків, банківських об'єднань, реорганізації діючих банків (у формі злиття, приєднання, поділу чи виділення), зміни юридичного статусу банківських установ або ліквідації.

Реструктуризація - один з основних шляхів оздоровлення банківської системи, зокрема формування її нової конфігурації із застосуванням заходів щодо санації, реорганізації та ліквідації банків. Основними методологічними принципами реорганізації та реструктуризації комерційних банків повинні бути: пріоритетність інтересів суспільства і держави перед інтересами окремого банку; застосування реорганізації як методу оздоровлення проблемних банків; підвищення стійкості та ефективності діяльності банків; забезпечення стабільної роботи платіжної системи та стабільності національної грошової одиниці [6].

Водночас для конкретного стану банківської системи і кожного банку на основі загальних принципів і підходів необхідно розробляти свій механізм, форми і методи реструктуризації чи реорганізації, визначати міру втручання в нього Національного банку України як головного органу банківського нагляду і контролю. При цьому цілями реструктуризації в короткостроковій перспективі має бути відновлення здатності банківської системи надавати базовий комплекс послуг, підвищення ліквідності банків та поліпшення якості їхніх активів. У середньостроковій ж перспективі основними завданнями мають

бути: реструктуризація окремих неплатоспроможних банків, ліквідація яких принесла б значні соціальні і економічні витрати; недопущення втрати банківських технологій і активів, які можуть бути використані для ведення конкурентоспроможної банківської діяльності; залучення до участі в капіталі банків нових власників, у тому числі й іноземних інвесторів.

Реструктуризація може здійснюватися при збереженні організаційно-правових меж банківського бізнесу. В деяких випадках виникає потреба в перегляді цих меж. Ідеться передусім про те, що форми реструктуризації можна об'єднати у дві групи, які включають: перша - перетворення в межах діючих банків; друга - зміни, що приводять до утворення нових організаційних структур.

Форми реструктуризації першої групи передбачають зміцнення становища банків та їх органічне зростання, яке відбувається на основі поетапного вдосконалення та розширення сфери банківської діяльності за рахунок власних ресурсів, попередньо сконцентрованих у банках. Фахівцями підкреслюється, що зростання на базі власних активів банківської фірми має особливе значення у сфері нематеріального виробництва. Разом із тим зростанню банків обов'язково має передувати поліпшення їхнього фінансового стану шляхом підвищення рівня капіталізації та якості активів, яким, у свою чергу, ми відводимо особливе місце в системі заходів із банківської реструктуризації. Загалом форми реструктуризації першої групи полягають у зміні внутрішньої організаційної будови банківського інституту, системи управління діяльністю банку та, насамкінець, структури банківських пасивів та активів у вказаних напрямах.

Форми реструктуризації другої групи залежать від способу перетворення банківської діяльності: або на базі внутрішніх джерел, за рахунок розвитку внутрішньобанківського потенціалу, або шляхом створення нових організаційних структур і використання їхніх ресурсів. Для утворення таких структур існує декілька можливостей: а) поділ банку на самостійні частини або виділення із його складу окремих частин; б) злиття з іншими банками, в результаті чого виникає новостворений банк; в) приєднання до інших банків, що призводить до встановлення повного контролю над банком, який приєднався; г) утворення консолідованих груп (фінансових, банківських холдингів, банківських корпорацій) чи навіть об'єднань із підприємствами нефінансового сектору (фінансово-промислових груп) [11].

До найважливіших методів реструктуризації зачисляють: рефінансування банків; капіталізація банків; рекапіталізація банків; уведення тимчасової адміністрації; сек'юритизація; субординований борг; зниження обов'язкових резервних вимог; ліквідація банку; методи управлінської реструктуризації; методи виробничої реструктуризації; реструктуризація боргу та інші методи [6].

Аналіз заходів Національного банку України з реструктуризації банківської системи

Для зміцнення банківської системи Національний банк України виводить з ринку проблемні неплатоспроможні банки, а також банки, що займалися відмиванням коштів. За 2015 рік з ринку було виведено 41 банк та передано до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

НБУ провів стрес-тестування 55 банків. Після проведення стрес-тестів НБУ (що проводилось ще за курсу 15,7 грн за долар), виявилось, що банківській системі необхідно збільшення капіталу більше, ніж на 100 млрд грн. За неофіційною оцінкою рівень проблемних кредитів в банківській системі перевищив 50%.

До числа основних заходів НБУ у сфері реструктуризації віднесемо:

– підвищено вимоги до капіталу нових банків до 500 млн. грн., та затверджено план підвищення власного капіталу банків з мінімального 120 млн. грн. до 500 млн. грн.

– покращено процедури виведення банків з ринку. Зараз це дійсні міжнародні практики, які розроблено спільно с МВФ та Світовим банком.

– суттєво покращено процедуру моніторингу пов'язаних осіб та ввели жорстку процедуру розкриття кінцевих власників банків.

– значно підсилено відповідальність власників та керівництва банків за маніпулювання фінансовою звітністю та доведення банку до банкротства.

– розробляються не лише законодавчі ініціативи щодо підвищення прав кредиторів, але й технічні механізми мінімізації ризиків для банків, як на етапі видачі кредиту так і на етапі його обслуговування [12].

Окрім того, як повідомляється на офіційному сайті Національного банку України, фінансовий регулятор переходить на кластерний підхід по нагляду за банками. В повідомленні зазначається, що рішення було прийнято правлінням Нацбанку в рамках Комплексної програми реформ фі-

нансового сектору до 2020 року. Із застосуванням нового підходу НБУ групуватиме для цілей нагляду банки за схожими бізнес-моделями, профілями ризиків та характером здійснюваних операцій чи іншими притаманними ознаками. Також поєднуватимуться в один наглядовий кластер банки різні за розміром, але у яких є спільні власники. До кожного з таких наглядових кластерів будуть визначені специфічні режими нагляду та виділені відповідні наглядові групи.

Наприклад, банки I та II груп поділятимуться на такі наглядові кластери: державні банки, великі приватні банки та банки, які належать до міжнародних банківських груп.

Розподіл банків III та IV груп для цілей банківського нагляду проводитиметься за результатами оцінки бізнес-моделей, профілів ризику та характеру здійснюваних операцій, але інформація про належність банку до такого наглядового кластера залишатиметься банківською таємницею.

Застосування наглядових кластерів дасть змогу:

– оптимізувати навантаження на наглядових рад та кураторів;

– визначити найактуальніші напрями для аналізу операцій банку;

– скоординувати активність наглядових підрозділів, фінансового моніторингу, валютного контролю тощо [13].

Фахівцями Національного банку України було розроблено «Концепцією реформи банківської системи України до 2020 року». Розглянемо декларовані цілі зазначеної Концепції:

1. Консолідація відносно невеликих банків з добрими показниками за активами, прибутковістю, рентабельністю тощо.

2. Нарощування мінімального регулятивного капіталу банків.

3. Скорочення кредитних ризиків банків.

4. Створення системного банку «поганих активів».

5. Підтримка банків з іноземним капіталом.

6. Зміна політики ведення діяльності зі зберігання депозитів населення, а саме, заборона на дострокове їх зняття.

7. Скорочення вартості кредитів.

8. Зниження темпів інфляції до 2% на рік.

Згідно з викладеними у Концепції планами, ломбарди, а також кредитні спілки (бюро, відділи) потраплять під нагляд центробанку вже наприкінці 2015 року. Ще за півроку ним будуть охоплені страхові компанії, а через рік, тобто до другого півріччя 2016, під егіду НБУ перейде і ринок ЦП. Консолідація наглядових функцій, як стверджується в Концепції, буде забезпечувати оперативну діагностику ситуації у фінансовій сфері, сприяти виявленню й оцінці ступеня ризиків, їх можливого впливу як на систему в цілому, так і на її компоненти.

Особливу увагу в Концепції приділено діяльності найбільших банків країни, мінімальний статутний капітал яких вже сьогодні перевищує запланований до 2020 р. норматив. Для цієї групи банків будуть встановлені значно жорсткіші нормативи (за капіталом і ліквідністю), їх виконання буде систематично відстежуватися, однак за необхідності (у кризовий період) саме цим банкам буде надана оперативна допомога з метою стабілізації.

За допомогою реалізації Концепції темпи зростання вітчизняної банківської системи перевищать цей показник для ВВП, у країні покращиться інвестиційний клімат, що сприятиме активізації припливу інвестицій, а також будуть активно розвиватися такі напрями кредитування, як сегмент МСБ та іпотека. В свою чергу уніфікація механізмів та інструментів нагляду на основі загальної інформаційної бази забезпечить узгодженість регуляторних дій, однаковість підходів до вирішення питань, які виникають, а також, що особливо підкреслюється розробниками Концепції, скорочення витрат держави на цей вид управлінської діяльності [14].

Разом з цим планується проведення стрес-тестування банків кожні два роки. Це неодмінно ж призведе до скорочення, злиття банків і матиме як позитивні так і негативні наслідки. Серед позитивних - стабільність функціонування банківської системи. Серед негативних - зменшення конкуренції і монополізація ринку.

Без сумніву, зміни в банківській системі потрібні. Комплекс вищезазначених реформ несе в собі як переваги, так і загрози. Завдання НБУ в даному випадку зменшити загрози і провести роз'яснювальну політику щодо можливості отримання потенційних переваг від здійснення запропонованих реформ для усіх суб'єктів банківської діяльності на мікро - і макрорівнях [15].

Таким чином, доцільно визначитися з основними ключовими проблемами, які впливають на сталий розвиток банківської системи, а саме:

– банки все ще мають суттєві частки проблемних активів на балансі, що потребує системного рішення проблеми якості активів;

– банківська система не має фундаменту для

сталого розвитку, має замалу базу заощаджень, кредитування призупинилось, джерела капіталу обмежені, ринок надзвичайно фрагментований, довіра до банківської системи знизилася;

– банківський нагляд не в змозі проводити макропруденційний нагляд на необхідному рівні та виявляти ризики на ранній стадії. Органи банківського нагляду не є достатньо незалежними;

– права учасників ринку недостатньо захищені через відсутність відповідного законодавства та низьку фінансову грамотність населення;

– корпоративне управління банків не відповідає світовим практикам;

– розвиток фінансової інфраструктури не відповідає потребам банківського сектору та економіки в цілому.

Якщо ж підвести проміжні підсумки реструктуризації банківської системи України у виконанні Національного банку (станом на початок грудня 2015 року), то вони не є однозначними. Найбільш видимим та відчутним результатом заходів НБУ є закриття понад 60 українських банків. Мотивами до цього були непрозорі операції та нежиттєздатність цих установ. Основною перевагою для цих дій у НБУ було зменшення ризиків для банківської системи. Що ж відбулось насправді. При закритті цих банків ризики, про які твердив Національний банк реалізувались. Внаслідок цього юридичні особи втратили свої кошти. Виплати фізичним особам з ФГВФО, у якого для цього не було власних коштів і вони були запозичені в Уряду шляхом, по суті, додаткової грошової емісії, натисли на міжбанківський валютний ринок і призвели до чергової девальвації гривні. Разом із очищенням банківської системи, черговий раз знизилась довіра до банківської системи.

Світовий досвід реструктуризації банківської системи

Якщо звернутися до світового досвіду, то серед країн з перехідною економікою найпослідовніше реформа банківського сектору проводилася з 1991 р. в Польщі і з 1993 р. - в Угорщині. За 1995-2005 рр. сумарні активи польської банківської системи збільшилися майже в 4 рази - до 587 млрд. злотих. Причому до 2002 р. темпи зростання банківських активів перевищували темпи зростання валового внутрішнього продукту. Дослідження, проведені фахівцями МВФ та Всесвітнього банку, показали, що внаслідок приватизації, злиття банків з іноземними банками, зміни структури деяких банків, підвищення зацікавленості банківського персоналу, розширення операцій з облігаціями вдалося істотно підвищити ефективність функціонування банківського сектору в цих країнах. Це проявилося у суттєвому зростанні обсягів кредитування приватного сектору, здешевленні кредитних ресурсів, зменшенні залежності комерційних банків від підтримки центрального банку.

В Угорщині та Польщі 2/3 банківських активів перейшли під контроль до іноземних інвесторів. Приватизація банків стала складовою створення стабільного розвиненого ринку капіталів загалом і, таким чином, невід'ємним елементом формування інституційної основи для швидкого та ефективного розподілу економічних ресурсів. Успіхами реформування Польща та Угорщина завдячують також правильному визначенню проблем, що зумовили структурну кризу в грошово-кредитному секторі та відповідній цілеспрямованій роботі з їх розв'язання. Важливе значення при цьому мала ліквідація законодавчих та облікових обмежень, удосконалення управління банківськими установами та контролю за ними.

Заслуговує на увагу також самобутній і при цьому досить успішний досвід реформування в країнах Балтії. Кожна з цих країн обрала свою стратегію трансформації. Внаслідок цього спостерігаються і суттєві відмінності у процесах, що відбуваються як у реальному секторі економіки, так і у грошово-кредитній сфері. Латвія та Естонія обрали стратегію швидких ринкових перетворень, що базувалися на грошовій моделі приватизації за підтримки держави, залучення іноземного капіталу, зокрема за рахунок зниження податкових ставок. Естонії вдалося запобігти виникненню надмірної кількості ненадійних дрібних банківських структур, а тому - не допустити банківської кризи, як це сталося, наприклад, у Литві. На відміну від Естонії, в Литві реформаційні процеси почалися пізніше і відбувались повільніше. Це зумовлено переважно недостатністю інвестицій та зосередженістю ділової активності в дрібному торговельному бізнесі, що стримувало перетворення у виробничій сфері. Спрямувавши приватизаційні процеси на реструктуризацію підприємств та викуп їх здебільшого трудовими колективами, в Литві зробили акцент на розвитку власного виробництва, особливо аграрного. Як і сфера виробництва, більшість кредитних установ тут існували за рахунок внутрішніх інвестицій. Одним з важливих факторів збільшення інвестицій була приватизація великих державних об'єктів, зокрема

Литовського ощадного банку, що був викуплений шведським банком «Свебанк». Найбільших успіхів у реформуванні кредитно-грошової сфери досягла Латвія. У ході реформування основна увага приділялася саме прискореному розвитку банківської системи і фінансового ринку. До цього спонукала глибока банківська криза початку 90-х років XX ст. і, зокрема, банкрутство одного з найпотужніших балтійських банків, що завдало великих збитків латвійським вкладникам. На сьогодні розвиток кредитної системи Латвії базується як на місцевому, так і на іноземному капіталах, що припливає з багатьох країн Європи і США. Під контролем іноземного капіталу в Латвії знаходиться понад 2/3 банківських активів (як і в Угорщині та Польщі). В Естонії, Чехії, Словакії, Хорватії цей показник ще вищий. Загалом, на наш погляд, питання меж участі іноземного банківського капіталу у вітчизняній банківській системі вимагає окремого розгляду. Зокрема, з метою реалізації державних програм розвитку держава однозначно повинна залишати у своїй власності кілька великих банків [16].

Перспективи подальшої реструктуризації української банківської системи

Подальша реструктуризація банківської системи України має бути спрямована на дві цілі: забезпечення стабільності її роботи та поступове підвищення ефективності. Для цього необхідно змінити механізм боротьби з ризиками у банківській системі: замість повального закриття банків необхідно створювати умови та сприяти їх злиттю та викупу інвесторами. ля цього необхідно змінити механізм боротьби з ризиками у банківській системі: замість повального закриття банків необхідно створювати умови та сприяти їх злиттю та викупу інвесторами. Нехай цей шлях довший, але куди більш цивілізований та продуктивний. Виставлені вимоги до зростання власного капіталу із забезпеченням гарантій інвесторам, особливо іноземним, дозволять знизити ризики не руйнуючи довіру та без втрат власних коштів для юридичних та фізичних осіб.

Наступним моментом у механізмі реформування є повернення довіри до національної валюти і сприяння дедоларизації вкладів, що при аномальних стрибках курсу долара неможливе. Очевидно, що на даний час вартість гривні щодо долара і євро через ситуацію на Сході країни, політичну напругу, економічну нестабільність суттєво занижена. В той же час, НБУ планує збільшити суми і частки депозитів у гривні до 80%, хоча механізм реалізації цих положень досі незрозумілий. Якщо і далі друкувати гроші для виплат Фондом гарантування вкладів, стабільності національної валюти не досягнути, а разом із тим і підвищення частки гривневих заощаджень.

Важливим кроком у реформуванні банківської системи має стати зменшення відсоткових ставок за депозитами і кредитами. НБУ в цьому напрямку планує затвердження відсотків на такому рівні:

– депозити (на рівні 3-4%);

– кредити (на рівні 7-8%).

Україна є однією країною з небагатьох, де ставки за депозитами сягають 20% - 25%. На основі ставок за депозитами можна простежити тенденцію відсоткових ставок кредитних продуктів. Адже, зазвичай, при великих відсотках на депозит, ставки за кредитами теж високі. Проте, високі ставки по депозитах – є лише яскравим свідченням нестачі пасивів для здійснення своєї діяльності, низьку платоспроможність і потребують негайного втручання основного регулятора банківської системи. Для порівняння, у США, Німеччині, Франції ставки по депозитах складають 0,5%, а по кредитах до 11-15% . Спостерігається значна різниця між відсотками на депозит і під кредит.

Крім цього, необхідно посилення як зовнішнього так і внутрішнього контролю над кредитними операціями. Необхідні вищі вимоги до позичальника, побудова нових якісно інших підходів до формування взаємовідносин з клієнтами. Банкам також доцільно відмовитися від стимулювання нераціональної економічної поведінки. Адже, якщо банк видає кредити на речі, які клієнту не по кишені, то в результаті постраждає і сам банк.

Щоб реалізувати реформи у кредитній і депозитній політиці банків необхідно на глобальному рівні:

– знизити ризик країни;

– знаходження надійного і дешевого джерела формування пасивів;

– підвищення суверенного рейтингу.

Стабільність і розвиток банківської системи залежить від розвитку реального сектору економіки.

Завершальною повинна стати реформа самої структури НБУ, а саме залучення під контроль НБУ: до кінця 2015 - страхових компаній, до кінця 2016 - ринку цінних паперів [15].

Отже, виходячи з вище переліченого та результатів проведеного аналізу можна виділити основні вектори подальшого розвитку реструк-

туризації банківської системи України, які враховуватимуть як потребу у забезпеченні її сталого розвитку так і інтереси населення України:

1. Припинення масового закриття банківських установ та перехід до політики їх об'єднання та поглинання шляхом щзастосування економічних важелів та стимулів.

2. Сприяння залученню іноземного капіталу в банківську систему України шляхом надання гарантій та створення сприятливого макросередовища.

3. Стимулювання повергнення довіри населення до банківської системи України шляхом підняття суми гарантування вкладів для нього (разом із зміною політики щодо проблемних банків це не призведе до збільшення суми виплат з ФГВФО).

4. Створення програми працевлаштування для працівників банків що залишились безробітними внаслідок масових банкрутств банків 2014-2015 років (включаючи працівників звільнених з самого НБУ внаслідок його реструктуризації).

Висновки і перспективи подальших досліджень

У статті було проведено аналіз сучасного стану основних показників розвитку та реструктуризації банківської системи України, дій Національного банку України у цій сфері та обґрунтовано авторські пропозиції по підвищенню її ефективності із урахуванням інтересів населення України. Критичний аналіз дій НБУ якраз і засвідчив неврахування останніх у своїх діях та політиці (разом із тим варто врахувати і позитивні сторони проведених нам заходів). Перспективами подальших досліджень у цій сфері потрібно вважати деталізацію та планування системи запропонованих авторами заходів та їх впровадження в українських реаліях.

Список використаних джерел:

1. Рейтинг життєздатності банків – І півріччя 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forbes.net.ua/ua/business/1399592-rejting-zhittezdatnosti-bankiv-i-pivrichchya-2015-go.

2. Основні показники діяльності банків України - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id =36807

3. Аналітичний огляд банківської системи України за І квартал 2015 року - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/ research/bank_system_1_kv_2015.pdf

4. Працюючі банки отримали 56,3 мільярда гривень збитків - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda .com.ua/news/2015 /11/24/568868/view_print/

5. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0395500-00.

6. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Моногр. -К.: Кондор, 2006 -528 с.

7. Воронин Д.В. Кризисы и реструктуризация банковских систем в восточно-европейских странах (на примере Чехии) / Д.В. Воронин // Банковское дело. - 2005. - No 10. - С. 56-60.

8. Вядрова І.М. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків : дис. канд. економ. наук : спец. 08.04.01 -фінанси, грошовий обіг і кредит / І.М. Вядрова; Українська академія банківської справи Національного банку України. - Суми, 2001.-200 с.

9. Одінцова Н.Г. Рестректуризація в процесі управляння банківськими установами - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34613/1/Odintsova_restructuring%20of%20a%20bank.pdf

10. Васильченко З.М. Методологічні аспекти дослідження банківської реструктуризації // Фінанси України.-2007. -N° 8. -С. 109-119.

11. Патрікац Л., Крохмалюк Д. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України // Вісник НБУ. - 2004. - № 1. - С 41.

12. Банківська система України: виклики і перспективи- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank.gov.ua /doccatalog/document?id =14741673

13. НБУ переходить на кластерний підхід до банківського нагляду- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pro-banki.com.ua/news / bankpress/new /15138

14. Фінансовий ринок України: в очікуванні шторму [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.s.pro-capital.ua

15. Шпак О.В., Мананнікова Н.В. Банківська система України: сьогодення та перспектива розвитку [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_EISN_2015/Economics/1_193955.doc.htm

16. Бутов А.М., Колодій І.Є., Шпаргало Г.Є. Світовий досвід реформування банківської системи [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://intkonf.org/butov-am-kolodiy-ie-shpargalo-ge-svitoviy-dosvid-reformuvannya-bankivskoyi-sistemi/

JEL CLASSIFICATION: G 21

RESTRUCTURING OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Oleksiy O. DRUHOV
Dr. of Sc., Professor, Vice-Rector HSEI "Banking University",

Oksana V. PRYIMA
Student of magistracy of Lviv Institute of Banking of HSEI "Banking University"

Summary. The article deals with the current situation in the banking system of Ukraine, analyzes the activities of the National Bank of Ukraine on restructuring the banking system, considered international experience and areas of further restructuring.

Key words: *Ukraine , National Bank of Ukraine , banking system, restructuring, forms of restructuring.*

The aim of the article is to analyze the current state of the main indicators of development and restructuring of the banking system of Ukraine, the actions of the National Bank of Ukraine in this area and proposals to improve its efficiency taking into account the interests of the population of Ukraine.

The banking system of Ukraine is entering into the year 2016 with the unsolved problems of 2014 - 15 years. A significant devaluation of the national currency, the decline in the economy, military operations in the eastern region and the annexation of the Crimea, insufficient corporate management led to deterioration in the quality of the loan portfolio of banks. The existing situation calls for a study of trends and measures of restructuring the banking system of Ukraine aimed at stabilizing and increasing its effectiveness.

Restructuring is one of the main ways to recover the banking system, in particular, to form its new configuration using measures for restructuring, reorganization and liquidation of banks. The main methodological principles of reorganization and restructuring of commercial banks should be: the priority of interests of the society and the state rather than individual interests of the bank; use of reorganization as a method of troubled banks sanitation; improvement of banks stability and efficiency; provision of payment system stable work and stability of the national currency.

To strengthen the banking system the National Bank of Ukraine pulls the troubled banks out of market as well as the banks involved in money laundering. Over 2015 41 banks were pulled out of the market and transferred to the Deposit Guarantee Fund of individuals.

Further restructuring of the banking system of Ukraine should be aimed at two objectives: ensuring the stability of its work and gradual increase of its efficiency. To achieve this the mechanism of controlling risks in the banking system should be changed: instead of mass closing down of banks conditions should be created to promote their merger and buyout by investors. To do this, change the mechanism to counter the risks in the banking system: instead of indiscriminate closure of banks should create conditions and promote their merger and buyout investors. This way may be longer, but much more civilized and productive. The requirements to equity growth with ensuring guarantees to investors, especially foreign ones, will reduce risks without destroying trust and without funds losses for businesses and individuals.

References:

1. Rating viability of banks - the first half of 2015 [electronic resource]. – Retrieved from: http://forbes.net.ua/ua/business/1399592-rejting-zhittezdatnosti-bankiv-i-pivrichchya-2015-go.

2. The main indicators of banks in Ukraine [electronic resource]. – Retrieved from: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807

3. Analytical review of the banking system of Ukraine for the first quarter 2015 [electronic resource]. – Retrieved from: http://rurik.com.ua/documents/ research/bank_system_1_kv_2015.pdf

4. Working banks received 56.3 billion hryvnia of losses [electronic resource]. – Retrieved from: http://www.epravda .com.ua/news/2015 /11/24/568868/view_print/

5. Guidelines on the procedure of reorganization, restructuring of commercial banks [electronic resource]. – Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0395500-00.

6. Vasylchenko Z.M. Commercial banks, restructuring and reorganization: monograph - K.: Kondor , 2006 -528 p.

7. Voronyn D.V. Crises and restructuring of the banking systems in Eastern European countries (for example the Czech Republic) / D.V. Voronyn // Banking. -2005. -No 10. -p.56-60.

8. Viadrova I.M. The reorganization and restructuring of commercial banks : thesis candidate of economic sciences: specialty 08.04.01 - Finance, money circulation and credit / I.M. Viadrova; Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine. - Sumy, 2001.-200 p.

9. Odintsova N.H. Restructuring in the management of banking institutions - [electronic resource]. – Retrieved from: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34613/1/Odintsova_restructuring%20of%20a%20bank.pdf

10. Vasylchenko Z.M. Methodological aspects of research of bank restructuring // Finance Ukraine.-2007. -N° 8. -p. 109-119

11. Patrikats L., Krokhmaliuk D. Problems and prospects of the banking system of Ukraine // NBU Bulletin. - 2004. - № 1. - p 41.

12. The banking system of Ukraine: Challenges and Prospects - [electronic resource]. – Retrieved from: http://bank.gov.ua /doccatalog/document?id=14741673

13. National Bank moves to a cluster approach to banking supervision - [electronic resource]. – Retrieved from: http://pro-banki.com.ua/news / bankpress/new /15138

14. The financial market of Ukraine: in anticipation of the assault [electronic resource]. – Retrieved from: www.s.pro-capital.ua

15. Shpak O.V., Manannikova N.V. The banking system of Ukraine: Present and prospects of development [electronic resource]. – Retrieved from: http://www.rusnauka.com/16_EISN_2015/Economics/1_193955.doc.htm

16. Butov A.M., Kolodii I.Ye., Shparhalo H.Ye. World experience in reforming the banking system [electronic resource]. – Retrieved from: http://intkonf.org/butov-am-kolodiy-ie-shpargalo-ge-svitoviy-dosvid-reformuvannya-bankivskoyi-sistemi/

УДК 336.76

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕРИВАТИВІВ

Ігор Святославович КРАВЧУК
к.е.н., доцент кафедри банківського менеджменту та обліку Тернопільського національного економічного університету,
e-mail: igskrav@gmail.com

Анотація. У статті згідно sensu stricto визначено зміст поняття «деривативи» як оборотних інструментів у вигляді алеаторних білатеральних контрактів на базові активи, а також запропоновані напрями вдосконалення законодавства України щодо правового визначення інструментів відновлення вартості як державних варрантів та прийняття правових актів, що визначатимуть зміст та морфологію деривативів у відповідності до європейського формального права.

Аннотация. В статье в соответствии с sensu stricto определено сущность понятия «деривативы» как оборотных инструментов в виде алеаторных билатеральных контрактов на базисные активы, а также предложены направления совершенствования законодательства Украины относительно правового определения инструментов восстановления стоимости как государственных варрантов и принятия правовых актов, которые будут определять сущность и морфологию деривативов в соответствии с европейским формальным правом.

Ключові слова: *дериватив, похідний фінансовий інструмент, базовий актив, варрант, оборотність.*
Ключевые слова: *дериватив, производный финансовый инструмент, базовый актив, оборотность.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин як на міжнародному, так і на національному рівні актуалізується питання формування комплексного правового підґрунтя здійснення операцій з фінансовими інструментами. Фінансовий ринок на протязі останніх десятиліть характеризується високим темпом впровадження фінансових інновацій, що зокрема призвело до дифузії видів фінансових інструментів, зокрема деривативів, конструкції яких в деяких випадках доволі важко ідентифікувати як певний вид фінансового інструменту і неповна урегульованість їх обігу призводить до ініціації або каталізації нестабільності на фінансових ринках. Крім того, наявні синтетичні конструкції деривативів збільшують взаємопов'язаність фінансових інституцій, що може призвести до актуалізації ефекту зараження та спричинити фінансову кризу.

Наявність зовнішніх екстерналій деривативних інструментів вимагає розробки ефективних засобів нівелювання їх негативного впливу, в тому числі на основі *expressis verbis* економіко-правової ідентифікації поняття «деривативів» як щодо їх змісту, так і обсягу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях Г. Райнера [6], Є. Іванової [2], М. Лемонньєр [12] на високому науковому рівні розкрито правові аспекти сутності деривативів, однак їх деякі твердження не повністю узгоджуються з формальними правовими нормами щодо обігу похідних фінансових інструментів. Наприклад, Г. Райнер [6] не вважає деривативами договори з поставкою базових активів, оскільки вони не забезпечують стохастичні грошові потоки, які на його погляд є головною ознакою деривативів. Український дослідник Ю. Мица [4] наводить дискусійні твердження щодо віднесення ф'ючерсів до цінних паперів. Крім того, вітчизняне законодавство містить суперечливі норми, зокрема щодо державних деривативів.

Критичний аналіз цих праць, а також європейського та вітчизняного профільного права, дозволить окреслити основні ознаки деривативів та запропонувати напрями вдосконалення їх економіко-правового режиму в Україні.

Метою статті є визначення змісту та обсягу поняття «деривативи» для чіткої ідентифікації фінансових інструментів у якості деривативів, що створить основу для застосування стабіліза-

ційних регуляторних механізмів економічного та адміністративного характеру.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. З нашого погляду, термін «деривативи» (з англ. *derivative* – похідний), або похідні фінансові інструменти слід трактувати як збірне поняття, яке sensu lato включає похідні цінні папери, які є емісійними інструментами, та похідні контракти, які є білатеральними договорами (*sensu stricto* похідні фінансові інструменти). Надалі у роботі буде застосовувати підхід *stricte* деривативів.

Історичні аспекти виникнення деривативів можна окреслити на підставі аналізу праці K. Park і S. Schoenfeld [13]. Перші торги ф'ючерсами відбувалися ще в 1730 році в період Едо (1600-1867) у Японії. У цей час феодали створювали склади для зберігання та продажу рису, яким їм сплачували земельний податок. Першою організованою біржою був Рисовий Ринок Доджма (Dojima Rice Market), який заснували феодали для свого захисту від цінових флуктуацій між врожаями. У 1848 році в США започатковано сучасні біржі товарних ф'ючерсів та опціонів створенням Чиказької торгової біржі (Chicago Board of Trade, CBT). CBT заснувала група з 82 чоловік, які репрезентували широкі бізнес-інтереси, для полегшення торгівлі зерном. Це відбувалося лише до 1865 року, однак на CBT було розроблено стандартизовані договори, які назвали ф'ючерсними контрактами, та створено маржинальну систему для елімінування ризиків покупців та продавців. Фінансові ф'ючерси та опціони вперше котувалися в 1970-х рр., коли колапс Бреттон-Вудської системи призвів до безпрецедентного зростання волатильності фінансових ринків.

Наступний розвиток ринку деривативів стимулював фінансові інновації, які призвели до урізноманітнення видів похідних інструментів, і на даний час доволі важко у певних випадках визначити чітку різницю між цінними паперами та деривативами, що підтверджується зокрема і в документах ЄС [11]. Український дослідник Ю. Мица вважає, що деякі види деривативів є похідними цінними паперами, зокрема опціони та ф'ючерси. Він визначає похідні цінні папери як особливу юридичну конструкцію, яка еволюціонувала на ґрунті цивільно-правового договору, але згодом втратила договірний характер через напластування невластивих класичному договору ознак – особливого типу строковості й стандартизації умов, спеціальних гарантій виконання, знеособлення, особливої ролі організаційного елемента, що мало наслідком надання їй правового режиму цінних паперів [4, с. 5]. З його точкою зору можна погодитися лише щодо варрантів як похідних цінних паперів, які є емісійним інструментом щодо права купівлі цінних паперів. Щодо решти тверджень, то його підхід суперечить правовим визначенням деривативів у європейській практиці та інших країн світу, а також результатам наукових досліджень [2; 6; 12], де чітко аргументується, що деривативи є договорами.

Усі *stricte* деривативні інструменти об'єднує їх договірна правова основа, однак їх видові характеристики є різними. Згідно Г. Райнера в залежності від типу договору деривативи поділяться на просту купівлю на строк (прямі строкові угоди), підвидами якої є позабіржовий «форвард» і біржовий «ф'ючерс», на свопи і на опціони [6, с. 1-2]. Є. Іванова вважає деривативи угодами на різницю, які є алеаторними [2, с. 32]. Ризиковий (алеаторний) договір – орієнтована на вдачу, збіг обставин, випадок тощо угода, в якій загальний розмір чи можливість самого існування зустрічного надання на момент укладення невідомий, що поставлено в залежність від включеного до юридичних умов цього правочину випадкового юридичного факту (дія або подія) і може викликати негативний (програші, збитки, шкода), позитивний (виграш, вигода, прибуток) або нульовий економічний результат [3, с. 240]. Визначення алеаторного договору *expressis verbis* відповідає економіко-правовій сутності деривативів.

Прості угоди купівлі на строк (ф'ючерси, форварди) відображають двостороннє зобов'язання покупця купити, а продавця продати певний актив (базовий актив) у майбутньому. Угоди своп передбачають двостороннє зобов'язання про періодичний обмін платежами (умовними сумами) у майбутньому. На думку D. Krzywdy їх можна розглядати як серію форвардних контрактів [10, с. 29]. Угоди своп стали результатом розвитку кредитного договору з умовою про попереднє депонування грошових коштів (back-to-back) і паралельної позики (parallel loans) [2, с. 148].

Двосторонність зобов'язань у договорах ф'ючерсів, форвардів та своп (які можна об'єднати поняттям «тверді угоди» або «угоди форвардного типу») свідчить про симетричність ризиків, тобто відбувається так звана «гра з нульовою сумою» – сума прибутків однієї сторони договору є збитками для іншої сторони.

Опціонні договори є несиметричними щодо ризику угодами, тобто одна сторона (покупець)

має право купити або продати базовий актив у майбутньому, сплачуючи за це право незначну премію, а продавець зобов'язаний виконати умови угоди при пред'явленні вимоги покупцем. Несиметричність проявляється через обмеження втрат покупця опціонною премією, і необмеженими ймовірними втратами продавця в опціонному контракті. Є. Іванова визначає опціони як договори купівлі майнового права [2, с. 56].

Г. Райнер [6, с. 14-15] описує можливість різної кількості договорів у залежності від того, чи опціон є розрахунковим (один договір), чи передбачає поставку базового активу (один або два договори). У другому випадку опціон може бути одним договором купівлі-продажу базового активу або міни, який відрізняться від твердої угоди тим, що стає дійсним лише в момент пред'явлення опціону до виконання (теорія єдиного договору) або опціон на поставку є сукупністю двох договорів – одного синаллагматичного договору, предметом якого є купівля-продаж права, і при реалізації даного опціонного права – другого договору власне купівлі-продажу або міни. У практиці реалізується теорія єдиного договору.

Деривативи на регульованому ринку (біржах) є стандартизованими договорами, а на позабіржовому ринку (over-the-counter) можуть мати індивідуальний характер, однак основні елементи в більшості стандартизовані на основі модельного договору (master agreement), запропонованого ISDA (International Swaps and Derivatives Association).

Крім того, Г. Райнер визначає стохастичність грошових потоків як головну ознаку деривативів, проте на наш погляд ознаками, які чітко ідентифікують цю групу фінансових інструментів, є нерозривна єдність таких ознак як договірна основа, наявність базового активу та оборотність.

Таким чином, деривативи є алеаторними договірними інструментами на базові активи, які здійснюють обіг на ринку, і це відрізняє їх від цінних паперів, які є емісійними інструментами. Згідно документу IOSCO [9, с. 2] емітентом деривативів є ринок.

Оборотність, як головна ознака всіх ринкових фінансових інструментів (відображено в ISA2010) [14], для деривативів визначається наявністю кореляції з базовим активом, можливістю у будь-який час встановити ціну деривативу та закрити деривативний контракт на основі укладення протилежної угоди.

Використовуючи підхід Європейської Комісії можна визначити типи і класи деривативів, що становитиме обсяг поняття похідного фінансового інструмента.

У директиві MiFID II [8] визначено одинадцять пунктів щодо груп фінансових інструментів і вісім груп відносяться до деривативів (ідентифікуються на підставі таких ознак як базові активи, розрахункові чи поставочні, можливість обігу на регульованому ринку тощо).

Згідно розпорядження ЄС EMIR (European Market Infrastructure Regulation) [15] *клас* похідних інструментів означає підзбір інструментів, які мають спільні засадничі характеристичні риси і включають як мінімум зв'язок з базовими активами, вид базових активів та валюту, в якій визначено референційну суму. Розпорядження ЄС [16] визначає такі класи деривативів як товарні, кредитні, валютні, на акції, на процентну ставку та інші.

Тип деривативу ідентифікується на підставі головних відмінних рис договорів щодо права чи зобов'язання купівлі (продажу), обміну базовими активами тощо. Основними типами деривативів згідно розпорядження ЄС [16] є контракти курсових різниць (contract for difference, CFD), строкові контракти на процентну ставку (forward rate agreement, FRA), строкові контракти типу форвард, строкові контракти типу ф'ючерс, опціони, свопи та інші.

В Україні у цивільному законодавстві впроваджено групу похідних цінних паперів, механізм розміщення та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів [7]. Однак на відміну від інших груп цінних паперів, у профільному законі «Про цінні папери та фондовий ринок» (2006) не визначено чіткого переліку видів похідних цінних паперів. Дана група є елементом *sensu lato* деривативів, а дефініція і види *stricte* деривативів (своп, опціон, форвардний контракт та ф'ючерсний контракт) розкрито у податковому законодавстві.

У зв'язку з проведенням реструктуризації державних запозичень України та зобов'язанням випустити інструмент відновлення вартості (Value Recovery Instrument – VRI) у 2015 році у Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (Закон) введено поняття «деривати», однак впроваджені правові норми містять цілий ряд суперечностей, що тільки ускладнює існуюче фрагментарне економіко-правове забезпечення обігу похідних фінансових інструментів. Зокрема, у статті 2 Закону [1] встановлено, що фон-

довий ринок відображає правовідносини щодо цінних паперів і похідних (деривативів), тобто відокремлюючи ці поняття. Однак, у статті 15-1 визначено, що державний дериватив – це цінний папір, тобто є складовим елементом обсягу поняття «цінний папір», що суперечить ст. 2.

Крім того, визначення державних деривативів як цінних паперів суперечить існуючому правовому режиму деривативів згідно Податкового кодексу, де є закритий перелік *(numerus clausus)* деривативів, і всі вони є договорами на відміну від цінних паперів.

На наш погляд, у питанні правового визначення державних деривативів необхідно здійснити зміни у законодавстві, виходячи зі змісту цих інструментів. Державний дериватив визначено як цінний папір, що розміщується державою на міжнародних фондових ринках і підтверджує зобов'язання України відповідно до умов розміщення цього цінного папера здійснити виплати власнику цього цінного папера в разі досягнення певних показників валового внутрішнього продукту України, а також здійснити інші виплати [1]. Дана дефініція дозволяє чітко ідентифікувати ці фінансові інструменти як похідні цінні папери (на основі ознаки емісійності), що входять до складу *sensu lato* деривативів. Підтвердженням їх ідентифікації як похідних цінних паперів є їх компатибільність із однією з груп цінних паперів визначених згідно директиви MiFID II [8]: цінні папери, які дають право придбання або продажу будь-яких оборотних цінних паперів, або призводять до грошових розрахунків щодо оборотних цінних паперів, валют, процентних ставок або дохідностей, товарів або інших індексів чи показників. Дану групу цінних паперів у законодавстві окремих країн ЄС визначають як похідні права, зокрема у Польщі [17].

Станом на жовтень 2015 року розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо ринків похідних фінансових інструментів (деривативів))», який ще не опубліковано у вільному доступі. Однак, зважаючи, що за основу було взято проект Закону «Про похідні фінансові інструменти (деривативи)», опублікований на сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ) у червні 2013 року, перспективи розвитку правового режиму деривативів можна проаналізувати на основі доступного проекту.

Проект МЕРТ визначає сутність та види деривативів на основі stricte підходу, а тому необхідні правові зміни щодо визначення в українському законодавстві VRI як похідних цінних паперів, а не деривативів, які *expressis verbis* у проекті закону окреслено як договори.

На основі міжнародної практики вид цінних паперів, який визначено в Україні як державний дериватив, можна описати терміном «варрант». Для здійснення правової регламентації варранту можна скористатися досвідом Польщі. Так, згідно Кодексу про торговельні товариства *(Kodeks spółek handlowych)* перебачено випуск варрантів на підписку (warranty subskrypcyjne), які дають право їх власнику на отримання акцій нового випуску компанії-емітента. На Варшавській фондовій біржі здійснюють також обіг опціонні варранти (дефініції яких не має у законодавстві Польщі), які є цінними паперами, що дають право на купівлю базового активу (не тільки акцій нового випуску емітента). Опціонний варрант є фінансовим інструментом, ціна якого та розрахунки за ним залежать від вартості базового активу, яким можуть бути цінні папери, індекси, процентні ставки та інші показники. На нашу думку, VRI можна віднести до опціонних варрантів, оскільки VRI передбачають виплати в залежності від темпів росту ВВП (економічний показник). Однак, назва «опціонний варрант» є дискусійною, оскільки і варрант на підписку з економічної точки зору має ознаки опціону, даючи *право* на купівлю акцій нового випуску емітента в майбутньому.

У проекті закону про деривативи (варіант МЕРТ) передбачено віднести до похідних цінних паперів зокрема «фондові варранти», що відповідає польському поняттю «варрантів на підписку», а також «опціонні сертифікати», які подібні до «опціонних варрантів» згідно польського досвіду. Пропонуємо при прийнятті змін до законодавства щодо похідних цінних паперів в Україні об'єднати фондові варранти та опціонні сертифікати в один вид похідних цінних паперів – «варранти» (розширивши зміст даного інструмента), а також замінити термін «державний дериватив» на «державний варрант».

Крім того, проектом закону в редакції МЕРТ до похідних цінних паперів віднесено кредитні ноти, які виникають у результаті сек'юритизації. Для забезпечення компатильності українського права з нормативно-правовими документами ЄС пропонуємо ввести поняття «структурні фінансові інструменти (продукти)», які відображатимуть окрему групу цінних паперів, які створені в результаті сек'юритизації, у тому числі кредитні ноти, цінні папери, забезпечені активами (ABS)

та інші. Обсяг поняття (морфологія) *stricte* деривативів згідно проекту МЕРТ також у певній мірі суперечить європейському підходу, а тому враховуючи вектор розвитку України на адаптацію права ЄС у відповідності з прийнятими зобов'язаннями згідно угоди про асоціацію з ЄС доцільно здійснити визначення типів та класів деривативів у відповідності з класифікацією у нормативно-правових документах ЄС (рис. 1). Наприклад, поняття «вид» в проекті українського закону відповідає поняттю «тип» в європейському праві.

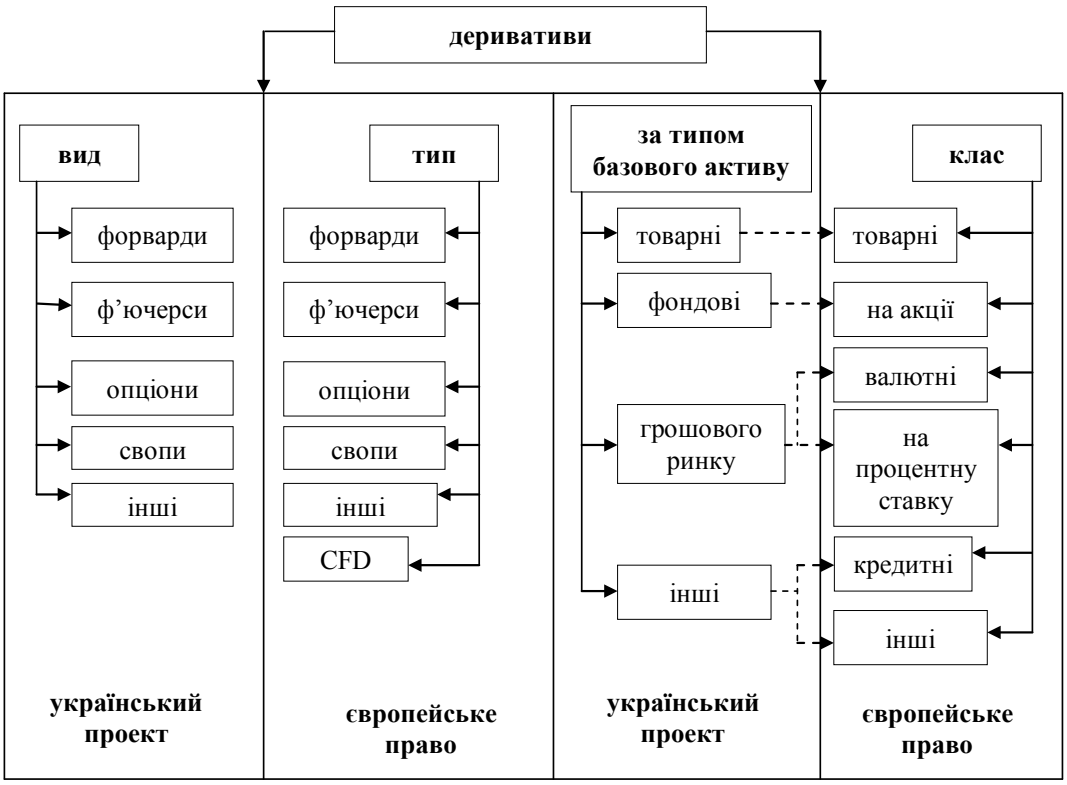

Рис. 1. Порівняльна морфологія деривативів згідно європейського права та проекту закону України (варіант МЕРТ)

Висновки. Проведене дослідження дозволяє визначити деривативи як збірне поняття, яке *sensu lato* включає похідні цінні папери, які є емісійними інструментами, та похідні контракти, які є білатеральними договорами (*sensu stricto* похідні фінансові інструменти). Спільною ознакою похідних цінних паперів та *stricte* деривативів є наявність базового активу, який має вплив на формування ціни за *sensu lato* деривативів.

Для забезпечення обігу деривативів в Україні пропонується вдосконалити існуючу систему їх правового регулювання, зокрема щодо зміни правового статусу інструменту відновлення вартості (VRI) з державного деривативу на державний варіант, ввести поняття структурних фінансових продуктів для інструментів сек'юритизації, а також прийняти профільне законодавство щодо деривативів, враховуючи їх морфологію згідно європейського права.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480-I

2. Иванова Е.В. Правовая квалификация деривативов: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / Е. Иванова; Государственный университет – Высша Школа Экономики. – М., 2006. – 196 с.

3. Кузьмич О. Правова природа та місце алеаторних договорів у системі цивільно-правових

зобов'язань / О. Кузьмич // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2013. – С. 239-240.

4. Мица Ю. Правова природа похідних цінних паперів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю. Мица; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 20 с.

5. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI.

6. Райнер Г. Деривативы и право / Г.Райнер. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 496 с.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV.

8. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniająca dyrektywę 2002/92/WE i dyrektywę 2011/61/UE (MiFID II).

9. IOSCO. Report on the International Regulation of Derivative Markets, Products and Financial Intermediaries, 1996.

10. Krzywda D. Istota i klasyfikacja instrumentów finansowych / D. Krzywda // Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie. – 2005. – № 674. – S. 15-31.

11. Legal Certainty Group. Solutions to Legal Barriers related to Post-Trading within the EU, 2008.

12. Lemonnier M. Europejskie modele instrumentów finansowych / M. Lemonnier. – Warszawa: LEX a Wolters Kluwer business, 2011. – 426 s.

13. Park K. The Pacific Rim Futures and Options Markets / K. Park, S. Schoenfeld. – Chicago: Probus Pub, 1992.

14. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej.

15. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady NR 648/2012 w sprawie instrumentów pochodnych będących przedmiotem obrotu poza rynkiem regulowanym, kontrahentów centralnych i repozytoriów transakcji

16. Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 1247/2012 ustanawiające wykonawcze standardy techniczne w odniesieniu do formatu i częstotliwości dokonywania zgłoszeń dotyczących transakcji do repozytoriów transakcji zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europej.

17. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

JEL CLASSIFICATION G15, G23, K22

ECONOMIC AND LAW ANALYSIS OF DERIVATIVES

Igor S. KRAVCHUK
PhD, associate professor, Department of Banking Management and Accounting, Ternopil National Economic University

Abstract. The article according sensu stricto defined the concept of "derivatives" as negotiable instruments in the form of aleatory bilateral contracts on the underlying assets, and suggested areas of improvement of legislation of Ukraine on the legal definition of instruments to restore the value of both state warrant and the adoption of regulations that determine the content and morphology derivatives in accordance with the formal European law.

Key words: *derivative, derivative financial instrument, underlying asset, negotiable.*

The financial market during the last decades have had the high rate of introduction of financial innovations, that led to diffusion of types of financial instruments, in particular derivatives, constructions of which in some cases are quite difficult to identify as a certain type of financial instrument and incomplete regulation of their circulation results in initiation or catalyzation of instability on financial markets.

Aim of the article is determination of content and scope of concept "derivatives" for clear authentication of financial instruments as derivatives that will provide a basis for application of stabilizing regulating mechanisms of economic and administrative character.

On the basis of the conducted economic and law analysis it is suggested to determine derivatives as aleatory contractual instruments on underlying assets which circulate at the market, and it distinguishes them from securities which are issuer`s instruments.

Negotiability, as a main sign (feature) of all market financial instruments, is determined for derivatives on the basis of presence of intercommunication with a underlying asset and possibility at any time to set a price of derivative and to close a derivative contract based on the making the opposite transaction.

On the basis of the European and Ukrainian law analysis with regard to circulation of *sensu lato* derivatives it is offered: 1) making changes to the legislation about derivative securities in Ukraine, taking into account Polish experience, to join fund warrants and certificates of option in one type of derivative securities - "warrants" (extending content of this instrument), and also to substitute a term "state derivatives" by "state warrant", that will allow clearly to define legal status of value recovery instruments; 2) taking into account present legislative suggestions to include credit notes to derivative securities, to enter a concept "the structural financial instruments (products)", which will represent a separate group of securities which are created as a result of securitization, including credit notes, asset-backed securities (ABS) etc; 3) to make determination of types and classes of derivatives in accordance with the classification in the normatively-legal documents of EU.

References

1. EU. The European Commission (2012). Commission implementing Regulation (EU) No 1247/2012 laying down implementing technical standards with regard to the format and frequency of trade reports to trade repositories according to Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council on OTC derivatives, central counterparties and trade repositories.

2. EU. The European Parliament and The Council (2014). Directive 2014/65/EU on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (MiFID II)

3. EU. The European Parliament and The Council (2012). Regulation (EU) No 648/2012 on OTC derivatives, central counterparties and trade repositories (EMIR).

4. EU. The European Parliament and The Council (2013). Regulation (EU) No 549/2013 on the European system of national and regional accounts in the European Union.

5. IOSCO (1996). Report on the International Regulation of Derivative Markets, Products and Financial Intermediaries.

6. Ivanova, E. (2006). The legal entity of derivatives (Doctoral dissertation).

7. Krzywda, D. (2005). Istota i klasyfikacja instrumentów finansowych. Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 674, 15–31.

8. Kuzmych, O. (2014). The legal entity and place of aleatory contracts in system of civil and law liabilities. In Conference Proceedings (pp. 239-240), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.

9. Legal Certainty Group. (2008). Solutions to Legal Barriers related to Post-Trading within the EU.

10. Lemonnier, M. (2011). Europejskie modele instrumentów finansowych. Warszawa: LEX a Wolters Kluwer business.

11. Mytsa, Y. (2006). The legal entity of derivative securities. Dissertation Abstracts.

12. Park, K., & Schoenfeld, S. (1992). The Pacific Rim Futures and Options Markets. Chicago: Probus Pub.

13. Polska. Sejm (2005). Ustawa o obrocie instrumentami finansowymi.

14. Reiner, G. (2005). Derivatives and law. Moscow: Wolters Kluwer.

15. Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). The Civil Code of Ukraine.

16. Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Tax Code of Ukraine.

17. Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006). The Law of Ukraine "On securities and securities market".

УДК 336.743(477)

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ

Олеся Вікторівна ЛЕБІДЬ
к.е.н., доцент, доцент кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
e-mail: olesya.lebed@mail.ru

Анастасія Сергіївна ЧОРНОБАЙ
студентка 2 курсу магістратури
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
e-mail: nastya_lady_@ukr.net

Анотація. Здійснено формування науково обґрунтованої сукупності показників з мінімальною їх кількістю для визначення ефективності валютних операцій банків. Проведено групування банків України за рівнем ефективності валютних операцій за допомогою багатовимірного кластерного аналізу методом k-середніх. Побудовано дискримінантні функції для груп банків за рівнем ефективності валютних операцій. Сформовано узагальнену схему визначення рівня ефективності валютних операцій банків України.

Аннотация. Сформирована научно обоснованная совокупность показателей с минимальным их количеством для определения эффективности валютных операций банков. Проведена группировка банков Украины по уровню эффективности валютных операций с помощью многомерного кластерного анализа методом k-средних. Построены дискриминантные функции для групп банков по уровню эффективности валютных операций. Сформирована общая схема определения уровня эффективности валютных операций банков Украины.

Ключові слова: *валютні операції банків, ефективність валютних операцій, рівень ефективності валютних операцій банків, багатовимірна класифікація банків, дискримінантний аналіз банків, етапи визначення рівня ефективності валютних операцій банків.*

Ключевые слова: *валютные операции банков, эффективность валютных операций, уровень эффективности валютных операций банков, многомерная классификация банков, дискриминантный анализ банков, этапы определения уровня эффективности валютных операций банков.*

Постановка проблеми. Сучасний валютний ринок являє собою складну і динамічну економічну систему, яка функціонує в рамках усього світу. Валютний ринок безперервно розвивався, ускладнювався і пристосовувався до нових умов, пройшов шлях від локальних центрів торгівлі векселями в іноземних валютах до фактично єдиного, справжнього міжнародного ринку, економічну роль якого важко переоцінити. Разом з розвитком і вдосконаленням валютного ринку розвивалися і удосконалювалися валютні операції, з'являлися нові їх види, поліпшувалася техніка їх проведення. Розширення міжнародних зв'язків, зростання і поширення інтернаціоналізації соціально-економічного життя викликає необхідність вивчення обміну одних національних грошових одиниць на інші. У цьому зв'язку виникла необхідність вивчення і використання досвіду роботи банків на валютних ринках і методів управління валютними операціями на ньому. У часи економічних та фінансових криз валютні операції банків можуть бути як джерелом високих доходів, так і причиною значних збитків фінансової установи. Багато в чому результат від здійснення валютних операцій залежить від інструментів та методів управління, якими користується менеджмент банку. Дієвість тих чи інших методів та інструментів підтверджується або спростовується кінцевим результатом – ефективністю валютних операцій. У зв'язку із цим актуалізується питання визначення ефективності валютних операцій провідних вітчизняних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління валютними операціями досліджується в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких, як М. Адлер О. Береславська, В. Вітлінський, І. Ларіонова, Л. Красавіна, В. Міщенко, Ф. Найт, С. Наконечний, Л. Примостка, Л. Проданова, С. Реверчук, К. Редхед, Л. Репа, Н.Соколинська, К. Уваров, Д. Франкель, А. Шапіро та ін. Проте, незважаючи на значний доробок вчених у цій сфері, наявні розробки і рекомендації не дають науково обґрунтованих та простих у використанні рекомендацій з визначення рівня ефективності валютних операцій. Наявні розробки в своїй більшості спрямовані на макроекономічні аспекти валютних операцій [1; 2; 8; 9]; регулювання курсу валют та його роль в економіці [4; 5; 6] управління та мінімізацію валютних ризиків [7] або мають характер складних математичних моделей зі значними обмеженнями та необхідністю врахування багатьох факторів [3], або ґрунтуються на визначенні дотриманням банком лімітів валютних позицій, або носять характер економічного аналізу. У зв'язку з недостатньою розробленістю питання визначення ефективності валютних операцій банків, а також його практичною значимістю в період значних коливань курсу національної валюти виникає потреба більш глибокого дослідження, що й зумовило мету даної статті.

Метою статті є формування методичних положень, які дозволяють визначити рівень ефективності валютних операцій банку.

Виклад основного матеріалу. Визначення ефективності валютних операцій банків України потребує врахування особливостей та різноманітних характеритиск їх функціонування й розвитку. Зрозуміло, що банківські установи внаслідок низки фінансово-економічних чинників мають різні рівні розвитку та ефективності. Їх розподіл за рівнями ефективності з метою підвищення інформативності такого групування варто здійснювати за декількома ознаками. Аналіз літературних джерел та праць вчених, присвячених аналізу діяльності банків показав, що найбільш уживаними показниками ефективності валютних операцій банків є рентабельність валютних операцій, валютний дохід на 1 грн активів банку та коефіцієнт дохідності валютних активів.

Для визначення однорідних груп банків за рівнем ефективності валютних операцій пропонується використовувати кластерний аналіз, а саме: метод k-середніх та метод деревоподібної класифікації (рис. 1).

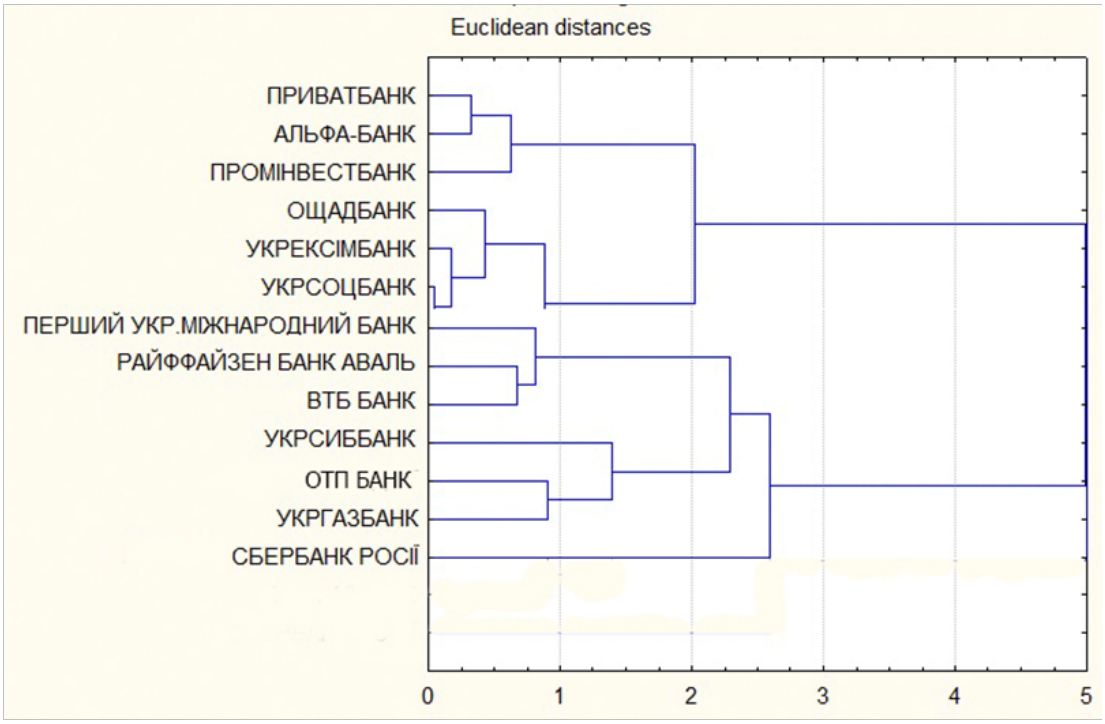

Рис. 1. Дендрограма розподілу банків України за ефективністю валютних операцій

Аналіз кластерних груп на підставі використання дендрограми дозволив визначити, що найбільш доцільним є розбити сукупність банків на 3 кластери. Цей висновок підтверджує аналіз матриці відстаней між кластерами (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік банків у кластерах та відстані кожного банку до центру кластера

Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3	
Назва банку	**Відстань до центру кластера**	**Назва банку**	**Відстань до центру кластера**	**Назва банку**	**Відстань до центру кластера**
Приватбанк	0,4819	Райффайзен Банк Аваль	0,2941	Сбербанк Росії	0,8677
Ощадбанк	0,2347	Проминвестбанк	0,5218	ОТП Банк	0,1987
Укрексімбанк	0,0958	ВТБ Банк	0,2012	Укргазбанк	0,5853
Укрсоцбанк	0,0131	УкрСиббанк	0,3968		
ПУМБ	0,0228				
Альфа-банк	0,3256				

Дані табл. 1 показують, що отримані значення відстаней від центу кластера менше ніж мінімальна відстань між кластерами (0,906), тобто можна вважати проведену кластеризацію якісною. Аналізуючи отримані результати, а також значення вихідних показників, можна зробити висновок, що: банки першого кластеру мають низьку ефективність валютних операцій; банки другого кластеру мають середнб ефективність, а банки третього кластеру – високоефективні в частині валютних операцій.

Перевірити якість отриманих результатів кластеризації, а також сформувати класифікуючи функцію для подальшого її використання з метою розпізнавання рівня ефективності валютних операцій доцільно за допомогою дискримінантного аналізу стандартним методом, який враховує всі змінні в моделі одночасно (рис 2).

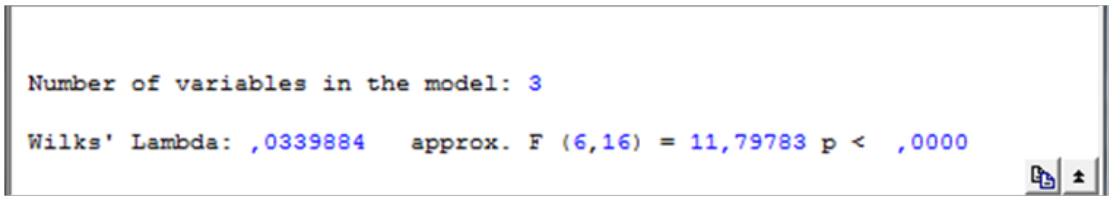

Рис. 2. Узагальнені результати дискримінантного аналізу

Значення статистики Уілкса (рис. 2) наближується до 0, що свідчить про якісну дискримінацію, тобто можна зробити висновки що й здійснена багатовимірна класифікація є коректною, що підтверджує й таблиця класифікації (рис. 3)

Одним з критеріїв оцінки якості дискримінантної функції є критерій Махаланобіса, який відображає квадрати відстаней значення від центрів кластерів, як свого так і інших. Критеріями якості дискримінантної функції також є Лямбда критерій Уилкса та F-статистика. Результати аналізу дискримінантної функції відображені на рис 4.

Case	Observed Classif.	1 p=,46154	2 p=,30769	3 p=,23077
1	G_1:1	G_1:1	G_2:2	G_3:3
2	G_1:1	G_1:1	G_2:2	G_3:3
3	G_1:1	G_1:1	G_2:2	G_3:3
4	G_2:2	G_2:2	G_1:1	G_3:3
5	G_1:1	G_1:1	G_2:2	G_3:3
6	G_2:2	G_2:2	G_1:1	G_3:3
7	G_3:3	G_3:3	G_2:2	G_1:1
8	G_1:1	G_1:1	G_2:2	G_3:3
9	G_1:1	G_1:1	G_2:2	G_3:3
10	G_3:3	G_3:3	G_2:2	G_1:1
11	G_2:2	G_2:2	G_1:1	G_3:3
12	G_2:2	G_2:2	G_3:3	G_1:1
13	G_3:3	G_3:3	G_2:2	G_1:1

Рис. 3. Результати класифікації банків за дискримінант ним аналізом

	Discriminant Function Analysis Summary (Spreadsheet1) No. of vars in model: 3; Grouping: Кластер (3 grps) Wilks' Lambda: ,03399 approx. F (6,16)=11,798 p< ,0000					
N=13	Wilks' Lambda	Partial Lambda	F-remove (2,8)	p-value	Toler.	1-Toler. (R-Sqr.)
К.дох.	0,068818	0,493891	4,098946	0,059501	0,071017	0,928983
Вал.дох.	0,055789	0,609233	2,565628	0,137764	0,929073	0,070927
Рент	0,090830	0,374198	6,689515	0,019607	0,069679	0,930321

Рис. 4. Результати аналізу дискримінантної функції

Як вже було зазначено, критерій Уілкса наближується до 0, що свідчить про високу якість дискримінантної функції. Значимість F-критерію свідчить про те, що між групами існують відмінності. Отримані за результатами дискримінантного аналізу функції мають вигляд лінійних рівнянь (1-3):

$$РЕВО_н = -4{,}024 - 10{,}779 \times К_д + 11{,}987 \times П_в + 23{,}652 \times Р_в, \quad (1)$$

де $РЕВО_н$ – рівень ефективності валютних операцій банків низький;

$К_д$ – коефіцієнт дохідності;

$П_в$ – питима вага доходів від валютних операцій;

$Р_в$ – рентабельність валютних операцій.

$$РЕВО_с = -20{,}927 - 10{,}957 \times К_д + 30{,}189 \times П_в + 40{,}599 \times Р_в, \quad (1.2)$$

де $РЕВО_с$ – рівень ефективності валютних операцій банків середній.

$$РЕВО_в = -66{,}355 - 72{,}502 \times К_д + 52{,}166 \times П_в + 131{,}801 \times Р_в, \quad (1.3)$$

де $РЕВО_в$ – рівень ефективності валютних операцій банків високий.

Оскільки найвищий рівень точності має перша класифікаційна функція, то скористаємось нею для подальшої дискримінації та визначення меж рівнів ефективності валютних операцій банків. Для цього розрахуємо рівень ефективності валютних операцій за фактичними даними (табл. 2) та визначимо його статистичні характеристики.

Таблиця 2

Рівень ефективності валютних операцій банків у кластерах та його статистичні характеристики

Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3	
Назва банку	**Рівень ефективності**	**Назва банку**	**Рівень ефективності**	**Назва банку**	**Рівень ефективності**
Приватбанк	6,17	Райффайзен Банк Аваль	9,88	Сбербанк Росії	25,39
Ощадбанк	0,15	Проминвестбанк	9,01	ОТП Банк	22,47
Укрексімбанк	0,79	ВТБ Банк	11,94	Укргазбанк	26,34
Укрсоцбанк	1,70	УкрСиббанк	16,35		
ПУМБ	2,15				
Альфа-банк	3,90				
Середнє значення	2,48		11,80		24,73
Мінімум розрахунковий	0,15		9,01		22,47
Максимум розрахунковий	6,17		16,35		26,34
Мінімум теоретичний	-4,024		9		19,0
Максимум теоретичний	8,99		18,99		+∞

Дані табл. 2 показують, що використовуючи отриману дискримінантну функцію та дані щодо фактичних значень показників рентабельність валютних операцій, валютний дохід на 1 грн активів банку та коефіцієнт дохідності валютних активів можна визначити загальний рівень ефективності валютних операцій банків та ідентифікувати його як низький, середній або високий (рис. 5).

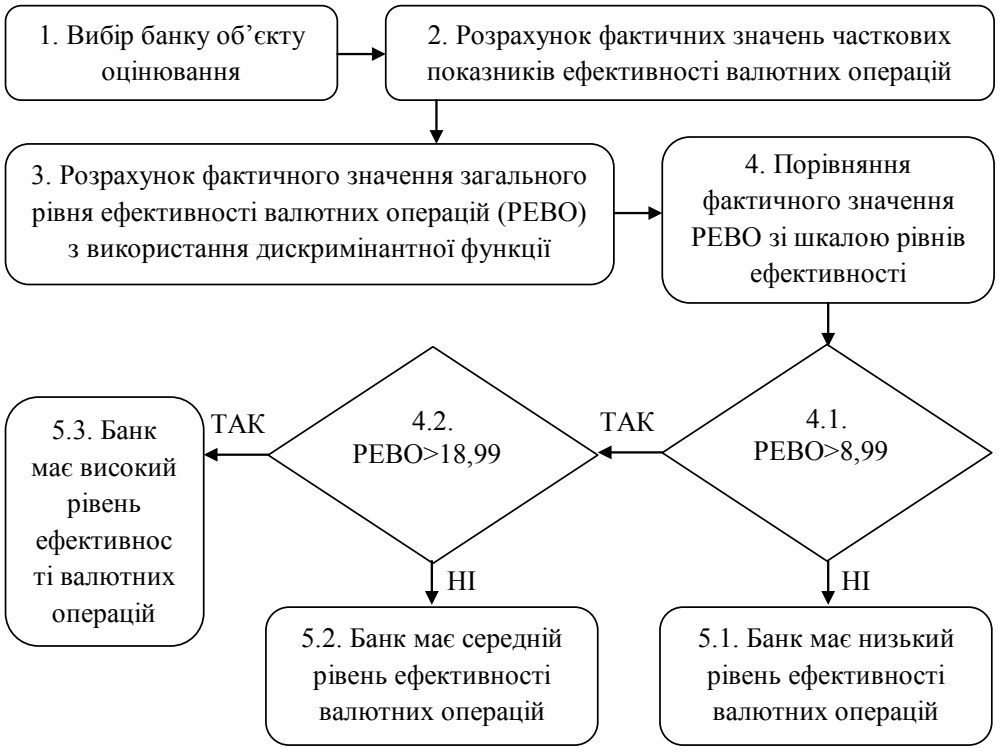

Рис. 5. Послідовність етапів визначення рівня ефективності валютних операцій банків

Висновки. Запропонована послідовність етапів визначення рівня ефективності валютних операцій банків (рис. 5) має низку переваг: **простота використання** – для того, щоб визначити рівень ефективності валютних операцій необхідно виконати п'ять досить простих завдань; **змістовність отриманої оцінки** – узагальнений показник рівня ефективності валютних операцій (РЕВО) є функцією від трьох ключових часткових показників, які характеризують валютні операції банків; **однозначність отриманих результатів** – побудована шкала має три чітко визначені рівні ефективності і не допускає дуалістичності трактування; **наукова обґрунтованість** – сформована послідовність етапів має наукове підґрунтя; **практична значущість** – по-перше, отримані дані є індикатором якості здійснення валютних операцій у минулих періодах, по-друге, вони є основною прийняття управлінських рішень щодо пошуку напрямків підвищення рівня ефективності валютних операцій у поточному і майбутніх періодах, по-третє, дані можна використати для прогнозування.

Список використаних джерел

1. Береславська О. І. Валютна політика України: теорія та практика : монографія / О. І. Береславська; Нац. ун-т держ. податк. служби України, НДЦ з пробл. оподаткування. – Ірпінь, 2010. – 330 с.

2. Береславська О. І. Роль Національного банку України у підвищенні ефективності валютної політики / О. І. Береславська // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 48–58.

3. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : Навч.-метод. посіб. / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко; Київ. нац. екон. ун-т. - К., 2005. – 306 с.

4. Красавина Л.Н. До системи валютних курсів / Л.Н. Красавина // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – с. 33–39

5. Журавка. Ф. О. Прогнозування валютного курсу як один з інструментів хеджування валютного ринку / Ф. О. Журавка, І. С. Русаненко // Фінанси України. – 2009. – №9. – С. 49–58.

6. Колодізєв О. М. Прогнозування валютних курсів: макро та мікроекономічні аспекти / О.М. Колодізєв, С.С. Погасій, Є. Г. Федоров. – Х.:ВД «ІНЖЕК», 2008.– 351 с.

7. Рэдхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдхэд, С. Хьюс ; пер. А. В. Дорошенко. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 287 с.

8. Проданова Л. В. Економічне зростання й економічний розвиток: забезпечення сталості економічної системи : монографія / Л. В.Проданова; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк : Схід. вид. дім, 2011. – 400 с.

9. Реверчук С. К. Прогнозування розвитку банківської діяльності в Україні : монографія / С. К. Реверчук, О. С. Іршак; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 255 с.

10. Яцко А. О. Удосконалення здійснення валютних операцій банків України / А. О. Яцко // Управління розвитком. – 2011. – №20 (117). – С. 20–21.

JEL CLASSIFICATION: G 210, G 310

THE VALUATION OF BANK'S CURRENCY OPERATIONS EFFICIENCY LEVEL

Olesya V. LEBID
PhD in Economics, associated professor of Bank Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Anastasiya S. CHORNOBAI
student of magister course of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Summary. The scientifically based set of indicators with a minimum number of them to determine the effectiveness of foreign exchange transactions of banks was done. A grouping of Ukrainian banks according to their level of efficiency of foreign exchange transactions was done using multivariate cluster analysis based on method of k-means. Epy discriminant functions for groups of banks according to their rate of efficiency of foreign exchange transactions were built. The general scheme of the foreign exchange transactions efficiency level of Ukrainian banks was created.

Key words: *foreign exchange transactions of banks, the effectiveness of foreign exchange operations, foreign exchange transactions efficiency level of banks, multi-dimensional classification of banks, discriminant analysis of banks, stages of determining the foreign exchange transactions efficiency level of banks.*

The bank's currency operation could be both the high income sources and the reason of huge loss during economic and financial crisis. The bank's currency operation results depend on instruments and methods that management uses substantially. The effectiveness of instruments and methods could be confirmed or disproved by the result that means the currency operations efficiency. That is why the problem of a valuation of bank's currency operations efficiency level became topical.

The aim of the article is to develop the methodical approach of valuation of bank's currency operations efficiency level.

The aim of the article was attained in such steps. The first task that was done is the analysis of last scientific publication devoted to the issues of bank's currency operation. The second task was to perform the set of indexes that evaluate a bank's currency operations efficiency. They are currency operation profitability, currency income per 1 hryvnia of assets, currency operation income index.

Then the cluster analysis using formed set of currency indexes and k-means method was done on the basis of statistic information of thirteen biggest banks of Ukraine. The results of cluster analysis displayed three groups of banks according to their currency operations efficiency level. OTP Bank, UkrGasBank and SberBak had the most efficient currency operations and created third cluster. The members of second cluster that had medium level of currency operation efficiency are Raiffizen Bank Aval, PromInvestBank, VTB Bank and UkrSibbank. Privatbank, OshcadBank, UkrExImBank, UkrSocBank, FUIB, Alfa-Bank had low level of currency operation efficiency.

The discriminant analysis helped us to create discriminant function of currency operation efficiency level (COEL) and to build the scale for COEL. The COEL scale has three levels. If the COEL value is less than 9.0 the currency operation efficiency level is low. If the COEL value is less than 19.0 but more than 9.0 the currency operation efficiency level is medium. If the COEL value is more than 19.0 the currency operation efficiency level is high.

Developed methodical approach of valuation of bank's currency operations efficiency level has such advantages: simplicity of using, substantiveness of valuation, unambiguity of results, science validity of a conclusion, practical importance.

References

1. Bereslavska O. I. Valyutna polityka Ukrayiny: teoriya ta praktyka : monohrafiya / O. I. Bereslavska; Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrayiny, NDTs z probl. opodatkuvannya. – Irpin', 2010. – 330 c.

2. Bereslavska O. I. Rol Natsionalnoho banku Ukrayiny u pidvyshchenni efektyvnosti valyutnoyi polityky / O. I. Bereslavska // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2011. – № 1. – S. 48–58.

3. Vitlinskyy V. V. Modelyuvannya ekonomiky : Navch.-metod. posib. / V. V. Vitlinskyy, H. I. Velykoivanenko; Kyyiv. nats. ekon. un-t. - K., 2005. – 306 c.

4. Krasavyna L.N. Do systemy valyutnykh kursiv / L.N. Krasavyna // Visnyk NBU. – 2010. – №8. – s. 33–39

5. Zhuravka. F. O. Prohnozuvannya valyutnoho kursu yak odyn z instrumentiv khedzhuvannya valyutnoho rynku / F. O. Zhuravka, I. S. Rusanenko // Finansy Ukrayiny. – 2009. – №9. – S. 49–58.

6. Kolodizyev O. M. Prohnozuvannya valyutnykh kursiv: makro ta mikroekonomichni aspekty / O.M. Kolodizyev, C.C. Pohasiy, Ye. H. Fedorov. – Kh.:VD «INZhEK», 2008.– 351 s.

7. Redkhed K. Upravlenye fynansovыmy ryskamy / K. Redkhed, S. Khyus ; per. A. V. Doroshenko. – M. : YNFRA-M, 1996. – 287 s.

8. Prodanova L. V. Ekonomichne zrostannya i ekonomichnyy rozvytok: zabezpechennya stalosti ekonomichnoyi systemy : monohrafiya / L. V.Prodanova; Donets. nats. un-t ekonomiky i torhivli im. M. Tuhan-Baranovskoho. – Donetsk : Skhid. vyd. dim, 2011. – 400 c.

9. Reverchuk S. K. Prohnozuvannya rozvytku bankivskoyi diyalnosti v Ukrayini : monohrafiya / S. K. Reverchuk, O. S. Irshak; Lviv. nats. un-t im. I. Franka. – Lviv : LNU im. I. Franka, 2014. – 255 c.

10. Yatsko A. O. Udoskonalennya zdiysnennya valyutnykh operatsiy bankiv Ukrayiny / A. O. Yatsko // Upravlinnya rozvytkom. – 2011. – №20 (117). – S. 20–21.

УДК 336.741

ТРАНСФОРМАЦІЯ КІЛЬКІСНОЇ ТЕОРІЇ ГРОШЕЙ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

Володимир Іванович МІЩЕНКО
д.е.н., професор, професор ДВНЗ «Університету банківської справи» (м. Київ)
E-mail: v-mischenko@yandex.ru

Ігор Михайлович ЛЬОН
аспірант «Університету банківської справи» (м. Київ)
E-mail: limik@mail.ru

Анотація. Досліджено особливості формування попиту та пропозиції грошей в контексті сучасних підходів до реалізації кількісної теорії грошей, обґрунтовано теоретико-методологічні засади монетарного регулювання економіки з метою забезпечення збалансованого розвитку грошово-кредитного ринку, визначено основні фактори формування попиту та пропозиції грошей, а також доведено, що у сучасній практиці регулювання грошового обігу спостерігається домінування пропозиції грошей, а тому її формування стає головним методом реалізації грошово-кредитної політики.

Аннотация. Исследованы особенности формирования спроса и предложения денег в контексте современных подходов к реализации количественной теории денег, обоснованы теоретико-методологические основы монетарного регулирования экономики с целью обеспечения сбалансированного развития денежно-кредитного рынка, определены основные факторы формирования спроса и предложения денег, а также обосновано, что в современных условиях в системе регулирования денежного обращения происходит доминирование предложения денег над их спросом, а поэтому его формирование является главным методом реализации денежно-кредитной политики.

Ключові слова: *попит на гроші, пропозиція грошей, кількісна теорія грошей, грошово-кредитна політика, монетарне регулювання.*
Ключевые слова: *спрос на деньги, предложение денег, количественная теория денег, денежно-кредитная политика, монетарное регулирование.*

Постановка проблеми. Теоретичною основою сучасних підходів до формування попиту та пропозиції грошей є концепція, що ґрунтується на засадах кількісної теорії грошей. Однак у науковій літературі дискусії щодо теоретико-методологічних засад формування попиту та пропозиції грошей, а також їх практичного використання у діяльності центральних банків продовжуються. Перш за все, це стосується розроблення та реалізації центральними банками збалансованої грошово-кредитної політики, спрямованої на стимулювання економічного розвитку [1, 8, 10, 16, 18, 21]. Тому проблема збалансування попиту та пропозиції грошей посідає головне місце у сучасній системі монетарного регулювання економіки у всіх країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемам збалансування попиту та пропозиції грошей у науковій літературі приділяється значна увага, зокрема в працях таких відомих вчених як: О. В. Дзюблюк, В. В. Коваленко, О. М. Колодізєв, О. К. Малютін, С. В. Міщенко, С. В. Науменкова, М. І. Савлук, Т. С. Смовженко та інших. Разом з тим невирішеними залишаються питання забезпечення збалансованого розвитку грошово-кредитного ринку на основі врахування особливостей формування попиту та пропозиції грошей.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад монетарного регулювання з метою забезпечення збалансованого розвитку грошово-кредитного ринку на основі врахування особливостей формування попиту та пропозиції грошей у сучасній економіці.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Загальновизнаним підходом до визна-

чення попиту на гроші є його характеристика як запасу грошей, який економічні суб'єкти прагнуть мати у своєму розпорядженні на певний момент часу з метою здійснення певних фінансових трансакцій [10, с. 20; 16, с. 12]. Однак таке визначення не є вичерпним, оскільки не повною мірою відображує складність економічного явища, пов'язаного з формуванням попиту і пропозиції грошей та їх ефективного збалансування. Це обумовлено тим, що у сучасній економічній системі попит на гроші має двоїсту природу. По-перше, він залежить від наявності у суб'єктів господарювання певних активів і ресурсів, які вони пропонують ринку, а по-друге, рівень цін на ці активи визначається лише з урахуванням кількості грошей, що вже перебувають у обігу [3, с. 29].

Вперше проблема попиту на гроші була сформульована І. Фішером, який запропонував відоме рівняння обміну:

$$MV = PQ, \quad (1)$$

де M – обсяг грошей, що перебувають у обігу; V – швидкість обігу грошей; P – середній рівень цін на товари та послуги; Q – обсяг виробництва.

Виходячи із наведеного рівняння, що характеризує початковий етап розвитку кількісної теорії, попит на гроші залежить від обсягу ділових операцій та визначається обсягом номінального доходу (PQ) і швидкістю обігу грошей:

$$M = PQ/V \quad (2)$$

Аналіз рівняння (2) свідчить, що попит на гроші є прямо пропорційним обсягу номінального доходу та обернено пропорційним швидкості обігу грошей. Ґрунтуючись на емпіричних даних, І. Фішер вважав, що швидкість обігу грошей у короткостроковому періоді є стабільною, а це означає, що попит на гроші є виключно функцією доходу, тому що, на його думку, гроші потрібні лише для здійснення ділових операцій, а динаміка рівня цін обумовлена виключно зміною кількості грошей у обігу.

У подальшому рівняння обміну було вдосконалено представниками кембриджської школи А. Маршаллом і А. Пігу шляхом заміни показника швидкості обігу грошей на коефіцієнт k (коефіцієнт Маршалла), внаслідок чого воно набуло такого вигляду (кембриджське рівняння):

$$M = k\,PQ, \quad (3)$$

де k – константа пропорційності, що характеризує частину річного доходу, яку учасники господарського обороту бажають зберігати у грошовій формі (кількісно показник k дорівнює $1/V$).

Відмінність поглядів І. Фішера та представників кембриджської школи полягає в тому, що останні, ґрунтуючись на визнанні за грошима функцій засобу обміну та засобу накопичення вартості, припускали коливання швидкості обігу грошей у короткостроковому періоді, що й спонукало А. Маршалла до введення коефіцієнта k.

Реалізація такого підходу суттєво змінює розуміння проблеми і має принципове значення для реалізації сучасних методів монетарного регулювання, пов'язаних із процесами монетизації економіки та її циклічного розвитку. При цьому особливої актуальності набуває висновок сучасних науковців про те, що під час криз швидкість обігу грошей суттєво знижується [4, с. 37; 5, с. 40; 15, с. 68], а значення коефіцієнта k, відповідно, буде зростати, що і знайшло своє відображення в постійному підвищенні рівня монетизації економіки практично у всіх країнах світу.

Подальші дослідження проблеми попиту на гроші продовжив Дж. М. Кейнс. Відповідно до розробленої ним теорії «переваги ліквідності» мотивами формування попиту на гроші є: операційний, застережний і спекулятивний мотиви. При цьому одним із чинників, що формує попит на гроші, в теорії Дж. М. Кейнса, як і у попередників, є реальний дохід. А от другий чинник, що принципово відрізняється від підходів І. Фішера та кембриджської школи, – це процентна ставка, вплив якої на попит на гроші характеризується оберненою залежністю. Таким чином, Дж. М. Кейнс визначив, що попит на реальні грошові запаси (M^d/P) залежить від реального доходу (Y) та процентної ставки (i) за негрошовими активами (облігаціями):

$$M^d/P = f(i,\ Y), \quad (4)$$
$$\quad - \ +$$

Знаки «–» і «+» у функції «переваги ліквідності» (4) означають, що попит на реальні грошові залишки для Y перебуває у прямій залежності, а для i – у оберненій [2].

Враховуючи потребу в грошах для реалізації зазначених вище мотивів володіння грошима, Дж.М. Кейнс сформулював власне рівняння сукупного попиту на грошові залишки (M^d), яке включає потребу в грошах для реалізації трансакційного мотиву, що є функцією доходу M^d_1, та потребу в грошах для реалізації спекулятивного мотиву, що розглядається ним як функція M^d_2:

$$M^d = M^d_1 + M^d_2 = f_1(Y) + f_2(i) \quad (5)$$

Такий підхід дозволив зробити висновок про те, що швидкість обігу грошей не є постійною, а

коливається залежно від зміни процентних ставок. Тому, ґрунтуючись на використанні функції «переваги ліквідності», рівняння швидкості обігу грошей можна записати таким чином:

$$V = PY/M = Y/f(i, Y). \quad (6)$$

Виходячи із основних положень теорії Дж. М. Кейнса та враховуючи пропорцію, наведену в рівнянні (6), константу пропорційності k можна визначити наступним чином:

$$k = M/PY = f(i, Y)/Y. \quad (7)$$

Таким чином, із рівнянь (6) і (7) випливає, що підвищення процентних ставок сприяє зменшенню накопичення грошових залишків, тобто знижує попит на гроші. Тому швидкість обігу грошей буде збільшуватися, а значення коефіцієнта пропорційності k, відповідно, зменшуватися. І навпаки, зростання коефіцієнта k призведе до підвищення попиту на гроші, внаслідок чого швидкість обігу грошей знизиться, що в нинішніх умовах характеризується підвищенням рівня монетизації економіки.

Цей висновок було підтверджено багаторічною практикою діяльності центральних банків щодо регулювання грошового обігу, а коефіцієнт k нині розглядається як показник рівня монетизації економіки. Крім того, це має важливе значення для управління проциклічністю економіки на основі використання процентних ставок і запровадження відповідної процентної політики в рамках реалізації як грошово-кредитної, так і бюджетної політики. Емпіричні дослідження свідчать, що проциклічний характер процентних ставок спричиняє суттєвий вплив як на пропозицію, так і на попит на гроші, та потребує виваженої грошово-кредитної політики [6, с. 67; 10, с. 18; 12, с. 17; 17, с. 21].

У подальшому теорія попиту на гроші була розвинена чиказькою школою начолі з М. Фрідманом, який розглядав попит на гроші як функцію від: постійного доходу, очікуваного доходу на гроші, очікуваного доходу від облігацій, реального очікуваного доходу від простих акцій, очікуваного темпу інфляції, загальної суми багатства, відношення багатства до доходу, а також від впливу чинників, що визначають смаки та уподобання економічних агентів [20].

Специфіка підходу М. Фрідмана полягає в тому, що в теорії попиту на гроші на перше місце він ставив вартість активів (облігації та звичайні акції), а гроші та товари, ґрунтуючись на принципі непостійності доходу на гроші, розглядав як замінники. Виходячи з цього, попит на гроші він визначав як функцію ресурсів, що доступні індивідам, і очікуваних доходів на інші активи порівняно з очікуваними доходами на гроші. Тому в теорії М. Фрідмана загальний попит на гроші визначається таким рівнянням:

$$M^d/P = f\underset{+}{(Y_p}, \underset{+}{r_b}, \underset{-}{r_m}, \underset{-}{r_e} - \underset{-}{r_m}, \underset{-}{\pi^e} - \underset{-}{r_m}), \quad (8)$$

де Y_p – очікуваний довгостроковий середній дохід (поточна дисконтована вартість всього очікуваного майбутнього доходу); r_m – очікуваний дохід на гроші; r_b – очікуваний дохід на облігації; r_e – очікуваний дохід на звичайні акції; π^e – очікуваний темп інфляції. Знаки «+» і «-» під рівнянням свідчать про характер впливу окремих факторів на загальну динаміку попиту на гроші [20].

Таким чином, можна зробити висновок, що М. Фрідман розглядає функцію попиту на гроші як функцію, в якій постійний дохід є основним фактором попиту на гроші. При цьому він був переконаний у стабільності попиту на гроші, а тому швидкість обігу грошей визначав рівнянням:

$$V = Y/f(Y_p). \quad (9)$$

Виходячи з цього, коефіцієнт k можна визначити так:

$$k = f(Y_p)/Y_p. \quad (10)$$

Реалізація такого підходу, на наш погляд, має винятково важливе значення для сучасних процесів управління попитом і пропозицією грошей з боку центральних банків шляхом монетизації економіки та прогнозування обсягів грошової маси на основі використання коефіцієнта монетизації.

Аналіз підходів М. Фрідмана свідчить, що попит на гроші він вважав нечутливим до зміни процентних ставок, а тому в його функції попиту на гроші головним чинником є постійний дохід. Виходячи з цього, при розробленні рекомендацій щодо реалізації центральними банками грошово-кредитної політики М. Фрідман віддавав перевагу управлінню пропозицією грошей і таргетуванню грошових агрегатів, а не управлінню процентною ставкою. Такий підхід реалізувався в практиці діяльності центральних банків фактично до початку 2000-х років.

Однак, уже з 2000-х років починає домінувати підхід, що поєднує погляди монетаристів і кейнсіаців та ґрунтується на активному використанні процентних ставок як у грошово-кредитній, так і в бюджетно-податковій політиці. Крім того, спільним у їх поглядах щодо ролі швидкості обігу грошей у формуванні попиту на гроші є те, що цей фактор має проциклічну динаміку, що й

враховується сьогодні в практичній діяльності центральних банків у процесі монетизації та монетарному регулюванні [7, с. 67].

Слід також відмітити, що практичної реалізації набули й інші пропозиції М. Фрідмана та його послідовників. Зокрема, це стосується теорії монетарних циклів, запровадження «плаваючих» валютних курсів, а також правила К-процентів, яке центральні банки використовують, починаючи з 1980-х років і фактично до сьогоднішнього дня в процесі прогнозування грошової бази та грошових агрегатів [3, с. 25].

Розвиток і практична реалізація положень кількісної теорії грошей сприяла тому, що в сучасних умовах відбувається послаблення спекулятивного мотиву попиту на гроші та посилення мотиву дохідності активів, який трансформувався у мотив капіталізації. Однак, не дивлячись на структурні зміни в мотивах, сукупний попит на гроші формується як сумарна взаємодія операційного попиту та попиту на гроші як активи, а тому його слід розглядати, перш за все, як функцію від доходу та процентної ставки [3, с. 69; 13, с. 364].

Аналіз сучасних досліджень дозволяє визначити, що основними факторами формування попиту на гроші є: обсяг виробництва; рівень інфляції; рівень процентних ставок; рівень монетизації економіки; обсяг дефіциту бюджету та рівень державного боргу; інфляційні та девальваційні очікування, а також очікування ринкової кон'юнктури; інституційні зміни, що характеризують рівень розвитку фінансових інститутів і фінансового посередництва [4, 7, 9, 12, 14, 15, 17, 18].

На відміну від попиту, пропозицію грошей визначають як певну їх суму, яка через емісійні та неемісійні канали надходить у грошовий обіг, де економічні суб'єкти використовують їх як купівельні та платіжні засоби. При цьому існує кілька підходів до визначення характеру та обсягу пропозиції грошей: 1) формування пропозиції грошей розглядається як процес створення банківською системою додаткових платіжних засобів, що надходять у канали готівкового й безготівкового обігу шляхом «кредитно-депозитної емісії»; 2) пропозиція грошей визначається обсягом грошової бази, нормою обов'язкового резервування та коефіцієнтом депонування; 3) грошова пропозиція є добутком грошової бази та грошового мультиплікатора.

Використання грошового мультиплікатора дозволяє визначити яким чином відбувається зростання пропозиції грошей у банківській системі у відповідь на зростання попиту на гроші шляхом «кредитно-депозитної емісії», яку розподіляють на дві складові: 1) збільшення центральним банком обсягів рефінансування, 2) створення безпосередньо банками безготівкових платіжних засобів залежно від наявності коштів на депозитних рахунках своїх клієнтів.

Проведений аналіз формування пропозиції грошей дозволив визначити, що основними факторами, які впливають на її обсяги, є: процентна ставка центрального банку, нормативи обов'язкового резервування, рівень розвитку міжбанківського кредитного ринку, курс національної валюти, рівень довіри суб'єктів господарювання до центрального банку та банківської системи, рівень розвитку фондового ринку та фінансового посередництва, рівень державного боргу та дефіциту державного бюджету тощо.

Однак, серед усієї сукупності факторів головну роль відіграє процентна ставка центрального банку, а збалансування попиту та пропозиції грошей відбувається шляхом реалізації адекватної монетарної політики та досягнення рівноважної процентної ставки [3, 6, 7, 13, 14, 18].

Слід також відмітити, що у сучасній практиці монетарного регулювання спостерігається певне зближення та взаємне доповнення поглядів кейнсіанців і монетаристів, яке стосується, перш за все, впливу процентних ставок на збалансування попиту та пропозиції грошей, а також переходу більшості країн від реалізації жорсткої грошово-кредитної політики до синтезу політики грошового регулювання та державного управління економікою [3, с. 28].

У сучасній науковій думці існує точка зору, що в процесі збалансування попиту та пропозиції грошей спостерігається домінування саме пропозиції грошей, а тому вона стає головним методом монетарного регулювання та реалізації центральними банками грошово-кредитної політики [3, с. 71].

Враховуючи той факт, що процес збалансування попиту та пропозиції грошей є дуже динамічним, центральні банки все більше уваги приділяють не формуванню попиту на гроші, а саме управлінню їх пропозицією. Це обумовлено тим, що в сучасних грошових системах функція попиту на гроші детермінована функцією їх пропозиції. На практиці таке управління здійснюється на засадах таргетування грошової бази, а тому формування і попиту, і пропозиції грошей стає функцією центрального банку, що дозволяє

активізувати роль грошей у розвитку економіки на основі так званого «динамічного ефекту грошової експансії» та запровадження відповідних монетарних режимів [11, 13, 15, 16, 21]. Крім того, реалізація такого підходу дозволяє забезпечити виконання центральним банком своєї ролі як інституту розвитку шляхом контрциклічного регулювання грошового ринку відповідно до стадій економічного циклу.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити, що розвиток кількісної теорії грошей є теоретичною основою сучасних процесів грошово-кредитного регулювання економіки, які дозволяють забезпечити надійне наукове підґрунтя для функціонування грошового ринку.

Обґрунтовано, що основними факторами, які формують попит на гроші, є: обсяг реального ВВП, рівень інфляції, рівень процентних ставок, рівень монетизації економіки, обсяг дефіциту державного бюджету та державного боргу, інфляційні та девальваційні очікування, очікування ринкової кон'юнктури, обсяг і структура накопиченого багатства та фінансових активів, а також інституційні зміни, що характеризують рівень розвитку фінансових інститутів і фінансового посередництва.

Визначено, що основними чинниками формування пропозиції грошей є: процентна ставка центрального банку, нормативи обов'язкового резервування, рівень розвитку міжбанківського кредитного ринку, валютний курс, рівень довіри суб'єктів господарювання до банківської системи, рівень розвитку фінансового посередництва, рівень дефіциту державного бюджету та державного боргу.

Доведено, що у сучасній практиці регулювання грошового обігу в процесі збалансування попиту та пропозиції грошей спостерігається домінування пропозиції грошей, а тому її формування є головним методом монетарного регулювання економіки та реалізації центральними банками контрциклічної грошово-кредитної політики.

Список використаних джерел

1. Вдосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики / В.І. Міщенко, О.І. Кірєєв, О.П. Жак та ін. – К.: Центр наукових досліджень. Національний банк України, 2005. – 96 с.

2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.

3. Мищенко С.В. Современные проблемы теории денег и денежного обращения / С.В. Мищенко. – К.: ЦНИ НБУ, УБД, 2011. – 230 с.

4. Мищенко С.В. Основные противоречия современных денежных систем и механизмы обеспечения их устойчивости / С.В. Мищенко // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2012. – №3. – С.33-43.

5. Мищенко С.В. Особенности структурного построения современной денежной системы / С.В. Мищенко // TERRA ECONOMICUS. – 2010. Т. 8. № 3. Ч.2. – С.37-43.

6. Мищенко С.В. Оценка устойчивости денежно-кредитного рынка и стабильности денег / С.В. Мищенко // Экономика и управление. – 2010. – № 9. – С. 65-69.

7. Мищенко С.В. Эволюция теорий денег и кредитно-денежной политики / С. В. Мищенко // Проблемы современной экономики. – 2010. – №3. – С.66-70.

8. Мищенко С.В. Проблемы устойчивости денежного обращения / С.В. Мищенко : [монография]. – М.: Новое знание, 2014. – 399 с.

9. Мищенко С.В. Влияние уровня монетизации экономики на динамику денежной массы / С.В. Мищенко // Экономика и банки. – 2014. – №.1 – С.16-24.

10. Науменкова С.В. Основні тенденції розміщення грошової маси та їх вплив на формування грошово-кредитної політики / С. В. Науменкова // Вісник НБУ. – 2006. – №.1. – С. 19-26.

11. Науменкова С. Особливості формування сучасної моделі фінансової системи / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісник НБУ. – 2006. – №11. – С. 26-31.

12. Науменкова С. В. Нові тенденції в монетарній політиці та діяльності центральних банків у посткризовий період / С. В. Науменкова, С.В. Міщенко // Банківська справа. – 2011. – № 5. – С.12-29.

13. Науменкова С.В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання / С.В. Науменкова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 363-371.

14. Науменкова С.В. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків / С.В. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – №10(163). – С.51-57.

15. Науменкова С. В. Особенности регулирования денежного обращения на основе использования методов и инструментов денежно-кредитной политики / С. В. Науменкова, С. В. Мищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – №6(147). – С. 66-72.

16. Науменкова С. В. Проблемы сбалансированности денежного рынка Украины / С.В. Науменкова. – К.: Наукова думка, 1997. – 55 с.

17. Науменкова С. В. Влияние устойчивости денежного обращения на экономический рост / С. В. Науменкова, С. В. Мищенко // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2013. – №3(81). – С.14-23.

18. Науменкова С. В. Влияние денежно-кредитной политики Центрального банка на стимулирование экономического роста / С. В. Науменкова, В. И. Мищенко // Проблемы современной экономики. – 2015. – №2. – С.168-174.

19. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 6 / С. В. Науменкова, В.І. Міщенко, С.В. Міщенко та ін. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2006. – 162 с.

20. Friedman M. Monetary Statistics of the United States / M. Fridman, A. Schwartz. – New York, 1970. – 137 p.

21. Naumenkova S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy / S. Naumenkova, O. Malyutin, S. Mishchenko //// Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 1 (166): 31-39. DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/166-1/3.

JEL CLASSIFICATION: B13, B31, E41, E51

THE TRANSFORMATION OF THE QUANTITY THEORY OF MONEY AND ITS USE IN CENTRAL BANKING

Volodymyr I. MISHCHENKO
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics and Management of the Banking University (Kiev)

Igor M. LON
Graduate of the Banking University (Kiev)

Summary. It was researched he features of forming of demand and supply of money in the context of modern approaches to the implementation of the quantity theory of money, the theoretical and methodological basis for monetary regulation of the economy to ensure balanced development of monetary market, the main factors shaping demand and supply of money, and it is proved that in modern conditions the system of regulation of monetary circulation is the dominance of the supply of money over demand, and therefore the formation is the main method Central banks implement monetary policy.

Key words: *demand for money, supply of money, quantity theory of money, monetary policy, monetary regulation.*

The theoretical basis of modern approaches to the formation of supply and demand of money is a concept based on the principles of the quantity theory of money. However, in the literature there are discussions about the theoretical and methodological bases of formation the demand and supply of money, as well as their practical use in central banking. Therefore, the aim of this article is to develop theoretical and methodological foundations of monetary regulation in order to ensure a balanced development of the money market.

The conducted study allowed to conclude that nowadays in the practical activity of the Central banks the balancing of supply and demand of funds takes place in the process of monetization of the economy and management of monetary base and monetary aggregates, and monetary regulation is performed by controlling procyclicity of economy through the implementation of appropriate monetary policy.

It is proved that in the modern practice of monetary regulation there is a definite convergence and complementarity of the views of the keynesians and the monetarists, which involves the impact of interest rates on the balance of supply and demand of money, as well as the transition of most countries from implementing a tight monetary policy to policy synthesis of monetary regulation and state management of the economy. It is also established that in modern conditions there is a weakening of speculative motive of demand of money and enhance the motif of return on assets, which is transformed into the motive of capitalization.

The main factors shaping demand and supply of money in the economy of Ukraine, among which the main role is played by the interest rate of the Central Bank, and the balance of supply and demand of funds occurs through the implementation of adequate monetary policy and achieve the equilibrium interest rate.

It is proved that in the modern practice of regulation of monetary circulation in the process of balancing supply and demand of money dominated the money supply, and therefore its formation is the main method of monetary regulation of the economy and implementation of the Central banks countercyclical monetary policy. This allows to intensify the role of money in economic development on the basis of "dynamic effect of a monetary expansion" and implementation by the Central Bank of its role as a development institution.

References

1. Improving coordination of monetary and fiscal policy / V.I. Mishchenko, O.I. Kireev, O.P. Zak. – Kyiv: Center for scientific research NBU, 2005. – 96 p.

2. Keynes J.M. General theory of employment, interest and money / J. M. Keynes. – Moscow: Gelios APB, 2002. – 352 p.

3. Mishchenko S.V. Modern problems of the theory of money and monetary circulation / S.V. Mishchenko. – Kyiv: Center for scientific research NBU, UB NBU, 2011. – 230 p.

4. Mishchenko S.V. The basic contradictions of modern monetary systems and mechanisms to ensure their sustainability / S.V. Mishchenko // Izvestia of Saint-Petersburg University of Economics and Finance. – 2012. – №3. – P.33-43.

5. Mishchenko S.V. Features of the structural design of the modern monetary system / S.V. Mishchenko // TERRA ECONOMICUS. – 2010. V.8. №3. P.2. – P.37-43.

6. Mishchenko S.V. The persistence of the cash-credit market and the stability of money / S.V. Mishchenko // Economics and Management. – 2010. – №9. – P.65-69.

7. Mishchenko S.V. The evolution of theories of money and monetary policy / S.V. Mishchenko // Problems of modern Economics. – 2010. – №3. – P.66-70.

8. Mishchenko S.V. The problem of stability of monetary circulation / S.V. Mishchenko. – Moscow: Novoe znanie, 2014. – 399 p.

9. Mishchenko S.V. The influence of the level of monetization of the economy on the dynamics of the money supply / S.V. Mishchenko // Economics and Banking. – 2014. – №.1 – P.16-24.

Naumenkova S.V. The main trends in the placement of the money supply and their influence on the formation of monetary policy / S.V. Naumenkova // Bulletin NBU. – 2006. – №.1. – P.19-26.

11. Naumenkova S. Features of formation of modern model of the financial system / S. Naumenkova, S. Mishchenko // Bulletin NBU. – 2006. – №11. – P.26-31.

12. Naumenkova S.V. New trends in monetary policy and Central banking in the post-crisis period / S.V. Naumenkova, S.V. Mishchenko // Banking. – 2011. – №5. – P.12-29.

13. Naumenkova S.V. Financial inclusion: the economic content and approaches to measurement / S.V. Naumenkova // Actual problems of Economics. – 2015. – №4. – P.363-371.

14. Naumenkova S.V. The survey balance of supply and demand in the credit market: the experience of Central banks / S.V. Naumenkova // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2014. – №10 (163). – P.51-57.

15. Naumenkova S.V. Peculiarities of regulation of monetary circulation based on use of methods and instruments of monetary policy / S.V. Naumenkova, S.V. Mishchenko // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2013. – №6 (147). – P.66-72.

16. Naumenkova S.V. Problems of the balance of cash market of Ukraine / S.V. Naumenkova. – Kyiv: Naukova dumka, 1997. – 55 p.

17. Naumenkova S.V. The impact of monetary stability on economic growth / S.V. Naumenkova, S.V. Mishchenko // Izvestia of Saint-Petersburg University of Economics and Finance. – 2013. – №3 (81). – P.14-23.

18. Naumenkova S.V. The impact of monetary policy of the Central Bank to stimulate economic growth / S.V. Naumenkova, V.I. Mishchenko // Problems of modern Economics. – 2015. – №2. – P.168- 174.

19. The substantiation of methodical approaches to evaluating the stability of the financial system: Information and analytical materials. Vol. 6 / S.V. Naumenkova, V.I. Mishchenko, S.V. Mishchenko and other authors. – Kyiv: Center for scientific research NBU, 2006. – 162 p.

20. Friedman M. Monetary Statistics of the United States / M. Fridman, A. Schwartz. – New York, 1970. – 137 p.

21. Naumenkova S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy / S. Naumenkova, O. Malyutin, S. Mishchenko // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 1 (166): 31-39. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/166-1/3.

JEL CLASSIFICATION: G34

FINANCIAL CONGLOMERATES: SIGNS OF IDENTIFICATION, PECULIARITIES OF FORMATION AND REGULATION IN UKRAINE

Nelya G. NAGAICHUK
Candidate of Economics, Associate Professor of Department of Finances and credit of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the SHEI "Banking University''
e-mail: nagaichuk_n@mail.ru

Iryna V. TKACHENKO
Candidate of Philology, Senior Lecturer of Social Sciences and Humanities Department of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the SHEI "Banking University"

Summary. The economic nature of financial conglomerates is considered. The features that allow to identify a financial conglomerate as an organizational form of integrated financial intermediary are revealed. The legal forms in which financial conglomerates can function in Ukraine are defined. Financial conglomerates are a new source of threat to national financial systems, and that requires the introduction of prudential supervision and creating a mega regulator.

Анотація. В статті розглянуто економічну природу фінансових конгломератів. Виявлено риси, що дозволяють ідентифікувати фінансовий конгломерат як організаційну форму інтегрованого фінансового посередника. Визначено організаційно-правові форми в яких можуть функціонувати фінансові конгломерати в Україні. Виявлено, що фінансові конгломерати виступають новим джерелом загрози стабільності національних фінансових систем, що вимагає впровадження системи пруденційного нагляду і створення мегарегулятора.

Аннотация. В статье рассмотрена экономическая природа финансовых конгломератов. Выявлены черты, позволяющие идентифицировать финансовый конгломерат как организационную форму интегрированного финансового посредника. Определены организационно-правовые формы в которых могут функционировать финансовые конгломераты в Украине. Выявлено, что финансовые конгломераты выступают новым источником угрозы стабильности национальных финансовых систем, что требует внедрения системы пруденциального надзора и создание мегарегулятора.

Key words: *financial intermediary, financial conglomerate, financial integration.*
Ключові слова: *фінансовий посередник, фінансовий конгломерат, фінансова інтеграція.*
Ключевые слова: *финансовый посредник, финансовый конгломерат, финансовая интеграция.*

Formulation of the problem. A modern economy, that is based on accumulation as a driving force of economic growth, needs the development of institutions that are engaged in the redistribution of savings. These institutions include financial intermediaries, which accumulate savings. Structural changes in the economy cause changes in the needs of customers in financial services, which are becoming more diverse and complex. This, in turn, hampers their assignment to the traditional services of banks or insurance companies. Products of financial intermediaries are already considered as a part of a set of financial prod-

ucts and services, united by a common feature - price risk. Examples include insurance products that have features of deposits, certain derivative securities that have the characteristics of an insurance product, issuance of corporate bonds that are replacing bank loans and so on.

With the development of financial intermediaries we can see the modification of their structure from individual companies that operate in a specific segment of the financial market to integrated financial intermediaries - conglomerates. Foreign experience shows that a collaboration between various financial intermediaries led to the formation of financial conglomerates [1, p.166].

Analysis of recent research and publications. The features of the origin and development of financial conglomerates and their role on the global financial markets were considered in the works by R. Levine, L. Laeven, H. Jakson, Y. Evlakhova. The functioning of financial conglomerates and their impact on the development of domestic financial markets were studied by V. Korneev, I. Shkolnik, A. Zemlyachova, A. Seleyman and others.

The aim of the article. Existing studies do not provide a complete picture of the features of the organisational forms of financial conglomerates, as well as the specifics of regulation and supervision of their activities in Ukraine, that resulted in the need for a better understanding of these issues.

Basic material. In the late 70s of the 20th century there appeared a situation on the global financial market that created favorable conditions for the alignment of banking and insurance businesses. Financial institutions were operating in conditions of easing state control, reforms in the financial sector, increased competition and rapid development of information technology. This was one of the reasons for the convergence and unification of banking and insurance businesses and these trends were characteristic of all developed countries.

In mid 1990s the need for structural changes in the global financial system to improve efficiency and financial sustainability of financial institutions became more topical. One of the ways of solving this problem was the consolidation of capital of financial institutions and the universalisation of their activities. The need to combine efforts of various financial institutions in developed countries was largely due to increased competition and falling profits of highly specialised segments of the financial market.

The key event was the adoption of the Gramm–Leach–Bliley Act (GLBA), also known as the Financial Services Modernization Act in 1999. It repealed part of the Glass–Steagall Act of 1933, removing barriers in the market among banking companies, securities companies and insurance companies that prohibited any one institution from acting as any combination of an investment bank, a commercial bank, and an insurance company. With the bipartisan passage of the Gramm–Leach–Bliley Act, commercial banks, investment banks, securities firms, and insurance companies were allowed to consolidate.

As to the European financial market in the late 90's of the last century, it was characterised by intermerger due to the advent of the single currency - the euro. At the same time, the European financial market was characterised by expansion of banks in the insurance segment, vendor financial services aimed at reducing costs through consolidation of financial institutions.

The trend of the late 90's was to improve the competitiveness and profitability of financial institutions through universalisation of business, or increasing specialisation through mergers and acquisitions of various financial institutions.

Thus the impetus for the emergence of financial conglomerates were the financial reforms that negated boundaries of individual segments of the financial market.

According to Y. Evlakhova, the main reasons for the emergence of financial conglomerates are: the need for more diverse and sophisticated financial services; finding new ways to increase profitability; the need to adapt to economic globalisation; distribution of financial innovation; deregulation; finding new ways to attract potential clients; and the need to protect the interests of the managers [2, p. 23].

A. Zemlyachova notes that the economic conditions for creating a financial conglomerate are: cheaper services provided by each of the participants; attracting new and retaining old customers by implementing an individual approach to customer requests with minimal time and effort; image forming groups that can solve all the problems of the client; creation of new products, combining the positive characteristics of a variety of goods (services) into a single unit; reducing the risk and improving control over cash flows within the group [3, p. 87].

First, we will discuss what a conglomerate is. In general, a conglomerate is a form of organisational integration of companies, which, in turn, brings together a network of diverse institutions under a single common control. The main feature that characterises a conglomerate is a combination of two or more corporations engaged in entirely different businesses that fall under one corporate group. A con-

glomerate, usually involves a parent company and many subsidiaries. Often a conglomerate is a multi-industry company. Conglomerates are often large and multinational. Their main goal is the creation of high returns in countries with low tax rates.

The term "financial conglomerate" can be used for any group of institutions that have a common property, and with their activities carried out in the financial sector. The minimal prerequisite of a financial conglomerate is that its members should include at least two institutions that represent a banking, insurance and / or investment sector.

From a larger perspective, based on the areas of financial intermediation, financial conglomerate is a market participant, whose work extends not less than two out of five areas: loans, deposits and cash management services; insurance; corporate finance, subscription and placement of securities; asset management, investment funds services or consulting; retail investment services.

Thus, for a financial institution to be a conglomerate, asset size is not a primary identification characteristic. But its presence in various segments of the financial market is taken into account.

According to Directive 2002/87/ EC "On the Supplementary Supervision of Credit Institutions, Insurance Undertakings and Investment Firms in a Financial Conglomerate", adopted by the European Parliament and the Council in December 2002, a financial conglomerate shall mean a group which meets the following criteria [4]: a) a regulated entity (a bank, an insurance or investment company) is at the head of the group or at least one of the subsidiaries in the group is a regulated entity; b) at least one of the entities in the group is within the insurance sector and at least one is within the banking or investment services sector; c) the consolidated and/or aggregated activities of the entities in the group within the insurance sector and the consolidated and/or aggregated activities of the entities within the banking and investment services sector are both significant.

The regulators of some countries describe financial conglomerates in a more narrow sense. Thus, in the US a financial conglomerate is a union, which includes a banking institution that is not prerequisite in accordance with Directive 2002/87 / EC.

Taking into account all that has been mentioned above we can say that a key feature that allows us to define a financial institution from a financial conglomerate is its presence in various sectors of the financial market. The proof of this is found in the work of A. Seleyman [5], who defines a financial conglomerate as a group of organisations whose main activity is financial and whose amenities include regulated business units operating in at least two of the following areas: banking, insurance and securities.

Let's consider the feasibility of integrating financial intermediaries that are provided by Ukrainian legislation. In Ukraine the right of financial institutions to voluntarily merge their activities is legally enforceable. Types of groups that can be formed by domestic business entities are associations, corporations, trusts and consortia [6]. In other countries, the enterprises may be combined into trusts, syndicates, etc. due to national traditions and legislation.

The legal basis of the formation of integrated financial intermediaries in Ukraine is the Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Markets", which according to Chapter 1, Article 16 "Association of Financial Institutions" stipulates that financial institutions have the right to voluntarily integrate their activities if they are not contrary to the law on protection of economic competition and the requirements of the laws on the regulation of certain financial markets. Legal status, types, the establishment, operation and legal regime of the termination of the association is determined in accordance with the laws of Ukraine.

According to Ukrainian legislation, banks may establish banking groups and be a member of the financial, banking and financial holding companies. The bank holding company is a financial holding company in which the overwhelming financial institutions that are its subsidiaries and associated companies are banking institutions. The legal status of holding companies is defined by Article 126 of the Civil Code of Ukraine and the Law of 15.03.2006 "On Holding Companies" according to which the holding company is a public company that owns, uses and disposes corporate shares of two or more corporate enterprises.

The procedure for the creation, management and termination of the holding company is regulated by the Law "On Holding Companies." It should be noted that since this law came into force in Ukraine, no holding company has been established in accordance with its provisions because it is supposed to create the Unified State Register of holding companies that are an integral part of the Unified State Register of Legal Entities and individual entrepreneurs. Moreover, according to Chapter 4, Article 3, a holding company acquires the status of a legal entity from when it is entered into the Unified State Register of holding companies [8]. A specially authorised body on state registration provides the State Register of holding companies in Ukraine. Today the State Committee of

Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship has this authority. However, maintaining the Unified State Register of holding companies of Ukraine has not been made part of the range of this Comittee's powers, the order of state registration of holding companies was also not approved by The Cabinet of Ministers [9]. According to the Law "On Protection of Economic Competition", the creation of a holding company requires the prior authorisation of antitrust authorities or the Cabinet of Ministers of Ukraine.

One of the positive aspects of the formation of the bank holding company is that every bank that is a part of this entity, will be able to improve their financial situation by focusing unprofitable loans in a particular bank. An example of such a merger is when a large bank buys a small bank, with the required license and takes back a functional part of its assets and most importantly, the functioning of its liabilities, including customers. Debts and creditors remain within the old bank. In this case the bulk of the business is sound and customers won't suffer.

The next positive aspect of such an association within the banking sector is that if banks from different regions are merged within the group, it will be possible to extend the inter-relationships, turning them into intra-group that will solve the problem of the lack of a branch network. This will help to develop new geographical markets. This also increases the financial stability of the group. But in general, this model is difficult to consider effective in solving the basic problems of the banking system, since the degree of integration and centralisation of management in it are weak.

According to Article 1 of the Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services" it is possible to create financial holding companies and banks can be members of them.

A financial holding company is a legal entity whose main activity is participation in the authorised capital of legal entities, and activities of financial institutions that are its subsidiaries and / or associated companies.

The main aim of creating a financial holding company is to gain control over the assets of enterprises of different financial sectors to improve management at a group level. This form of business organisation allows to better adapt to the changing situation in the global financial markets - the accelerated development of the financial infrastructure and the removal of restrictions on banking activities provide an opportunity to increase competitiveness by reducing costs in the consolidation of financial institutions and the universalisation of services. In addition, it is believed that with the emergence of financial holding companies the level of trust within the group is increased.

Functioning of financial conglomerates has both positive and negative traits. One of the advantages of this association is observed in the short term - improving the efficiency of the financial system. The emergence of financial conglomerates is the result of a conscious strategy for business owners, who are oriented on the growth of capitalisation based on networking, adjustment of conflict of interest with management and the use of tax benefits. The main advantage of the cooperation of financial institutions in the form of a financial conglomerate is expanding their market presence and increasing sales by reducing the cost of services and economies of administrative, marketing and technology costs.

The negative aspect is evident in the long run and is accompanied by cornering the market, which is characterised by a reduction in the number of participants or sectors, the rising cost of financial services to consumers and, ultimately, reduced competition in the financial market and reduced the effectiveness and efficiency of the financial system as a whole.

The problems that accompany the activities of conglomerates and can later cause their "death" are as follows:

- excessive diversification. This leads to the fact that the competitiveness of goods and services of a conglomerate is gradually reducing;

- suboptimisation. Though the technological similarities between the companies that make up the conglomerate are weak, the companies still try to gain intragroup cooperation relations, as manifested in the pursuit of each company to establish the most favorable price for a transfer, and as a result, the final product is expensive and uncompetitive.

Penetration of foreign financial conglomerates in the financial markets of other countries have both positive and negative traits. The positive points can include: accelerating the formation of financial markets in these countries; introduction of new technologies and management; development of relations with the international market and others. The negative points are: the displacement from the national market of resident financial institutions by foreign conglomerates; the possibility of losing the economic independence of the country.

The integration of financial markets of individual countries into global financial markets leads to synchronisation of national economic cycles with the world cycles, which can be viewed as a positive development i.e. a stabilising effect on the national econo-

my is being performed, that makes it possible to minimise the negative effects of local shocks as well as negative development - the crisis phenomenon can be imported. Thus, financial conglomerates reduce the national risks and increase the global ones.

Conclusions. From the results of the study a conclusion can be made that a financial conglomerate has not only become a new member of the financial market but a new object regulated by the authorities who are in charge of state supervision of the financial sector. The need for such regulation is due to the specifics of the formation (integrated financial intermediary): firstly, the financial conglomerate may include financial intermediaries that are already being regulated by the state by the established rules, and secondly, can include non-financial institutions that are not subject to state regulation.

Considering the first feature, regulators should consider the fact that the relationship between the companies that are a part of a financial conglomerate makes it easier for risk transfer between them and as a result, companies are at risk, not inherent for their activities in the financial market.

Considering the second feature, regulators are denied the opportunity to pinpoint the types of risks that are inherent in the financial conglomerate, as well as to measure the degree of threat, as it includes entities whose activities are not subject to public oversight and regulation.

Therefore, experts define financial conglomerates as a new source of threat to the stability of the national financial systems, which can only be limited by the application of prudential supervision, based on a risk analysis in a financial conglomerate.

In Ukraine, the regulation of integrated financial intermediaries is not relevant nowadays because there are no financial conglomerates in the domestic financial market. It should also be noted that the Ukrainian legislation does not operate such a notion as a financial conglomerate. Only the activity of bank holding companies, banking groups, non-bank financial groups, non-bank financial holding companies and financial holding companies which are viewed as a form of financial conglomerates are defined and could be regulated.

References:

1. Kremen V. Stratehiya konverhentsiyi yak suchasna model rozvytku finansovoho poserednytstva v Ukrayini // Svit finansiv: naukovyy zhurnal / Ternopilskyy natsionalnyy ekonomichnyy universytet. Ternopil, 2009. – Vyp. 4 (21). – S. 165-173.

2. Evlahova Y.S. Regulirovanie deyatelnosti finansovyih konglomeratov //Rynochnaya ekonomika i finansovo-kreditnyie otnosheniya: Uchonyie zapiski. Vyipusk 14 / RGEU «RINH» - Rostov na Donu, 2008. - 175s.

3. Zemlyachova O.A. Ekonomichni ta pravovi zasady stvorennya finansovykh supermarketiv bankivs'kym ta strakhovym biznesom // Naukovyy visnyk: Finansy, banky, investytsiyi - 2012 – №4. – S. 85-90.

4. European Parliament and Council Directive 2002/87/EC of 16 December 2002 on the Supplementary Supervision of Credit Institutions, Insurance Undertakings and Investment Firms in a Financial Conglomerate and Amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC, 93/22/EEC, 98/78/EC and 2000/12/EC: http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24038c.htm

5. Seleyman A. Motyvy stvorennya finansovykh konhlomerativ ta kharakterni ryzyky yikh diyalnosti u suchasnykh umovakh / A. Seleyman // Stratehiya rozvytku Ukrayiny. - 2011. - № 2. - S. 183-188.

6. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulyuvannya rynkiv finansovykh posluh: Zakon Ukrayiny vid 03.12.2008 r., № 2664-III. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua.

7. Zakon Ukrayiny «Pro kholdynhovi kompaniyi v Ukrayini» . – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15

8. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulyuvannya rynkiv finansovykh posluh: Zakon Ukrayiny vid 03.12.2008 r., № 2664-III. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua.

9. Komentar do Hospodarskoho kodeksu http://legalexpert.in.ua/komkodeks/hku/85-hku/2679-126.html

УДК 336.771

ОПТИМІЗАЦІЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Олексій Андрійович ШАПОВАЛ
економіст Департаменту відкритих ринків Національного банку України
E-mail: alexeyshapoval@gmail.com

Анотація. У статті досліджено основні умови та тенденції розвитку банківського споживчого кредитування, проведено аналіз стану ринку банківських депозитних ресурсів, досліджено відмінності у динаміці обсягів депозитів фізичних і юридичних осіб, обґрунтовано доцільність використання та запропоновано механізм проведення сек'юритизації споживчих кредитів з метою забезпечення зростання ресурсної бази банків.

Аннотация. В статье исследованы основные условия и тенденции развития банковского потребительского кредитования, проведен анализ состояния рынка банковских депозитных ресурсов, исследованы различия в динамике объемов депозитов физических и юридических лиц, обоснована целесообразность использования и предложен механизм проведения секьюритизации потребительских кредитов с целью обеспечения роста ресурсной базы банков.

Ключові слова: *ресурсна база, криза довіри, споживчий кредит, сек'юритизація, облігації, кредитний ризик, депозити, міжбанківські кредити.*
Ключевые слова: *ресурсная база, кризис доверия, потребительский кредит, секьюритизации, облигации, кредитный риск, депозиты, межбанковские кредиты.*

Постановка проблеми. Криза довіри населення до банківської системи, яка виникла у 2014-2015 рр., обумовлена різким зростанням інфляції переважно через девальвацію гривні, що негативно вплинуло на купівельну спроможність населення; погіршенням фінансового стану та виведенням з ринку значної кількості неплатоспроможних банків; падінням економіки та її основних секторів, а також посиленням політичної нестабільності. Втрата довіри населення до банківської системи трансформувалася у відтік депозитів населення упродовж дев'яти місяців 2014 р. – найдовшого періоду відтоку депозитів за всю історію України. Зниження обсягів вкладів населення та фактична недоступність зовнішніх запозичень актуалізували проблему диверсифікації джерел поповнення ресурсної бази банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемам ресурсного забезпечення банків у науковій літературі приділяється значна увага, зокрема в працях таких відомих вчених як: О.В. Дзюблюк, В.В. Коваленко, В.В. Крилова, В.І. Міщенко, С.В. Міщенко, С.В. Науменкова, Н.П. Шульга та інших. Разом з тим невирішеними залишаються питання диверсифікації джерел поповнення ресурсної бази банку в процесі споживчого кредитування.

Мета статті полягає у пошуку та обґрунтуванні доцільності використання сек'юритизації споживчих кредитів для забезпечення зростання ресурсної бази банків.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Розвиток споживчого кредитування ускладнюється відсутністю мотивації з боку населення розміщувати кошти на депозитних рахунках, що обумовлено зниженням рівня довіри до банківської системи, регулятора та уряду [7, с. 37]. Втім, депозити населення – не єдине джерело фінансових ресурсів, які може залучати або позичати банк.

У науковій літературі під фінансовими ресурсами банку розуміють сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні банку і використовуються для виконання активних операцій [5, 17]. Відповідно до банківської практики можна визначити таку структуру фінансових ресурсів банку:

1. Власні кошти (статутний капітал; фонди та загальні резерви; нерозподілений прибуток).

2. Залучені кошти (строкові вклади, вклади на вимогу юридичних та фізичних осіб; кореспондентські рахунки та строкові вклади банків; цінні папери власного обігу – ощадні та депозитні сертифікати, банківські векселі).

3. Позичені кошти (міжбанківські кредити; рефінансування центрального банку (у випадку кризових явищ та виконання ним функцій кредитора останньої інстанції); операції РЕПО; емісія облігацій).

У країнах з розвиненою ринковою економікою основним джерелом формування банківських ресурсів є кошти фізичних осіб [3, 12]. Тенденція до зростання частки коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банків України чітко прослідковувалась до 2014 р. Однак показник загального обсягу цих коштів у гривневому еквіваленті викривляє реальну картину через девальвацію гривні. Аналіз динаміки депозитної бази банків у розрізі валют свідчить, що гривневі строкові вклади за період з 01.01.2014 р. по 31.07.2015 р. зменшилися на 55%, а валютні вклади – на 30% (рис. 1, 2). Відмова банків достроково розривати депозитну угоду на вимогу позичальника, а в окремих випадках видавати вклади за депозитами, термін яких закінчився, небажання позичальників втрачати накопичені відсотки, обмеження з боку НБУ на видачу валюти – все це лише посилило тенденцію до зменшення обсягів вкладів фізичних осіб [9, 12]. Ситуацію можна і треба було попередити, законодавчо заборонивши дострокове розірвання строкового договору банківського вкладу, оскільки в такому випадку строковий вклад фактично ставав вкладом до запитання. Зрештою, ці зміни до Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами були прийняті, але лише в серпні 2015 р. [16].

Основними факторами зменшення обсягів вкладів фізичних осіб стали знецінення гривні та зростання ризиків всередині банківської системи та країни в цілому [4, с. 79]. Крім того, кількість банків скоротилася зі 180 на 01.01.2014 р. до 122 на 01.10.2015 р., а отже зменшився й обсяг депозитних ресурсів у банківській системі. Навіть зростання процентних ставок за депозитами не змогло змінити тенденції на цьому ринку.

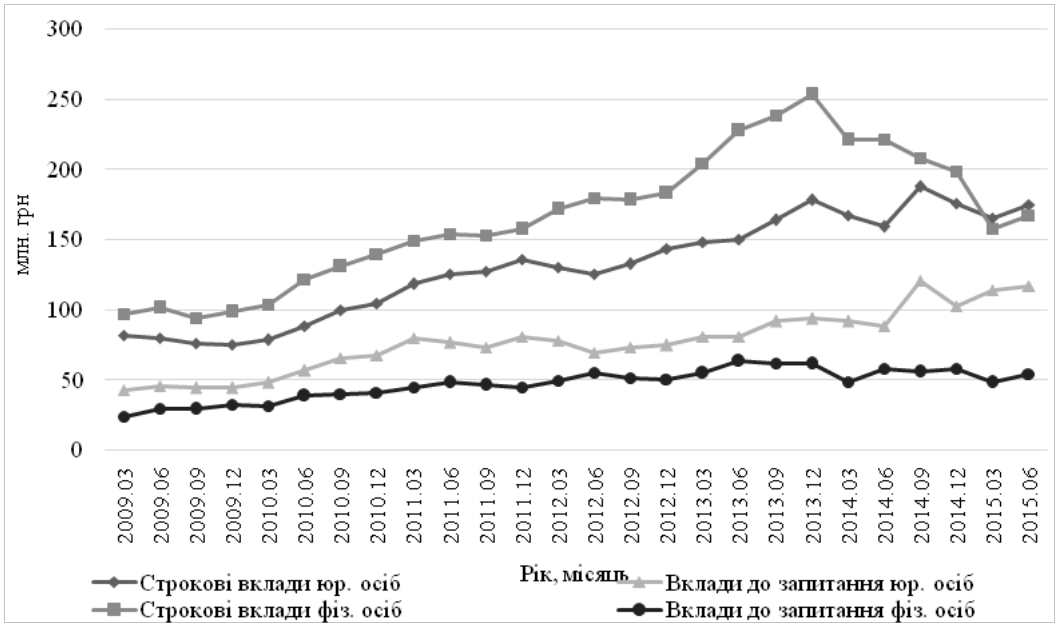

Рис. 1. Банківські депозити, розміщені юридичними та фізичними особами в банках України в 2009–2015 рр. у гривні (станом на кінець місяця)

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

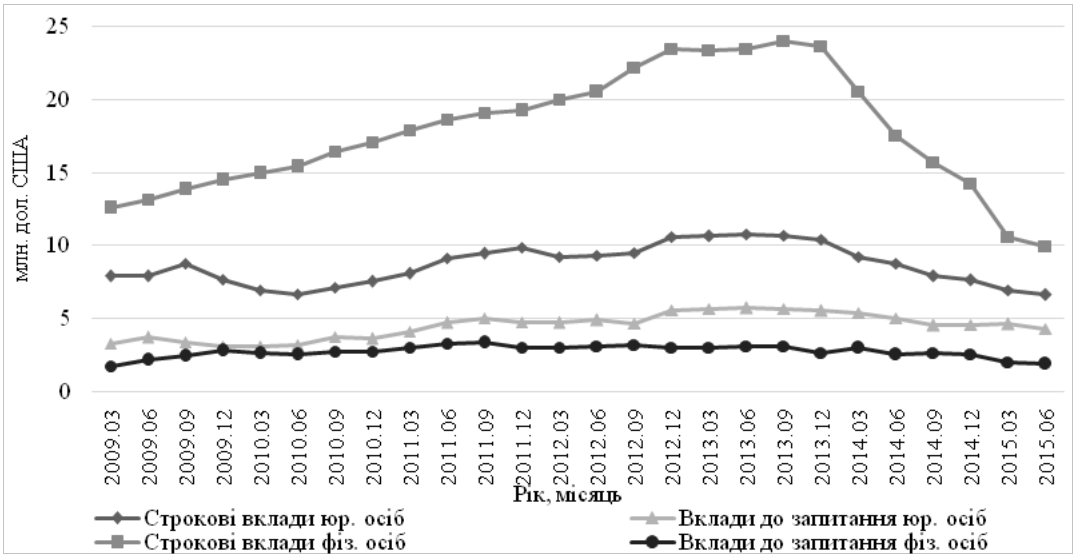

Рис. 2. Банківські депозити, розміщені юридичними та фізичними особами в банках України в 2009–2015 рр. у доларах США (станом на кінець місяця)

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

На відміну від ринку роздрібних депозитів, зниження обсягів корпоративних депозитів виявилося не настільки сильним. Упродовж аналізованого періоду гривневі строкові вклади зменшилися на 32%, а валютні вклади навіть зросли на 7% (рис. 1, 2). В цілому для ринку корпоративних депозитів можна говорити про наявність слабкого тренду зростання [11, с. 6]. Така ситуація пояснюється спадом в економіці, що сприяє зростанню вільних коштів у підприємств: в умовах економічного спаду підприємства не відчувають потреби в додаткових ресурсах, зменшується попит на банківські кредити, а власні вільні кошти підприємства не поспішають вкладати у розвиток бізнесу, віддаючи перевагу їх накопиченню на депозитних рахунках у банках.

Відповідно до економічної теорії у таких випадках конкуренція за ресурси банків повинна поступово переходити з ринку роздрібних на ринок корпоративних депозитів [1, с. 136]. Однак домогтися конкурентних переваг на ринку корпоративних депозитів банкам буде набагато складніше, оскільки, на відміну від ринку роздрібних депозитів, на ринку корпоративних депозитів відсутня система страхування ризиків, а, значить, підприємства змушені приділяти значну увагу не тільки процентними ставками, які пропонують банки, але й аналізу свого фінансового стану. Очевидні конкурентні переваги в такій ситуації будуть мати найбільші банки, в тому числі державні [2, с. 8].

Конкурентними перевагами на ринку депозитів для фізичних осіб є процентні ставки. Високі процентні ставки за депозитами часто співіснували з обмеженими кредитними ставками, що сприяло зменшенню процентної маржі та робило банківський бізнес нерентабельним. Упродовж останніх років ефективні процентні ставки за споживчими кредитами суттєво підвищилися, що обумовлено підвищенням вартості залучення та запозичення ресурсів для банку на грошовому ринку. Крім того, окремі банки через високу конкуренцію на ринку корпоративного кредитування видавали кредити переважно пов'язаним з банком позичальникам, що суттєво підвищило кредитні ризики в банківській системі. З огляду на те, що спостерігається негативна динаміка вільних депозитних ресурсів, які перестали бути для банківської системи основним джерелом фінансування та зростання кредитного ризику, необхідним є пошук інших шляхів поповнення ресурсної бази банків з метою забезпечення відновлення споживчого кредитування [8, с. 52; 13, с. 8].

Міжбанківські кредити використовуються переважно з метою підтримання ліквідності та оперативного отримання кредитів на короткий термін, а їх вартість є доволі нестабільною. Опе-

рації, в яких центральний банк є кредитором останньої інстанції у випадку кризових явищ, не можуть розглядатися як постійне та стабільне джерело отримання ресурсів, враховуючи їх короткостроковий характер, обов'язкове дотримання банком певних вимог для їх отримання та не дивлячись на їх низьку вартість [15, с. 48]. Українським банкам також не варто розраховувати на отримання позик, у тому числі шляхом розміщення єврооблігацій, від фінансових установ-нерезидентів, які активно кредитували банки до кризи 2008-2009 рр., через стрімке падіння кредитного рейтингу України.

Враховуючи зазначене вище, одним із методів покращення ресурсної бази споживчого кредитування є надання додаткових гарантій кредиторам, у тому числі забезпечення [10, с. 91; 14, с. 54]. Дієвим механізмом у цій ситуації може бути випуск облігацій, забезпечених споживчими кредитами, що генерують платежі.

Сек'юритизація є надійним і загальноприйнятим методом, що використовується для фінансування активів, які за своєю природою не обертаються а, отже, не є ліквідними [6, 10]. Центральним елементом сек'юритизації активів є те, що погашення випущених таким чином облігацій залежить лише (або переважно) від платежів за активами, що використовуються як застава, а не від дохідності установи-емітента.

У країнах з розвиненою економікою ринок капіталу, на якому випускаються і торгуються ці цінні папери, передбачає обіг цінних паперів трьох основних класів: цінні папери, забезпечені споживчими активами (ABS), іпотечні цінні папери (MBS) та забезпечені боргові зобов'язання (CDO) [3, с. 110]. В Україні діє Закон «Про іпотечні облігації» (MBS), але у випадку з ресурсним забезпеченням споживчого кредитування особливий інтерес викликають цінні папери, забезпечені споживчими активами (ABS), правові засади емісії та обігу яких законодавчо ще не врегульовані.

Механізм випуску облігацій, забезпечених споживчими кредитами, передбачає відокремлення забезпечення від інших активів банку – первинного кредитора шляхом їх відступлення емітенту забезпечених облігацій, – спеціалізованій захищеній від банкрутства установі (special purpose vehicle – SPV) [10, 13], із зобов'язанням зворотного викупу активів за залишковою вартістю на дату погашення облігацій. При цьому забезпеченням мають бути права вимоги за пулами споживчих кредитів, які належать до I та/або II категорії якості за класифікацією НБУ, не перебувають у заставі та номіновані в гривні. Середній строк погашення споживчих кредитів має бути довшим за строк погашення забезпечених облігацій.

Однак число сторін, що беруть участь у процесі емісії, обслуговування та погашення облігацій, забезпечених споживчими кредитами, не обмежується первинним кредитором та емітентом. Учасниками такої операції є:

– банк - первинний кредитор – банк, що відступає права вимоги за споживчими кредитами емітенту задля їх включення до забезпечення облігацій та проводить облік цих відступлених активів;

– емітент (SPV) – спеціалізована установа, яка здійснює емісію забезпечених облігацій та веде реєстр забезпечення;

– управитель заставних активів – юридична особа, яка здійснює контроль за заставними активами в інтересах власників забезпечених облігацій;

– аудитор – аудиторська фірма, яка здійснює аудит забезпечення облігацій;

– резервна обслуговуюча фінансова установа – установа, яка обслуговує активи, що включені до забезпечення за облігаціями у разі неспроможності чи відмови первинного кредитора виконувати облік та/або зворотній викуп відступлених активів;

– власники забезпечених облігацій – юридичні або фізичні особи, які набули право власності на забезпечені облігації;

– позичальники – особи, що уклали договір споживчого кредиту з банком - первинним кредитором;

– Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) – державний орган, що здійснює державну реєстрацію випусків і проспектів емісії забезпечених облігацій.

З метою емісії облігацій, що забезпечені споживчими кредитами, первинний кредитор здійснює тимчасове відступлення своїх прав вимоги за споживчими кредитами на користь емітента шляхом їх продажу та із зобов'язанням їх зворотного викупу у майбутньому. При цьому в разі виявлення неналежних активів, які не відповідають заданим в проспекті емісії параметрам, первинний кредитор зобов'язаний достроково викупити ці неналежні активи. Таким чином, емітент у подальшому отримує всі платежі за відступленими на його користь кредитами, а первинний кредитор продовжує проводити облік відсту-

плених активів та переймає на себе всі ризики. Номінальна вартість облігацій має бути меншою за вартість переданих у заставу споживчих кредитів. З досвіду країн з розвиненою економікою співвідношення номінальної вартості облігацій до вартості покриття варіюється у різних країнах від 60 до 80% [3].

Відступлення емітентом своїх прав на заставу реалізується за зменшеною на коефіцієнт вартістю, але лише у випадку дефолту первинного кредитора чи його відмови виконувати облік та/або зворотній викуп відступлених активів.

До початку емісії облігацій емітент укладає договори з первинним кредитором, резервною обслуговуючою установою, банком для відкриття рахунків, управителем та аудитором.

Емітентом за погодженням з управителем відкриваються банківські поточні рахунки, на які зараховуються грошові кошти, що надходять від погашення основного боргу, процентів, комісій та інших платежів за споживчими кредитами, що перебувають у складі заставних активів. Кошти з цих рахунків спрямовуються на розрахунки з власниками забезпечених облігацій.

Після набуття прав власності на заставні активи, а саме після внесення управителем відомості про обтяження заставою покриття до Державного реєстру обтяжень рухомого майна, випуску та реєстрації облігацій в НКЦПФР, а також розміщення облігацій, кошти надходять на рахунки первинного кредитора.

У процесі обслуговування забезпечених облігацій емітент зобов'язаний приймати платежі від позичальників за споживчими кредитами, які перебувають у заставних активах забезпечених облігацій, здійснювати контроль за виконанням позичальником своїх зобов'язань, зберігати документи щодо активів, які перебувають у складі забезпечення, не рідше одного разу на місяць, оновлювати дані реєстру заставних активів забезпечених облігацій та подавати управителю витяги з нього. У свою чергу, управитель здійснює контроль за поточним станом заставних активів забезпечених облігацій, за веденням реєстру заставних активів, за дотриманням емітентом умов проспекту емісії, представляє інтереси власників стандартних облігацій у відносинах з емітентом. При неможливості виконання спеціалізованою установою своїх зобов'язань перед власниками забезпечених облігацій управитель здійснює заходи щодо задоволення вимог власників забезпечених облігацій.

На аудитора повинні бути покладені обов'язки щодо аудиту заставних активів забезпечених облігацій з метою підтвердження відповідності заставних активів параметрам, вказаним у проспекті емісії. При цьому аудит здійснюється на дату прийняття рішення про розміщення забезпечених облігацій або на вимогу управителя, але не рідше одного разу на рік.

Після погашення облігацій зворотне відступлення прав вимоги за споживчими кредитами здійснюється за вартістю, яка дорівнює залишку непогашеного основного боргу кожного із боржників на дату операції. Умови, терміни та порядок зворотного відступлення визначаються договором між емітентом і банком - первинним позичальником.

Висновки. Низька ефективність існуючих методів залучення та запозичення кредитних ресурсів банками обумовлює пошук нових методів поповнення ресурсної бази банків. Запровадження обігу облігацій, забезпечених активами у вигляді споживчих кредитів, сприятиме формуванню стабільної бази для середньо- та довгострокових ресурсів банків. Запропонований механізм емісії та обігу сек'юритизованих активів буде сприяти виконанню банком-позичальником своїх зобов'язань. Досвід обігу іпотечних облігацій, які вже використовуються і законодавчо врегульовані в Україні, варто поширити на інший тип активів – споживчі кредити. Світовий досвід обігу забезпечених споживчими кредитами цінних паперів вказує на життєздатність цього методу поповнення ресурсної бази банків.

Список використаних джерел:

1. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду / В.С. Стельмах, В.І. Міщенко та ін. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2009. – 287 с.

2. Міщенко В. Сучасна практика споживчого кредитування в Україні / В. Міщенко, О. Шаповал // Вісник НБУ. – 2013. – №11. – С.3-9.

3. Міщенко В.І. Світовий досвід регулювання вартості споживчих кредитів та перспекти-

ви його використання в Україні / В.І. Міщенко, О.А. Шаповал // Банківська справа. – 2015. – №3. – С.108-115.

4. Міщенко В.І. Управління кредитним ризиком на основі вдосконалення забезпечення банківських позик / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінансовий простір. – С.77-86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fp.cibs.ck.ua/files/1502/15mviukr.pdf

5. Міщенко В.І. Банківський нагляд: підручник / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2011. – 498 с.

6. Міщенко В. Проблеми збалансованості внутрішніх заощаджень та зовнішніх запозичень банків в умовах нестабільності фінансових ринків / В. Міщенко, В. Жупанин // Вісник НБУ. – 2008. – №7. – С.8-12.

7. Мищенко С.В. Стимулирование кредитования как фактор экономического роста / С.В. Мищенко // Вестник Финансового университета. – 2013. – №1(73). – С.35-45.

8. Науменкова С.В. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків / С.В. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – №10(163). – С.51-57.

9. Науменкова С.В. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні / С.В. Науменкова // Вісник НБУ. – 2014. – №11. – С.31-37.

10. Науменкова С.В. Використання структурованих цінних паперів для фінансування корпорацій в Україні / С.В. Науменкова, Т.Г. Буй // Фінанси України. – 2010. – №10. – С.89-101.

11. Науменкова С.В. Розвиток кредитування у посткризових умовах / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Банківська справа. – 2013. – №. – С.3-19.

12. Науменкова С.В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2013. – №10. – С.20-33.

13. Науменкова С.В. Особенности мобилизации инвестиционных ресурсов для структурных преобразований в экономике / С.В. Науменкова. – Сумы: Слобожанщина, 1997. – 38 с.

14. Науменкова С.В. Прогнозування розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні / С.В. Науменкова, С.В. Саранчук, О.І. Манзюк // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2010. – №2. – С.51-58.

15. Науменкова С.В. Проблемы сбалансированности денежного рынка Украины / С.В. Науменкова. – К.: Наукова думка, 1997. – 55 с.

16. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами // Постанова Правління НБУ від 03.12.2003 №516.

17. Словник-довідник банківської термінології / за ред. д.е.н., проф. В.І. Міщенка / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, О.І. Коваленко та ін. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2013. – 176 с.

JEL CLASSIFICATION: E50, E58, G18, G33

THE OPTIMISATION OF FUNDING BASE OF BANKING CONSUMER LENDING

Oleksii A. SHAPOVAL
Economist of Open Market Operations
Department of the National Bank of Ukraine

Summary. The article investigated basic conditions and trends of the banking consumer lending, analyzed the market of bank deposit resources, investigated the differences in the dynamics of deposits of individuals and legal entities, substantiated practicability of usage, and suggested the mechanism of securitization of consumer loans in order to increase the resource base of banks.

Key words: *funding base, a crisis of confidence, consumer credit, securitization, bonds, credit risk, deposits, interbank loans.*

The crisis of confidence in the banking system that emerged in 2014-2015, is perhaps the greatest over a period of Ukraine's independence. The loss of public confidence and actual unavailability of external financing actualized the issue of diversification of sources of refilling banks' funding base.

The main reasons for the crisis of confidence were: a sharp increase of inflation, mainly due to the devaluation of the hryvnia, which adversely affected the purchasing power of the population; deterioration of the financial situation and withdrawal of a significant number of insolvent banks from the market; the decline of the economy and its main sectors. The consequences of the crisis for the banking system are: the outflow of the individuals' deposits during the first 9 months of 2014 – the longest period of the deposits outflow in the history of Ukraine, - which along with a reduction in purchasing power and the increase of requirements from borrowers towards banks led to a decline in lending, particularly the consumer's one.

The article analyzed trends in banking deposit resources market in the context of different types of investors and currencies, and it was found that in 2014 and for 7 months of 2015 the decline in individuals' deposits considerably exceeded the decline in corporations' deposits, which is caused by the growth of surplus funds in the latter because of the downturn in the economy and the lack of alternative liquidity accumulation tools.

Proved that one of the conditions for the growth recovery of consumer credit is the diversification of sources of refilling banks' funding base. It also substantiated practicability of providing additional guarantees to creditors, including necessary cover, to attract additional resources. Promising method in this case is a securitization of consumer loans of the first and / or the second category according to the classification of the National Bank of Ukraine.

The crisis of confidence in the banking system that emerged in 2014-2015, is perhaps the greatest over the period of Ukraine's independence.

The research allowed to conclude that introduction of asset-backed bonds in which assets are in the form of consumer loans will contribute to the formation of medium and long-term resources, which are currently deficient for the banks. Assets backing and a clear bonds' implementation of circulation mechanism for creditors will serve as a guarantee of implementation of bank obligations. The experience of mortgage bonds in circulation, which is used and regulated by law in Ukraine, should be extended to other type of assets which is consumer loans. The world experience of turnover of consumer credit backed securities indicates the viability of the method of funding base replenishment.

References

1. Bank Liquidity: some aspects of management and international experience of regulation and supervision / Stelmach V., Mishchenko V. et al. – K.: Research Center of National Bank of Ukraine, 2009. – 287 p.

2. Mishchenko V. The current practice of consumer lending in Ukraine / V. Mishchenko, A. Shapoval // Bulletin of the NBU. – 2013. – №11. – P. 3-9.

3. Mishchenko V. The world practice of consumer credit value regulation and prospects of its usage in Ukraine / V.I. Mishchenko, O.A. Shapoval // Banking. – 2015. – №3. – P. 108-115.

4. Mishchenko V.I. The management of credit risk through improvement the collateral of bank loans/ V.I. Mishchenko, S.V. Mishchenko // Financial space. – P.77-86 – Access mode: http://www.fp.cibs.ck.ua/files/1502/15mviukr.pdf

5. Mishchenko V.I. Banking supervision: a textbook / V.I. Mishchenko, S.V. Naumenkova. – K .: Research Center of NBU, Banking University of NBU, 2011. – 498 p.

6. Mishchenko V. Problems of equilibrium banks' domestic savings and foreign borrowings in an unstable financial markets / V. Mishchenko, V. Zhupanyn // Bulletin of the NBU. – 2008. – №7. - P. 8-12.

7. Mishchenko S.V. Lending stimulation as a factor of economic growth / S.V. Mishchenko // Bulletin of the Financial University. – 2013. - №1 (73). – P. 35- 45.

8. Naumenkova S.V. Investigation of balance of supply and demand in the credit market: the experience of central banks / S.V. Naumenkova // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy. – 2014. – №10 (163). – P.51-57.

9. Naumenkova S.V. Financial inclusivity and the problem of providing public access to basic financial services in Ukraine / S.V. Naumenkova // Bulletin of the NBU. – 2014. – №11. – P. 31-37.

10. Naumenkova S.V. Usage of structured securities to finance corporations in Ukraine / S.V. Naumenkova, T.G. Bui // Finance of Ukraine. – 2010. – №10. – P. 89-101.

11. Naumenkova S.V. Lending development in post-crisis conditions / S.V. Naumenkova, S.V. Mishchenko // Banking. – 2013. – №. – P. 3-19.

12. Naumenkova S.V. Improving accessibility of financial services: actual issues of regulatory practices / S.V. Naumenkova // Finance of Ukraine. – 2013. – №10. – P.20-33.

13. Naumenkova S.V. Features of the investment resources mobilization for structural changes in the economy / S.V. Naumenkova. – Sumy: Sloboda, 1997. – 38 p.

14. Naumenkova S.V. Prediction of the mortgage market in Ukraine / S.V. Naumenkova, S.V. Saranchuk, O.I. Manzyuk // Financial and credit activities: problems of theory and practice. – 2010. – №2. – P. 51-58.

15. Naumenkova S.V. Problems of balanced monetary market of Ukraine / S.V. Naumenkova. – K .: Scientific thought, 1997. – 55 p.

16. Resolution about procedure of deposit operations with legal entities and individuals for Ukraine's banks // NBU Board Resolution of 03.12.2003 №516.

17. Dictionary and handbook of banking terminology / composite authors; edited by V.I. Mishchenko / V.I. Mishchenko, S.V. Naumenkova, A.I. Kovalenko and others. - K.: The National Bank of Ukraine. Research Center, 2013. – 176 p.

УДК 336.71

ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВ, ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ірина Василівна ЦИСТАН
аспірант ДВНЗ "Університет банківської справи"
E-mail: tsystan.ira@mail.ru

Анотація. У статті розглянуто передумови використання банківського інвестиційного потенціалу і основні засади інвестиційної діяльності банків, та запропоновано комплексний підхід до розуміння значимості використання інвестиційного потенціалу банків, як важливої передумови розвитку економіки України.

Аннотация. В статье рассмотрены предпосылки использования банковского инвестиционного потенциала и основные принципы инвестиционной деятельности банков, и предложен комплексный подход к пониманию значимости использования инвестиционного потенциала банков, как важной предпосылки развития экономики Украины.

Ключові слова: *банк, економіка, інвестиційний потенціал, інвестиції, інвестиційна діяльність банків.*
Ключевые слова: *банк, экономика, инвестиционный потенциал, инвестиции, инвестиционная деятельность банков.*

Постановка проблеми. В умовах формування глобалізаційних та інтеграційних процесів в світі важливого значення набуває пошук шляхів розвитку національної економіки. Одним з таких шляхів є забезпечення достатніх обсягів інвестиційних ресурсів для здійснення структурних зрушень у господарському комплексі країни. Основними представниками фінансового ринку, які здатні це зробити виступають банки, оскільки саме вони зосереджують значні фінансові ресурси, забезпечують їх розподіл, обслуговують виробничі та інвестиційні потреби економічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню проблем і перспектив розвитку банківської інвестиційної діяльності присвятили свої праці такі науковці, як А. А. Болдова, Г. І. Романова [1], О. В. Нагорна [2], А. А. Пересада, Т. В. Майорова [3] та інші. Питання пов'язані з формуванням та використанням банківського інвестиційного потенціалу розглядаються зокрема в працях С. В. Леонова [4], Н. В. Ткаченко [5], І. О. Бойко [6], значна кількість праць пов'язана з розглядом кредитно-інвестиційного потенціалу банків. Враховуючи складну ситуацію в Україні подальшого дослідження потребує питання використання інвестиційного потенціалу банків як важливої передумови розвитку економіки України.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності залучення інвестиційного потенціалу банків для підтримки розвитку економіки України та розгляд основних шляхів покращення даного процесу.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сталий економічний розвиток в Україні можливий лише за умови залучення достатніх обсягів інвестиційних ресурсів для здійснення структурних зрушень у господарському комплексі країни. Банківській системі в сучасних економічних умовах належить провідна роль у забезпеченні економічного розвитку країни. Існує досить щільний кореляційний зв'язок між рівнем розвитку фінансового,у тому числі й банківського, сектора й темпами зростання економіки, що зумовлено низкою причин: поглибленням глобалізації у фінансовій сфері, процесами об'єднання й взаємопроникнення банківських, промислових і торговельних капіталів, значною потребою реальної економіки у фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсах, розширенням точок укладання банківських капіталів тощо [7].

В умовах відпливу інвестиційних капіталів з огляду на відсутність гарантій безпеки для інвестора та високий ступінь ризику світова тенденція скорочення банківського кредитування є додатковим фактором гальмування економічного розвитку України. Як правило, стандарти кре-

дитування формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, які для України вкрай негативні. Масовий відплив депозитів (у першому півріччі 2014 р. відплив депозитів резидентів склав 39 млрд. грн. у порівнянні з аналогічним періодом 2013 р.), значні внутрішні дисбаланси банківських установ та ускладнений доступ до світових фінансових ринків не дозволяють прогнозувати зниження ставок по кредитах та їх доступності для малого та середнього бізнесу [8]. Тому в системі відтворення і збільшенні економічного потенціалу української економіки, а отже, забезпечення високих темпів економічного зростання важливу роль слід приділити банківським інвестиціям.

Загалом інвестиційний потенціал – це базова фундаментальна основа стійкого розвитку національної економіки. Національний інвестиційний потенціал визначається наявністю інвестиційних ресурсів для здійснення реальних і фінансових інвестицій, які матеріалізуються у новостворених факторах суспільного виробництва й суспільній інфраструктурі. Таким чином, інвестиційний потенціал визначає сукупну здатність підприємства здійснювати інвестиційну діяльність, причому ступінь інвестиційної активності й ефективність інвестування детермінуються рівнем (або величиною) та мірою використання цього потенціалу [6].

Слід враховувати, що можливості інвестиційної діяльності комерційного банку обумовлюються обсягом його інвестиційного потенціалу, який являє собою сукупність власних, залучених і запозичених коштів, які мобілізуються банком та використовуються ним в цілях інвестування [5].

Останнім часом інвестиційна привабливість вітчизняної економіки суттєво знизилася, що безпосередньо проявилося у зміні позиції України в рейтингах, що публікуються міжнародними рейтинговими агентствами, зокрема Україна за рік опустилася з 76-ої серед 144 країн на 79-у сходинку серед 140 країн, її сусідами стали Гватемала (78 місце) і Таджикистан (80 місце) в рейтингу глобальної конкурентоспроможності [9].

Негативна поточна економічна динаміка посилюється значним падінням інвестицій. Обсяг валового нагромадження основного капіталу скоротився, порівняно з 2013р., приблизно на 25%, частка інвестицій у структурі ВВП впала нижче 15%, що означає "вимивання" інвестиційного потенціалу та потенціалу економічного відновлення загалом. Практично всі отримувані ресурси – як домогосподарств, так і державного сектору – витрачаються на споживання, рівень якого у 2014р. перевищив 90% ВВП [10].

Але навіть в таких умовах інтерес до банків, що виконують функцію перерозподілу інвестиційних ресурсів, залишається досить високим. Про що, свідчить зокрема частка банків у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій (рис. 1).

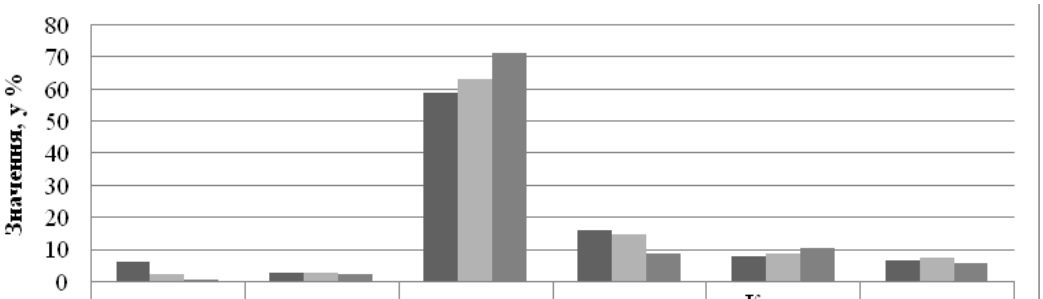

	Кошти державного бюджету	Кошти місцевих бюджетів	Власні кошти підприємств та організацій	Кошти банків та інші позики	Кошти населення на індивідуальне житлове будівництво	Інші джерела фінансування
2012	6,3	3,2	59,2	16,1	8,3	6,9
2013	2,5	2,8	63,4	14,8	8,8	7,7
2014	0,7	2,6	71,5	8,8	10,5	5,9

Рис. 1. Структура джерел фінансування капітальних інвестицій суб'єктами економіки України

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Враховуючи місце банків на вітчизняному фінансовому ринку і в системі перетворення заощаджень в інвестиції, можна стверджувати, що в сучасних умовах значення банківської системи у відродженні економіки України лише зростає [4].

Для ефективного здійснення даного процесу інвестиційна діяльність комерційних банків має ґрунтуватися на наступних засадах [5]:

– відповідність стратегічним цілям діяльності банку, орієнтація на потреби ринку;

– створення продуктів та послуг, що можуть полегшити доступ банку до дешевих та стійких джерел ресурсів на ринку;

– відповідність за термінами джерел формування ресурсів та напрямків їх використання;

– диверсифікованість джерел банківських ресурсів, що підвищить сталість ресурсної бази банку в цілому;

– врахування зовнішніх та внутрішніх чинників середовища банку, мінімізація впливу банківських ризиків;

– організація роботи філійної мережі банку щодо залучення ресурсів;

– використання сучасної технічної бази, комп'ютерної техніки і технологій для економічного обґрунтування рішень.

Необхідність інвестиційної діяльності комерційних банків обумовлена взаємозалежністю розвитку банківської системи та економіки в цілому. З одного боку, банківські установи зацікавлені в стабільному економічному середовищі, що є необхідною умовою їхньої діяльності, а з іншого — стабільність економічного розвитку багато в чому залежить від високого ступеня надійності банківської системи, її ефективного функціонування [2].

Враховуючи значні потреби в інвестиційних ресурсах, та обмежені можливості банків, до цього переліку слід включити здійснення інвестиційної діяльності банків, при можливості, в межах консорціуму. Оскільки саме цей вид інвестування дозволить банкам згенерувати значний розмір фінансових ресурсів, розподілити ризики та диверсифікувати свою діяльність.

Загалом значення використання банківського інвестиційного потенціалу, як важливої передумови розвитку економіки слід розглядати в комплексі, як на макро- так і мікроекономічному рівнях (рис. 2).

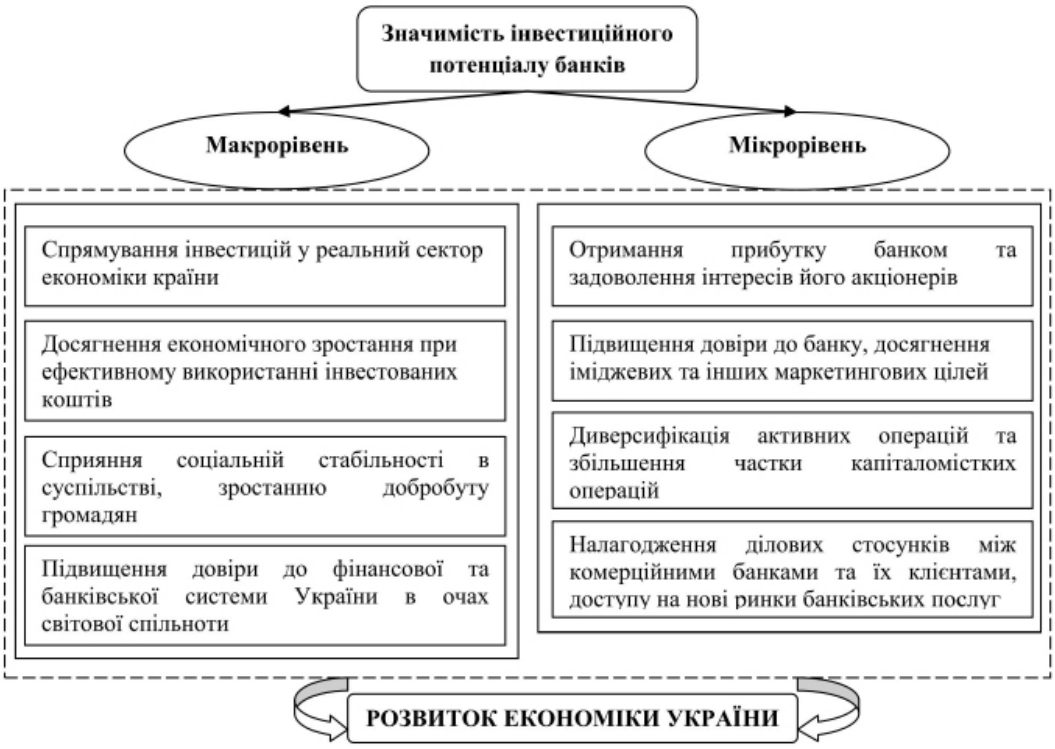

Рис. 2. Комплексний підхід до розуміння значимості використання інвестиційного потенціалу банків, як важливої передумови розвитку економіки України

Джерело: складено автором на основі [5].

Даний підхід передбачає врахування інтересів головних суб'єктів економічних відносин на рівні держави, та сприяє підвищенню довіри світової спільноти до нашої фінансової системи та залученню іноземних коштів.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що в сучасних умовах для розвитку економіки важливо залучати інвестиційний потенціал банків. Оскільки, за підтримки банківських установ розширяться можливості для розвитку економіки. Використання інвестиційного потенціалу комерційного банку дозволить диверсифікувати ризики та підвищити прибутковість банківського бізнесу та довіру до нього. Що в свою чергу створить умови для покращення рівня фінансування економіки за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел та сприятиме загальному розвитку економіки України.

Список використаних джерел:

1. Болдова А. А., Романова Г. І. Інвестиційна діяльність банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua

2. Нагорна О. В., Василишен Ю. В. Інвестиційна діяльність як особлива сфера банківської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2189

3. Пересада А.А., Майорова Т.В. Управління банківськими інвестиціями: монографія / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – К.: КНЕУ, 2005. – 388 с.

4. Лєонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України: монографія/ С. В. Лєонов. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 375 с.

5. Ткаченко Н. В. Формування інвестиційного потенціалу комерційних банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fbi.crimea.edu/arhiv/2011/nv_4-2011/011vorobyeva.pdf

6. Бойко І. О. Інвестиційний потенціал банківської системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_NIO_-2009/Economics/56148.doc.htm

7. Лєонов С. В., Кривич Я. М. Інвестиційний банківський кредит у системі кредитних інструментів стимулювання соціально-економічного зростання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.global-national.in.ua/archive/2-2014/228.pdf

8. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014-2015 рр. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1635

9. Економічний рейтинг України впав до рівня Гватемали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://znaj.ua/news/economics/21243-/ekonomichnij-rejting-ukrayini-vpav-do-rivnya-gvatemali.html

10. Україна 2014 – 2015: долаючи виклики (аналітичні оцінки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/-Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

JEL CLASSIFICATION: G 24, O 16

INVESTMENT BANKS POTENTIAL USE AS IMPORTANT PRECONDITION FOR DEVELOPMENT OF ECONOMY OF UKRAINE

Iryna. V. TSYSTAN
PhD Student, State higher educational institution "Banking University"

Annotation. The article considers preconditions of use banking investment potential and the basic principles of banking investment activities, and proposed a comprehensive approach to understanding the importance of using the investment potential of banks as an important precondition of economic development of Ukraine.

Key words: *bank, economy, investment potential, investment, investment banking activities.*

The article considers preconditions of use banking investment potential and the basic principles of banking investment activities, and proposed a comprehensive approach to understanding the importance of using the investment potential of banks as an important precondition of economic development of Ukraine.

Under conditions of forming globalization and integration processes in the world important to find ways of development of the national economy. One of such ways is to ensure sufficient volumes of investment resources for structural changes in the national economy. Research purpose is justification for attracting investment potential of banks to support Ukraine's economic development and addressing key ways to improve this process.

Sustainable economic development in Ukraine is possible only if sufficient volumes to attract investment resources for structural changes in the national economy. The banking system in the current economic conditions played a leading role in economic development. Note that the investment opportunities of the commercial bank stipulated amount of its investment potential, which is a set of own, borrowed and borrowed funds mobilized by the bank and used them for the purposes of investment.

Recently, the investment attractiveness of the domestic economy significantly decreased directly manifested in changing Ukraine's position in the rankings published by international rating agencies. Current negative economic dynamics compounded significant drop in investment. But even in such circumstances, the interest banks that act as redistribution of investment resources, remains high. What, in particular, shows the share of banks in the structure of sources of funding for capital investments.

In general value of using bank investment potential as an important precondition of development of economy should be considered together, both at macro and micro levels. This approach takes into consideration the interests of the main subjects of economic relations at the level of the state and promotes the international community confidence to our financial system and attract foreign capital.

So, using of the investment potential of commercial banks to diversify risks and increase the profitability of the banking business and credibility. That in turn will create conditions for improving the financing of the economy through internal and external sources and contribute to the overall development of economy of Ukraine.

References

1. Boldova, A. A, Romanova, H. I. Investment activity of Ukrainian banks. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua

2. Nahorna, O. V., Vasylyshen, Yu. V. Investment activity as a distinct sphere of bank activity. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/-?op=1&z=2189

3. Peresada, A. A., Maiorova, T. V. (2005). Upravlinnia bankivskymy investytsiiamy [Management of bank investments]. Kyiv, Ukraine: KNEU, 388.

4. Lieonov, S. V. (2009). Investytsiinyi potentsial bankivskoi systemy Ukrainy [The investment potential of the banking system of Ukraine]. DVNZ "UABS NBU", 375

5. Tkachenko, N. V. Formation of investment potential of commercial banks. Available at: http://fbi.crimea.edu/arhiv/2011/nv_4-2011/011vorobyeva.pdf

6. Boiko, I. O. The investment potential of the banking system of Ukraine. Available at: http://www.rusnauka.com/33_NIO_2009/Economics-/56148.doc.htm

7. Lieonov, S. V., Kryvych, Ya. M. Investment bank lending in the system of credit tools of social and economic growth stimulation in Ukraine. Available at: http://www.global-national.in.ua/archive/2-2014/228.pdf

8. Regarding the development of the economy of Ukraine in 2014-2015 gg. Analytical note. Available at: http://www.niss.gov.ua/articles/1635

9. Economic rating of Ukraine fell to a Guatemala. Available at: http://znaj.ua/news/economics/21243/ekonomichnij-rejting-ukrayini-vpav-do-rivnya-gvatemali.html

10. Ukraine 2014 - 2015: overcoming the challenges (analytical assessment). Available at: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf

11. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua

JEL CLASSIFICATION: E52, E58

INFLATION TARGETING IN UKRAINE: PRECONDITIONS, CHALLENGES AND PROSPECTS

Myroslava E. KHUTORNA
Candidate of Economics, Associate Professor of Department of Banking of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the SHEI "Banking University"
E-mail: lmiroslava7@gmail.com

Olga M. BARTOSH
Senior lecturer of Department of Banking of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the SHEI "Banking University"
E-mail: obartosh7@gmail.com

Summary. The main challenges for the effective inflation targeting implementation in Ukraine are studied in this paper. We define the range of essential actions that are to be realized immediately by the Ukrainian government and the central bank.

Анотація. У статті досліджено основні чинники ефективного впровадження механізму інфляційного таргетування в Україні. Обґрунтовано заходи, прийняття яких є обов'язковими для уможливлення ефективної реалізації інфляційного таргетування в Україні.

Аннотация. В статье исследованы основные факторы эффективного внедрения механизма инфляционного таргетирования в Украине. Обоснованно меры, принятие которых являются основным условием эффективной реализации инфляционного таргетирования в Украине.

Key words: *inflation-targeting regime, to float exchange rate, the central bank, credibility, communication.*
Ключові слова: *режим інфляційного таргетування, плаваючий валютний курс, центральний банк, надійність, комунікація.*
Ключевые слова: *режим инфляционного таргетирования, плавающий валютный курс, центральный банк, надежность, коммуникация.*

1. Introduction

The science society has no single opinion about the inflation targeting consequences. From one hand, there are no doubts about the market character of this policy that causes the financial regulatory openness and the conducting an effective communication among public, central bank and government. Thought, at the same time there are radically different experts' conceptions about the level of the inflation targeting regime efficiency on the ensuring economic growth, the crisis avoiding or its influence minimization [1; 2]. This topic is always discussed in the sections of economy's types for the deep distinctions of the inflation targeting implementation even in different countries, not just economies. Due to this and the final Ukraine's European Choice it is worth studying the experience of the inflation targeting in order to find an effective models for Ukrainian market management.

2. Ukraine's European Choice

It is worth mentioning that Ukraine from the very first moments of its statehood and cultural forming in the time of Kyivan Rus' always sought for the European way of development. The same happened in present-day Ukraine that proclaimed its sovereignty in 1991. Ukraine has involved in partnership and cooperation with European Community since 1994. The memorable event for Ukraine happened in 2006 when US Department of the Treasure and EU recognized the market status of Ukraine's economy. As a result, it gave an opportunity to the domestic enterprises to compete with other companies in the foreign market on a parity basis. The next significant signal of the Ukraine's European choice was the beginning of the negotiations between Ukraine and EU in March 2007 and their synchronous ratification in September 2014.

All these events have already touched all economic spheres and financial system as well. The most meaningful events are as follows: 1) the National Bank of Ukraine was opened and the two-tier banking system was created in 1991; 2) the IAS methodology was implemented into the national accounting system in 1998; 3) the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine" was adopted in 1999; 4) the achievement and the support of the price stability was stated as the priority of the central bank monetary policy (The Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine", article 2, part 2, 2010). However, at the same time the Constitution of Ukraine still defines the stability of domestic monetary unit as the main function of the NBU (Constitution of Ukraine, article 99).

3. The Inflation targeting in Ukraine

The NBU's intention to introduce the inflation-targeting regime was promulgated for the first time in Memorandum on the economic and financial policy [3] in August 2014 and was repeated in the Main aspects of the monetary police for 2015 [4] in September 2014. According to these documents, the NBU intends to introduce the inflation-targeting regime in the second half of 2015. It is noteworthy that these actions previously require the conduction of some structural economic reforms that could ensure the global perception of Ukraine as a perspective and reliable partner. The reforms' necessity is caused by the deeply spoilt Ukrainian economy by the corruption that distorts and weakens the market mechanism functioning, increases risks, worsens the economic environment and the conditions of the business conduction as well. That is why the radical worsening of the macroeconomic indicators is not the main problem of Ukraine, but huge corruption, bribery, ineffective state management.

Recurring to the subject of the inflation-targeting regime it should be mentioned that each country has its peculiarities for introducing. As experience proves in many advanced economies that pursue inflation targeting, this regime has been introduced only after price stability has been reached [5]. But this is not the case in the transition economies that introduce inflation targeting for the price stability reaching. The execution of this police becomes some more complicated if the economy has deep structural disproportions and a high degree of openness. Ukraine's openness provides by its high import orientation and since 2005 the imports of goods and services have exceeded exports stably (Table 1).

So, as we can see despite of market status of Ukraine from 2006 that was expected to stimulate the export of the domestic products and the technological improvement of the domestic enterprises it has not happened. Even more, since 2005 Ukraine has become less attractive to the foreign investors (Table 1). We think that the main reasons are the corruption and the rule of the law fully absence.

While studying the bases of the effective inflation-targeting regime introduction the scientists define as follows: 1) the real political and operational independence of the central bank; 2) the determination of the price stability as a main task of the monetary policy; 3) the statement of the distinct price index to target; 4) the respond of the central bank to the deviation of the actual inflation from the target [6; 7; 8; 9].

Despite of the Ukraine government announcing about the abandonment of the central bank's profit transferring to the state budget in advance it has not had any legislative confirmation yet (the Law of Ukraine "On the state budget of Ukraine for 2014", article 15). Thought, this year the NBU has started to define the inflation targets independently and to use own predictions to conduct monetary policy (earlier the Ministry of the economic development and treasure of Ukraine set the main economic indicators and inflation as well). Another essential handicap is the lack of coordination between government and the NBU in the inflation target setting: the NBU has already set the inflation target for 2015 on 9% and the government is calculating the budget for 2015 on the CPI 5,4%. As a result, any wage's indexation will not be consistent with the expected inflation by at least 3,6% and it complicates the central bank's communication with the public initially. But according to the new addition of the NBU's document [4] from 23.04.2015 abovementioned target was replaced by another target – the growth of the monetary base.

At the same time, the process of implementation of the monetary regime involves the specific technical features identifying, including: 1) the determination of the price index target; 2) the determination of the target object – a point or a range; 3) the determination of the target horizon; 4) the level of governments involving determination; 5) the incorporation of the exchange rate into the inflation-targeting framework [10].

Table 1

Ukraine's macroeconomic indicators in 2000-2013

Indicators	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
GDP per capita (current US$)	636	781	879	1049	1367	1829	2303	3069	3891	2545	2974	3575	3873	4029	3082
GDP (bl US$)	31,261	38,009	42,392	50,132	64,883	86,142	107,753	142,719	179,992	117,227	136,419	163,421	176,603	183,310	131,805
Exports of goods and services (% of GDP)	62,0	55,0	55,0	58,0	61,0	51,0	47,0	45,0	47,0	46,0	51,0	54,0	51,0	43,0	49,2
Imports of goods and services (% of GDP)	57,0	54,0	51,0	55,0	54,0	51,0	49,0	50,0	55,0	48,0	54,0	61,0	59,0	52,1	53,2
Foreign direct investment, net inflows (BoP, bl US$)	0,595	0,792	0,693	1,424	1,715	7,808	5,604	10,193	10,7	4,769	6,451	7,207	7,833	4,509	0,847
Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)	1,9	2,1	1,6	2,8	2,6	9,1	5,2	7,1	5,9	4,1	4,7	4,4	4,4	2,5	0,6
Total reserves (m US$)	3095,0	4018,0	6937,0	9524,0	19394,8	22256,4	32462,1	31543,3	26505,0	26505,0	34570,0	31764,6	24546,0	20415,7	7533,3
Degree of economy's dollarization, %	-	-	-	-	-	23,6	27,0	22,8	30,6	31,7	29,1	30,4	32,5	27,2	32,2

Source: The World Bank data: http://data.worldbank.org/indicator;
The National Bank of Ukraine data: http://www.bank.gov.ua/control/en/publish/category?cat_id=47389.

The NBU has chosen the CPI as a target for its clearness to the public. It should be taken into account the high sensitivity of this index on a large number of different economic processes that are out of the central bank impact. In particular, they are the administrative regulated prices and tariffs and their increasing because of the imminent economic reforms; events on the Eastern Ukraine and as a result, a radical changes in economic relations with Russia. We agree with Frederic S. Mishkin that a more narrowly defined measure of inflation that excludes possible effects of transitory shocks could be better controlled by a central bank, but at the same time, it could be more difficult for the public to assess the conduct of monetary policy based on such measure. Given into consideration the low level of the credibility to all state institutions, including the central bank, the NBU is forced to take a responsibility for more difficult task; its realization will allow obtaining the highest market value – the trust of the public. On the other hand, it is also reasonable to study the experience of the Czech National Bank that introduced a new concept, so-called net inflation, which excluded regulated prices.

The NBU is going to target a point with a short-time horizon – one year. We share Frederic S. Mishkin's opinion that trying to achieve annual inflation targets required heavier reliance on manipulating exchange rates, which led to its having large swings. Taking into account the level of Ukraine's openness, high level of economy dollarization (Table 1), and the fact that the dynamics of the hryvnia exchange rate has a significant impact on inflation, we consider more appropriate is to establish a medium-term horizon and to target a range. It won't worsen the credibility of the central bank that can't be affirmed in the case of the point target deviation.

The NBU has introduced the "exceptions" that could justify missing an inflation target in short and medium terms. For the short-time period they are: unstable political situation and the continuation of the war conflict on the east of the country. As to the second position, they are unfavorable global financial and commodity markets, and economic reforms ineffectiveness. Should be mentioned that the Czech Republic, unlike Poland and Hungary, used the same practice.

Another very important question is the exchange rate regime and its use as an economy anchor. As pointed out by the experience of the Czech Republic, Poland and Hungary only the Czech Republic introduced inflation targeting before moving to a floating exchange rate. That is why it is often called a "big bang" or a "shock therapy" approach. At the same time, Poland and Hungary chose gradualistic approach. Thus, Poland in 1998 announced the inflation targeting introducing, but only in 2000 moved to a fully floating currency regime. Ukraine follows the Czech example and has already moved to a floating exchange rate. Thought there is no fully foreign exchange market liberalization in Ukraine because of the series of restrictive measures concerning foreign currencies transactions. The main reasons that encouraged Ukraine to introduce the floating exchange rate so urgently are the critically low amount of total reserves (in November 2014 they were 12 587 m US$) and a low level of the credibility to the national currency, which partly explains the high level of dollarization of the Ukrainian economy (Table. 1).

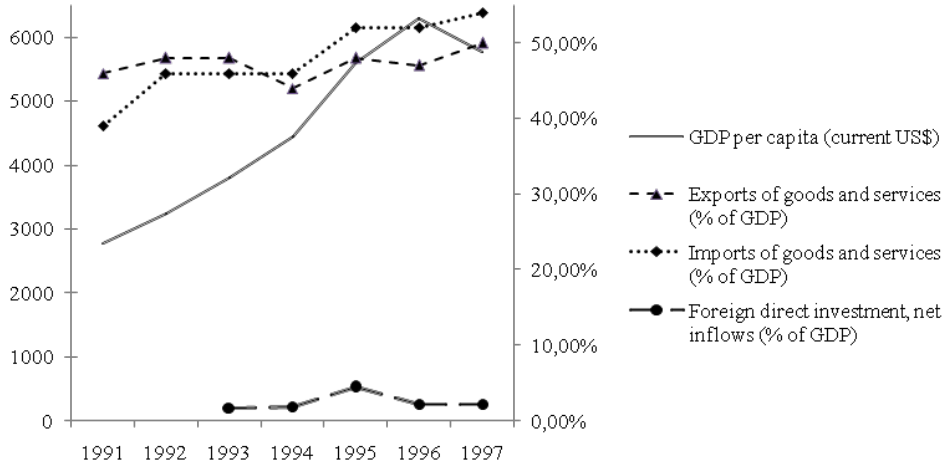

Figure. 1. Economic preconditions of the inflation targeting implementation in the Czech Republic in 1991-1997

Source: The World Bank data: http://data.worldbank.org/indicator;

So as we see Ukraine has chosen the Czech Republic experience as a landmark for inflation-targeting regime implementation. That is why it's important to understand the level of comparability of Ukraine's and Czech's economic preconditions (as the Czech Republic introduced this regime in 1997 we studied the time period 1991-1997). The common features are the volume of export-import operations in % of GDP during 1991-1997, the stable imports excess over exports and poor investment climate (Fig. 1).

However, the Czech Republic had much higher level of the citizens' well-being and a lower level of economy dollarization (Table. 1, Fig. 1).

4. Conclusion

In this paper, we have discussed the preconditions and the challenges for Ukraine in the context of the effective inflation-target regime introduction. In our research we proceeded from the opinion though inflation targeting in transition economies is more difficult than in advanced economies, it brings significant benefits. We define some aspects that do complicate the inflation targeting in Ukraine and come into consideration that firstly it should be real anticorruption actions done. The second one is to give the NBU a real political and operational independence. What about technical aspects we think to be more efficient the NBU to choose a medium-term horizon and to target a range not a point. The main attention of the NBU should be paid for constructing a clear communication with public. As Ukraine has a situation when exchange rate influences greatly on the CPI so on citizens' well-being, the NBU must explain the reasons of hryvnia's sharp, stable devaluation, and don't shift its responsibility wholly on citizens. The next problem of the same importance is to adjust the relationships between the central bank and the government on a parity basis and to introduce mutual responsibility for success or failure of this regime. So, for Ukraine the prospects of this regime could be only as the results of the consequent actions of the central bank and government.

References

1. Makarenko M. I. Inflyatsiyne tarhetuvannya ta makroekonomichna dynamika: postkryzovyy analiz [Inflation targeting and macroeconomic dynamics: post-crisis analysis] / M. I. Makarenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – № 11 (137). – S. 73- 79.

2. Joseph E. Stiglitz. The Failure of Inflation Targeting, Project Syndicate, May 2008, http://www.project-syndicate.org/commentary/the-failure-of-inflation-targeting.

3. Memorandum pro ekonomichnu ta finansovu polityku: ofitsiynyy dokument vid 12.08.2014 [Memorandum of Economic and Financial Policies: an official document from 08/12/2014] [Elektronnyy resurs]. – 6 s. – Rezhym dostupu: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10315035.

4. Osnovni zasady hroshovo-kredytnoyi polityky na 2015 rik / Natsional'nyy bank Ukrayiny : ofitsiynyy dokument vid 11.09.2014 №28 [Basic principles of monetary policy for 2015 / The National Bank of Ukraine, the official document of 09/11/2014] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306.

5. Bernanke, B. S., T. Laubach, F. S. Mishkin, and A. S. Posen. Inflation targeting: Lessons from the international experience, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999.

6. Kartseva V.V. Consideration of Ukraine's economic development peculiarities for transition to the inflation's targeting, "Scientific papers of the National State Tax Service University of Ukraine", 2009, No. 1, pp.135-141.

7. Makarenko M.I., Djiakonova I.I., Guravka F.O. and others, The strategy of the inflation-targeting in the monetary policy of the country, Sumy : Ukrainian Academy Of Banking Of The National Bank Of Ukraine, 2008, 108 P.

8. Mischenko V.I. Methodological and methodical challenges for inflation-targeting introducing, "Visnyk of the National Bank of Ukraine", 2006, No. 5, pp. 40-45.

9. Rodger S. Inflation targeting marks 20 years, "Finance and development", 2010, No. 3, pp. 46-49.

10. Jonas J., Mishkin Frederic S. Inflation Targeting in Transition Economies Experience and Prospects, Selection from a published volume from the National Bureau of Economic Research, "The Inflation-Targeting Debate", Conference held January 23- 26, 2003, Published December 2004, University of Chicago Press, pp. 353 - 422, http://papers.nber.org/books/bern04-1.

УДК: 657.1

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Олена Олександрівна ГРИГОРЕВСЬКА
к.е.н , доцент кафедри обліку і аудиту Київського національного університету технологій та дизайну

Юлія Віталіївна ХМАРА
магістрант Київського національного університету технологій та дизайну
E-mail: lenazelenina@ukr.net

Анотація. Проведено порівняння таких понять як "основні фонди", "основні засоби" та "основний капітал", в результаті якого можна зробити висновок, що "основні фонди" та "основний капітал" є винятково економічними категоріями, тому їх застосування для цілей бухгалтерського обліку є недоцільним та сприяє виникненню плутанини. Запропоновано під основними засобами розуміти матеріальні активи, які використовуються суб'єктом господарювання для здійснення своєї діяльності та її забезпечення протягом тривалого періоду та переносить свою вартість частинами на створену продукцію. В той же час надходження основних засобів – це фактичне збільшення основних засобів в результаті певних подій в наслідок яких об'єкт був зарахований на баланс підприємства. Розглянуто принципи, котрими слід керуватись під час надходження основних засобів та визначенні первісної вартості основних засобів в залежності від способу їх надходження.

Анотация. Проведено сравнение таких понятий как "основные фонды", "основные средства" и "основной капитал", в результате которого можно сделать вывод, что "основные фонд" и "основной капитал" является исключительно экономическими категориями, поэтому их применение для целей бухгалтерского учета является нецелесообразным и способствует возникновению путаницы. Предложено под основными средствами понимать материальные активы, которые используются предприятием для осуществления своей деятельности и ее обеспечение в течение длительного периода и переносит свою стоимость частями на созданную продукцию. В то же время поступления основных средств − это фактическое увеличение основных средств в результате определенных событий в результате которых объект был зачислен на баланс предприятия. Рассмотрены принципы, которыми следует руководствоваться при поступлении основных средств и определении первоначальной стоимости основных средств в зависимости от способа их поступления.

Ключові слова: *основні засоби, основні фонди, принципи бухгалтерського обліку, облікова категорія, фінансова установа.*
Ключевые слова: *основные средства, основные фонды, принципы бухгалтерского учета, учетная категория, финансовое учреждение.*

Постановка проблеми. У процесі діяльності відбувається формування матеріальних благ і послуг, тому це має велике значення для розвитку суспільства та забезпечення його життя. Для здійснення діяльності необхідно щоб фінансова установа була забезпечена необхідними для цього активами. Наявність та стан основних засобів є основними показниками, котрі визначають рівень озброєності фінансової установи. Тому такі активи потребують чітко організованого обліку та контролю на стадії формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання визначення основних засобів піднімали в своїх працях вчені М.Т. Білуха, Н.М. Гуляєва, Й.Я. Даньків, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний, М.С. Пушкар, В.Г. Швець, Я.В. Соколов. Свою інтерпретацію соціально-економічної сутності основного капіталу дає О.А. Наумчук. Концеп-

цію побудови бухгалтерського обліку капіталу описує в своїх працях В.В. Сопко.

Мета статті полягає у проведенні аналізу поняття основних засобів і їх використання в діяльності фінансових установ.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглядати господарські процеси фінансових установ в частині основних засобів, то на першій стадії відбувається придбання основних засобів або їх безпосереднє створення. На даному етапі відбувається перетворення капіталу з грошової форми у матеріальну. На наступній стадії відбувається перетворення частини основних засобів в грошову форму. Тобто їхня вартість амортизується та переноситься на вартість готової продукції, яка в подальшому реалізується, а частина виручки акумулюється з метою формування джерел фінансування придбання нових основних засобів.

Тому надходження основних засобів можна розглядати як етап кругообороту капіталу, на якому фінансові ресурси підприємства спрямовуються на їх придбання (рис. 1).

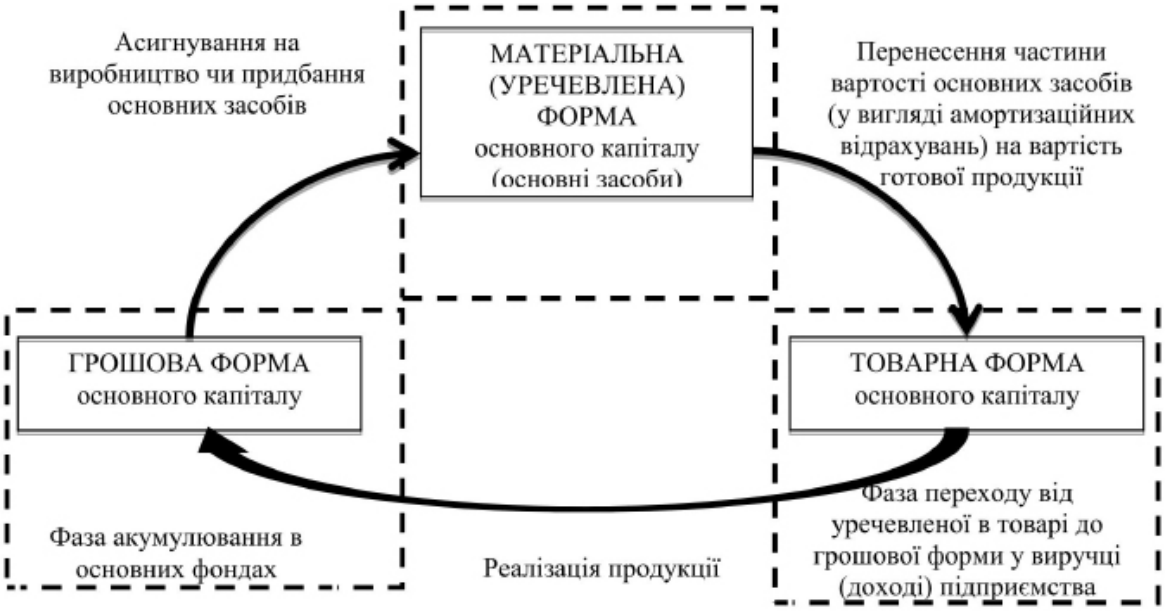

Рис. 1. Схема кругообігу основного капіталу

Для нас особливий інтерес представляє частина рисунку, яка відображає "асигнування на виробництво чи придбання основних засобів" та деякою мірою зачіпає попередню та наступну фазу. Саме тут відбувається безпосередньо процес надходження основних засобів. Але спочатку необхідно визначитись з термінами, адже, як видно, на рисунку зустрічається відразу три поняття: основний капітал, основні фонди та основні засоби.

Вивчаючи економічну літературу, ми виявили, що терміни "основні засоби", "основні фонди" та "основний капітал" одні науковці ототожнюють, а інші навпаки вимагають відокремлювати їх, мотивуючи це тим, що це різні категорії, котрі не слід об'єднувати.

Зазвичай під "основним капіталом" розуміють частину капіталу у вигляді знарядь праці, що зберігає свою споживчу вартість упродовж кількох циклів виробництва, переносячи її на продукт частинами, в міру зносу.

З рисунку 1 видно, що "основні фонди" є грошовою формою основного капіталу, а "основні засоби" – його матеріальною формою.

За визначенням Г.С. Поповченко в економічній теорії основними фондами прийнято вважати об'єкти з терміном служби не менш року й вартістю не менше розміру, визначеного на нормативному рівні, які тривалий час у незмінній натурально-речовинній формі використовуються протягом багатьох операційних циклів, поступово переносячи свою вартість на вартість виготовленої продукції. Серед звичних особливостей в цьому визначенні звертає на себе увагу натурально-речовинна форма об'єктів, які називаються основними фондами [2].

В той же час, за словами даного автора, в економічній теорії основними засобами прийнято

вважати капітальні вкладення, що беруть участь у виробництві протягом тривалого строку, які обчислюються в грошовому, вартісному вираженні [2].

Горобинською М.В. було проведено порівняння "основних фондів" та "основного капіталу", результати дослідження відображено на табл. 1.

Таблиця 1

Загальні та особливі ознаки поняття "основні фонди" і "основний капітал"

Загальні ознаки основних фондів та основного капіталу	
1. Спосіб обороту вартості – поступове перенесення вартості на товар. 2. Двоїста форма – вартісна і натурально-речова. 3. Натурально-речова форма – засоби праці. 4. Технологічна зрілість – комплексна система машин. 5. Планомірність розвитку в рамках первинної господарської ланки. 6. Циклічність оновлення.	
Особливі ознаки основних фондів	**Особливі ознаки основного капіталу**
1. Основоположна форма власності – державна. 2. Характер відтворення на макрорівні – планомірний. 3. Рушійний імператив – державний план, економія. 4. Пріоритет натурально-речової форми. 5. Орієнтаціяна максимальне використання виробничих потужностей підприємств. 6. Характер економічного зростання і використання основних фондів – переважно екстенсивний. 7. Технологічний прогрес має фондомісткий характер у рамках індустріальної стадії зростання.	1. Основоположна форма власності – приватна. 2. Характер відтворення на макрорівні – ринковий. 3. Рушійний імператив – конкуренція, прибуток. 4. Пріоритет вартісної форми. 5. Орієнтація на посилення і закріплення положення на ринку. 6. Характер економічного зростання і використання основного капіталу –переважно інтенсивний. 7. Технологічний прогрес – капіталозберігаючий.

На основі даної схеми можна зробити висновок, що різниця даних понять проявляється у тому, що "основні фонди" позначали засоби праці в центрально-плановій економіці, для ринкової ж використовувалось поняття "основного капіталу". Вони є економічними категоріями і не можуть використовуватись для цілей бухгалтерського обліку, як такі. Особливо дане твердження стосується "капіталу", бо для цілей бухгалтерського обліку він визначає частину майна підприємства, яка залишилася після вирахування усіх зобов'язань, і відображається в пасиві.

Отже бачимо, що існують цілком протилежні думки навіть у розумінні згаданих понять як економічних категорій. Тому, як наслідок, використання аналогічних термінів у цілях бухгалтерського обліку призводять до виникнення неузгоджень. Але спільною ознакою для понять "основні засоби", "основні фонди" та "основний капітал" можна виділити те, що вони характеризують засоби праці, хоча й з різних точок зору.

Постає потреба у розумінні поняття "засоби праці" – це речі або комплекс речей, за допомогою яких працівник впливає на предмети праці. Це машини, обладнання, інструменти, пристрої, інвентар і т. ін. Крім того, до засобів праці в широкому розумінні належать усі матеріальні умови, необхідні для того, щоб процес праці міг узагалі відбуватися. Це земля, виробничі споруди, будівлі, транспортні засоби (залізничні, автомобільні, повітряні тощо), а також решта матеріальних умов, без яких процес праці або зовсім неможливий, або дуже недосконалий. [8, с. 25].

Засоби праці відрізняються від решти засобів такими трьома ознаками:

1) вони використовуються у процесі діяльності як предмети, за допомогою яких людина впливає на предмет праці (сировину, матеріали тощо), або як матеріальні умови, необхідні для вдосконалення процесу праці. Під впливом засобів праці предмети праці змінюють свої фізико-хімічні властивості та перетворюються на готову продукцію;

2) багаторазово беруть участь у процесі виробництва, зберігаючи при цьому свою натуральну форму;

3) свою вартість вони частинами переносять на новостворений продукт, у виробництві якого ці засоби праці брали участь [1, с. 48-49].

Дані ознаки також характерні для вищезгаданих понять, що пояснює причину їхнього ототожнення деякими науковцями.

Оцінимо основні фонди як економічну категорію та зазначимо, що основні фонди входять

до складу виробничих фондів, котрі, крім цього, у своїй структурі містять оборотні фонди, фонди обігу і, як стверджують деякі економісти, робочу силу. Звідси виникає ще й суперечність у визначенні виробничих фондів та засобів виробництва – поняття "виробничі фонди" ширше за поняття "засоби виробництва".

Слово "фонд" пішло від латинського "fundus" - основа, і, зазвичай, використовується в значенні матеріальних і грошових засобів, котрі використовуються підприємством або джерелами засобів, які мають визначений порядок формування та використання. В свою чергу під засобом розуміють те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі; механізми пристрої та інше необхідні для здійснення діяльності; рідше - це гроші, матеріальні цінності, достатки. Отже, обидва терміни об'єднуються прив'язкою до матеріальної форми предметів, які застосовуються для здійснення певної дії.

Україна тривалий час використовувала поняття "основні фонди", яке виконувало роль позначення засобів праці для бухгалтерського обліку. Після введення у 2000 році П(С)БО з'явилось і поняття "основні засоби", останній став використовуватись для фінансового обліку, а "основні фонди" застосовувались у податковому обліку.

За допомогою рис. 2. зображено співвідношення між "основними засобами" та "основними фондами" як обліковими категоріями.

З даної схеми видно, що "основні фонди" – це натурально-речовинна форма засобів праці, а "основні засоби"– їх відображення у вартісному вираженні. Засоби праці стають основними фондами тільки після введення їх у виробничий процес, якщо ж вони не задіяні у виробництві, то не підлягають визнанню основними фондами.

Отже, на підприємство фактично надходять основні фонди, а коли їх оцінюють та надають грошового виразу, вони стають основними засобами. Відповідно і об'єкти, які не використовуються з метою виробництва також не визнаються основними засобами.

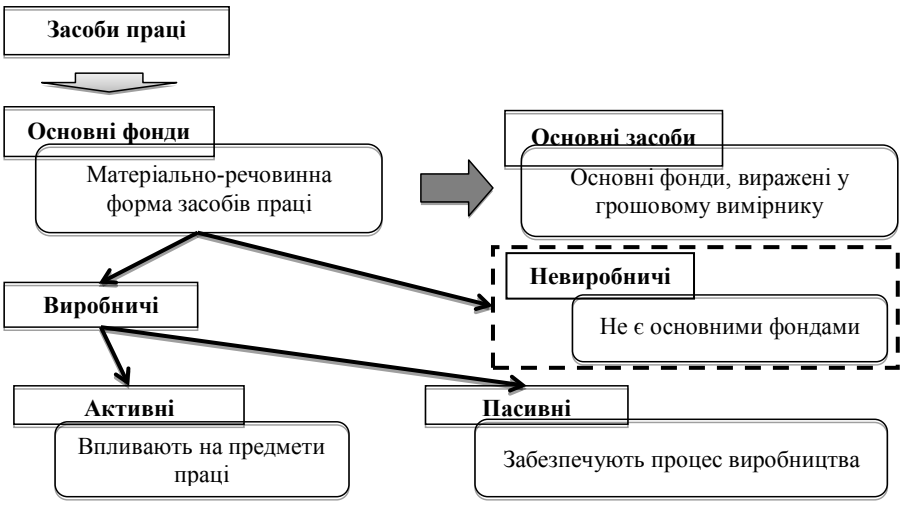

Рис. 2. "Основні фонди" та "основні засоби" як облікові категорії

Економічна та бухгалтерська категорія "основних фондів" суперечать одна одній. Перш за все основна суперечність проявляється втому, що в бухгалтерському обліку дана категорія розглядається на рівні підприємства, а в економіці – на державному рівні. Наступною вагомою суперечністю є структура самих же основних фондів. В податковому обліку вони розподіляються до виробничих та невиробничих. І має місце ситуація, що невиробничі основні фонди не є основними фондами. На нашу думку такий підхід некоректний. Активи, котрі використовуються у невиробничій сфері, слід віднести до складу основних засобів, що забезпечують процес виробництва, бо вони сприяють поліпшенню умов праці працівників та, відповідно, підвищенню їх продуктивності. Так як трудові ресурси є невід'ємною складовою виробничого процесу, то ці активи також матимуть до нього відношення, хоча і опосередковано. В законодавчих і нормативно-правових документах вживаються різні назви категорії "основні засоби" - основні засоби, основні

фонди, основні фонди (засоби), основні засоби (фонди). Крім того, економічна суть основних засобів трактується в них по-різному.

Тому вважаємо доцільним використовувати наступне визначення. Основні засоби - це матеріальні активи, які використовуються суб'єктом господарювання для здійснення своєї діяльності та її забезпечення протягом тривалого періоду та переносить свою вартість частинами на створену продукцію. У тексті даного визначення звертається увага на тому що до основних засобів відносяться, активи, які використовуються як на виробництві так і в невиробничій сфері. Узагальнивши визначення, наведені у таблиці, нами зроблено висновок, що надходження основних засобів - це збільшення основних засобів в фактичній кількості в результаті певних подій в наслідок яких об'єкт був зарахований на баланс підприємства.

Для того, щоб інформація, сформована системою бухгалтерського обліку відповідала всім вимогам та була корисною користувачам необхідно дотримуватись основних принципів бухгалтерського обліку, визначених Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність". Крім принципів зафіксованих у нормативних документах існує ще велика кількість принципів, які є корисними для використання в організації обліку. Тому нами було здійснено аналіз ряду принципів та з них відібрано ті, котрими слід керуватися в процесі надходження основних засобів (табл. 2).

Принцип автономності використовується у тому разі, коли власник підприємства придбає будь-який об'єкт рухомого чи нерухомого майна для власного вжитку, то даний об'єкт не може бути відображений в балансі підприємства.

Принцип нарахування та відповідності доходів та витрат є також доречним для використання під час надходження основних засобів. Адже під час таких операцій також виникають доходи і витрати, особливо операціях обміну. Витрати матимуть місце під час монтажу об'єкту основних засобів, транспортуванні, спорудженні тощо, але майже всі будуть капіталізуватись, а не відображатись у складі витрат. Доходи можуть виникати внаслідок сплати пені чи штрафу контрагентом за невиконання умов договору, курсових різниць, списання кредиторської заборгованості.

Принцип повного висвітлення вимагає, щоб у фінансових звітах містилася вся інформація про фактичний стан основних засобів. Принцип обережності передбачає уникнення завищення чи заниження вартості основних засобів. Звідси випливає, що необхідно застосовувати такі методи оцінки, щоб даний принцип виконувався, і, крім того, не слід фальсифікувати облікові дані стосовно первісної вартості об'єктів основних засобів.

Принцип превалювання сутності над формою є актуальним для надходження основних засобів через те, що в кожній операції присутні юридичні аспекти, особливо це стосується договорів.

Відповідно до принципу рахунку, надходження основних засобів обов'язково потрібно відображати на рахунках бухгалтерського обліку.

Принцип контролю вимагає постійного нагляду за здійсненням надходження основних засобів, бо дані активи зазвичай мають значну вартість та цінність.

Принцип кваліфікації пояснюється тим, що бухгалтерський облік повинен здійснюватись кваліфікованими працівниками, котрі якісно виконують свої посадові обов'язки.

За принципом зрозумілості облікової інформації вимагається щоб інформація щодо основних засобів також подавалася у зрозумілому вигляді.

Принцип єдиного грошового вимірника передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці. Якщо підприємство моє іноземних інвесторів, то для українських користувачів операції будуть відображатись лише в гривні, для іноземних інвесторів будуть подаватись звіти у валюті та за вимогами їхньої країни. Облік основних засобів буде розмежовуватись для кожної такої групи користувачів окремо.

Таблиця 2

Застосування принципів бухгалтерського обліку для оцінки основних засобів в залежності від способу надходження на підприємство

№ з/п	Канали надходження основних засобів на підприємство		Принципи
	Придбання	за кошти	Історичної (фактичної) собівартості
		в кредит	Історичної (фактичної) собівартості, нарахування, цільової спрямованості витрат
	Придбання в обмін на інші активи	подібні	Обачність, нарахування витрат
		неподібні	Обачність,нарахування і відповідність доходів і витрат
	Виготовлення	власними силами	Історичної (фактичної) собівартості
		підрядним способом	Історичної (фактичної) собівартості
	Безоплатне отримання		Обачність
	Отримання як внесок до статутного капіталу		Історичної (фактичної) собівартості, обачність
	Отримання в оренду		Обачність, нарахування
	Переведення із запасів в склад основних засобів		Історичної (фактичної) собівартості

Узагальнивши принцип єдиного грошового вимірника та принцип вартісного вимірювання, можна зробити висновок, що будь-якому засобу, незалежно від шляху його надходження, необхідно надати вартісне значення у грошовому вираженні. Але саме від шляху надходження основного засобу буде залежати, який принцип необхідно використовувати під час його оцінки для відображення на балансі підприємства.

Висновки. Нашу думку потрібно в цілях бухгалтерського обліку вживати поняття "основні засоби", так як всі інші відносяться виключно до економічних категорій. Застосування в облікових цілях одного поняття дозволить уникнути плутанини та зайвих витрат на виправлення помилок та сплату штрафів.

Застосування принципів бухгалтерського обліку забезпечить не лише ефективну організацію бухгалтерського обліку, а й дозволить в результаті облікових дій отримувати інформацію, котра буде відповідати всім вимогам встановлених як законодавством так і керівництвом підприємства, а також іншими користувачами облікової інформації.

Список використаних джерел:

1. Бухгалтерский учет: Учебник для студентов вузов / Ю.А. Бабаев, И.П. Комиссарова, В.А. Бородин; Под ред.проф. Ю.А Бабаева, проф. И.П. Комиссаровой.– 2–е изд.,перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2005. – 527 с.

2. Горобинська М.В. Підвищення ефективності використання основних фондів підприємств в умовах трансформації економіки: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 [Електронний ресурс] / М.В. Горобинська; Харк. держ. екон. ун–т. – Х., 2002. – 19 с. – укр.

3. Дикий А.П. Необхідність дотримання принципів організації бухгалтерського обліку з метою збереження майна підприємств / Дикий А.П. // Міжнародний збірник наукових праць. – Випуск 1(16). – с. 47–56.

4. Мазур А.В. Визначення змісту та структури основних засобів на стадії науково-технічної підготовки машинобудівного виробництва / Мазур А.В. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2011 р. – с. 638–642.

5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій від 09.12.2011 затверджений наказом Міністерства фінансів України № 1591.

6. Порядок подання фінансової звітності, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 419 від 28.02.2000 р.

7. Сопко В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підруч. / В. Сопко, В. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2000. – 260 с.

8. Хом'як Р.Л., Лемішовський В.І. Бухгалтерський облік в Україні. Навч. посібник. – 6–те вид., доп. і перероб. – Львів: Національний університет "Львівська політехніка", "Інтелект–Захід", 2007. – 1200 с.

9. Шуліка Ю.О. Удосконалення обліку й аудиту основних засобів на прикладі підприємства ДП "Гірник" / Шуліка Ю.О. // Економіка та підприємництво. – 2010 р. – № 4. – с. 201–205.

JEL CLASSIFICATION: M4

PROBLEMS OF FORMATION IN THE MAIN ACCOUNTING OF FINANCIAL INSTITUTIONS

Olena O. HRYHOREVSKA
PhD in Economics, Associate Professor of Accounting and Auditing
Kyiv National University of Technology and Design

Julija V. HMARA
Candidate for a master's degree of Accounting and Auditing
Kyiv National University of Technology and Design

Abstract. A basic tools to understand in tangible assets used by the entity for its activities and its provision for long periods and carries its cost parts to the start of production. At the same time, core funding - is the actual increase fixed assets as a result of certain events as a result of which the object was included on the balance sheet.

The principles, which should be guided in the core funding and determining the initial value of fixed assets depending on how they are received.

Key words: *fixed assets, fixed assets accounting principles, the accounting category of financial institution.*

Studying the economic literature, found that the term "fixed assets", "fixed assets" and "fixed assets" some scholars identified, while others require the separate them, citing the fact that the different categories that should not merge.

There are opposing views within the meaning of concepts like economic categories. Therefore, as a consequence, the use of similar terms for the purposes of accounting rise to disagreements. But a common feature for the concepts of "fixed assets", "fixed assets" and "fixed assets" can highlight what they characterize the means of labor, albeit from different perspectives.

With the introduction of the Tax Code adopted use the definition of "fixed assets" and Article 14 paragraph. 1 pp. 138 provided to determine, though too cumbersome and difficult to understand. Contrary to this is found in the text of the document the term "fixed assets" without its interpretation of the Code. So by this definition formally refused, but in practice it is taken that affects the ambiguous interpretation of these concepts, and the resulting errors in your reflection.

After the abolition of "fixed assets" concept "fixed assets" gets in anyway materialized forms that do not conflict with its value. That is, when the principal means available and actually understand the basic means of production and cost of recording.

A basic tools to understand in tangible assets used by the entity for its activities and its provision for long periods and carries its cost parts to the start of production.

Formation of fixed assets can not be considered a revaluation of fixed assets and reflect the accounting previously recorded fixed assets. In the first case, the only value adjustments of fixed assets to reflect in the financial statements and actual performance virtually no increase in fixed assets physically happens. In the second case, the main means has ever entered the company, but under certain circumstances or negligence was not properly reflected in the accounting. It turns out that the installation and commissioning of such device would only process the completion of his income.

In order that the information generated accounting system met all requirements and was useful users to comply with basic accounting principles.

References

1. Accounting: Textbook for high schools students / YA Babayev, Y.P. Komissarov, V.A. Borodino; Under red.prof. YA Babayev, Professor. Y.P. Komyssarovoy. − 2nd ed., Rev. and add. − M .: UNITY-DANA, 2005. − 527 p.

2. Horobynska M.V. More efficient use of capital assets in the economic transformation: Author. dys. kand. Econ. Sciences: 08.06.01 [electronic resource] / MV Horobynska; Hark. state. Econ. Univ. − H., 2002. − 19 p.

3. Dykyi A.P. The need to observe the principles of accounting in order to preserve property companies / Dykyi A.P. // International technologies. − Issue 1 (16). − p. 47-56

4. A. Mazur Determining the content and structure of fixed assets as a scientific and technical training of engineering production / Mazur A.V. // Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic". − 2011 − p. 638-642.

5. Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations of 09.12.2011 approved by the Ministry of Finance of Ukraine number 1591

6. The order of presentation of the financial statements approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 28.02.2000 № 419 p.

7. V. Sopko Accounting organization, economic monitoring and analysis: textbook. / V. Sopko V. Zavgorodniy. − Kyiv: Kyiv National Economic University, 2000. − 260 p.

8. Homjak R.L., Lemishovskyy V.I. Accounting in Ukraine. Teach. manual. − 6 th ed., Ext. and revised. − Lviv National University "Lviv Polytechnic", "Intelligence-West", 2007. − 1200 p.

9. Shulika Y.O Improving accounting and auditing fixed assets at the example of the SE "Miner" / J.O Shulika // Economics and Entrepreneurship. − 2010. − № 4. − p. 201-205.

УДК 657.6:35.073.52

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УТВЕРДЖЕННЯ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Деніза Вадимівна ДОЛБНЄВА
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Львівський національний університет ім. І. Франка
e-mail: Deonisiya3@rambler.ru

Анотація. В статті розглянуто сутність, мету та завдання аудиту ефективності. Враховуючи зарубіжний досвід та вітчизняні реалії організації державного фінансового контролю, обґрунтовано необхідність запровадження аудиту ефективності як прогресивної форми державного фінансового контролю, а також визначено проблеми та перспективи його утвердження в Україні.

Аннотация. В статье рассмотрены сущность, цель и задачи аудита эффективности. Учитывая зарубежный опыт и отечественные реалии организации государственного финансового контроля, обоснована необходимость внедрения аудита эффективности, как прогрессивной формы государственного финансового контроля, а также определены проблемы и перспективы его утверждения в Украине.

Ключові слова: *аудит ефективності, державний фінансовий контроль, ефективне та раціональне використання державних ресурсів, бюджетні кошти.*

Ключевые слова: *аудит эффективности, государственный финансовый контроль, эффективное и рациональное использование государственных ресурсов, бюджетные средства.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування державного фінансового контролю, коли він з традиційної перевірки правильності, цільовості, доцільності та законності розподілу державних ресурсів переходить на новий вищий рівень – контроль за ефективним, результативним та економічним їх використанням, особливо актуальним є питання утвердження аудиту ефективності як найбільш перспективної форми державного фінансового контролю в Україні.

В економічно-розвинутих країнах світу аудиту ефективності належить провідне місце серед форм державного фінансового контролю за ефективним використанням державних ресурсів, наданих бюджетним установам. Він дозволяє своєчасно та в повному обсязі виявляти та в подальшому попереджувати різного роду порушення, помилки та зловживання, які виникають під час діяльності як бюджетних установ, так й інших суб'єктів господарювання, а відтак – забезпечує отримання найкращих результатів від використання державних ресурсів, бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності, особливостей правового та методологічного забезпечення аудиту ефективності, причин виникнення, перспектив та проблем його становлення в Україні приділяють увагу вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: М. В. Бариніна, І. В. Басанцов, С. О. Левицька, А. В. Мамишев, В. Ф. Піхоцький [3], Т. О. Пожар [4], Н. І. Рубан [7], С. Є. Стефанов [8], Л. О. Сухарева [10], Т. В. Федченко [10], О. А. Хаблюк [11], І. Ю. Чумакова [12] та інші.

Однак, враховуючи те, що аудит ефективності як форма державного фінансового контролю, з'явився в Україні досить недавно, ряд питань залишаються ще неповністю дослідженими як з точки зору його організації, так і щодо його перспектив розвитку в контексті тих трансформацій, які сьогодні відбуваються в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності проведення аудиту ефективності для оцінки раціональності та ефективності використання державних ресурсів та бюджетних коштів, а також визначенні перспектив його утвердження як

нової форми державного фінансового контролю в Україні шляхом дослідження та систематизації вітчизняного та зарубіжного досвіду у цій сфері.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Поява аудиту ефективності як самостійної та важливої форми державного фінансового контролю, спрямованої на оцінювання результативності, ефективності та економічності державного управління, була зафіксована у «Лімській декларації керівних принципів контролю», прийнятій IX Конгресом Міжнародної організації найвищих контрольних органів у 1977 році [2]. У ній визначено, що аудит ефективності – це аудит адміністративної діяльності, який вивчає ефективність використання трудових і матеріальних ресурсів з метою надання замовнику рекомендацій щодо досягнення кращих результатів [2].

Вважається, що саме цей документ поклав початок розвитку теоретичних та методичних засад організації та проведення аудиту ефективності в світі.

Досвід провідних країн (США, Канада, Великобританія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція), які вже тривалий час використовують аудит ефективності як форму державного фінансового контролю, засвідчує, що він є дієвим засобом визначення результативності та економічності бюджетних програм, контролю за розподілом бюджетних ресурсів, що в кінцевому результаті дає можливість визначити ефективність функціонування як фінансово-бюджетного механізму, так і механізму державного фінансового контролю країни, а також мінімізувати можливості виникнення непередбачених негативних тенденцій.

В Україні державний фінансовий контроль відіграє дуже важливу роль в забезпеченні фінансової дисципліни, оскільки завдяки ньому наповнюється державний та місцеві бюджети, створюються достатні умови для збереження державного майна і коштів, ведеться боротьба зі злочинами як у бюджетній сфері, так і сфері фінансових відносин загалом тощо. Разом з цим, у процесі перевірки та контролю за використанням бюджетних коштів виникає потреба застосування методів та інструментарію такої форми державного контролю як аудит ефективності.

В сучасних умовах аудит ефективності становить значний інтерес для національної системи державного фінансового контролю, що зумовлено необхідністю реформування системи управління бюджетними ресурсами, яка на сьогодні є неефективною і не відповідає вимогам ринкової економіки та потребам суспільства.

В Україні запровадження аудиту ефективності у діяльність органів державного контролю перебуває на етапі становлення. Тільки після прийняття Бюджетного кодексу України (від 08.07.2010 р. № 2456-VI), Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі (від 14.09.2002 р. № 538 р) та Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 р. аудит ефективності набув своєї легітимності, однак на практиці реалізовується переважно у якості аудиту ефективності бюджетних програм.

Важливими нормативно-правовими актами, в яких визначені методичні рекомендації проведення аудиту ефективності виконання бюджетних програм є Наказ Головного контрольно-ревізійного управління України «Про вдосконалення проведення аудиту ефективності виконання бюджетних програм» від 15.12.2005 р. № 444 [5], а також Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм» від 10 серпня 2004 р. №1017 [6].

Основними передумовами появи аудиту ефективності в національній системі державного фінансового контролю, на нашу думку, стали:

– низька фінансова, бюджетна та податкова дисципліни;

– безсистемність здійснення державного фінансового контролю;

– правова, організаційно-функціональна невизначеність та неузгодженість державного фінансового контролю;

– громіздкість та недостатня потужність контрольно-ревізійного апарату;

– необхідність відповідних органів державної влади контролювати цільовий характер державних витрат, оцінювати результативність та ефективність їх здійснення тощо.

Щодо визначення сутності поняття «аудит ефективності» у вітчизняній практиці державного фінансового контролю, вважаємо, що досить вдале та повне трактування даного поняття запропоновано вітчизняними науковцями Сухаревою Л. О. та Федченко Т. В., які розглядають аудит ефективності як форму контролю, яка становить сукупність дій зі збору й аналітичного опрацювання статистичних і звітних даних, матеріалів ревізій і перевірок, іншої публічної інформації, спрямованих на визначення рівня ефективності

державних вкладень для реалізації запланованих бюджетними програмами цілей, встановлення чинників, які заважають досягненню максимального результату у використанні певного обсягу ресурсів, та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності використання державних активів [10 с. 127].

Основною метою здійснення аудиту ефективності є розробка обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності та забезпечення раціонального використання коштів державного та місцевих бюджетів у процесі виконання бюджетних програм та проектів [6].

Значення та місце аудиту ефективності в системі державного фінансового контролю визначається тими завданнями, які на нього покладені [5]:

– оцінка виконання результативних показників бюджетних програм;

– оцінка ефективності виконання бюджетних програм;

– виявлення упущень і недоліків організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру, які перешкоджають своєчасній, повній і якісній реалізації запланованих цілей;

– визначення ступеня впливу виявлених упущень і недоліків на реалізацію запланованих цілей;

– розроблення пропозицій щодо шляхів (форм, засобів) підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Проте, під впливом зростання обсягів надходжень та витрачання державних ресурсів бюджетними установами та іншими суб'єктами господарювання, а також через безперервні зміни характеру витрачання коштів цими суб'єктами, завдання аудиту ефективності постійно ускладнюються та розширюються.

Як бачимо, подані вище визначення аудиту ефективності, його мета та завдання чітко окреслюють необхідність, важливість та доцільність утвердження цієї форми державного фінансового контролю в Україні, враховуючи сучасні тенденції розвитку національної економіки та обрання Україною курсу на європейську інтеграцію.

Впродовж останніх років в Україні активно відбувається розробка теоретичної та методичної бази аудиту ефективності. При цьому вагому роль відіграє вивчення досвіду зарубіжних країн та дослідження міжнародних стандартів, зокрема стандартів Міжнародної організації вищих органів контролю державних фінансів [1].

В процесі дослідження, було визначено, що в умовах сьогодення та найближчому майбутньому перспективи утвердження аудиту ефективності визначатимуться необхідністю реформування системи державного фінансового контролю в Україні, пріоритетами чого мають стати:

– підвищення дієвості та ефективності державного фінансового контролю;

– формування та реалізації загальноприйнятих міжнародних принципів і правових основ бюджетного процесу;

– забезпечення зростання прозорості та публічності бюджетного процесу, діяльності державних контролюючих органів та суб'єктів господарювання, які використовують державні фінансові ресурси;

– попередження різного роду порушень та зловживань при витрачанні бюджетних коштів;

– покращення державного управління в умовах обмеженості фінансових ресурсів [4, с. 73];

– забезпечення переходу до бюджетування за результатами діяльності (фінансування найбільш пріоритетних програм).

Не зважаючи на значення аудиту ефективності у системі державного фінансового контролю, його активному впровадженню у практику діяльності органів державного контролю перешкоджають певні проблеми, які зумовлені сучасними негативними тенденціями управління державними фінансами:

1) незавершеність реформи бюджетного процесу;

2) відсутність обґрунтованої та несуперечливої системи правового регулювання державного фінансового контролю;

3) відсутність єдиного та науково-обґрунтованого методологічного забезпечення як державного фінансового контролю, так і аудиту ефективності;

4) неефективна та досить громіздка організаційно-функціональна структура системи державного фінансового контролю;

5) відсутність необхідної взаємодії та взаємоузгодженості функціональних обов'язків органів державного фінансового контролю;

6) відсутність чіткого розуміння того, хто саме повинен здійснювати аудит ефективності, контролювати та регулювати його розвиток;

7) незадовільний стан, фінансової, бюджетної, податкової дисципліни;

8) низька відповідальність учасників бюджетного процесу.

З огляду на це, гостро стоїть проблема визначення найбільш оптимальних та дієвих заходів,

які забезпечать утвердження аудиту ефективності як важливої форми державного фінансового контролю в Україні та будуть враховувати як зарубіжний досвід, так й особливості вітчизняної системи державного фінансового контролю, яка має ще ряд недоліків та недопрацювань.

Саме тому, для впровадження аудиту ефективності в практику діяльності органів державного фінансового контролю України, на нашу думку, необхідно:

1. Розробити та затвердити єдину концепцію розвитку системи державного фінансового контролю в Україні.

2. Розробити та затвердити професійні стандарти, методичні рекомендації, методологічні та практичні матеріали у сфері аудиту ефективності, враховуючи відповідний досвід та напрацювання окремих країн.

3. Внести зміни та доповнення до існуючої законодавчої та нормативно-правової бази у сфері державного фінансового контролю та аудиту.

4. Забезпечити виконання та системне звітування відповідних органів влади про хід виконання плану заходів, визначеного Стратегією розвитку системи управління державними фінансами [9].

5. Забезпечити поступовий перехід від ревізій фінансово-господарської діяльності до аудиту виконання основних показників бюджетних установ, управління державним майном шляхом перевірки цільових бюджетних програм (проведення тематичних перевірок), а не окремих об'єктів.

6. Розробити та постійно використовувати показники, які визначатимуть результати діяльності об'єктів аудиту ефективності.

7. Провести реформування організаційної структури та внести необхідні зміни у розподіл функцій і сфер діяльності органів державного фінансового контролю.

8. Створити систему органів, які відповідатимуть за проведення аудиту ефективності і діяльність яких буде скоординована з іншими органами державного фінансового контролю та не дублюватиме їхні завдання та функції.

9. Створити інформаційну інфраструктуру, функціонування якої забезпечить швидкий та повний обмін інформацією про суб'єктів та об'єктів державного фінансового контролю, результати їх діяльності, основні показники перевірок та аудиту тощо.

10. Забезпечити прозорість системи державного управління, у тому числі й управління бюджетними коштами.

11. Сприяти та створювати належні умови для активізації прикладних наукових досліджень у сфері державного фінансового контролю з обов'язковим врахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду контрольно-ревізійної діяльності та впровадженням досягнутих результатів у діяльність органів державного фінансового контролю та ін.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було визначено, що аудит ефективності на сьогодні є важливою та перспективною формою державного фінансового контролю, яка забезпечить своєчасне та точне визначення ефективності та раціональності використання державних ресурсів, спрямованих на реалізацію державних програм та проектів, встановити причини та винних осіб, які цьому перешкоджають, а також на основі цього розробити комплекс рекомендацій з удосконалення бюджетного процесу тощо.

Для національної системи державного фінансового контролю необхідність утвердження даної форми контролю визначається його метою та завданнями, сучасними потребами суспільства та обраним Україною курсом на євроінтеграцію.

На сьогодні, аудит ефективності є запорукою зміцнення бюджетної, податкової та фінансової дисципліни, важливою передумовою забезпечення економічної безпеки України та її входження у світове співтовариство системи фінансового контролю та аудиту з прозорою та раціональною системою власних органів державного фінансового контролю.

Однак, для того, щоб аудит ефективності зайняв належне місце в системі державного фінансового контролю в Україні, сприяв модернізації бюджетного процесу та підвищенню якості державного управління, необхідно вирішити ті проблеми, які притаманні сучасній системі державного фінансового контролю, створити належні умови для подальшого розвитку як державного фінансового контролю, так і аудиту ефективності зокрема, враховуючи при цьому особливості національної економіки та досвід провідних країн світу у даній сфері економічних відносин.

Список використаних джерел

1. The International Standards of Supreme Audit Institutions 3000 : (Standards and guidelines for performance auditing based on INTOSAI's Auditing Standards and practical experience). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.issai.org/composite-344.htm.

2. Лімська декларація керівних принципів контролю: декларація IX Лімського(Перу) Конгресу вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI) від 01.10.1997 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217.

3. Піхоцький В. Ф. Перспективи запровадження й розвитку в Україні функції аудиту в управлінні державними фінансами / Піхоцький В. Ф. // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 118- 126.

4. Пожар Т. О. Аудит ефективності як перспективний напрямок державного фінансового контролю / Пожар Т. О. // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : зб. наукових праць XVIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 71-73.

5. Про вдосконалення проведення аудиту ефективності виконання бюджетних програм : Наказ Головного контроль-ревізійного управління України від 15.12.2005 р. № 444. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_68/pg_gvcwsy.htm

6. Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 р. № 1017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF.

7. Рубан Н. І. Концептуальні питання проведення аудиту використання бюджетних коштів. Аудит фінансової та господарської діяльності бюджетних установ : проблеми та шляхи запровадження / Рубан Н. І. // Фінансовий контроль. – 2005. – № 2 (25). – С. 3-11.

8. Стефанов С. Є. Аудит ефективності – закономірності виникнення та перспективи розвитку / Стефанов С. Є. // Збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку державного контролю і аудиту» / За заг. ред. проф. В. Д. Базилевича. – К. : 2009. – С. 254-257.

9. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 774-р. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80.

10. Сухарева Л. О. Аудит ефективності використання бюджетних коштів: протиріччя формування понятійного апарату / Л. О. Сухарева, Т. В. Федченко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 125-131.

11. Хаблюк О. Суть аудиту ефективності та зарубіжний досвід його становлення / О. Хаблюк, Л. Будник // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 4 (43). – С.151-158.

12. Чумакова І. Ю. Аудит ефективності : зарубіжний досвід та українські реалії / Чумакова І. Ю. // Бухгалтерський облік та аудит. – 2009. – № 1. – С. 55-62.

JEL CLASSIFICATION: H 11, G 18, G 28

THE NECESSITY AND PROSPECTS OF ADOPTION OF THE EFFECTIVENESS AUDIT AS A FORM OF THE STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Deniza.V. DOLBNEVA
PhD in Economics,
Associate Professor at the department of accounting and auditing
Ivan Franko National University of Lviv

Abstract. The article describes the nature, purpose and objectives of the effectiveness audit. Given the foreign experience and domestic realities of organization of the state financial control, the necessity of introduction of effectiveness audit, as a progressive form of the state financial control is justified, and also problems and prospects of his adoption in Ukraine are defined.

Key words: *effectiveness audit, state financial control, effective and efficient use of public resources, budgetary funds.*

The entry. In Ukraine the state financial control in recent years loses its effectiveness, significantly weakened its role and influence in ensuring appropriate budgetary, fiscal and financial discipline. Given this, there is an urgent need for radical restructuring and reform of the system of state financial control in Ukraine taking into account European experience and peculiarities of the national economy.

The purpose of the article. To justify the need for the effectiveness audit and to determine the prospects of its approval as a new form of the state financial control in Ukraine.

The main provisions of scientific novelty. By way of disclosure the nature, purpose and objectives of the effectiveness audit and systematization of the international experience and modern trends of the development of the national economy, identified the necessity and prospects of development of the effectiveness audit as a modern form of the state financial control in Ukraine.

The results of the work. In the study, it was determined that at the present stage of the transformation processes that occur in the system of state financial control in Ukraine, the problem of adoption of the effectiveness audit as a prospective form of the state financial control is particularly relevant.

The experience of leading countries of the world, which has long used the effectiveness audit in practice, demonstrates its effectiveness as a means of determining the efficiency and economy of budget programs, the effectiveness of functioning of the financial and budgetary mechanism and the mechanism of state control in the country, control over distribution of budget funds, and minimize the possibility of appearing unexpected negative trends.

In today's environment and the near future prospects of adoption of the effectiveness audit in Ukraine will be determined by the need to reform the system of the state financial control, and the quality and duration of overcoming the problems, which inherent in the management of state finances in our country.

Conclusions. To ensure that the effectiveness audit has occupied the niche in the system of state financial control in Ukraine, contributed to the modernization of the budgetary process and improving the quality of the state administration needs to adopt a set of measures to create appropriate conditions for the further development of the state financial control and effectiveness audit in particular, taking into account peculiarities of the national economy and the experience of the leading countries in this field of the economic relations.

Results of the study can be used by authorities in developing programmes and strategies of improving the state financial control and the state finance management, scientists in further research on this topic, and in the educational process at teaching of the relevant disciplines.

References

1. The International Standards of Supreme Audit Institutions 3000: (Standards and guidelines for performance auditing based on INTOSAI's Auditing Standards and practical experience), available at : http://www.issai.org/composite-344.htm.

2. The Lima Declaration of Guidelines on control: Declaration IX Lima (Peru) Congress higher Audit Institutions (INTOSAI) on 10/01/1997. (1997). Retrieved December, 1, 2014, available at : http://www.acrada. gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217.

3. Pikhotskyi, V.F. (2014) "Prospects for the Introduction and Development Audit Function in the Management of Public Finances in Ukraine", Problemy economiky, no. 4, pp. 118-126.

4. Pozhar, T.O. (2013) "Audit effectiveness as a promising area of public financial control", Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatky tretoho tysiacholittia u krainakh SND : [Problems and prospects of science development in the beginning of the third Millennium in the CIS countries], zbirnyk naukovykh prats XVIII Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi internet-konferentsii : [Proceedings scientific papers of the XVIII International scientific and practical Internet-conference], Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody", Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, pp. 71-73.

5. Pro vdoskonalennia provedennia audytu efektyvnosti vykonannia biudzhetnykh prohram : nakaz Holovnoho KRU Ukrainy vid 15.12.2005 r. № 444, available at : http://uazakon.com/documents/date_68/pg_gvcwsy.htm.

6. Pro zatverdzhennia poriadku provedennia organamy derzhavnoi kontrolno-reviziinoi sluzhby derzhavnoho finansovoho audytu vykonannia biudzhetnykh prohram : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.08.2004 r. № 1017, available at : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF.

7. Ruban, N. I. (2005) "Conceptual issues of the audit of using of budgetary funds. Audit of financial and economic activity of budgetary institutions : problems and ways of introduction", Finansovyi control, no. 2 (25), pp. 3-11.

8. Stefanov, S. Ye. (2009) "Audit effectiveness – the patterns of occurrence and development prospects", Zbirnyk vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku derzhavnoho kontroliu i audytu" [A collection of the All Ukrainian scientific-practical conference "Modern state and prospects of development of the state control and audit"], Kyiv, Ukraine, pp. 254-257.

9. Stratehiia rozvytku systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.08.2013 r. № 1774-p, available at : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80.

10. Sukhareva, L. O., Fedchenko, T. V. (2006) "Audit effectiveness of budgetary funds : the contradictions of forming conceptual apparatus", Finansy Ukrainy, no. 8, pp. 125-131.

11. Khabliuk, O., Budnyk, L. (2013) "Essence of performance audit and foreign experience it's formation", Halytskyi ekonomichnyi visnyk, no. 4 (43), pp. 151-158.

12. Chumakova, I. Yu. (2009) "Audit effectiveness : international experience and Ukrainian realities", Buhalterskyi oblik ta audyt, no. 1, pp. 55-62.

УДК 336.6

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ДОХОДІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ, ЇХ ВИЗНАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Ганна Михайлівна ЛЮТОВА
к.е.н., доцент кафедри обліку та аналізу
Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

Микола Сергійович МЕЛЬНИК
магістрант Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: nicky91@yandex.ru

Анотація. Розкрито сутність доходів кредитної спілки та особливості його відображення у фінансовій звітності; надано пропозиції щодо вдосконалення процесу відображення доходів кредитної спілки у фінансовій звітності.

Аннотация. Раскрыта сущность доходов кредитного союза и особенности его отражения в финансовой отчетности; даны предложения по совершенствованию процесса отражения доходов кредитного союза в финансовой отчетности.

Ключові слова: *доходи, кредитна спілка, звітність.*
Ключевые слова: *доходы, кредитный союз, отчетность.*

Постановка проблеми. Підсумки діяльності кредитних спілок узагальнюються у звітності, на основі якої користувачі роблять висновки про фінансовий стан спілки та здатність виконувати покладені на неї функції. Значущою умовою для забезпечення достовірності, повноти і правдивості звітних даних кредитної спілки є достовірне відображення доходів у звітності, оскільки цей об'єкт обліку безпосередньо бере участь у формуванні інформації про результативність (прибутковість чи збитковість) діяльності кредитних спілок.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням діяльності кредитних спілок займалися такі вчені: В. В. Гончаренко, О. Ю. Гавриленко, Р. Р. Коцовська, А. А. Пожар та інші. Але ці дослідження стосуються економіко-правового характеру діяльності даних структур та носять здебільшого теоретичний характер.

Що стосується проблем обліку в кредитних спілках загалом та обліку доходів, зокрема, то вони недостатньо висвітлені в економічній літературі. Їх розгляд обмежується лише дослідженнями О. О. Гончаренко, та В. С. Терещенка.

Мета. Оскільки фінансові результати діяльності кредитної спілки, як і будь-якого підприємства, повинні бути достовірними та правдивими, продовження досліджень щодо удосконалення обліку доходів з урахуванням специфіки діяльності кредитних спілок є актуальними. Також подальших досліджень потребує недостатня врегульованість нормативними документами визнання і складу доходів діяльності кредитних спілок та їх обліку, що знижує якість методики їх економічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки», кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг і яка зобов'язана вести оперативний і бухгалтерський облік результатів своєї діяльності відповідно до законодавства України, а також статистичну звітність та подавати її в установлених порядку та обсязі органам статистики [1].

Нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку в кредитних спілках наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку в кредитних спілках

№ з/п	Назва документа	Реквізити, назва видавника	Сфера застосування
1.	Закон України «Про кредитні спілки» [1]	Верховна Рада України від 20.12.2001 № 2908-III	Визначає організаційні, правові та економічні засади створення та діяльності кредитних спілок, їх об'єднань, права та обов'язки членів кредитних спілок та їх об'єднань.
2.	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2]	Верховна Рада України від 16.07.1999 № 996-XIV	Визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні.
3.	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [3]	Затверджений наказом Мінфіну України від 30.11.1999 № 291	Застосовується підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (крім банків і бюджетних установ) незалежно від форм власності, організаційно-правових форм і видів діяльності, а також виділених на окремий баланс філій, відділень та інших відособлених підрозділів юридичних осіб
4.	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій	Затверджений наказом Мінфіну України від 30.11.1999 № 291	Встановлює призначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку для узагальнення методом подвійного запису інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань та факти фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій та інших юридичних осіб незалежно від форм власності, організаційно-правових форм і видів діяльності, а також виділених на окремий баланс філій, відділень та інших відособлених підрозділів юридичних осіб

Стосовно доходів кредитних спілок, то нормативне регулювання методики їх обліку та відображення у звітності, окрім зазначених вище правових актів, здійснюється також наступними регламентними документами: (табл. 2)

Таблиця 2

Методичні регламенти обліку доходів у кредитних спілках

№ з/п	Назва документа	Реквізити, назва видавника	Сфера застосування
1.	Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою [4]	Затверджені розпорядженням Держфінпослуг від 18.12.2003 № 171	Надають методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою
2.	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5]	Затверджене наказом Мінфіну України від 07.02.2013 № 73	Визначаються мета, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів

Таблиця 2 (продовження)

3.	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [6]	Затверджене наказом Мінфіну України від 29.11.1999 № 290	Визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи підприємства та її розкриття у фінансовій звітності
4.	Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [7]	Затверджений розпорядженням Держфінпослуг від 25.12.2003 р. № 177;	Визначає порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, установлює загальні вимоги до заповнення звітних форм та терміни їх подання

Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою затверджені для забезпечення єдиного підходу до ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності [4].

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», доходи - збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) [5]. Таким чином, за стандартом, дохід кредитної спілки визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок членських внесків), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена.

Не визнаються доходами у кредитній спілці такі надходження:

– авансові суми сплачених процентів за кредит;

– суми, що призначені для погашення кредиту;

– внески (вклади) на депозитні рахунки.

Згідно з П(С)БО 15 Визнані доходи класифікуються в бухгалтерському обліку за такими групами:

– дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

– чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

– інші операційні доходи;

– фінансові доходи;

– інші доходи [6].

Склад доходів, що відносяться до відповідної групи, встановлено НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5].

Відповідно до зазначеного положення (стандарту) бухгалтерського обліку, дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інші операційні доходи відносяться до доходів від операційної діяльності, яка визначена як основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю. Звідси слідує, що при формуванні результатів господарювання підприємства потрібно враховувати три види звичайної діяльності: операційну, фінансову, інвестиційну.

В противагу даному твердженню П(С)БО 15 «Дохід» не виділяє доходи інвестиційної діяльності, а виокремлює окрім операційних доходів, фінансові та інші доходи. Структура звіту про фінансові результати також не передбачає інвестиційної діяльності. Не виокремлюється інвестиційна діяльність і на рахунку 79 «Фінансові результати». Таким чином виникає нормативна колізія, яка потребує негайного усунення.

Облік доходів кредитної спілки проводиться згідно з принципом «нарахування та відповідності доходів і витрат», за яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід зіставити доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображають у бухгалтерському обліку в момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошей.

Доходи кредитної спілки, отримані у процесі її діяльності, знаходять відображення на рахунках 7 класу «Доходи і результати діяльності» Плану рахунків бухгалтерського обліку [4].

Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою для обліку нарахування процентів за користування кредитами членами кредитної спілки рекомендують

використання субрахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності», на якому ведеться узагальнення інформації про доходи від операційної діяльності кредитної спілки у звітному періоді.

До інших операційних доходів, окрім доходу від процентів за наданими кредитами членам кредитної спілки Методичними рекомендаціями передбачено відносити:

– суми одержаних штрафів, пені, неустойки та інших санкцій за порушення господарських договорів;

– доходи від списання кредиторської заборгованості, щодо якої минув строк позовної давності;

– благодійну допомогу за рахунок внесків членів кредитної спілки до благодійного фонду; відшкодування раніше списаних активів;

– дохід від безоплатно одержаних оборотних активів тощо.

У кредитних спілках передбачено такі субрахунки рахунку 71:

– 715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»;

– 716 «Відшкодування раніше списаних активів»;

– 718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»;

– 719 «Інші доходи від операційної діяльності».

Що стосується рахунку 72 «Дохід від участі в капіталі», то він призначений для бухгалтерського обліку доходів, що їх отримують від інвестицій у капітал об'єднаної кредитної спілки чи кооперативного банку. Аналітичний облік за рахунком 72 ведеться за кожним об'єктом інвестування окремо.

Порядок відображення доходів кредитної спілки на рахунках бухгалтерського обліку наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Облік доходів кредитної спілки

№ з\п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1.	Нараховано проценти за користування кредитом членом кредитної спілки	3731 «Розрахунки за нарахованими процентами за кредитами, наданими членам кредитної спілки»	719 «Інші доходи від операційної діяльності»
3.	Сплачено штрафні санкції за порушення строків платежу згідно з умовами кредитного договору	301 «Каса в національній валюті», 311 «Поточні рахунки в національній валюті»	715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»
4.	Зменшення суми сформованого резерву забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів	381 «Резерв забезпечення покриття втрат від неповернених кредитів»	716 «Відшкодування раніше списаних активів»
6.	Безоплатно одержані оборотні активи	20 «Виробничі запаси», 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»	718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»
7.	Нараховано дохід на пайові внески, що внесені до капіталу об'єднаної кредитної спілки	3735 «Розрахунки за нарахованими доходами за внесками в капітал об'єднаної кредитної спілки»	724 «Дохід на внески, внесені до капіталу кооперативного банку та об'єднаної кредитної спілки»
9.	Нараховано проценти за користування кредитом, наданим іншій кредитній спілці	3732 «Розрахунки за нарахованими процентами за кредитами, наданими іншим кредитним спілкам»	733 «Інші доходи від фінансових операцій»
10.	Нараховано проценти за коштами, що розміщені на депозитному рахунку банку	3733 «Розрахунки за нарахованими процентами за вкладами на депозитних рахунках в банках»	733 «Інші доходи від фінансових операцій»
16.	Списано доходи на фінансові результати	71 «Інший операційний дохід», 72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи»	79 «Фінансові результати»

Залежно від облікової політики кредитної спілки, рахунки доходів можуть закриватися з різною періодичністю – щомісяця, або щокварталу.

Враховуючи вищевикладене та з огляду на специфіку діяльності небанківських фінансових установ, можна стверджувати те, що НП(С)БО 1 враховує особливості діяльності кредитних спілок не в повній мірі. Зокрема, інформація про доходи кредитної спілки, які виникли у процесі її діяльності та відображені на рахунках у бухгалтерському обліку є підставою для заповнення Звіту про фінансові результати та Звітних даних про доходи та витрати. В той же час слід зазначити про застосування різних методологічних підходів до відображення у фінансовій звітності та звітних даних інформації про доходи кредитної спілки – метод нарахування - у фінансовій звітності і касовий метод – у звітних даних.

Враховуючи нормативне регулювання обліку доходів кредитних спілок варто відмітити невідповідність методики обліку видів доходів статтям Форми №2 «Звіт про фінансові результати». Вищезгадана невідповідність прослідковується у Розділі І Звіту про фінансові результати, який призначений для відображення доходів (і витрат) від всіх видів діяльності кредитної спілки.

Зокрема, доходи за нарахованими відсотками за кредитами є основним видом доходу, то доцільно було б їх відображати не у складі іншого операційного доходу, а на рахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг» і відображати у Формі № 2 «Звіт про фінансові результати» за рядком 2000 «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)».

Висновки. Підсумувавши все вищесказане слід зазначити, що прийняття ефективних рішень у сфері управління в більшій мірі залежить від якості і правильності інформації, що відображається у фінансовій звітності. Тому доцільно мінімізувати порушення сутнісної характеристики звітності.

Формування кредитними спілками фінансової та спеціалізованої звітностей є недоцільним і ускладнює діяльність кредитної спілки та вимагає значних затрат. Тому для удосконалення звітності кредитних спілок потрібно обрати вектор, спрямований на інтеграцію звітності, так як в такому випадку вона більшій мірі відображатиме специфіку діяльності небанківських установ та її адаптацію до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908-III / Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996 / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14

3. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування» від 30.11.1999 р. № 291 / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99

4. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою» від 18.12.2003 р. № 171 / Режим доступу: http://www.ukrcu.kiev.ua/dfp/com181203.htm

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73 / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» від 29.11.1999 р. № 290 / Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99

7. Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25.12.2003 р. № 177 / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0069-04

JEL CLASSIFICATION: M000, M410

PECULIARITIES OF REFLECTING THE INCOME OF CREDIT UNIONS IN THE FINANCIAL STATEMENTS, IT'S RECOGNITION AND CLASSIFICATION

Anna M. LYUTOVA
Candidate of Economics, Associate Professor of Accounting and Analyzing
Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Mykola S. MELNYK
Undergraduate of Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Summary. The essence of the income of credit union and its features of reflected in the financial statements; provided the proposals for improving the process of reflection income of credit union in the financial statements.

Key words: *income, credit union, statements.*

One of the main conditions to ensure the accuracy, completeness and truthfulness of the reporting data of the credit union is the correct reflection of its costs in the statements.

Since the financial performance of the credit union should be reliable and truthful, continuing research on the improvement of income specific to credit unions are relevant.

According to Article 1 of the Law of Ukraine "On credit unions", a credit union - is a nonprofit organization founded by individuals, trade unions and their associations on a cooperative basis to meet the needs of its members in mutual credit, and provision of financial services through joint financial contributions of its members. A credit union is required to maintain operational and accounting results of its activities in accordance with the laws of Ukraine, and to submit statistical reports to the statistics agencies.

Income accounting of a credit union is carried out under the Ukrainian Accounting standard 15 "Income". Besides, guidelines for accounting of a credit union provide Grade 7 of the Plan of Accounts, such as account 71 "Other operating income", 72 "Income from equity" and account 73 "Other financial income".

Given the specificity of non-bank financial institutions, one could argue that the National provisions (standards) of accounting one takes into account the credit unions are not in full.

The above discrepancy evident in Title I of the Income Statement, which is designed to reflect the income (and expenses) of all activities of the credit union. In particular, revenues accrued interest on loans is the main income, then it would make them reflect not within other operating income, and account 703 "Revenue from the sale of works and services" and displayed in the Form №2 "Income Statement" in the line 2000 "Net income from sales of products (goods and services)."

Hence, improving reporting credit unions need to select the vector for the integration of reporting, since in that case it largely reflects the specificity of non-banking institutions and their adaptation to international standards.

References:

1. Law of Ukraine «On credit unions» dated 20.12.2001 № 2908-III [Zakon Ukrainy «Pro kredytni spilky»] / Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

2. Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» dated 16.07.1999. № 996 [Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu

zvitnist v Ukraini»] / Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14

3. Decree of the Ministry of Finance of Ukraine «On Approval of Plan of Accounts and instructions on its use» dated 11.30.1999 № 291 [Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku ta Instruktsii pro yoho zastosuvannia»] / Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99

4. The State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine «On Approval of guidelines for accounting and the combined credit union credit union» dated 18.12.2003 № 171 [Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehuliuvannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo vedennia bukhhalterskoho obliku kredytnoiu spilkoiu ta ob'iednanoiu kredytnoiu spilkoiu»] / Retrieved from: http: //www.ukrcu.kiev.ua / dfp / com181203.htm

5. National provisions (Standard) 1 «General Requirements for Financial Reporting» dated 07.02.2013 № 73 [Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»] / Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

6. Regulation (Standard) 15 «Revenue» dated 29.11.1999 № 290 [Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 15 «Dokhid»] / Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99

7. Drawing up and reporting credit unions and credit unions united to the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine dated 25.12.2003 № 177 [Poriadok skladannia ta podannia zvitnosti kredytnymy spilkamy ta ob'iednanymy kredytnymy spilkamy do Derzhavnoi komisii z rehuliuvannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy] / Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show / z0069-04

УДК 657

СИСТЕМА ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ И КОНТРОЛЬ В ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА[1]

Катерина ШЫМЧЫК-МАДЕЙ
к.е.н., доцент кафедры бухгалтерского учета,
Краковский Экономический Университет
e-mail: szymczyk@uek.krakow.pl

Ян МАДЕЙ
к.е.н., доцент кафедры информатики,
Краковский Экономический Университет
e-mail: jan.madej@uek.krakow.pl

Анотація. Кожне підприємство має систему бухгалтерського обліку. Її правильне функціонування є як формальною вимогою законодавства, так і необхідною умовою ефективної господарської діяльності. Однак часто тяжко отримати відповідь на питання чи правильно функціонує система бухгалтерського обліку без проведення відповідного внутрішнього контролю. Існуючі загальні процедури контролю, що стосуються інформаційних систем, не завжди можуть застосовуватися в інформаційній системі бухгалтерського обліку. Дана стаття є пропозицією поділу процедур контролю в інформаційній системі бухгалтерського обліку на загальний контроль і контроль додатків.

Аннотация. Каждое предприятие имеет систему бухгалтерского учёта. Ее правильное функционирования является как формальным требованием законодательства, так и необходимым условием эффективной хозяйственной деятельности. Однако получение ответа на вопрос правильно ли функционирует система бухгалтерского учёта, часто бывает затруднительным без проведения соответствующего внутреннего контроля. Существующие общие процедуры контроля, касающиеся информационных систем, не всегда могут применяться в информационной системе бухгалтерского учёта. Данная статья является предложением разделения процедур контроля в информационной системе бухгалтерского учёта на общий контроль и контроль приложений.

Ключові слова: *внутрішній контроль, контроль додатків, інформаційна система бухгалтерського обліку.*
Ключевые слова: *внутренний контроль, контроль приложений, информационная система бухгалтерского учёта.*

Постановка проблемы. Понятие контроля имеет много значений. В основном контроль определяется как процесс оценки, то есть, сравнение фактического состояния с требуемым или плановым состоянии, которые определяются, например, нормами права, финансовыми нормативами, планами, решениями руководства и т.д. Определение внутреннего контроля, основанного на данных предположениях, предложил Е. Теребуха [22]. Он определил внутренний контроль как „действия, проводимые в границах функции управления руководством предприятия, а также назначенными для этого ячейками и людьми. Эти действия предусматривают проверку – в основном с помощью сравнения с поставленными заданиями, выданными внутренними распоряжениями и действующим законодательством – легальности, точности и правильности проведённых на предприятии хозяйственных операций, как потенциальных, так и фактически проведённых, с целью повышения эффективности деятельности, гарантирования защиты общественного имения, а также выполнения обязывающих норм права и внутренних инструкций".

Однако в настоящее время все чаще отходится от функционального понимания внутреннего

[1] Publikacja została sfinansowana ze środków przyznanych Wydziałowi Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego.

контроля. Его представляют в систематическом понимании, говоря о „системе внутреннего контроля" (СВК), как системе, охватывающей поведение управляющих, методы, процедуры и другие инструменты, которые могут гарантировать рациональную уверенность, что цели хозяйственного субъекта будут достигнуты [9; 19; 21]. Однако и дальше традиционно за основной вид внутреннего контроля, который проводится в системе бухгалтерского учёта, считается учётно-финансовый контроль. В то же время практически на каждом предприятии бухгалтерский учёт ведётся с помощью информационных технологий и система бухгалтерского учёта по сути стала „информационной системой бухгалтерского учёта" (ИСБО). Поэтому проведение на предприятии только учётно-финансового контроля не гарантирует получение точного образа и обнаружение всех ошибок. Необходимым является расширение набора элементов контроля контролем, непосредственно касающимся информационной среды, в которой ведётся бухгалтерский учёт.

Целью данной **статьи** является обращение внимание на необходимость расширения системы внутреннего контроля (в сфере информационной системы бухгалтерского учёта) за счет других видов контроля, таких, например, как общий контроль и контроль приложений. В статье представлена краткая характеристика данных видов контроля и показана взаимозависимость между ними и элементами системы внутреннего контроля.

Системный подход к проблематике внутреннего контроля мы можем чётко увидеть в западных стандартах. Уже в 90-х годах XX века Международная Организация Высших Органов Контроля INTOSAI [18] отметила, что „внутренний контроль является инструментом управления, который используется для получения рациональной уверенности в том, что цели управления были достигнуты. В свою очередь система внутреннего контроля это целая система контрольных финансовых и других решений вместе с организационной структурой, методами, процедурами и службами внутреннего контроля, который установлен руководством и помогает ему в экономном, продуктивном и эффективном ведении интересов контролируемого субъекта; гарантирующий выполнение политики руководства".

Подобным образом данная проблематика была представлена и в других нормах и стандартах, разработанных организациями, имеющими влияние на развитие внутреннего контроля и аудита (например, в *Рапорте Cadbury* [1], *Критериях контроля Канадского Института Дипломированных Бухгалтеров* [4], *Стандартах внутреннего контроля Европейской Комиссии* [8], или в *Интегрированной концепции внутреннего контроля* [7].

В соответствии с вышеприведенными документами необходимо принять, что *система внутреннего контроля является системой, включающей в себя все элементы организации (средства, процессы, структуру, культуру), которые помогают в достижении поставленных данной организацией целей и гарантируют (на соответствующей уровне) эффективную и производственную деятельность, правильность финансовых процессов, соответствие с законодательством.* Это означает, что внутренний контроль охватывает всю организацию, а его действия встроены в среду, процедуры и задания всех членов организации, которые реализуют их в соответствии с занимаемой должностью.

Система внутреннего контроля состоит из соответствующим образом взаимосвязанных и взаимодополняющих элементов. Именно сумма данных элементов позволяет эффективно и качественно достигать поставленные цели. В большинстве рекомендаций и стандартов, связанных с внутренним контролем, наводится пять ключевых элементов системы внутреннего контроля (СВК), а именно [7; 9; 11; 14; 17; 19; 21]:

- среда внутреннего контроля;
- управление риском;
- механизмы внутреннего контроля;
- информирование и передача данных;
- мониторинг и исправление ошибок.

Среда контроля это деятельность руководства, формирующая уровень значения внутреннего контроля и гарантирующая необходимые условия для достижения основных целей контроля. Она включает стиль управления, организационную культуру и ценности, признаваемые ее работниками, а также определяет границы, в которых работают другие элементы контроля.

Среда внутреннего контроля включает прежде всего управление человеческими ресурсами (через соответствующую кадровую политику и развитие квалификаций работников) и решения в сфере организации (включающие философию и стиль деятельности руководства, организационную структуру, гарантирующую соответствующие взаимодействия между СВК и другими системами предприятия, наделение правами и

ответственностью).

Управление риском в контексте СВК это процесс, который может быть по разному формализован, но всегда в нем можно выделить следующие этапы:

– идентификация объектов, риск которых будет анализироваться – то есть информационных, финансовых, человеческих, материальных и нематериальных средств (например, хорошая репутация, доверие клиентов);

– идентификация угроз, склонности и результатов появления угроз;

– оценка риска – то есть определение вероятности появления угроз;

– определение уровня *допустимого риска* и *остаточного риска*[2]

– определение требований в сфере контроля – то есть определение, что и каким образом должно контролироваться;

– определение возможности и эффективности управления риском – то есть анализ возможности ограничения угроз и их последствий в ходе внедрения механизмов контроля и сравнение затрат механизмов контроля с преимуществами их внедрения;

– выбор и внедрение механизмов контроля.

Механизмы внутреннего контроля это контрольные операции, которые проводятся на основе разработанных процедур. К наиболее важным механизмам контроля можно отнести [5; 12; 15; 23]:

– осмотры – то есть требуемые руководством отчеты, позволяющие оценить прогресс в реализации поставленных целей;

– надзор – его целью является убеждение, что задания, выплывающие с принятой системы контроля, реализуются;

– контроль доступа к средствам – его целью является ограничение доступа к средствам (например, финансовым, материальным, информационным) неуполномоченным лицам;

– инвентаризация – это одно с основных действий внутреннего контроля, которое позволяет сравнить отображенные в учетных книгах данные с их фактическим состоянием, а также позволяет урегулировать найденные несоответствия с лицами, ответственными за вверенное им имущество;

– соблюдение лимитов – то есть контроль установленных для некоторых действий лимитов (в особенности финансового характера) и анализ случаев их несоблюдения;

– одобрения и авторизации – то есть одобрение уполномоченным работником всех хозяйственных операций перед их реализацией, а также выполнение связанных с данными операциями действий только уполномоченными работниками;

– разделение обязанностей – применяется с целью уменьшения или обнаружения: риска ошибки, расточительности или неправильных действий;

– документирование системы внутреннего контроля – то есть точное документирование процедур, инструкций, указаний руководства, обязанностей, используемых в СВК;

– документирование и регистрация всех хозяйственных операций;

– регистрация отступлений – то есть документирование и представление для подтверждения уполномоченному лицу каждого отступления от установленных процедур, инструкций или распоряжений;

– процедуры, гарантирующие непрерывную деятельность – разработка руководством соответствующих механизмов позволяющих сохранить непрерывность операции в каждом моменте и в каждых условиях (например, в случае изменения информационной системы, отсутствия работника);

– проверка соответствия учетных записей с состоянием средств и обязательств;

– другие механизмы и приемы контроля, как, например, движение на должностях, которые в особенности наражены на ошибки, контроль бланков (например, использование подотчетных бланков, проверка хронологии (порядка) формуляров, ограничение доступа к формулярам).

Информирование и передача данных является основой правильного функционирования системы внутреннего контроля. Однако передаваемая информация должна быть [7; 9; 14; 19; 21]:

– целенаправленной – практична в решении определенных проблем, связанных с принятием решения;

– правдивой – соответствующая описываемой реальности;

– актуальной – приспосабливающая время обработки информации к длине цикла принятия

[2] Риск, который осознанно никаким образом не ограничивается, поскольку был принят – называется допустимым риском. Это риск, который не угрожает реализации поставленных заданий, а дальнейшее его снижение является неэкономным. Остаточный риск это риск, который остается после внедрения механизмов контроля. На практике такой риск существует всегда, поскольку ни один ресурс не является абсолютно безопасным. Важно, однако, чтобы руководство было осведомлено о существовании остаточного риска и принимало его.

решения, который она обслуживает,

– полной – содержащая все данные, необходимые принимающим решения;

– всесторонней – учитывающая сложность и многогранность каждой потенциальной ситуации, связанной с принятием решения, а также содержащая данные с различных сфер и разных точек зрения;

– в меру подробная – „не слишком подробная, и не слишком общая",

– связана с обоснованными финансовыми затратами – то есть, полученный в результате использования информации эффект должен хотя бы сравнятся с понесенными на получение данной информации затратами.

Мониторинг системы внутреннего контроля выплывает из факта, что создание системы внутреннего контроля не является одноразовым актом, но процессом, в котором руководство оценивает эффективность принятой системы и указывает на необходимые направления её модификации. Целью мониторинга является удостоверение в том, что выплывающие с принятой системы внутреннего контроля и задания реализуются, а качество системы не ухудшается со временем. Более того, мониторинг позволяет не только эластично реагировать на меняющиеся условия, но также часто позволяет решать поточные проблемы. В практике на предприятиях применяется:

– операционный мониторинг – используется в обычной операционной деятельности. Предусматривает управленческие и наблюдательные действия, а также другие действия, Которые реализуются работниками в ходе выполнения своих обязанностей;

– периодический мониторинг – проводится тогда, когда операционный мониторинг является недостаточным для проведения объективной оценки функционирования системы внутреннего контроля и обязательным является предоставление руководству независимой точки зрения виде отдельной оценки по поводу функционирования системы внутреннего контроля.

Проблематика внутреннего контроля в информационной среде, в которой действует Информационная система бухгалтерского учёта, была поднята во многих публикациях [2; 5; 6; 10; 13; 20]. Все автора сходятся во мнении, что если бухгалтерский учёт действует в информационной среде, то связи со специфическими чертами данной среды и возникновение большего количества разнообразных угроз, система внутреннего контроля должна быть более расширена.

Однако часто в публикациях отсутствует подробный ответ на вопрос, что должно входить в перечень этих дополнительных методов контроля и как они должны проводиться. проведённые библиографические исследования, в особенности анализ международных решений, позволяют сделать следующие выводы. В соответствии с рекомендациями международных стандартов, которые касаются исследования информационной среды (3; 13; 16), кроме учётно-финансового контроля в информационной системе бухгалтерского учёта, необходимо дополнительно проводить:

– *общий контроль (general controls)* – проводится для всей информационной среды, в том числе для информационной системы бухгалтерского учёта;

– *контроль приложений (application controls)* – проводится для программного обеспечения, которое используется в информационной системе.

Общий контроль и контроль приложение взаимосвязаны между собой. Общий контроль прежде всего необходим для обеспечения правильного функционирования целое информационной системы, поэтому он непосредственно влияет на эффективность контроля приложений. В особенности это означает, что если общий контроль проводится неправильно, то также нельзя доверять и контролю приложений. Это выплывает с того, что неправильный общий контроль перечеркивает достоверность даже сильного контроля приложений.

По отношению к представленным выше элементам системы внутреннего контроля – „общий контроль" должен быть включён в „среду контроля", а „контроль приложение" должен проводиться в границах „механизмов внутреннего контроля". Зависимость между данными элементами системы внутреннего контроля а и информационным контролем представлена на рис. 1.

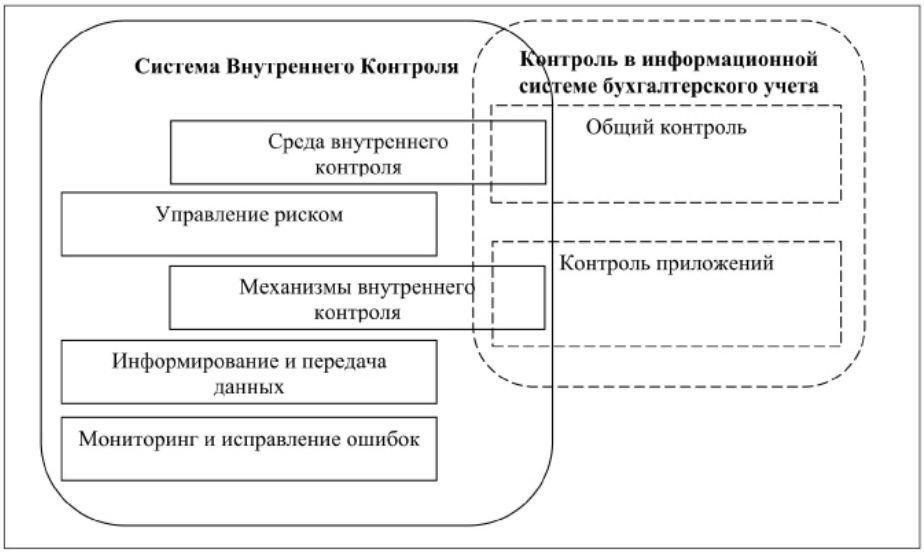

Рис. 1. Система внутреннего контроля и контроль в Информационной системе бухгалтерского учета

Источник: собственная разработка авторов

Целью общего контроля является гарантирование правильного функционирования и развития всей информационной среды [16]. Поэтому к общему контролю относятся все действия (например, организация труда, сохранение пользователей, указанию руководства, подготовка пользователей, процедуры действий, покупка оборудования и программного обеспечения, сохранение ресурсов и т.д.), которые предусматривают сохранение правильного функционирования информационной системы на предприятии.

Принимая во внимание цель общего контроля, к ним можно отнести такие действия, как:

1) организация процесса обработки, а именно:

– разработка соответствующей организационной структуры отдела информатики;

– определение участия отдельных организационных единиц предприятия в процессе обработки данных;

– соответствующее разделение заданий между участниками обработки данных в ходе правильного определения их полномочий, обязанностей и ответственности;

– определение руководство соответствующих ресурсов наблюдения за функционированием отдела информатике и процесса обработки данных;

– определение хода действий и графика процесса обработки;

2) эксплуатация и использование средств системы, а именно:

– соблюдение процедур и принципов процесса обработки;

– контроль доступа к средствам системы;

– правильное использование программного обеспечения и компьютерного оборудования;

– управление носителями данных;

3) гарантия непрерывности и безопасности процесса обработки, а именно:

– соблюдение пользователями общих принципов безопасности;

– сохранение ресурсов системы от не уполномоченного доступа;

– создание и хранение копии данных и программного обеспечения;

– разработка и соблюдение охранных и аварийных процедур;

– организация обучения пользователей в сфере обслуживания программ и оборудования, а также обучение в сфере охраны и безопасности системы;

– сохранение ресурсов (например, оборудования, программного обеспечения, данных) от результатов появившихся угроз;

4) поддержание и развитие информационной системы, а именно:

– уход за правильным функционирование программ и компьютерного оборудования;

– анализ нужд в сфере развития информационной системы (например, покупка нового программного обеспечения, оборудования, технологий обработки данных);

– обеспечение соответствующего качества компьютерного оборудования и инфраструктуры;

– контроль эффективности информационной системы;

– разработка и реализация плана осмотров, консервирования и чистки компьютерного оборудования;

– разработка и реализация плана и методов развития информационной системы;

5) разработка полной документации информационной системы, её хранение в безопасном месте и открытия доступа пользователям к той части документации, которая нужна им во время выполнения работы.

На предприятии должны быть выделены информационные службы для проведения общего контроля. Если это возможно и не затратно, должен быть также назначен специалист по делам безопасности информационной системе.

Целью контроля приложений является прежде всего гарантия достоверности используемого программного обеспечения в ходе получения уверенности, что полученные с их помощью данные и информация являются правильными, то есть, что на этапе ввода, передачи, хранения и получения данных не появляются ошибки. Контроль приложений должен включать:

– ввод данных (контроль входящих данных);

– обработку данных (контроль обрабатываемые данных);

– получение результатов (контроль выходящих данных).

Контроль входящих данных должен проводиться уже во время ввода данных и охватывает такие виды контрольных действий, как [6]:

– контроль сумм – проверка, соответствует ли суммы с вводимых документов суммам, Полученным с другого источника (например, при ведение счетов фактур их суммы должны соответствовать сумам, поданным контрагентами, например, в документе перевоза);

– контроль количества – проверка, соответствует ли количество введённых в систему единиц из документа количеству единиц, полученному с другого источника;

– контроль количества документов – проверка соответствует ли количество введённых в систему документов количество документов, полученному из другого источника (например, поданная контрагентом);

– контроль общих сумма – проверка соответствует ли сумма всех полей (например, сумма всех товаров) общей сумме;

– контроль порядка – проверка является ли нумерация документов непрерывной;

– контроль повторений – проверка, не были ли документы введены несколько раз;

– контроль лимитов – проверка, не превышает ли введённая с ума определённого лимита (например, не был ли превышен для данного клиента определённый лимит на допустимую величину покупки в торговый кредит);

– контроль диапазона – проверка, соответствует ли данные установленному диапазону;

– контроль длины – проверка, вместились ли текстовые данные в установленный диапазон;

– контроль правильности данных – проверка, соответствует ли введённые данные установленным критериям;

– контроль рациональности – определение, имеют ли смысл введённые данные;

– словарный контроль – проверка, происходит ли введённые данные с определённого словаря данных;

– проверка контрольных цифр – проверка, соответствует ли вычисленная контрольная цифра поданной цифре;

– контроль полноты – проверка, все ли требуемые поля заполненный данными;

– контроль логических связей – проверка имеют ли смысл введённые данные вместе с данными, которые были уже введены или приняты косвенно (например, дата выставления счета фактуры не должна быть позже чем дата её отображение в бухгалтерском учёте);

– контроль правильности цифровой подписи – проверка, является ли цифровая подпись данных правдивой.

Если во время контроля вводимое данных будут прикрыты ошибки, то в зависимости от способа ведения данных нужно откинуть всю партию вводимых данных, задержать введение данных, пока не будут выправлены ошибки или отклонение ошибочных данных и дальнейшее введение правильных данных.

Контроль обрабатываемых данных предусматривает предотвращение несанкционированного изменения или удаления данных. Во время обработки данных применяются следующие виды контроля:

– контроль „второй руки” – Подтверждение начало обработки другим лицом;

– повторное авторизации – дополнительная проверка пользователя перед началом обработки (например, введение дополнительного пароля

перед перечислением денег);

– ручные пересчеты – ручная проверка некоторых данных (например, во время выплаты наличных в кассе кассир вручную пересчитывает выплачиваемую сумму).

Контроль выходящих данных это контроль, целью которого является проверка, Имеют ли к данным доступ исключительно уполномоченные лица в определённые сроки и определённых местах. Поэтому нужно обратить внимание на следующие проблемы:

– доступ к выходящим данным – проверка, имеют ли доступ к этим данным только уполномоченные пользователи;

– регистрация случаев доступа к выходящим данным, то есть, какие данные, кому, когда, кем и на какой основе были поданы.

Дополнительно нужно контролировать и ограничивать возможность получения данных с приложений без генерирования выходящих данных с помощью соответствующего модуля.

Выводы. В завершение нужно отметить, что хотя постулат расширение сферы внутреннего контроля в информационной системы бухгалтерского учёта на общий контроль и контроль приложений кажется относительно простым в выполнении, то на практике стоит ожидать ряда связанных с ним проблем. Проблематика общего контроля и контроля приложений не является широко известной в среде ответственных лиц за проведение внутреннего контроля в информационной системе бухгалтерского учёта предприятия. Также отсутствуют соответствующие процедуры и рекомендации, на основе которых данный контроль проводился бы в системе бухгалтерского учёта. Существующие общие процедуры, касающиеся информационных систем, не всегда могут применяться в информационной системе бухгалтерского учёта. Не хватает также стандартизированной формы презентации и способа сравнения полученных во время такого контроля результатов. Поэтому, как сферу дальнейших исследований можно предложить попытку разработки соответствующих процедур проведения общего контроля и контроля приложений в информационной системе бухгалтерского учёта.

Список використаних джерел

1. Cadbury Report, Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance, Gee and Co Ltd., Londyn December 1992.

2. Ciesielczyk T., Watras G., Kontrola wewnętrzna w środowisku informatycznym, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 872, Wrocław 2000.

3. COBIT 5th Edition, IT Governance Institute, 2012.

4. Criteria of Control, Canadian Institute of Chartered Accountants, Toronto 1995.

5. Czerwiński K., Audyt wewnętrzny, Wyd. InfoAudit Sp. z o.o., Warszawa 2004.

6. Forystek M., Audyt informatyczny, Wydawnictwo InfoAudit Sp. z o.o., Warszawa 2005.

7. Internal Control – Integrated Framework, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Jersey City 1992.

8. Internal Control, European Commission – Budget Directorate-General, http://europa.eu.int/comm/budget/ic/index_en.htm.

9. International Professional Practices Framework (IPPF), The Institute of Internal Auditors, Wydawnictwo The IIA Research Foundation, 2013.

10. Knedler K., Stasik M., Audyt wewnętrzny w praktyce, Wydawnictwo Audit Solutions i Akademia Kształcenia Kadr, Warszawa 2014.

11. Kontrola Wewnętrzna. Poradnik dla Członków Zarządów na temat Jednolitego Kodeksu, Polski Instytut Kontroli Wewnętrznej, Warszawa 1999.

12. Kuc B.R., Audyt wewnętrzny, teoria i praktyka, Wyd. Menedżerskie PTM, Warszawa 2002.

13. Praktyczne zasady zabezpieczania informacji, Norma PN-ISO/IEC 27002:2014-12, Wydawnictwo Polski Komitet Normalizacyjny.

14. Rekomendacja H – dotycząca kontroli wewnętrznej w banku, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego NBP, Warszawa 2002.

15. Rola Z., Kontrola wewnętrzna, kontrola finansowa i audyt w jednostkach sektora finansów publicznych, Wyd. ALPHA pro Sp. z o.o., Ostrołęka 2013.

16. Słownik terminologii związanej z kontrolą i audytem systemów informatycznych, The Information Systems Audit and Control Association, (w:) http://www.isaca.org.

17. Standards for Internal Control in the Federal Government, General Accounting Office of USA, November 1999.

18. Standards for the Professional Practice of Internal Auditing, The International Organization of Supreme Audit Institutions, 1992.

19. Standardy kontroli finansowej w jednostkach sektora finansów publicznych, Komunikat Nr 1 Ministra Finansów z dnia 30 Stycznia 2003 r. , Dz. Urz. Ministra Finansów z 2003 r., Nr 3, poz. 13, Biuletyn Skarbowy Ministerstwa Finansów 1/2003.

20. Stępniewski J., Audyt i diagnostyka firmy, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2001.

21. Struktura systemów kontroli wewnętrznej w instytucjach bankowych (Framework of Internal Control Systems in Banking Organisations), Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego, 1998, tłumaczenie Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego NBP.

22. Terebucha E., Zasady wewnętrznej kontroli finansowo-księgowej w przedsiębiorstwach transportowych, Wyd. Komunikacji i Łączności, Warszawa 1965.

23. Winiarska K., Kontrola wewnętrzna w jednostkach gospodarczych, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.

JEL CLASSIFICATION: M40, M41, M49

THE INTERNAL CONTROL SYSTEM AND OTHER CONTROLS IN ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM

Katarzyna SZYMCZYK-MADEJ
PhD in management, assistant professor at Department of Accounting
Cracow University of Economics

Jan MADEJ
PhD in management, assistant professor at Department of Informatics
Cracow University of Economics

Abstract. Each company has a system of accounting. Its proper functioning is both a formal legal requirement and a prerequisite for effective economic activity. However, answer questions about correctly functioning accounting system, it is often difficult without a corresponding internal controls. Existing general control procedures relating to information systems can not always be used in the information system of accounting. This article is the proposal of separation of control procedures in the information system of accounting to the general control and application control.

Key words: *internal control, application control, information system of accounting.*

The article is devoted to the Internal Control System (ICS) in Accounting Information System (AIS). An accounting system is one of the first areas of corporate activities which made use of computers for data processing. Originally, stationary computers were used to replace manual operations with computer-aided programmes. Over the recent years stationary computers have been replaced by computer networks which make use of complex modular software constituting the so called Accounting Information System.

The Internal Control System – according to COSO (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) – is broadly defined as a process, effected by an entity's board of directors, management, and other personnel, designed to provide reasonable assurance regarding the achievement of objectives relating to operations, reporting, and compliance.

ICS consists of five interrelated and complementary components:

1. Control Environment – sets the tone for the organization, influencing the control consciousness of its people. It is the foundation for all other components of internal control.

2. Risk Assessment – the identification and analysis of relevant risks to the achievement of objectives, forming a basis for how the risks should be managed.

3. Information and Communication – systems or processes that support the identification, capture, and exchange of information in a form and time frame that enable people to carry out their responsibilities.

4. Control Activities – the policies and procedures that help ensure management directives are carried out.

5. Monitoring – processes used to assess the quality of internal control performance over time.

This article consists a brief description these components. Then authors note that the traditional internal control system should be supplemented by controls specific to the computer systems. Therefore authors propose to supplement the internal controls by other types of controls:

1. General controls – conducted out for the entire IT environment, including the accounting system.

2. Application controls – conducted for the software used in the system.

These two types of control would extend the supervision of the accounting system using a computer.

Then the article presents description of general and application controls and the relationship between them and elements of the Internal Control System (eg. internal control environment, internal control activities, risk assessment, information and communication, monitoring and correcting errors).

References

1. Cadbury Report, Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance, Gee and Co Ltd., Londyn December 1992.

2. Ciesielczyk T., Watras G., Kontrola wewnętrzna w środowisku informatycznym, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 872, Wrocław 2000.

3. COBIT 5th Edition, IT Governance Institute, 2012.

4. Criteria of Control, Canadian Institute of Chartered Accountants, Toronto 1995.

5. Czerwiński K., Audyt wewnętrzny, Wyd. InfoAudit Sp. z o.o., Warszawa 2004.

6. Forystek M., Audyt informatyczny, Wydawnictwo InfoAudit Sp. z o.o., Warszawa 2005.

7. Internal Control – Integrated Framework, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Jersey City 1992.

8. Internal Control, European Commission – Budget Directorate-General, http://europa.eu.int/comm/budget/ic/index_en.htm.

9. International Professional Practices Framework (IPPF), The Institute of Internal Auditors, Wydawnictwo The IIA Research Foundation, 2013.

10. Knedler K., Stasik M., Audyt wewnętrzny w praktyce, Wydawnictwo Audit Solutions i Akademia Kształcenia Kadr, Warszawa 2014.

11. Kontrola Wewnętrzna. Poradnik dla Członków Zarządów na temat Jednolitego Kodeksu, Polski Instytut Kontroli Wewnętrznej, Warszawa 1999.

12. Kuc B.R., Audyt wewnętrzny, teoria i praktyka, Wyd. Menedżerskie PTM, Warszawa 2002.

13. Praktyczne zasady zabezpieczania informacji, Norma PN-ISO/IEC 27002:2014-12, Wydawnictwo Polski Komitet Normalizacyjny.

14. Rekomendacja H – dotycząca kontroli wewnętrznej w banku, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego NBP, Warszawa 2002.

15. Rola Z., Kontrola wewnętrzna, kontrola finansowa i audyt w jednostkach sektora finansów publicznych, Wyd. ALPHA pro Sp. z o.o., Ostrołęka 2013.

16. Słownik terminologii związanej z kontrolą i audytem systemów informatycznych, The Information Systems Audit and Control Association, (w:) http://www.isaca.org.

17. Standards for Internal Control in the Federal Government, General Accounting Office of USA, November 1999.

18. Standards for the Professional Practice of Internal Auditing, The International Organization of Supreme Audit Institutions, 1992.

19. Standardy kontroli finansowej w jednostkach sektora finansów publicznych, Komunikat Nr 1 Ministra Finansów z dnia 30 Stycznia 2003 r. , Dz. Urz. Ministra Finansów z 2003 r., Nr 3, poz. 13, Biuletyn Skarbowy Ministerstwa Finansów 1/2003.

20. Stępniewski J., Audyt i diagnostyka firmy, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2001.

21. Struktura systemów kontroli wewnętrznej w instytucjach bankowych (Framework of Internal Control Systems in Banking Organisations), Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego, 1998, tłumaczenie Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego NBP.

22. Terebucha E., Zasady wewnętrznej kontroli finansowo-księgowej w przedsiębiorstwach transportowych, Wyd. Komunikacji i Łączności, Warszawa 1965.

23. Winiarska K., Kontrola wewnętrzna w jednostkach gospodarczych, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.

УДК 631.164.23

ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ В ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ З ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА

Олександр Сергійович БАЛАН
д.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту Одеського національного політехнічного університету
E-mail: shurabalan@gmail.com

Олена Анатоліївна КОТЛЯР
магістр кафедри обліку, аналізу та аудиту Одеського національного політехнічного університету
E-mail: elena_kotliar@mail.ua

Анотація. Проведено аналіз та визначено особливості моніторингу виробництва біопалива, що мають місце при реалізації інвестиційних проектів, як основу побудови обліково-аналітичних інструментів з їх урахуванням надалі.

Аннотация. Проведен анализ и определены особенности мониторинга производства биотоплива, которые имеют место при реализации инвестиционных проектов, в качестве основы построения учетно-аналитических инструментов с их учетом в дальнейшем.

***Ключові слова**: моніторинг, виробництво біопалива, інвестиції, інвестиційний проект.*
***Ключевые слова:** мониторинг, производство биотоплива, инвестиции, инвестиционный проект.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В Україні розвиток виробництва та використання біопалива стримується й відстає як від внутрішніх потреб країн, так і світової динаміки її розвитку. З цього погляду перед вітчизняною наукою постає невідкладне завдання дослідити проблему наукового і практичного формування ефективного організаційно-технологічного й економічного механізму функціонування ринку біомаси і біопалива в широкому аспекті появи нового сегмента національної економіки [1].

Важливою складовою наукових і практичних рішень стають висновки стосовно того, що в інтересах ефективного розвитку нового сегмента економіки необхідно задіяти наукові, організаційні та економічні фактори для поєднання інтересів як виробників біомаси, так і виробників біопалива, що вже достатньо вивчено такими авторами як Скрипниченко В.А. [2], Ряузова Т.В. [3].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми.

В цей же час, ефективне виробництво біопалива в інвестиційних проектах, не можливе без моніторингу. Моніторинг виробництва біопалива має свої особливості, що робить, які відображені в науковій літературі недостатньо для практичного застосування, що і робить позначену тему актуальною.

Метою статті є визначення особливостей моніторингу виробництва біопалива, що мають місце при реалізації інвестиційних проектів, як основу побудови обліково-аналітичних інструментів надалі.

Викладу основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день існуючі проблеми виробництва біопалива на промисловому підприємстві прямим чином впливають на моніторинг у цій сфері діяльності. Серед цих проблем можна виділити: зосередження сировини, сезонність сировини, складна технологія виробництва біопалива, фінансування виробництва біопалива, недосконалість нормативної бази.

Як справедливо вказує Дудар В.Т. [4], величезною проблемою є те, що більша половина сировини з якої можна було б виготовляти біологічне пальне, спрямована на експорт у країни Європи, для забезпечення їх власних потреб. Це повинно стати тривожним сигналом для керів-

ництва держави, адже виробництво біопалива в Україні не лише б забезпечило посилення енергетичної незалежності, а й дало поштовх для розвитку більшості галузей державної економіки.

Гомонай М.В [5] вважає, що виробники сезонно виробляють біопаливо та якщо є можливість, складують його і потім розпродають впродовж року. В іншому випадку продають за кордон, де є постійний попит на цей продукт. Без сезонних простоїв можуть працювати лише великі підприємства і заводи масового виробництва продуктивністю від 3 т/год.

На думку Калетніка Г.М., Пришляка В.М. [6] в Україні є наявний енергетичний потенціал органічної біомаси і достатня науково-технічна база для розвитку виробництва біопалив на її основі, зокрема біоетанолу. Перероблення відходів біоетанольного виробництва шляхом метанового бродіння дає змогу зменшити енергоспоживання на 45–90%, підвищити конкурентоспроможність біоетанолу та покращити екологічний стан навколишнього середовища. Світова спільнота удосконалює та розвиває біоенергетику на базі розробки та впровадження інноваційних, наукоємких технологій рідких і газоподібних біопалив. З метою зменшення залежності України від наукоємких технологій зарубіжних країн, доцільно проводити власні фундаментальні, комплексні дослідження для створення новітніх ресурсо та енергозберігаючих технологій переробки рослинної сировини в біопаливо.

Ряузова Т.В. [3] вважає, що Україна має нагальну потребу у фінансуванні відновлюваної енергетики, яка в змозі розширити діапазон доступних джерел енергії, зміцнити енергетичну безпеку країни. На даний час біопаливо є одним із найбільших за обсягами використання видів НВДЕ в Україні. Але, незважаючи на декларацію щодо усвідомлення потреби розширення використання НВДЕ з боку різних гілок влади та низки нормативно-законодавчих актів, які стосуються розвитку цих джерел, реальних кроків до їх впровадження зроблено досить мало. Біоенергетика в Україні має широкий спектр сировинних ресурсів, а також технологічну та промислову базу для розвитку промисловості з виробництва

На думку Лукянихіної О.А., Вакуленко І.А. [7], розвиток біопалива суттєво уповільнює недосконаліть нормативно-правової бази. Результатом цього є зменшення інвестицій у цю сферу та низький рівень конкурентоспроможності приватних підприємств монополістів з виробництва та постачання альтернативних енергоносіїв.

Проблемами моніторингу виробництва біопалива займаються багато вчених, але все ж таки залишається чимало невирішених питань науково-практичного змісту, що потребують подальшого дослідження та вирішення.

Пропонується класифікація біопалива з виділення особливостей сировини, які впливають на обліково-аналітичні інструменти моніторингу виробництва біопалива в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація біопалива [8, 9, 10]

Агрегатний стан	Сировина	Особливості інвестиційних проектів з виробництва біопалива
1	2	3
Тверді біопалива	дрова, горбилі, рейки	- необхідна точна форма
	деревна кора	- низький сорт (високий вміст вологи, золи і низькими сипучими властивостями)
	брикети з тирси і соломи	- екологічно чистий продукт - проблематичне транспортування,зберігання і споживання
	деревне вугілля	- екологічно чистий продукт - висока ціна
	деревна тріска, тирса	- проблематичне транспортування, - доцільне використання тільки в лісових районах
Тверді біопалива	деревні гранули (пелети)	- екологічно чистий продукт
		- безвідходний вид палива - не у всіх регіонах країни можна придбати необхідну кількість пелет для опалення - потрібно робити запас на опалювальний сезон - для зберігання необхідно спеціальне приміщення

Таблиця 1 (продовження)

	соняшникове лушпиння, кукурудзяна качан та ін	- екологічно чистий продукт - зручне транспортування і зберігання - сезонність - в різні регіонах країни різна кількість сировини
	сушений гній	- натуральна сировина
	механічно зневоднені опади стічних вод	- необмежене джерело сировини - необхідна велика кількість сировини
Тверді біопалива	механічно зневоднені опади стічних вод	- необмежене джерело сировини - необхідна велика кількість сировини
	тверді побутові відходи	- необмежене джерело сировини - необхідна велика кількість сировини
Рідкі біопалива	біоетанол	- сезонність - складна технологія переробки - отруйний - при використання завдає шкоди живим організмам
	біобутанол	- сезонність - отруйний, але більш безпечний ніж біоетанол
	біометанол	- отруйний - безбарвне полум'я може призвести до аварії - сезонність використання - низький ККД
	біонафта	- відсутність сировинної бази - біологічна ліквідація
	біодизель	- екологічно чистий продукт - поновлюване джерело енергії - сезонність використання - короткочасне зберігання (близько 3 місяців)
	рослинні масла	- поновлюване джерело енергії
	біобензин	- при згорянні речовини отруйний - пожежонебезпечний - необхідне певне зберігання - нафта відносно не поновлюване джерело енергії
Газоподібні біопалива	біогаз	- для установок необхідний теплий клімат
	диметиловий ефір	- екологічно чистий продукт - необхідне певне зберігання
	біоводень	- поновлюване джерело енергії

Особливості біопалива впливають на обліково-аналітичні інструменти проведення моніторингу виробництва біопалива.

Існує тісний взаємозв'язок між особливостями виробництва біопалива, обсягом та характером інвестицій, сроками окупості інвестиційних проектів, та відповідно, обліково-аналітичними інструментами моніторингу цих інвестиційних проектів. (рис.1.).

Саме цим обумовлена необхідність розробки обліково-аналітичних інструментів моніторингу виробництва біопалива.

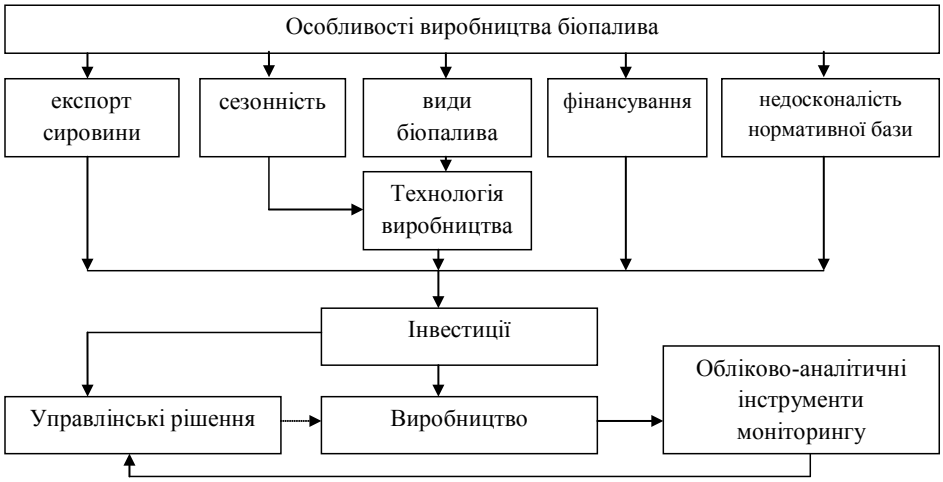

Рис. 1. Вплив особливостей виробництва біопалива на формування обліково-аналітичних інструментів моніторингу

Методи моніторингу виробництва біопалива – способи визначення доцільності довгострокового вкладення капіталу (інвестицій) у різні об'єкти (галузі) з метою оцінки перспектив їхньої прибутковості й окупності. Вибір методів і критеріїв моніторингу залежить від специфіки проекту, закладених у ньому нововведень (інновацій), типу галузі і ряду інших факторів. Остаточне ж рішення приймається замовником (підприємцем і т.п.), узгоджується з інвестором, партнерами, контрагентами й іншими зацікавленими особами.

Отже, моніторинг виробництва біопалива – це безперервний процес, який передбачає певний перелік взаємопов'язаних етапів, які повторюються один за одним, кінцевою метою якого є постійне удосконалення процесу виробництва біопалива та зниження його собівартості.

Список використаних джерел:

1. Чибіскова Г. С. Виникнення міжнародних ринків біопалива: можливості для україни / Г. С. Чибіскова // Актуальні проблеми економіки. − 2007. − № 5 (71). − С. 32 – 40.

2. Скрипниченко В. А. Інноваційні аспекти виробництва біопалива на Україні: стан, проблеми, перспективи / В. А. Скрипниченко // Економічні науки. – 2012. – №1 (56). – С. 30-36.

3. Ряузова Т. В. Розвиток біопаливного сегмента ПЕК в Україні / Т. В. Ряузова //Формування ринкової економіки. – 2011. – № 26. – С. 299-312.

4. Дудар В. Т. Актуальні проблеми формування і функціонування ринку біопалива в Україні / В. Т. Дудар // Всеукраїнський науково-виробничий журнал. - 2010. – С.181-184.

5. Гомонай М. В. Производство топливных брикетов. Древесное сырье, оборудование, технологии,режимы работы: монография. / М. В. Гомонай – М.: МГУЛ (Московский государственный университет леса), 2006. − 160 с.

6. Біопаливо: ефективність його виробництва та споживання в АПК України: навч. посіб. / Калетнік Г. М., В. М. Пришляк – К.: «Хай-Тек Прес»,2010. - 312с.

7. Лукянихіна О. А., Вакуленко І. А. Визначення напрямків розвитку альтернативної енергетики у контексті виробництва біопалива / О. А. Лукянихіна, І. А. Вакуленко//Вісник СумДУ. – 2011. – № 1. – С. 27-33.

8. Балан О. С. Управління процесом прийняття інвестиційних рішень на підприємствах виробничої сфери: монографія / О. С. Балан. – Одеса: ВМВ, 2014. – 420 с.

9. Філиппова С. В., Балан О. С. Формування конкурентоспроможності економіки регіону Українського Причорномор'я: монографія / С. В. Філиппова, О. С. Балан – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2012. – 492 с

10. Філиппова С. В., Левицька А. В. Проблемні питання моніторингу процесу формування ціни на електроенергію тепловими енергогенеруючими компаніями: монографія / С. В. Філиппова, А. В. Левицька – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. – 223 с.

JEL CLASSIFICATION: M 410

FEATURES MONITORING OF INVESTMENT PROJECTS FOR THE PRODUCTION OF BIOFUELS

Alexander S. BALAN
Ph.D., assistant professor of accounting, analysis and audit of Odessa National Polytechnic University

Elena A. KOTLYAR
Master of accounting, analysis and audit of Odessa National Polytechnic University

Summary. The analysis and monitoring of the peculiarities of biofuels, which take place during the implementation of investment projects as basis for the accounting and analytical tools to their view of the future.

***Key words**: monitoring, biofuel production, investment, investment project.*

In Ukraine, the development of production and use of biofuels and constrained behind both the internal needs of the world and the dynamics of its development. From this perspective before domestic science arises immediate task investigate scientific and practical formation of effective organizational and technological and economic mechanism of functioning of the market of biomass and biofuels in the broad sense the emergence of a new segment of the national economy.

An important part of scientific and practical solutions are conclusions to the effect that in the interests of effective development of a new segment of the economy should involve scientific, organizational and economic factors for the convergence of interests as producers of biomass and biofuel producers.

The problems of monitoring of biofuel production involved many scientists, but still many unresolved issues of scientific and practical content that require further investigation and resolution.

Features biofuels affect the accounting and analytical tools for monitoring the production of biofuels.

There is a close relationship between the characteristics of biofuels, scope and nature of the investments payback period investment projects, and respectively, accounting and analytical instruments monitoring of investment projects.

That this is due to the need to develop analytical accounting and monitoring tools biofuel production.

The methods of biofuel production - methods of determining the feasibility of long-term investment (investment) in various facilities (industry) to assess their prospects for profitability and return. The choice of methods and criteria for monitoring depends on the specific project embodied therein innovation (innovation), type of industry and other factors. The final decision is made by the customer (employer etc.), consistent with investors, partners, contractors and other stakeholders.

Therefore, monitoring of biofuel production - is a continuous process which involves a list of related steps are repeated one after the other, whose ultimate goal is a continuous improvement process of biofuel production and reducing its cost.

References

1. Chybiskova G.S. (2007) The emergence of international biofuel market opportunities for Ukraine [Recent economic problems] – Kiev

2. Skripnichenko V.A. (2012) Innovative aspects of biofuel production in Ukraine: state, problems and prospects [Economics] – Kiev

3. Ryauzova T.V. (2011) The development of biofuels segment of the energy industry in Ukraine [Formation of market economy] – Kiev

4. Dudar V.T. (2010) Actual problems of formation and functioning of the biofuels market in Ukraine [Finances] – Kiev

5. Gomonay M.V. (2006) Production toplyvnыh bryketov. Drevesnoe raw materials, equipment, technology, work regimes – Moscow

6. Kaletnik G.M., Pryshlyak V.M. (2010) Biofuels: the efficiency of its production and consumption in agriculture Ukraine [Economic Analysis] – Kiev

7. Luk'yanyhina A.A., Pavlenko I.A. (2011) Determination of areas alternative energy in the context of biofuel production [Finances] – Sumy

8. Balan A.S. (2014) Managing investment decisions at the enterprises of industrial sphere [Economic Analysis] – Odessa

9. Filippova S.V., Balan O.S. (2012) Formation of competitiveness of the regional economy Ukrainian Black Sea [Finances] – Odessa

10. Filippova S.V., Levytska A.V. (2013) Problems of monitoring the pricing of electricity by thermal power generating companies [Economic Analysis] – Odessa

УДК 658.152.153:631.11

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ – ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Лариса Олександрівна ВДОВЕНКО
д.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту Вінницького національного аграрного університету
E-mail:vdovenko_larisa@mail.ru

Дмитро Сергійович ЧЕРНЕНКО
аспірант Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ)

Олександр Валерійович КЕЛЬМАН
магістрант Вінницького національного аграрного університету

Анотація. У статті розглянуто теоретичні підходи до трактування економічної сутності категорії «капітал». Визначено, що капітал не лише забезпечує виробничий процес, а є віддзеркаленням ефективності підприємницької діяльності суб'єктів аграрної сфери економіки, невід'ємною частиною здійснення виробничого циклу, його визначальним чинником та рушієм розширеного відтворення, що обумовлює необхідність ефективного управління його структурою з метою реалізації стратегії фінансової політики сільськогосподарських підприємств. Багатоаспектність поняття «капітал», розмаїття його характеристик, що аналізуються в літературних джерелах, значно розширюють уявлення про сутність капіталу та підвищують його роль в забезпеченні безперервного процесу виробництва, в тому числі в аграрній сфері економіки.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические подходы к трактовке экономической сущности категории «капитал». Сделан вывод, что капитал не только обеспечивает производственный процесс, а является отражением эффективности предпринимательской деятельности субъектов аграрной сферы экономики, неотъемлемой частью осуществления производственного цикла, его определяющим фактором и движущей силой расширенного воспроизводства, что обусловливает необходимость эффективного управления его структурой с целью реализации стратегии финансовой политики сельскохозяйственных предприятий. Многоаспектность понятия «капитал», разнообразие его характеристик, которые анализируются в литературных источниках, значительно расширяют представления о сущности капитала и повышают его роль в обеспечении непрерывного процесса производства, в том числе в аграрной сфере экономики.

Ключові слова: *капітал, фінансові ресурси, структура капіталу, ефективність, прибутковість, управління капіталом.*
Ключевые слова: *капитал, финансовые ресурсы, структура капитала, эффективность, прибыльность, управление капиталом.*

Постановка проблеми. Капітал є основою створення та ефективного функціонування підприємств реального сектору економіки , в тому числі в аграрній сфері, завдяки здатності генерувати грошові потоки та створювати нову вартість, що обумовлює необхідність виваженого системного управління ним на всіх стадіях кругообігу з урахуванням сучасних тенденцій розвитку агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові розробки в сфері формування і управління капіталом є предметом дослідження багатьох вітчизняних (А. Афанас'єв, Ю. Воробйов, Л. Довгань, С. Кравченко, С. Соколов, А. Поддєрьогін, В. Савчук), і зарубіжних економістів (Дж. К. Ван Хорн, Р. Брейли, С. Майерс, Н. Мажлуф, М. Міллер, Ф. Моділ'яні). Однак, існуючі проблеми належного фінансування підприємницької діяльності в аграрній сфері пов'язані з неефективним використанням капіталу сільськогосподарськими підприємствами, що позначається на кінцевих фінансових результатах діяльності сільсько-

господарських підприємств.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів до трактування економічної сутності поняття «капітал» та визначення його ролі у діяльності підприємств аграрної сфери економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Капітал виступає одним з фундаментальних понять економічної науки, змістове наповнення якого є відображенням еволюції економічної науки. Економічна категорія «капітал» виникла та розвилася на тлі капіталістичної системи господарювання. Першими дослідниками капіталу є Аристотель (IV ст. до н.е.), Авіценна (X-XI ст.), Фома Аквінський (XIII ст.) та інші давньогрецькі, давньоримські та середньовічні діячі [1].

Незважаючи на давнє існування категорії в рамках економічної науки, в умовах трансформації ринкових відносин капітал як категорія набуває нового змісту. В літературних джерелах існують різні підходи до трактування сутності цього поняття. Так, Економічна енциклопедія [2, с.719] трактує капітал як «сукупність виробничих відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші, об'єкти інтелектуальної власності та різні види цінних паперів є знаряддям експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці. З точки зору підприємства або власника, капітал характеризує загальну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які інвестуються у формування активів підприємства».

Більшість дослідників зосереджує увагу на тому, що капітал є «фінансово-економічними ресурсами суб'єкта господарювання», «інвестиційним та виробничим ресурсом» [3]; «сукупними грошовими ресурсами» [4, с. 299]; «частиною фінансових ресурсів» [5, с. 25], [6, с.113]. Крім того, в приведених визначеннях зосереджується увага на широкому спектрі характеристик капіталу, зокрема: «він є основним фактором виробництва», «головним джерелом формування добробуту власників», «головним вимірювачем ринкової вартості підприємства» [7, с.176]; «він виступає носієм чинників ризику та ліквідності, а також носієм аналітичної інформації», «базовим елементом для прийняття управлінських рішень щодо ефективного його використання в господарській діяльності» [3]; «найважливішим барометром рівня ефективності його господарської діяльності; носієм чинника ризику» [8, с. 20]; «джерелом досягнення конкурентних переваг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, завдяки раціональному управлінню» [6, с.114].

Отже, капітал як економічна категорія є багатоаспектним поняттям, тому, на нашу думку, важливо акцентувати увагу на джерелах його формування та врахуванні тих характеристик, які мотивують власників, керівників до ефективного управління його структурою в процесі здійснення підприємницькою діяльності сільськогосподарських підприємств. Такими характеристиками капіталу є формування добробуту власників і найманих працівників, забезпечення зростання ринкової вартості, ефективності підприємницької діяльності, конкурентоспроможності в умовах нестабільного ринкового середовища функціонування підприємницьких структур.

Такі підходи значно розширюють сутнісні характеристики капіталу та підвищують його роль в забезпеченні безперервного процесу агропромислового виробництва. Дослідження економічної сутності поняття «капітал» свідчить, що він не лише забезпечує виробничий процес, а й є важливим визначальним джерелом ефективності підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки та реалізації стратегії фінансового розвитку за умови ефективного управління ним. Виходячи з цього основними завданнями управління капіталом є забезпечення високих темпів економічного зростання, створення умов досягнення максимальної прибутковості сільськогосподарських підприємств при мінімізації фінансових ризиків, підтримка постійної фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку.

Традиційно структура капіталу розглядалася винятково як співвідношення власного (акціонерного) та довгострокового позикового капіталу, що пов'язано із забезпеченням можливого рівня фінансового ризику та покриттям фінансових витрат, обумовлених залученням позикових коштів. Однак, при розширенні сфери практичного використання концепції структури капіталу, деякі економісти пропонують включати в склад позикового капіталу різні види короткострокових фінансових зобов'язань [7, с.116].

В умовах трансформації ринкових відносин здійснення підприємницької діяльності вимагає вирішення проблеми забезпечення його функціонування необхідним та достатнім обсягом саме власного капіталу, що сприятиме в довгостроковій перспективі не лише зростанню ефективності, прибутковості, а й підвищенню інвестиційної привабливості підприємства. Управління власним капіталом в сучасних умовах господарювання пов'язане не тільки із забезпеченням

ефективного використання вже накопиченої його частини, але й з формуванням власних фінансових ресурсів, на основі яких забезпечуватиметься економічний розвиток сільськогосподарського підприємства на перспективу. Тому ми можемо розцінювати можливість управління капіталом як зростання прибутковості і фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства.

За рахунок прибутку можна збільшити власний капітал підприємства, сформувати достатній резервний фонд, застрахувати основні ризики у страховій компанії та започаткувати нові напрямки сільськогосподарського виробництва для диверсифікації бізнесу [8, с.83].

Аналіз ефективності використання власного капіталу сільськогосподарських підприємств Вінницької області свідчить про скорочення його приросту впродовж 2011-2014 рр.. з 201% до 109,9% в 2014 р., незважаючи на зростання суми власного капіталу з 5522235,7 тис. грн. до 7546434,4 тис. грн. (або в 1,4 раза) (табл.1).

Таблиця 1

Ефективність використання власного капіталу сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області

(на кінець періоду)

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Власний капітал – всього, тис. грн.	2737648	5522235,7	6578799,9	6867645,3	7546434,4
Темпи приросту власного капіталу , % до попереднього року	137,1	201,7	119,1	104,4	109,9
Чистий прибуток, тис. грн.	827401	1833986,8	1242339,9	432206,6	720576,8
Рентабельність власного капіталу, %	30,2	37,5	22,5	6,3	9,5
Рентабельність сільськогосподарської діяльності, %	19,4	24,9	15,3	9,5	20,3

**Джерело: [9, 10]*

В структурі власного капіталу (2014 р.) найбільшу частку займає нерозподілений прибуток – 63,9%, додатковий, статутний та резервний капітал становлять відповідно – 16,7%, 14,6% та 7,4% . В 2014 р. зменшилась частка нерозподіленого прибутку (58,6%), проте збільшилась частка додаткового (19,5%), статутного капіталу (27,7%) та резервного капіталу (7,7%) [10].

Аналіз прибутковості сільськогосподарських підприємств Вінницької області впродовж 2011–2014 рр.. свідчить про зниження суми чистого прибутку з 1833986,8 тис. грн. до 432206,6 тис. грн. (або в 4,2 раза), що вплинуло на скорочення показників ефективності, в той же час зростання чистого прибутку в 2014 р. позначилося на зростанні рентабельності власного капіталу та сільськогосподарської діяльності за цей же період і свідчить про неефективне управління власним капіталом сільськогосподарських підприємств.

Висновки з даного дослідження. Отже, поняття «капітал» в літературних джерелах характеризується неоднозначністю підходів, складністю і багатогранністю через наявність існуючого розмаїття характеристик, кожна з яких доповнює і розширює значення та роль капіталу в діяльності всіх суб'єктів господарювання. Під капіталом слід розуміти фінансові ресурси, інвестовані в активи сільськогосподарського підприємства з різних джерел, ефективне управління яким сприятиме зростанню прибутковості, конкурентоспроможності та інвестиційній привабливості, збільшенню власних джерел фінансових ресурсів. Він є віддзеркаленням ефективності підприємницької діяльності суб'єктів аграрної сфери економіки, невід'ємною частиною здійснення виробничого циклу, його визначальним чинником та рушієм розширеного відтворення, що обумовлює необхідність ефективного управління його структурою з метою реалізації стратегії фінансової політики підприємств найбільш пріоритетної галузі – сільського господарства, яка забезпечує продовольчу і національну безпеку країни.

Список використаних джерел:

1. Стельмащук Ю. А. Сутнісний аналіз капіталу в контексті управління ефективністю його використання та відтворення / Ю. А. Стельмащук. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc...2/79.pdf

2. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/ Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія", 2000. – 864 с.

3. Блонська В. І. Діагностика управління капіталом підприємства / В. І.Блонська, Т. М. Хватамуха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 352-258.

4. Біла О. Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посібник. / О. Г. Біла.– Львів: Компакт-ЛВ, 2005. –312 с.

5. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент: підручник / В. М. Шелудько – К.: Знання, 2006. – 439с. – (Вища освіта XXI століття).

6. Клименко С. О. Капітал як визначальний чинник ефективності діяльності підприємства / С. О. Клименко // Економіка і управління. – №2 2011. – с.113-118.

7. Тарасенко С. І. Дослідження впливу управління капіталом на вартість підприємства // С. І. Тарасенко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_8/stati/Tarasenko.pdf

8. Приказюк О. Прибуток у формуванні фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / О. Приказюк // Банківська справа. – 2009. – №2. – С. 82-88.

9. Фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Вінниччини // Статистичний збірник / Головне управління статистики у Вінницькій області – 2012.– 123 с.

10. Фінансові показники діяльності сільськогосподарських підприємств Вінниччини // Статистичний збірник / За ред. С. В. Рибалко. Головне управління статистики у Вінницькій області – 2015. – 157 с.

JEL CLASSIFICATION: Q13

CAPITAL MANAGEMENT - THE BASIS OF EFFECTIVENESS ENTERPRISES OF AGRICULTURAL SPHERE

Larysa O. VDOVENKO
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of the Finance and Credit Vinnytsia National Agrarian University
E-mail: vdovenko_larisa@mail.ru

Dmytro S. CHERNENKO
PhD Student of the National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

Oleksandr V. KELMAN
Magister of Vinnytsia National Agrarian University

Summary. The article describes theoretical approaches to the interpretation of the economic essence of the category "capital". It is concluded that capital not only provides the production process, and is a reflection of the efficiency of business entities of agrarian sector of the economy, an integral part of the production cycle, its determinant and the driving force of expanded reproduction, which necessitates an effective management structure to implement the strategy of financial policy of agricultural enterprises. The multidimensional nature of the concept of "capital", the diversity of its characteristics, which are analyzed in the literature, broadens the understanding of the nature of capital and increase its role in ensuring the continuous production process, including in the agricultural sector of the economy.

Key words: capital, financial resources, capital structure, efficiency, profitability, capital management.

Capital is the basis for the creation and effective functioning of the enterprises of real sector of economy, including in the agricultural sector, due to its ability to generate cash flows and create new value, hence the need for a balanced system of management in all stages of the circuit with the modern trends of development of agricultural production.

The purpose of this paper is to analyze the theoretical approaches to the interpretation of economic essence of notion «capital» and the definition of its role in activity of the enterprises of agrarian sphere of economy.

Determined that capital not only provides the production process, and is a reflection of the efficiency of business entities of agrarian sector of the economy, an integral part of the production cycle, its determinant and the driving force of expanded reproduction, which necessitates an effective management structure to implement the strategy of financial policy of agricultural enterprises.

Capital as an economic category is a multidimensional concept, so it is important to focus on the sources of formation and the account of those characteristics that motivate owners, managers for the effective management of its structure in the process of implementation of business activity of agricultural enterprises. Such characteristics are the formation of the well-being of owners and employees, ensuring growth of market value, business efficiency, competitiveness in the conditions of unstable market environment functioning of enterprises.

Analyzed the effectiveness of the use of equity capital in agricultural enterprises Vinnytsia region and conclusions regarding ineffective management in the process of implementation of the strategy and financial policy aimed at increasing the profitability, competitiveness and ensuring food and national security.

References

1. Stelmashchuk Y. A. Sutnisnyji analiz kapitalu v konteksti upravlinya efectyvnistyu yogo vykorystanya ta vidtvorenya / Stelmashchuk, Y.A – [Electronyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc...2/79.pdf

2. Mocherny S. V .Economicna Encyclopedia: v troh tomah. T.1 / Redkol .: S.V. Mocherny (vidpov. red.) ta in. – K .: Vydavnychyi centr "Academiya", 2000. - 864 p.

3. Blonska V. I. Diagnostyka upravlinya kapitalom pidpryyemstva / V.I. Blonska, T.N. Hvatamuha // Naykovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2009 – Vyp. 19.11. – S. 352–258.

4. Bila O. G. Finansove planuvannya I prognozuvanya : navch. posibnyk / O.G. Bila– Lviv: Kompakt-LV, 2005. –312 s.

5. Sheludko V. M. Finansovyi menedszhment: pidruchnyk / V.M. Sheludko. – K : Znanya, 2006. – 439s. – (Vyshcha osvita XXI stolittya).

6. Klimenko S. A. Kapital yak vyznachalnyi chynyk efectyvnosti diyalnosti pidpryyemstva / S. O. Klymenko // Economica i upravlinya. – 2011. – №2. – S.113-118.

7. Tarasenko S. I. Doslidzhenya vplyvu upravlinya kapitalom na vartist pidpryyemstva // S. I. Tarasenko – [Electronyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_8/stati/Tarasenko.pdf

8. Prykazyuk A. Prybutok u formuvani finansovoi bezpeky silskogospodarskyh pidpryyemst / A. Prykazyuk// Bankivska sprava. - 2009. - №2. - S. 82-88.

9. Finansovo-economichni pokaznyky diyalnosti silskogospodarskyh pidpryyemst Vinnichyny // Statystychnyi zbirnyk / Golovne upravlinya statystyky u Vinnytskiy oblasti.– 2012.– 123 s.

10. Finansovo-economichni pokaznyky diyalnosti silskogospodarskyh pidpryyemst Vinnichyny // Statystychnyi zbirnyk / Golovne upravlinya statystyky u Vinnytskiy oblasti.– 2015.– 157 s.

УДК 338.24

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЖОВТНЕВОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Надія Володимирівна БОБРОВСЬКА
к.е.н., асистент кафедри обліку і аудиту Миколаївського національного аграрного університету
E-mail: dymina_nadinka@mail.ru

Олена Анатоліївна ГРИЦЕВСЬКА
магістрант обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету

Вікторія Володимирівна СУХОРУКОВА
магістрант обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти сутності процесу формування фінансових результатів діяльності. Визначено роль і особливості процесу формування фінансових результатів Жовтневого району Миколаївської області. Розраховано прибуток (збиток) та рентабельність виробництва і продажу сільськогосподарських підприємств Жовтневого району. Обґрунтовано структурно-логічну схему отримання прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами та надано пропозиції щодо напрямів нарощування фінансових результатів діяльності.

Аннотация. В статье рассмотрено теоретические аспекты процесса формирования финансовых результатов деятельности. Определены роль и особенности процесса формирования финансовых результатов Жовтневого района Николаевской области. Рассчитана прибыль (убыток) и рентабельность производства и продажи сельскохозяйственных предприятий Жовтневого района. Обосновано структурно-логическая схема получения прибыли от реализации сельскохозяйственной продукции предприятий и предоставлены предложения направлений наращивания финансовых результатов деятельности.

Ключові слова: *фінансовий результат, прибуток (збиток), операційна діяльність, інвестиційна діяльність, фінансова діяльність.*
Ключевые слова: *финансовый результат, прибыль (убыток), операционная деятельность, инвестиционная деятельность, финансовая деятельность.*

Постановка проблеми. Розвиток економіки країни нерозривно пов'язаний із фінансовим станом суб'єктів господарювання, який у свою чергу залежить від ефективної діяльності підприємств. В умовах глобалізаційних змін поряд із соціально-економічними аспектами функціонування аграрного сектора теоретичного і практичного значення набувають фінансові аспекти управління з метою підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора, активізації інвестиційної діяльності на основі мобілізації зовнішніх і внутрішніх джерел інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти формування фінансових результатів діяльності підприємств, постійно знаходяться у центрі уваги вчених економістів. Серед видатних вчених, що здійснили вагомий внесок у висвітлення питань щодо формування фінансових результатів: А. Герасимович, А. Шеремет, Б. Грабовецький [1], В. Гриньова [2], В. Мец, В. Опарін [3], Г. Савицька [6], Ф. Бутинець, Ю. Цал-Цалко [8] та інші.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності, особливостей формування фінансових результатів діяльності підприємств аграрного сектора та обґрунтовані їх напрями покращення.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий результат – це приріст (або зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється у процесі його підприємницької діяльності за звітний період. Для визначення фінансового результату, необхідно порівняти доходи звітного періоду і витрати, понесені для одержання цих доходів [1]. Основним показником, який характеризує фінансові результати діяльності є прибуток. Прибуток є показником, який залежить від обсягів і собівартості продукції. Збільшення прибутку відображає нарощування фінансових ресурсів та зростання фінансових результатів.

На собівартість впливають структурні й відповідні техніко-економічні фактори. Структурні фактори відображають складові елементи собівартості: вартість сировини, матеріалів, напівфабрикатів; палива та енергії; заробітна плата та нарахування; вартість утримання й експлуатації обладнання; накладні та інші витрати. Техніко-економічні фактори, які характеризують формування витрат з кожного елемента, включають місткість витрат (матеріаломісткість, енергомісткість, трудомісткість тощо) та їх вартість (ціни на матеріали, сировину, енергоносії, заробітна плата). Місткість характеризується обсягом використання сировини, енергії, заробітної плати та інших елементів на виробництво одиниці відповідних товарів, робіт, послуг. Зменшення матеріалоємності виробництва є одним із чинників зниження собівартості [3, с. 89].

Нами на рисунку 1 представлено формування фінансових результатів діяльності від реалізації основного виду сільськогосподарської продукції підприємств Жовтневого району за аналізований період (рис.1)

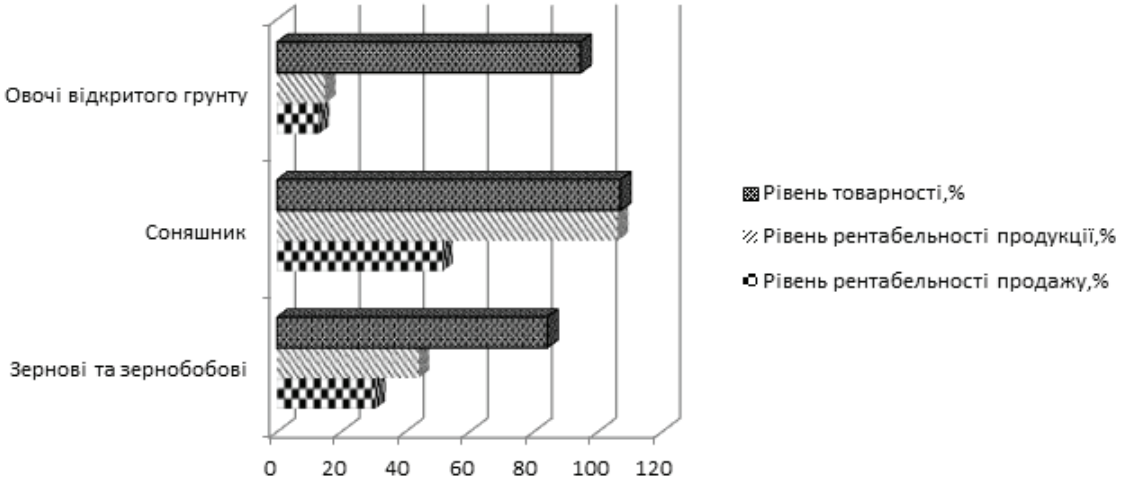

Рисунок 1. Основні види продукції рослинництва за рівнем товарності та рівнем рентабельності виробництва та продажу по Жовтневому району за 2014 рік, які формують дохід (виручку) від реалізації, %

Джерело: представлено і розраховано автором з використанням статичної інформації по Жовтневому району

Нарощування прибутку впливає на зміцнення фінансового стану підприємства, який є джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємств. За своїм територіальним розподілом і біологічними (природними) особливостями Жовтневий район спеціалізується на вирощуванні овочей відкритого ґрунту, що і формує основний дохід. Так, за представленою нами інформацією рівень товарності складає 94,6%, що на 12,4 в.п. менше за рівень товарності продукції соняшнику. А якщо проаналізувати рівень рентабельності виробництва та продажу, то взагалі на овочі відкритого ґрунту припадає 14,9 та 13% відповідно, що набагато менше за рівень рентабельності виробництва та продажу насіння соняшнику й зернових і зернобобових культур.

Отже, у формуванні доходу (виручки) від реалізації основного виду продукції рослинництва складають овочі відкритого ґрунту, а у формуванні фінансового результату – насіння соняшнику і насіння зернових та зернобобових культур. Таким чином, на нашу думку, враховуючи сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування овочів відкритого ґрунту і біологічні

особливості ґрунтів сільськогосподарським підприємствам Жовтневого району потрібно забезпечити умови розвитку підприємств враховуючи взаємозв'язок і взаємозалежність із факторами внутрішнього і зовнішнього середовища.

Аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств є важливим засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства, цей факт набуває все більшого значення в умовах ринкової економіки. Здійснення якісного аналізу фінансових результатів надає відповіді на питання, що пов'язані з вирішенням питань стосовно підвищення ефективності діяльності та забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Розгляд можливостей практичної реалізації методичних підходів до оцінки фінансових результатів сільськогосподарського підприємства надає підґрунтя для їх правильного вибору та ефективного застосування.

Прибуток як кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства складає різницю між загальною сумою доходів і витратами на виробництво й реалізацію продукції.

Методика оцінки у кількісному плані не є чітко вираженою і включає ряд критеріїв, які можуть бути визначені експертним шляхом, тобто в суб'єктивному порядку. Під час аналізу беруть до уваги такі критерії: динаміка зміни прибутку; співвідношення структури фінансового результату до оподаткування; частка прибутку від основної операційної діяльності у прибутку; фактори формування валового прибутку; ділова активність підприємства.

Ефективність роботи підприємства значною мірою залежить від якості управлінських рішень, що стосуються використання прибутку, який залишився у розпорядженні підприємства.

Приймаючи ці рішення, товаровиробники повинні враховувати потребу підприємства у фінансових ресурсах, резервах, необхідність виробничого і соціального розвитку підприємства.

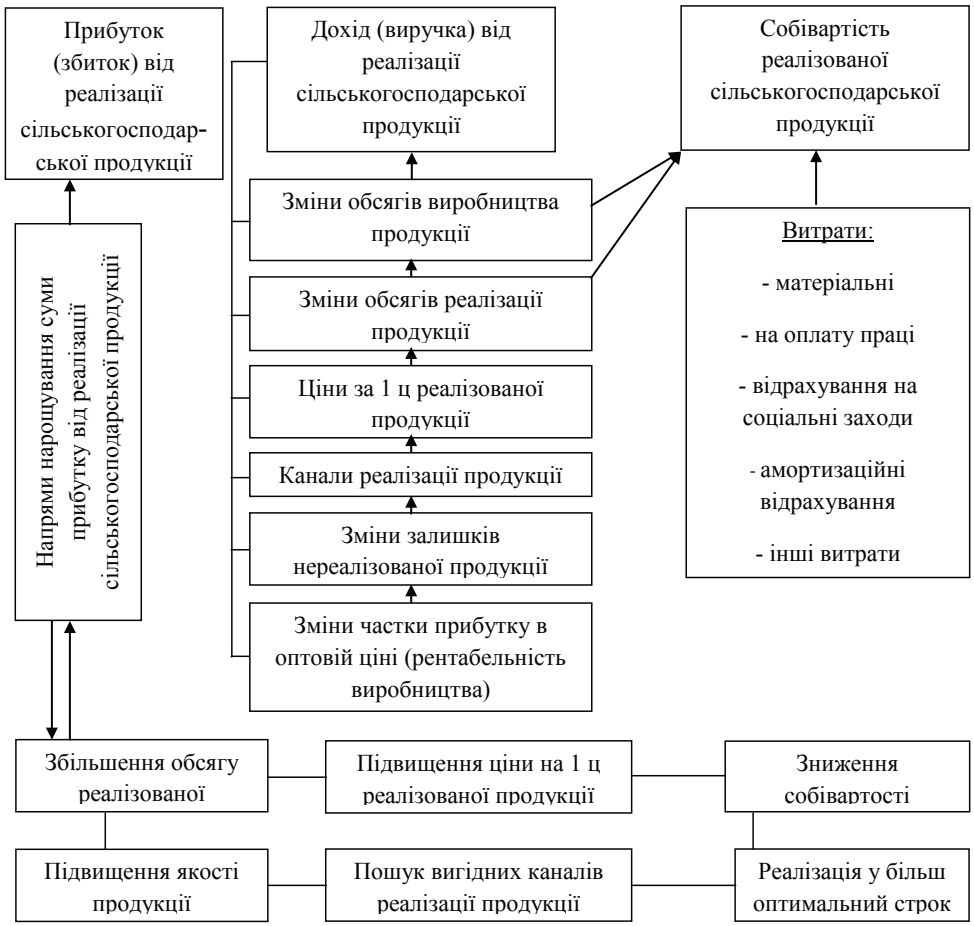

Рис. 2. Структурно-логічна схема отримання прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами у Жовтневому районі та пропозиції щодо напрямів покращення прибутку

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

У результаті дослідження нами на рисунку 2 представлено структурно-логічну схему формування прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами Жовтневого району і надано пропозиції щодо нарощування прибутку.

Формування фінансових результатів визначається широким колом факторів, які віддзеркалюють усі аспекти фінансово-господарської діяльності підприємств. При цьому недоцільно і неможливо поділяти ці фактори на основні та другорядні. Кожен з них може як забезпечити високий рівень прибутку, так і спричинити істотні збитки. Дослідження питань щодо формування фінансових результатів діяльності є актуальними і впливає на зміцнення фінансового стану підприємства.

Висновки. Отже, з метою покращення фінансового стану підприємств необхідно провести ряд заходів, що дозволить не лише ефективно функціонувати суб'єктам господарювання, але й забезпечити умови до зростання. Необхідною є стабілізація фінансової системи; сприяння пожвавленню економічної активності та запобігання кризових явищ, а також заходи щодо адаптації до змін. Необхідно вживати заходи щодо вдосконалення ринкових можливостей, активізувати процес регулювання та обмеження імпорту, розробити заходи щодо активізації експортної діяльності підприємств.

Список використаних джерел:

1. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз [Електронний ресурс] / Б. Є. Грабовецький – Львів, 2013. Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072013120/ekonomika/ekonomichniy_analiz – Дата останнього доступу 10.04.15р.

2. Гриньова В. М. Фінанси підприємств: навчальний посібник / В.М. Гринькова, В.О. Коюда – 3-є вид., перероб. і допов. – Харків : ВД «Інжек», 2004. – 432 с.

3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навчальний посібник. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.

4. Стельмащук А. М. Бухгалтерський облік / А. М. Стельмащук, П.С. Смоленюк. – Київ, 2007. – 480 с.

5. Лондар С. Л. Фінанси [Електронний ресурс] : навчальний посібник / С.Л. Лондар, О.В. Тимощенко. – Харків, 2010. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072012871/finansi/finansi – Дата останнього доступу 10.04.15р.

6. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства [Електронний ресурс] : навчальний посібник. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072041311/ekonomika/ekonomichniy_analiz_diyalnosti_pidpriyemstva – Дата останнього доступу 10.04.15р.

7. Потриваєва Н.В. Формування фінансових результатів [Електронний ресурс] / Н.В. Потриваєва, М.В. Похилюк / Економічний форум. – 2013. – №4. – С. 143-147. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2013_4_25.pdf – Дата останнього доступу 10.04.15р.

8. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз [Електронний ресурс] / Ю. С. Цал-Цалко, Б. Є. Грабовецький – К : КНЕУ, 2013. – Режим доступу: http://imanbooks.com/book_479 – Дата останнього доступу 10.04.15р.

9. Проданчук Н. А. Удосконалення форми Звіту про фінансові результати / Н.А. Проданчук // Економіка АПК. – 2004, №8.

10. Штефано А. П. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємств України: реалії сьогодення та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / А. П. Штефано, В. І. Гнідан // 2014 – Режим доступу: http://intkonf.org/shtefano-ap-gnidan-vi-analiz-finansovih-rezultativ-diyalnosti-pidpriemstv-ukrayini-realiyi-sogodennya-ta-perspektivi-rozvitku/ – Дата останнього доступу 10.04.15р.

JEL CLASSIFICATION: M 41, Q 14

FORMATION OF FINANCIAL RESULTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE ZHOVTNEVOE AREA OF MYKOLAIV REGION

Nadia V. BOBROVSKA
PhD in Economics, Assistant Professor of accounting and auditing of Mykolaiv agrarian national University

Olena A. HRYTSEVSKA
Magister of accouting-financial faculty of Mykolaiv agrarian national University

Viktoriia V. SUKHORUKOVA
Magister of accouting-financial faculty of Mykolaiv agrarian national University

Summary. In the article the theoretical aspects of the essence of the process of forming financial results of activity. Defined the role and feature of the process of formation of the financial results of Zhovtnevoe area of Mykolaiv region. Calculated income (loss) and profitability of production and salling of agricultural enterprises of the Zhovtnevoe area. Reasonably structurally-logical schema of profit from the sale of agricultural products by enterprises and provided suggestions for areas of increasing financial activity results.

Key words: *financial results, income (loss), operating activities, investing activities, financial activities.*

The purpose of the study is theoretical substantiation of essence, the features of forming financial results of activity is profit. Profit is an indicator, which depends on the volume and cost of production. The increase in profit reflects the build-up of financial resources and the growth of the financial results.

Artificial income affects strengthen the financial condition of the company, which is the source of the needs of farm businesses.

Analysis of financial results of agricultural enterprises is an important means to improve the competitiveness of enterprises, this fact is becoming increasingly important in the conditions of market economy. Implementation of qualitative analysis of financial results provide answers to questions relating to resolve issues concerning efficiency and competitiveness of the enterprise market. Consideration of the possibilities the practical implementation of methodical approaches to assessing the financial performance of agricultural enterprise provides the foundation for their proper selection and effective application.

Formation of financial results is determined by a wide range of factors that reflect all aspects of financial-economic activity of enterprises. It is impractical and impossible to divide these factors into major and minor. Each of them can provide both a high profits and cause substantial losses. Research on the formation of the financial results of activities are relevant and impact on strengthening the financial condition of the company.

Therefore, in order to improve the financial situation of enterprises need to conduct a number of activities that will not only effectively function entities, but also provide the condition for growth. Essential is the stabilization of the financial system; promote economic revival in economic activity and the prevention of crises, as well as measures to adapt to the changes. It is necessary to take measures to improve market opportunities, step up the process of regulating and restricting imports to develop measures to intensify export activities.

References

1. Hrabovetskyy B. Ye. (2013) Ekonomichnyy analiz [Economic Analysis] – Lviv. Retrieved from: http://pidruchniki.com/1584072013120/ekonomika/ekonomichniy_analiz

2. Hrynova V. M. (2004) Finansy pidpryyemstv: navchalnyy posibnyk [Oparin V. M. (2002) Finansy (Zahalna teoriya) : navchalnyy posibnyk [Stelmashchuk A. M. (2007) Bukhhalterskyy oblik [Londar S. L. (2010) Finansy [Finances] – Kharkiv. – Retrieved from: http://pidruchniki.com/1584072012871/finansi/finansi

3. Oparin V. M. (2002) Finansy (Zahalna teoriya) : navchalnyy posibnyk [Finance (General Theory): Tutorial]. – Kiev

4. Stelmashchuk A. M. (2007) Bukhhalterskyy oblik [Accounting] – Kiev

5. Londar S. L. (2010) Finansy [Finances] – Kharkiv. – Retrieved from: http://pidruchniki.com/1584072012871/finansi/finansi

6. Savytska H. V. Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstva [Economic analysis of enterprise activity]. – Retrieved from: b http://pidruchniki.com/1584072041311/ekonomika/ekonomichniy_analiz_diyalnosti_pidpriyemstva

7. Potryvayeva N.V. Formuvannya finansovykh rezultativ [Forming of financial results] Economic Forum. – 2013. – №4. – p. 143-147. – Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2013_4_25.pdf

8. Tsal-Tsalko Yu.S. Finansovyy analiz [Financial Analysis] – Kiev. – Retrieved from: http://imanbooks.com/book_479

9. Prodanchuk N. A. Udoskonalennya formy Zvitu pro finansovi rezultaty [Improvements form the income statement] / Economy APC. – 2004, №8.

10. Shtefano A. P. Analiz finansovykh rezultativ diyalnosti pidpryyemstv Ukrayiny: realiyi sohodennya ta perspektyvy rozvytku [Analysis of financial results of enterprises Ukraine: realities and prospects of development of today] – Retrieved from: http://intkonf.org/shtefano-ap-gnidan-vi-analiz-finansovih-rezultativ-diyalnosti-pidpriemstv-ukrayini-realiyi-sogodennya-ta-perspektivi-rozvitku/

УДК 330.101.5

СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Олег Миколайович ГОРДУНОВСЬКИЙ
д.і.н., доцент, професор кафедри економіки та управління Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

Анотація. Розглянуто теоретичні підходи до визначення суті та ролі економічної свободи у ринковій економіці. Досліджено критерії і показники реалізації економічних свобод. Визначено та охарактеризовано внутрішні та зовнішні форми прояву економічної свободи. Проаналізовані фактори, що впливають на зміни у поглядах на роль та межі економічної свободи під впливом трансформації ринкових відносин. Розглянуто міжнародні підходи до оцінки економічної свободи національних економік. Досліджено особливості прояву економічної свободи в Україні з урахуванням впливу невизначеності ринкового середовища і високих трансакційних витрат.

Аннотация. Рассмотрены теоретические подходы к определению сущности и роли экономической свободы в рыночной экономике. Исследованы критерии и показатели реализации экономических свобод. Определены и охарактеризованы внутренние и внешние формы проявления экономической свободы. Проанализированы факторы, влияющие на изменения во взглядах на роль и пределы экономической свободы в условиях трансформации рыночных отношений. Рассмотрены международные подходы к оценке экономической свободы национальных экономик. Исследованы особенности проявления экономической свободы в Украине с учетом влияния неопределенности рыночной среды и высоких трансакционных издержек.

Ключові слова: *економічна свобода, лібералізація, відповідальність, індекс економічної свободи, ринкове господарство, державне регулювання.*
Ключевые слова: *экономическая свобода, либерализация, ответственность, индекс экономической свободы, рыночное хозяйство, государственное регулирование.*

Актуальність теми. Економічна свобода – найважливіша категорія ринкового господарства. Вона розкриває відносини між усіма господарюючими суб'єктами як автономними, незалежними у прийнятті будь-яких рішень, що є найважливішою умовою функціонування ринку. Ринкова економіка передбачає надання господарюючим суб'єктам економічної свободи, що тісно поєднується з економічною відповідальністю. В умовах змішаної економіки економічна свобода набуває модифікованих рис, оскільки реалізація її принципів стає неможливою без гнучкого державного регулювання економічного життя. Модифікація економічної свободи також пов'язана з перетворенням вільної конкуренції між товаровиробниками в недосконалу. Тому в сучасній економіці необхідним є пошук оптимальних варіантів поєднання державного регулювання і самостійності суб'єктів господарювання, механізмів досягнення рівності різних форм власності. З цієї причини дослідження економічної свободи, її сутності, форм її прояву є особливо актуальним в сучасних економічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблем, пов'язаних з принципами саморегулювання, визначенням меж свободи, методами регулювання економіки продовжують досліджуватися в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Дослідження впливу економічної свободи на економічний розвиток здійснювали такі вчені, як Дж. Бхагваті, Дж. Гвартней, А. Ілларіонов, Д. Капас, Дж. Стем, М. Строуп, Х. Ханке, Дж. Хаан, Дж. Хекелмен, П. Цагліді та інші. Питання меж і значення економічної свободи розглядаються в працях таких вітчизняних науковців, як В. Бойко, А. Гальчинський, О. Глущенко, Н. Литвиненко, І. Маркович, Л. Хижняк та ін. Внесок зазначених авторів у пояснення багатьох явищ і процесів, характерних для вільної ринкової економіки, обґрунтування ключової ролі економічної свободи в забезпеченні зростання і добробуту населення є значним.

На наш погляд, різні сторони економічної свободи ринкових суб'єктів в умовах трансформації економіки ще недостатньо повно досліджені економічною наукою. Для забезпечення ефективного розвитку економіки України необхідним є теоретичне переосмислення суті та пошук ефективних механізмів реалізації економічної свободи.

Мета статті - визначити концептуальні підходи до формування механізму реалізації економічної свободи на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Економічна свобода - одне з фундаментальних понять ринкової економіки, що є центральним у дослідженнях прихильників неокласичних і ліберальних поглядів. Господарюючі суб'єкти повинні володіти високим рівнем економічної свободи, на основі якої у них виникає можливість вільної реалізації власних економічних інтересів. Економічна свобода в ринковій системі господарювання виступає як внутрішня закономірність саморозвитку суб'єктів, основа економічного розвитку країни. Однак економічна свобода тісно поєднується з економічною відповідальністю, необхідністю адаптивності та гнучкості. Свобода ніколи не буває абсолютною, оскільки обмежується впливом свобод інших суб'єктів і має підпорядковуватися прямим нормативним обмеженням з боку держави.

Експерти Міжнародних дослідницьких центів визначають економічну свободу як відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживанню товарів і послуг, за винятком необхідного громадянам захисту та забезпечення прав приватної власності [7; 10].

Особливості прояву форм економічної свободи, суперечностей і специфіка обмежуючої ролі держави наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Форми і характеристики прояву економічної свободи

Форма економічної свободи	Особливості прояву	Прояви суперечностей	Обмеження
Свобода підприємництва	- Підготовка і прийняття господарських рішень; - вирішення проблеми обмеженості ресурсів; - можливість отримання доходів як результату діяльності; - формування і нарощування капіталу як основа господарської свободи; - свобода ціноутворення як оцінка цінності продукту; - вкладання інвестицій як основа забезпечення свободи в майбутньому.	Прагнення до безмежного розширення виробництва призводить до криз перевиробництва. Зростання суспільних продуктивних сил за відсутності раціонального регулювання цього процесу супроводжується виснаженням природних багатств, забрудненням навколишнього середовища. При низькому рівні розвитку ділової етики можливі порушення прав споживачів і працівників підприємств.	- Регулювання вільної конкуренції; - забезпечення правил поведінки господарюючих суб'єктів; - податки як розподіл свободи між державою і підприємством; - стимулювання соціальної відповідальності бізнесу; - встановлення норм, правил, обмежень, квот, пільг, дозволів, виключень і т.п.
Свобода споживача	- Різноманітність інтересів і мотивації; - самостійний вибір типів поведінки; - можливість постановки економічних цілей.	Майнова та соціальна диференціація людей призводить до нерівності в суспільстві, виникнення соціальних конфліктів.	Внутрішні фактори: фізичне здоров'я, знання, психологічні чинники, наявність власності та багатства, культурні і моральні норми. Зовнішні фактори: економічне, політичне, соціальне, правове і культурне середовище.

Таблиця 1 (продовження)

Свобода власників і постачальників ресурсів	- Право на працю, безпечні умови роботи і проживання; - захист майнових прав інвесторів; - рівний доступ всіх суб'єктів до ресурсів; - недоторканість майнових та інтелектуальних прав власності; - свобода здійснення заощаджень.	Незахищеність приватної власності (рекет, рейдерство), невиконання контрактів між приватними особами (порушення прав кредиторів, вкладників, акціонерів).	- Забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки учасників ринку; - забезпечення недоторканності приватної власності; - забезпечення єдиних, рівних, прозорих і стабільних правил господарського життя; - забезпечення виконання контрактів приватними особами.
Свобода територій (місцеве самоврядування)	Демократизація економічних і політичних відносин на рівні державного устрою країни	Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів може спричинити загострення суперечностей всередині країни.	- Посилення перерозподільчої ролі держави; - підтримка обороноздатності країни.

Складено автором на основі даних [1; 2; 5; 6]

Формування економічної свободи господарюючих суб'єктів відбувається в межах існуючого інституційного середовища. Його вплив проявляється у виборі моделі обґрунтування господарських рішень; у побудові системи контролю, повноважень і відповідальності; в моделях координації своєї поведінки з іншими господарюючими суб'єктами; у виборі правил, форм і методів вирішення конфліктних ситуацій на ринку і всередині фірми; у способах і масштабах відповідальності за своїми зовнішніми і внутрішніми зобов'язаннями [6].

Держава регулює економічну свободу виступаючи як гарант забезпечення еквівалентно-відплатних ринкових відносин між суб'єктами через створення економічних, правових, організаційно-технічних та інших умов розвитку суб'єктів. Дієвість державного регулювання економіки і ступінь обмеження економічної свободи визначається дотриманням принципу верховенства права, надійністю захисту приватної власності, створенням системи мотивів і стимулів раціональної взаємодії суб'єктів ринку і дотримання ними прав один одного.

Існують три вихідних пункти інституційного розвитку господарюючих суб'єктів: власність, професіоналізм, інновації. Власність як цілепокладання породжує потребу в професійному менеджменті. Високий професійний статус дає право на власність шляхом оплати акціями або паями. Інновації дозволяють формувати норми, стандарти, які оформляють через патентні механізми в право власності на винахід [6].

Механізм реалізації економічної свободи суб'єктів господарювання – це взаємопов'язана сукупність способів і прийомів, направлених на забезпечення економічних свобод.

Ю. Сульженко виокремлює такі способи реалізації економічних прав і свобод у економічних суб'єктів:

- ініціативний, коли особа визначає порядок їхньої реалізації самотужки й сама ж в основному організує їхнє здійснення;

- процесуально-правовий, під час якого закон із тим або іншим ступенем визначеності передбачає спосіб реалізації людиною своїх прав і свобод;

- колективно-протестний, коли протиправні дії або бездіяльність уповноважених державних органів (їхніх посадових осіб) змушують громадян солідарно вимагати в держави виконання її обов'язків у сфері реалізації їхніх економічних прав та свобод [4, 18].

У працях зарубіжних вчених взаємозв'язок між рівнем економічної свободи і економічного розвитку країни досліджується з використанням кількісних методів аналізу, що обумовило можливість градації країн за рівнем економічної свободи та дослідження впливу окремих факторів на результуючі показники.

Американські вчені Дж. Хаан та Дж. Старм довели залежність рівня добробуту країни від наявності економічних свобод, однак показали, що такого ж прямого впливу на динаміку економіч-

ного зростання немає [9]. Н. Берггрен довів, що зростання добробуту населення при високому рівні свободи досягається в усіх групах населення, в той час, як при низькому рівні свобод збагачуються лише окремі верстви, що загострює проблему диференціації [8]. Х. Грубель [11], С. Хенке та С. Вальтерс [12] довели, що рівень економічної свободи впливає на розвиток людського потенціалу.

Аналізуючи взаємозв'язок між рівнем економічної свободи і показником Індексу людського розвитку Н. Литвиненко прийшла до висновку, що зв'язок між цими показниками послаблюється в умовах кризи [2, 20]. І. Маркович дослідила, що розширення економічної свободи корелює з показником ВВП на душу населення, причому в країнах, для яких характерні значні показники Індексі, така залежність виражена яскравіше [3, 135].

Для оцінки рівня економічних свобод в країнах розраховують такі кількісні показники: «Індекс економічної свободи», який публікується американським дослідницьким центром The Heritage Foundation та видавництвом The Wall Street Journal, а також індекс «Економічна свобода у світі», який є спільним проектом американського інституту Cato Institute та канадського Fraser Institute.

Індекс економічної свободи інституту Катона розраховується шляхом визначення величини 24 компонентів, що характеризують рівень економічної свободи в 5 наступних сферах: питома вага держави в економічному житті; грошова політика і цінова стабільність; верховенство закону і недоторканість приватної власності; свобода зовнішньої торгівлі та діяльності на ринках капіталу; рівень свободи зовнішньої торгівлі [10].

The Heritage Foundation здійснює оцінку і ранжує країни за 10 субіндексами: захист майнових прав; рівень корупції; податкове навантаження; рівень бюджетних витрат; умови ведення бізнесу; захист трудових прав; регулювання цін; обмеження в міжнародній торгівлі; інвестиційний клімат та фінансове регулювання [7].

Не зважаючи на різні методики розрахунку, результати досліджень і оцінки рейтингів доводять, що у країнах із більшим рівнем економічної свободи рівень добробуту є вищим. Не заперечним залишається факт, що для забезпечення стійкого економічного розвитку країни визначальним стає забезпечення верховенства права, захисту приватної власності та розвинутого інституційного середовища, відкрита політика щодо зовнішньої торгівлі та інвестицій.

Характеристика рівня економічних свобод в Україні можлива на основі ряду міжнародних рейтингів (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасний стан рівня економічної свободи в Україні за міжнародними індексами

№	Назва рейтингу	Значення / Місце у рейтингу						Загальна характеристика рівня економічної свободи
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	
1	Індекс економічної свободи	48,8	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	«пригнічує свободу»
		152	162	163	163	161	155	
2	Індекс економічної свободи за версією інституту Катона	…	5,84	6,12	6,2	…	…	середній
		…	107	101	97	…	…	
3	Міжнародний індекс захисту прав власності	4,3	4,2	4	4	4,2	4,3	Низький рівень (5 найнижча зона)
		82	97	117	118	113	86	

**… - значення оцінок не визначались*

Складено автором на основі даних [7; 10; 13]

Рейтинги України є низькими і характеризують її як країну з обмеженими свободами. Низькі позиції у рейтингах свідчать про не ліберальну політику: держава збільшує економічне навантаження на приватний сектор і обмежує економічні свободи, але при цьому неефективно виконує свої функції. Узагальнюючи оцінки різних рейтингів, дослідження вітчизняних і закордонних авторів можна сформувати основні чинники обмеження економічної свободи в Україні, що стримують розвиток ринкового середовища і спричиняють неефективність державної політики:

1. Обмеження свобод підприємницької діяльності, що проявляється у наявності бюрократії, корупції, зарегульованості дозвільних процедур, ускладненості процедури банкрутства.

2. Обмеження інвестиційної свободи: виконання контрактів не гарантовано, не достатньо забезпечені умови для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, значна корупція.

3. Слабкий захист прав власності: низький рівень захисту майнової та інтелектуальної власності, суперечливість законодавства, неефективність судової системи, бюрократія, рейдерство.

4. Обмеження фінансової свободи: неефективність банківської системи, нерозвиненість фондового ринку, високі фінансові ризики, недоступність кредитних ресурсів для суб'єктів.

5. У сфері свобод трудових відносин проблемними питаннями є погіршення зайнятості та умов праці, низький рівень захисту трудових прав.

6. Неефективність державного регулювання: зростання бюджетних витрат по відношенню до ВВП, накопичення державного боргу.

7. Обмеження фіскальної свободи проявляється у зростанні податкового тягаря, складній процедурі адміністрування податків, неефективності перерозподілу.

Підвищення рівня економічної свободи в Україні залежить від здійснення реформ, направлених на подолання цих слабких сторін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблематика визначення оптимального рівня економічної свободи у сучасному світі набуває нових аспектів під впливом глобалізації, зростання соціальних функцій держави, урізноманітнення факторів економічного зростання. Однак незаперечним є висновок, що у країнах із більшим рівнем економічної свободи добробут населення є вищим.

В Україні не забезпечується рівність прав усіх суб'єктів господарювання, а економічні свободи носять формальний характер. Це призводить до невиправданих негативних наслідків: зростання масштабів тіньової економіки, формування фінансово-промислових груп, зростання економічної злочинності, бюрократії. Дієвість же економічних реформ прямо залежить від рівня економічної свободи для всіх суб'єктів ринкової економіки. Перспективи розвитку економіки і подолання кризових явищ пов'язані з поєднанням гнучкого державного регулювання із посиленням економічних свобод суб'єктів господарювання.

Подальшого дослідження потребують питання визначення переліку складових оцінки економічної свободи, розробкою дієвих механізмів посилення економічних свобод в умовах трансформації ринкових відносин.

Список використаних джерел:

1. Илларионов А. Экономическая свобода и благосостояние народов / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 2000. – № 4. – С. 83–101.

2. Литвиненко Н. І. Економічна свобода та соціально-економічний розвиток [Електронний ресурс] / Н. І. Литвиненко // Економічний вісник Національного гірничого університету . – 2013. – №2. – С. 15-21.

3. Маркович І. Економічна свобода та економічний розвиток: теоретико-емпіричне дослідження зв'язку [Електронний ресурс] / І. Маркович // Журнал європейської економіки. - 2014. - Т. 13, № 2. - С. 125-140.

4. Сульженко Ю. Конституційний механізм реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Сульженко // Віче . – 2011. – № 14. – С. 16-19.

5. Хижняк Л. М. Метаморфози економічної свободи в умовах організованого ринку / Л. М. Хижняк // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна. – 2009. – Вип.23 . – С.142-146 .

6. Экономический порядок и экономическая свобода [Електронний ресурс] Портал «Размут» / Режим доступу: http://www.razmut.com.ua/index.php/kvalifikacii/15-jekonomika/300-jekonomicheskij-porjadok-i-jekonomicheskaja-svoboda

7. 2015 Index of economic freedom [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.heritage.org/index/visualize

8. Berggren N. The Benefits of Economic Freedom [Електронний ресурс] / N. Berggren. – Режим доступу: http://www. freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf.

9. de Haan J. On the relationship between economic freedom and economic growth / J. de Haan // European Journal of Political Economy, Elsevier. – 2002. – Vol. 16 (2). – P. 215–241.

10. Economic Freedom of the World. Cato Institute [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.cato.org/economic-freedom-world

11. Grubel H. Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings / H. Grubel // Cato Journal. – 1998. – Vol. 18, №2. – P. 287–304.

12. Heckelman J., Stroup M. Which Economic Freedoms Contribute to Growth? [Electronic resource] // J. Heckelman, M. Stroup, 2000. – Mode of access: http://www.researchgate.net/publication.

13. The International Property Rights Index 2014 [Електронний ресурс] /Режим доступу: http://internationalpropertyrightsindex.org

JEL CLASSIFICATION:

NATURE AND FORMS OF ECONOMIC FREEDOM AND ITS PECULIARITIES IN UKRAINE

Oleg M. GORDUNOVSKY
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of Department of Economy and Management, Cherkasy educational-scientific Institute of the State higher educational institution "Banking University"

Abstract. Theoretical approaches to determining the nature and role of economic freedom in market economy are considered. The implementation of criteria and indicators of economic freedom are investigated. It identifies and describes the internal and external forms of economic freedom. Factors affecting the change in views on the role and limits of economic freedom under the influence of market relations transformation are analyzed. The international approaches to assessing the economic freedom of national economies are considered. The features of the manifestation of economic freedom in Ukraine for the effect of the uncertainty of the market environment and high transaction costs are explore.

Key words: *economic freedom, liberalization, responsibility, the index of economic freedom, market economy, state regulation.*

Topicality. Economic freedom is the most important category of market economy. It reveals the relationship between all economic entities as autonomous and independent in making any decisions, which is essential for the functioning of the market. Market economy provides economic freedom to businesses and is closely connected with economic responsibility. Under the conditions of mixed economy economic freedom acquires modified features since the realization of its principles is impossible without flexible state regulation of economic life. The modification of economic freedom is also connected with the transformation of free competition between producers into imperfect one. Therefore, it is necessary to search for optimal combinations of state regulation and independence of businesses and mechanisms of achieving equality of different patterns of ownership in modern economy. For this reason, the study of economic freedom, its nature, forms of its manifestation acquires particular topicality under the modern economic conditions.

Analysis of the recent researches and publications. Various aspects of the problems connected with the principles of self-determination, definition of the limits of freedom, methods of economic regulation are studied in the works of domestic and foreign scientists. The impact of economic freedom on economic development is studied by such researchers as J. Bhagwati, J. Gwartney, A. Illarionov, D. Kapas, J. Stem, M. Stroup, H. Hanke, J. Haan, J. Heckelman, P. Zaglidi and others. The issues of limits and the importance of economic freedom are highlighted in the works of such domestic scientists as V. Boiko, A. Halchynskyi, O. Hlushchenko, N. Lytvynenko, I. Markovych, L. Khyzhnyak etc. The contribution of mentioned above authors into the explanation of phenomena and processes characteristic to free market economy, substantiation of the importance of economic freedom in ensuring growth and welfare of population is significant.

In our opinion, various aspects of economic freedom of market entities under the conditions of economic transformation have not been fully investigated by economics. To ensure effective development of Ukraine's economy it is necessary to rethink the essence and to search for effective mechanisms of realization of economic freedom.

The goal of the article is to identify conceptual approaches to the formation of the mechanism of implementation of economic freedom in modern society.

Conclusions and the prospects of the further research. The issue of determining the optimum level of economic freedom in the world today acquires new dimensions under the influence of globalization, the growth of social functions of state and a variety of economic growth factors. However, the indisputable conclusion is that the welfare of the population of countries with more economic freedom is higher.

In Ukraine the equality of rights of all businesses is not ensured and economic freedoms are formal. It leads to unjustified negative consequences: the

growth of the shadow economy, the formation of financial and industrial groups, the growth of economic crime and bureaucracy. Effectiveness of economic reforms directly depends on the level of economic freedom for all the entities of market economy. Prospects for the economic development and overcoming the crisis are connected with the combination of flexible state regulation and increasing economic freedoms of business entities.

The issues of identification of components of economic freedom assessment and development of effective mechanisms for increasing economic freedoms under the conditions of transformation of market relations need further study.

References:

1. Yllaryonov A. Ekonomycheskaya svoboda y blahosostoyanye narodov [Economic freedom and prosperity of the people] Problems of Economics. – 2000. – № 4.

2. Lytvynenko N. I. Ekonomichna svoboda ta sotsialno-ekonomichnyy rozvytok [Ekonomichna freedom that sotsialno-ekonomichny rozvitok] Ekonomichny News Natsionalnogo girnichogo universitetu. – 2013. – №2.

3. Markovych I. Ekonomichna svoboda ta ekonomichnyy rozvytok: teoretyko-empirychne doslidzhennya zvyazku [Economic freedom and economic development: theoretical and empirical study Communication] Journal of the European economy. - 2014. - T. 13, № 2.

4. Sulzhenko Yu. Konstytutsiynyy mekhanizm realizatsiyi ekonomichnykh prav ta svobod lyudyny i hromadyanyna v Ukrayini [Constitutional mechanism of realization of economic rights and freedoms of man and citizen in Ukraine] Veche . – 2011. – № 14.

5. Khyzhnyak L. M. Metamorfozy ekonomichnoyi svobody v umovakh orhanizovanoho rynku [Metamorphosis of economic freedom in terms of organized market] Journal of VN Karazin Kharkiv National University. – 2009. – Вип.23.

6. Ekonomycheskyy poryadok y ekonomycheskaya svoboda [Order the Economic and Economic Freedom] Retrieved from: http://www.razmut.com.ua/index.php/kvalifikacii/15-jekonomika/300-jekonomicheskij-porjadok-i-jekonomicheskaja-svoboda

7. 2015 Index of economic freedom / Retrieved from: http://www.heritage.org/index/visualize

8. Berggren N. The Benefits of Economic Freedom. Retrieved from: http://www. freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf.

9. de Haan J. On the relationship between economic freedom and economic growth / J. de Haan // European Journal of Political Economy, Elsevier. – 2002. – Vol. 16 (2). – P. 215–241.

10. Economic Freedom of the World. Cato Institute. Retrieved from: http://www.cato.org/economic-freedom-world

11. Grubel H. Economic Freedom and Human Welfare: Some Empirical Findings / H. Grubel // Cato Journal. – 1998. – Vol. 18, №2. – P. 287–304.

12. Heckelman J., Stroup M. Which Economic Freedoms Contribute to Growth? [Electronic resource] // J. Heckelman, M. Stroup, 2000. – Retrieved from: http://www.researchgate.net/publication.

13. The International Property Rights Index 2014. Retrieved from: http://internationalpropertyrightsindex.org

УДК: 338.43+368.5

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ВІДТВОРЕННЯ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анатолій Іванович ЛИТВИНОВ
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, ХНТУСГ ім. Петра Василенка
E-mail: alitvinov@ukr.net

Анотація. У статті обґрунтовано підходи до управління ризиками, що виникають у процесі ведення діяльності сільськогосподарськими підприємствами. Показано, що сфера управління ризиками містить невикористані резерви підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств.

Аннотация. В статье обоснованы подходы к управлению рисками, которые возникают в процессе осуществления своей деятельности сельскохозяйственными предприятиями. Показано, что сфера управления рисками имеет неиспользованные резервы повышения экономической эффективности сельскохозяйственных предприятий.

Ключові слова: *сільське господарство, економіка, управління ризиками, страхування, ефективність, стратегія.*
Ключевые слова: *сельское хозяйство, экономика, управление рисками, страхование, эффективность, стратегия.*

Постановка проблеми. Роль сільського господарства в економіці України традиційно є високою. Тут формується значна частина валового внутрішнього продукту держави та її експортного потенціалу. Галузь є основою соціально - економічного розвитку сільських територій. Разом із тим, господарська діяльність у сільському господарстві пов'язана із суттєвими ризиками, частина з яких має об'єктивний характер та знаходиться поза межами контролю людини. Інша частина, хоча і має своєю основою поєднання факторів суб'єктивної та об'єктивної природи, також часто залишається поза межами впливу окремих суб'єктів господарської діяльності.

Узгоджені дії сільськогосподарських підприємств, що могли б зняти частину таких ризиків не завжди є можливими на практиці через висококонкурентний характер галузі та недосконале законодавче регулювання. Тому проблема пошуку дієвих підходів до мінімізації ризиків, пов'язаних із веденням господарської діяльності у сільському господарстві залишається актуальною. Також актуальною вона залишається і у контекстах відтворення та сталого розвитку сільського господарства, а також сільських територій як важливої складової економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пошуку шляхів протидії ризикам у сільському господарстві залишаються актуальними вже тисячі років. Адже як ще назвати тлумачення у Книзі Буття біблейським Йосипом сну фараону порадою збирати п'ятину врожаю єгипетської землі з тим, щоб перебути неврожайні роки [1]? Втім, хоча основні закони природи з тих часів і не зазнали суттєвих змін, певний розвиток у соціально - економічний та технологічній сфері все ж таки відбувся. Тому із останніх дослідників питань страхування слід згадати В. М. Олійник [2] із її дослідженням підходів до визначення страхових тарифів на основі сучасних економіко - математичних методів, Ю. В. Алескерову [3] із її дослідженнями широкого кола питань, пов'язаних із розвитком сільськогосподарського страхування. До кола дискусійних питань відноситься доцільність безпосередньої участі держави у сільськогосподарському страхуванні, особливості якої досліджували останнім часом С.В. Сокол [4], О.А. Сидоренко [5]. Втім, є й низка інших дослідників, внесок яких не став меншим від того, що вони залишились неназваними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання ризик-менеджменту у сільському господарстві, визначення його

місця у фінансово-економічному механізмі сільськогосподарських підприємств, основних підходів до мінімізації ризиків в сучасних умовах не одержують достатнього висвітлення. Заповнити цю прогалину і має на меті запропонована стаття.

Метою статті є обґрунтування основних підходів до мінімізації ризиків, пов'язаних із веденням господарської діяльності у сільському господарстві в системі заходів із формування ефективного фінансово - економічного механізму відтворення.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Основною причиною появи ризиків у сільському господарстві є те, що багато процесів, спрямованих на створення вартості, що тут відбуваються, перебувають поза межами впливу людини. Навіть тоді, коли вона може певною мірою прогнозувати їх перетікання та наслідки. Це і природно-кліматичні фактори, і особливості розвитку та життєдіяльності біологічних систем, які виступають джерелом формування продукції сільського господарства, і низка традиційних підприємницьких ризиків, спільних для всіх галузей господарської діяльності. В кінцевому рахунку дію специфічних для сільського господарства ризиків можна звести до проблеми нестабільної урожайності сільськогосподарських культур. А через корми коливання врожайності впливають і на ситуацію у тваринництві. Численні спроби зрозуміти та пояснити такі коливання, зокрема через явище циклічності та його наслідки (Олійник О. В. [6], Шиян Д. В. [7]), хоча і мали певний успіх, але не пояснюють повністю ті процеси, що відбуваються тут. А це означає, що мають вплив також і інші фактори, не всі з яких є контрольованими або навіть зрозумілими. Тому ефективна сільськогосподарська діяльність потребує заходів із управління ризиками і страхування є лише одним із таких підходів. Управлінню ризиками при цьому надається системний, комплексний характер і воно поширюється значно далі звичайних заходів із страхування сільськогосподарських ризиків. Аналогічна концепція використовується Організацією із економічної співпраці та розвитку (OECD, [8]), що додатково підтверджує обґрунтованість наших висновків.

Основними підходами до управління ризиками вважаються (наводиться згідно із K. Sadgrove [9], C. Pritchard [10]):

- Уникнення ризику, коли підприємство утримується від участі (фінансування) проектів, що несуть відповідні ризики.

- Передача ризику, коли підприємство приймає участь у відповідних проектах, а можливі ризики передає при цьому третім особам (наприклад, страховим компаніям за винагороду). Звісно, що сам ризик при цьому нікуди не зникає. Але втрати в разі його здійснення відшкодовуються третьою особою, що прийняла на себе відповідне зобов'язання.

- Пом'якшення ризику, коли підприємство визнає ризик, приймає участь у відповідних проектах та намагається вести свою діяльність у такий спосіб, щоб зменшити ймовірність його здійснення та (або) можливі негативні наслідки. Заходи із пом'якшення ризику, зокрема, можуть передбачати його диверсифікацію між різними проектами як в межах підприємства, так і з залученням сторонніх учасників.

- Прийняття ризику, коли підприємство визнає можливий ризик та погоджується нести відповідні наслідки в разі його здійснення.

Стратегія раціонального вибору відповідного підходу існує і є описаною в літературі, зокрема [9]. Адаптований варіант матриці вибору наводиться на рис. 1.

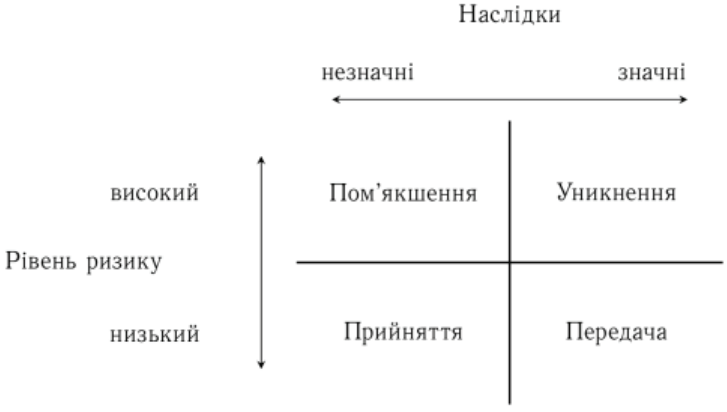

Рис. 1. Матриця вибору стратегії управління ризиком

Джерело: адаптовано на основі K. Sadgrove [9]

Однією із особливостей ведення сільського господарства є його тривалий характер та настання час від часу несприятливих природно - кліматичних умов. А отже, природно-кліматичні ризики значною мірою є розподіленими у часі. Це створює підґрунтя для формування сільськогосподарськими підприємствами власних резервних фондів. А отже, вже згадувана порада біблейського Йосипа фараону єгипетському вже більше ніж дві тисячі років поспіль залишається актуальною. І навіть більше, цей підхід має низку переваг у порівнянні із традиційним страхуванням. Адже обігові кошти, спрямовані у відповідні фонди залишаються у власності сільськогосподарських підприємств.

В разі, коли несприятливі події не відбулись, ці кошти залишаються у розпорядженні підприємства, а не переходять до власності страхової компанії посередництвом механізму формування її доходів. Іншим перспективним напрямком є створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів або інших об'єднань, які б дозволили не лише розподілити ризики поміж періодами, але і рознести їх територіально між різними сільськогосподарськими підприємствами, а також розподілити їх між галузями та напрямками спеціалізації. Неприбутковий кооперативний характер таких об'єднань дозволить забезпечити вищий рівень ефективності заходів із управління ризиками сільськогосподарських підприємств у порівнянні із традиційним страхуванням. А в разі застосування обережної політики формування таких взаємних фондів відбуватиметься стале нагромадження коштів у них, що в перспективі дозволяє знизити витрати учасників, пов'язані із їх участю у даних фондах при незмінному рівні покриття ризиків. А в більш віддаленій перспективі – такі фонди можуть навіть стати одним із джерел залучення фінансових ресурсів для фінансування потреб їх учасників. Тобто, формування ефективного підходу, що здійснене в одній сфері, поступово поширюється на наступні, сприяючи у такий спосіб вирішенню системної проблеми формування в сільському господарстві ефективного фінансово-економічного механізму.

Тепер про страхування більш докладно. Доступні для сільськогосподарського підприємця страхові програми, насправді, пов'язані лише із одним підходом управління ризиками, а саме - із його передачею. Щодо програм обов'язкового страхування – то вони не лише представляють тільки один із всіх можливих підходів, але ще і, будучи неринковими за своєю природою, фактично лишають підприємця – виробника сільськогосподарської продукції вибору адекватних заходів із управління ризиками, перетворюючись у такий спосіб на своєрідний податок. Тому відмова у 2009 р. [11] від обов'язкового страхування у сільському господарстві та заміна його програмами державної підтримки сільськогосподарського виробника є важливим, позитивним і послідовним кроком на шляху розбудови ефективного економічного механізму ринкового типу. Разом із тим, є значна ймовірність того, що насправді цю державну підтримку одержують страхові компанії, а не сільськогосподарські виробники. Адже згадану допомогу сільськогосподарський виробник може отримати лише за умови страхування своєї продукції в учасника Аграрного страхового пулу (див. ст. 13 Закону України «Про страхування» [12], далі – пулу). А от інші заходи із управління ризиками така допомога не покриває, що цілком обґрунтовано наводить на думку про те, що кінцевими бенефіціарами подібних програм насправді можуть бути і не сільськогосподарські виробники. Певні сумніви викликає і доцільність створення об'єднання страховиків, спроможного виступати в ролі легалізованого картелю у питаннях розробки та встановлення єдиних тарифів (див. п. 3 та п. 5 ст. 17 закону «Про особливості страхування…» [13]). Такі дії фактично усувають цінову конкуренцію між страховими компаніями-членами пулу та створюють передумови для формування в них страхових тарифів вищих, ніж за умови існування висококонкурентного ринку. При цьому така спотворена у неринковий спосіб ціна не лише перетворює страховиків-учасників пулу на фактичних бенефіціарів програми бюджетного фінансування, номінальними одержувачами якої формально є сільськогосподарські товаровиробники, але і створює, як ми побачимо далі, штучні перешкоди для розвитку альтернативних страхуванню форм управління ризиками у сільському господарстві.

Іншою важливою проблемою, що виникає у зв'язку із програмами субсидування страхових платежів за рахунок бюджетних коштів є зниження порогу чутливості сільськогосподарських виробників до ризиків. І дійсно, навіщо перейматись ризиками, нести витрати на догляд за посівами, якщо можна їх застрахувати за державний рахунок, мінімізувати виробничі витрати і, в разі сприятливих природно-кліматичних умов одержати продукцію за зниженою собівартістю, а в разі несприятливих – отримати страхову компен-

сацію? Тобто, розмиваються не лише економічні мотиви до ефективної роботи у сфері страхування, але і формуються негативні економічні стимули для сільськогосподарських підприємств, що спонукає їх до фінансування більш ризикованих проектів. А в кінцевому рахунку це має негативний вплив на економічну ефективність підприємства, галузі, а також має системні негативні ефекти.

Втім, коли ситуація із страховими тарифами є більш-менш зрозумілою, то питання державної допомоги сільськогосподарським виробникам саме по собі є надзвичайно складним та дискусійним. Навіть якщо відкинути можливість спільних дій окремих потужних сільськогосподарських підприємств з метою лобіювання відповідних законодавчих актів. Адже прямі фінансові компенсації створюють у неринковий спосіб для їх отримувачів очевидні конкурентні переваги. Таким чином спотворюється дія ринкових механізмів регулювання та закладаються підвалини до пошуку способів вирішення фінансових та економічних проблем сільськогосподарського підприємства шляхом його інтеграції в ланцюжки перерозподілу вартості, створеної іншими економічними суб'єктами через механізми державної підтримки. Тому основною умовою для програм державною допомоги має стати сприяння формуванню ефективних господарюючих одиниць, спроможних до ефективного функціонування і після завершення таких програм. Насправді, це стосується не лише сільського господарства. Втім, глибоке дослідження даного питання виходить за межі формату цієї роботи. Але навіть стислий експрес-аналіз дозволяє зробити висновки про необхідність переосмислення програм державної допомоги сільськогосподарським виробникам, зокрема у сфері страхування їх майна та майнових прав.

Висновки і пропозиції.

1. Ведення сільського господарства нерозривно пов'язане із ризиками, частина з яких є спільною із підприємствами інших галузей, а частина є притаманною суто сільському господарству. Це обумовлює необхідність застосування заходів із управління ризиками, в тому числі – їх страхування. Проте, роль страхування в системі управління ризиками сільськогосподарських підприємств вважається перебільшеною. Адже існує чотири класичних підходи до управління ризиками і страхування провадиться лише в рамках одного з них. На доповнення, страхування покриває доволі незначну частину ризиків, створюючи при цьому в керівної ланки ілюзію захищеності, чим спонукає їх до прийняття більш ризикованих рішень. Окремого дослідження потребують питання адекватності реакції керівного персоналу на ризики, що виникають перед підприємством. Адже схильність керівника до надмірного ризику або його неадекватна оцінка не лише є ознакою проблем у цій сфері, але і є загрозою для функціонування сільськогосподарського підприємства у довгостроковому плані, передумовою зниження його економічної ефективності. Втім, такі дослідження виходять за межі цієї роботи і мають здійснюватись для кожного підприємства індивідуально, бажано - разом із розробкою програм тренінгів та інших заходів, спрямованих на забезпечення ефективного управління ризиками.

2. Державна програма компенсації сільськогосподарським підприємствам частини страхових платежів викривлює реальну картину ризиків та формує сільськогосподарським підприємствам мотиви для фінансування більш ризикованих проектів, ніж за її відсутності. В кінцевому рахунку це не знижує ризики для сільськогосподарських підприємств, а, навпаки, підвищує їх. Разом із зростанням рівня ризиків зростає й потреба у фінансуванні витрат на їх страхування, а слід за цим, зростає потреба й у фінансуванні відповідних програм. А отже, ускладнюються питання доступу сільськогосподарських виробників до фінансування. Тому насправді, натомість вирішення основної проблеми, навпаки, створюються додаткові. При цьому очевидним є те, що основна проблема також загострюється. Тобто, за державний кошт фінансуються заходи не із зменшення ризиків у сільському господарстві, а із їх збільшення та ще й створюються передумови для зниження економічної ефективності сільськогосподарських підприємств та галузі в цілому. При цьому кінцевими бенефіціарами стають не сільськогосподарські підприємства, а страхові компанії – учасники аграрного пулу, які фактично отримують бюджетне фінансування оплати їх послуг сільськогосподарськими підприємствами.

3. Переорієнтація державних програм, що проголошують допомогу підприємствам-виробникам сільськогосподарської продукції із потреб суб'єктів господарювання інших галузей на дійсні потреби сільськогосподарських підприємств є важливою умовою забезпечення їх ефективності. У сфері сільськогосподарського страхування головним напрямком таких програм має стати створення умов для формування сільськогосподарськими підприємствами власних та участі

у взаємних резервних фондах. Такий підхід запобігає вимиванню із галузі обігових коштів та сприяє більш адекватній оцінці ризиків керівним персоналом сільськогосподарських підприємств. Створення взаємних резервних фондів на неприбутковій кооперативній основі дозволяє узгодити їх інтереси із інтересами сільськогосподарських підприємств-учасників. Додатково, після формування відповідних інститутів вони спроможні здійснювати свої функції на засадах самоокупності, що є додатковою перевагою у порівнянні із чинними державними програмами підтримки сільськогосподарського виробника.

4. В системі заходів із підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств, формування передумов для їх сталого розвитку, важливе місце посідають питання адекватного управління ризиками. Одним із найбільш поширених заходів в системі управління ризиками сільськогосподарських підприємств є страхування. Але страхування є лише одним із можливих варіантів дій в межах, передбачених стратегією передачі ризиків. На доповнення до нього існують такі стратегії управління ризиком, як його уникнення, пом'якшення та прийняття. Їх застосування в практичній роботі керівним апаратом сільськогосподарських підприємств сприятиме підвищенню економічної ефективності функціонування останніх, мінімізації втрат внаслідок настання несприятливих подій.

5. Формування осередків ефективності в одній частині фінансового механізму поширюється і на його інші складові, надаючи у такий спосіб системної дії заходам із забезпечення ефективної роботи сільськогосподарського підприємства. Стратегія створення таких осередків в рамках програм державної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам, на відміну від дотування витрат або їх частини, дозволить одержати стабільне підвищення економічної ефективності, достатнє для того, щоб у перспективі забезпечити ефективну роботу в умовах скорочення або навіть згортання державних програм дотування. Цей підхід працює також і на рівні підприємства. Одним із перспективних напрямів створення таких осередків ефективності є сфера управління ризиками. Розробка низки відповідних рекомендацій та програм є перспективним напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / переклад І. Огієнко. — Київ : Українське Біблійне товариство, 2003. — 1375 с.

2. Олійник В. М. Економіко-математичне моделювання в розвитку страхування та управлінні страховими тарифами / В. М. Олійник. — Суми : Ун-т. кн., 2014. — 366 с.

3. Алескерова Ю. В. Розвиток сільськогосподарського страхування: Теорія, методологія, практика / Ю. В. Алескерова. — Київ; Вінниця : Діло, 2015. — 366 с.

4. Сокол С. В. Змішане страхування сільськогосподарських ризиків: держава та аграрний страховий пул / С. В. Сокол // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2014. — № 40. — С. 260–265.

5. Сидоренко О. А. Особливості страхування з державною підтримкою у аграрному секторі України / О. А. Сидоренко // Економіка та держава. — 2013. — № 4. — С. 71–74.

6. Олійник О. В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві / О. В. Олійник. — Харків : ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2005. — 322 с.

7. Шиян Д. В. Сталість і циклічність розвитку сільського господарства: Теорія, методологія, практика: Монографія / Д. В. Шиян. — Харків : ХНАУ, 2011. — 307 с.

8. Managing risk in agriculture: A holistic approach / OECD. — OECD Publishing, 2009.

9. Sadgrove K. The complete guide to business risk management / K. Sadgrove. — Burlington: Ashgate Publishing Company, 2015.

10. Pritchard C. L. Risk management: Concepts and guidance, fifth edition / C. L. Pritchard. — Auerbach Publications, 2014.

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції : Закон України від 04.06.2009 р., №1447-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17.

12. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80.

13. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 № 4391-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4391-17.

JEL CLASSIFICATION: D24

RISK MANAGEMENT AND INSURANCE IN THE SYSTEM OF REPRODUCTION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Anatoly I. LITVINOV
PHD in Economics, Associate Professor of Department of Accounting and Audit, KhNTUA, Kharkiv, Ukraine

Summary. Approaches to the management of risk that occurs during the agricultural enterprise operations were substantiated. It has been shown that the risk management sphere contains unused reserves for improving the economic efficiency of agricultural enterprises.

Key words: *agriculture, farming, economy, risk management, insurance, efficiency, strategy.*

The paper is devoted to the issues of risk management in agricultural enterprises. Operating the agricultural enterprise is exposed to many risks some of which could be controlled by the human while others could not. The issues of risk management in agriculture are often solved by insurance measures. But such way of dealing with risks takes into the account only one of four possible approaches. This lessens the agricultural enterprise's opportunities and thus impedes its operating efficiency in indirect way. So it is important for the managerial staff of agricultural enterprises to possess the knowledge of risk management and use it in their practical work.

Another important finding is that the state program of refunding the agricultural producers insurance expenses has some negative effects. We can name pushing the enterprises to more risky projects and pushing the insurance tariffs up among them. And even more than that, the state funding that formally is allocated as the agriculture and farming support in fact is boosting the finance sector development. So there is an opportunity to make the state programs of agriculture and farming more efficient making them more tied to the real problems of their recipients, aiming such programs to the projects capable of future profitable operation.

Also substantial is the concept of growing the seeds of efficiency on the enterprise level. It should spread the efficiency increase through the financial mechanism of the agricultural enterprise thus making it more efficient as a whole. The strategy of forming such seeds in the state support programs framework can significantly boost the operating efficiency of agriculture. And the field of risk management is the good place to start with such seeds of efficiency.

References:

1. Ogienko, I. (2003). Bibliya, abo knyhi Sviatoho Pisma Starogo y Novogo Zapovitu : iz movy davnoyevreyskoyi y gretskoyi na ukrayinsku nanovo perekladena. Kyiv.

2. Oliynik, V. (2014). Ekonomiko — matematichne modeluvannia v rozvytku strahuvannia ta upravlinni strahovymi taryfami. Sumy.

3. Aleskerova, Y. (2015). Rozvytok silskogospodarskogo strahuvannia: Teoriya, metodologiya, praktyka. Kiyv.

4. Sokol, S. (2014) Zmishane strahuvannia silskogospodarskih ryzykiv: derzhava ta agrarniy strahoviy pul. Problems and development prospects of the banking system, 40, 260-265.

5. Sydorenko, O. (2013) Osoblyvosti strahuvannia z derzhavnoyu pidtrymkoyu u agrarnomu sektori Ukrainy. Ekonomika ta derzhava, 4, 71-74.

6. Oliynyk, O. (2005) Tsyklichnist vidtvoruvalnogo protsesu v silskomu gospodarstvi. Kharkiv

7. Shiyan, D. (2011) Stalist i tsiklichnist rozvytku silskogo gospodarstva: Teoriya, metodologiya, praktyka. Kharkiv.

8. OECD (2009) Managing risk in agriculture: A holistic approach.

9. Sadgrove, K. (2015) The complete guide to business risk management. Burlington.

10. Pritchard, C. (2014) Risk management: Concepts and guidance (fifth edition).

11. Legislation (2009) Pro vnesennia zmin do deyakih zakoniv Ukrayiny schodo vdoskonalennia mehanizmiv derzhavnogo reguluvannia rynku silskogospodarskoyi produktsiyi. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17

12. Legislation (2006) Pro strahuvannia. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80

13. Legislation (2012) Pro osoblyvosti strahuvannia silskogospogarskoyi produktsiyi z derzhavnoyu pidtrymkoiu. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4391-17

УДК: 368.9.06

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Наталія Миколаївна РУБЦОВА
к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту

Ірина Олександрівна ЧКАН
к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту
Таврійський державний агротехнологічний університет
E-mail: ir4ikrok@gmail.com

Анотація. Проаналізовано роботу ринку медичного страхування в Україні. Визначено частку добровільного медичного страхування на ринку страхових послуг України. Розглянуто динаміку кожного з видів добровільного медичного страхування. Визначено основні проблеми, що стримують ефективний розвиток медичного страхування в країні. На основі зарубіжного досвіду, розглянуто перспективи впровадження обов'язкового соціального медичного страхування в Україні та вказано причини, що стримують цей процес.

Аннотация. Проанализирована работа рынка медицинского страхования в Украине. Определена часть добровольного медицинского страхования на рынке страховых услуг Украины. Рассмотрена динамика каждого из видов добровольного медицинского страхования. Определены основные проблемы, сдерживающие эффективное развитие медицинского страхования в стране. На основе иностранного опыта, рассмотрены перспективы внедрения обязательного социального медицинского страхования в Украине и указаны причины, которые сдерживают этот процесс.

Ключові слова: *добровільне медичне страхування, обов'язкове медичне страхування, моделі фінансування охорони здоров'я, страхові послуги, страховий ринок.*

Ключевые слова: *добровольное медицинское страхование, обязательное медицинское страхование, модели финансирования здравоохранения, страховые услуги, страховой рынок.*

Постановка проблеми. В умовах формування ринкової інфраструктури важливе значення має медичне обслуговування населення як своєрідна сфера послуг для повноцінного функціонування людського організму. Здоров'я населення за сучасними уявленнями визначає ступінь соціально-культурного розвитку суспільства та якості життя громадян. Об'єктивне збільшення медичних потреб населення відбувається на тлі зменшення можливостей системи охорони здоров'я. Державні витрати на охорону здоров'я не задовольняють реальні потреби людей. В умовах гострої нестачі бюджетних коштів дедалі більша частка амбулаторної і стаціонарної допомоги стає платною. Світовий досвід показує, що найбільших успіхів у вирішенні проблеми зміцнення здоров'я населення досягли ті країни, які запровадили в системі охорони здоров'я механізм медичного страхування [10]. Українська система охорони здоров'я на сьогодні знаходиться на стадії реформування: добровільне медичне страхування поступово набирає популярності, а обов'язкове – незважаючи на численні законопроекти – дотепер відсутнє [9]. На думку фахівців, для ефективного проведення реформ у сфері охорони здоров'я України необхідно переходити до страхової медицини, впровадження якої в країні не можливо, поки система охорони здоров'я працює за радянською моделлю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку медичного страхування досить широко розглядаються в роботах таких вчених як Рудень В. В., Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Мних М. В., Павлов В. І., Горбач Л. М., Безугла В. О., Постіл І. І. та інші.

Невирішені раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених медичному страхуванню, на сьогодніш-

ній день науковцями не було достатньою мірою висвітлене питання щодо перспектив розвитку даної галузі за умов сучасних перетворень в країні.

Ціль статті. Метою роботи є проведення детального аналізу сучасного стану ринку медичного страхування, виявлення основних проблем функціонування та тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток ринкових відносин в Україні сприяв формуванню вітчизняного ринку послуг з медичного страхування. Сьогодні в Україні активно функціонує лише добровільна форма медичного страхування, що дозволило сформувати певну структура ринку ДМС. Даний ринок можна подати як багаторівневу систему із складним механізмом взаємозалежних зв'язків між усіма структурними одиницями, зокрема державними органами нагляду за страховою діяльністю (Нацкомфінпослуг), недержавними страховими об'єднаннями (асоціація «Українське медичне страхове бюро», ЛСОУ), страховими компаніями, страховими посередниками, медичними закладами, службами асістансу та споживачами. Добровільне медичне страхування є одним із сегментів вітчизняного страхового ринку, який найбільш активно розвивається в Україні [7].

В останні роки частка добровільного медичного страхування на ринку страхових послуг України неухильно зростала (табл. 1), і у 2014 р. склала 8,5% у валових страхових преміях за всіма видами страхування та 10,9% у валових страхових преміях з добровільних видів страхування (крім життя). У 2000 р. частка ДМС складала лише 3% загального ринку страхування [7].

Оскільки добровільне медичне страхування здійснюється згідно із Законом України «Про страхування» [2] у вигляді «медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)», «страхування здоров'я на випадок хвороби» і «страхування медичних витрат», розглянемо динаміку кожного з видів (табл. 2).

Як бачимо з даних, наведених у таблиці 2, ринок медичного страхування досить швидко розвивається, особливо ринок безперервного страхування здоров'я, за яким у 2014 р. було зібрано страхових платежів на 137,9 млн. грн., або на 9,3% більше, ніж у 2013 р. та у 44,9 рази більше, ніж у 2000 р. На зростання обсягу страхових премій суттєво вплинуло подорожчання медичних препаратів за рахунок зміни курсу валюти. У той же час, як позитивний момент, спостерігаємо збільшення кількості договорів за всіма видами страхування, що говорить про усвідомлення громадянами та корпоративним сектором необхідності придбання полісів медичного страхування.

Населення країни, поступово починає розуміти, що медичне страхування – це єдиний шлях виходу охорони здоров'я України з економічної й соціальної кризи. І першим кроком у цьому напрямку має бути створення і прийняття законодавчої бази, яка б затвердила обов'язкове медичне страхування. Починаючи з 2002 року в Україні щорічно пропонуються законопроекти, які в тій чи іншій мірі стосувалися саме обов'язкового медичного страхування (ОМС).

Однак, головною проблемою, яка не дозволяє в кінцевому варіанті прийняти той чи інший законопроект полягає у не сформованості цілісного комплексного підходу до реформування сучасного механізму фінансування вітчизняної галузі охорони здоров'я на засадах обов'язкового медичного страхування [5]. Саме тому, в країні важливо створити умови, які б сприяли безболісному впровадження ОМС. Для цього необхідно змінити 49 ст. Конституції України, яка стосується «безкоштовної медицини». За ринкових умов медицина не може бути безкоштовною, а система Семашко, декларована ще в радянські часи, сьогодні не діє. У свою чергу, держава може фінансувати лише окремі стратегічні програми, решта видів покриття повинні підпадати під страхове забезпечення. Тому треба чітко визначити, які статті підлягають державному забезпеченню, а які – страховому покриттю [4].

Таблиця 1

Частка добровільного медичного страхування на ринку страхових послуг України [8, 3]

Показник	Рік								Відхилення 2014р. від 2007р.	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	+,-	%
1. Валові страхові премії всього, млн. грн., у т. ч.	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	8759,1	48,6
– добровільне медичне страхування, млн. грн.	690,5	932,6	1074,5	1252,1	1656,5	1965,2	2195,8	2265,6	1575,1	у 3,3 рази
– частка добровільного медичного страхування, %	3,8	3,9	5,3	5,4	7,3	9,1	7,7	8,5	4,7	–
2. Страхові виплати всього, млн. грн., у т. ч.:	4213,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0	5151	4651,8	5065,4	852,4	20,2
– добровільне медичне страхування, млн. грн.	393,8	540,8	665,8	754,8	889,7	1062,3	1179,4	1289,1	895,3	у 3,3 рази
– частка добровільного медичного страхування, %	9,3	7,7	9,9	12,4	18,4	20,6	25,4	25,4	16,1	–
3. Валові страхові премії з добровільних видів страхування (крім життя), млн. грн.	15764,8	20879,3	17295,2	19402,7	18046,7	16158,7	22521,9	20772	5007,2	31,8
– частка добровільного медичного страхування, %	4,4	4,5	6,2	6,5	9,2	12,2	9,7	10,9	6,5	–
4. Страхові виплати з добровільних видів страхування (крім життя), млн. грн.	3876,0	6464,2	6005,0	5185,0	3708,1	4012,7	3356,9	3618,3	-257,7	-6,6
– частка добровільного медичного страхування, %	10,2	8,4	11,1	14,6	24,0	26,5	35,1	35,6	25,4	–

Таблиця 2

Динаміка показників основних видів добровільного медичного страхування в Україні за 2000-2014 рр. [8, 3]

Показник	Роки								Відхилення, %	
	2000	2005	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2014р. від 2000р.	2014р. від 2010р.
Безперервне страхування здоров'я										
1. Кількість договорів страхування, тис. од.	792,9	1602,6	992,2	1023,2	в/д	1454,9	1636,8	1314,0	65,7	28,4
2. Валові надходження страхових платежів, млн. грн.	36,2	252,3	655,3	878,1	1165,4	1322,1	1487,5	1625,4	у 44,9 рази	81,5
3. Виплати страхових сум, млн. грн.	20,4	168,7	463,1	632,9	752,4	901,0	1010,4	1108,6	у 54,3 рази	75,2
4. Рівень виплат, %	56,4	66,9	70,7	72,1	64,5	68,1	67,9	68,2	–	–
Добровільне страхування на випадок хвороби										
1. Кількість договорів страхування, тис. од.	в/д	597,5	721,7	542,9	в/д	1704,4	2060,3	2194,7	–	у 4,0 рази
2. Валові надходження страхових платежів, млн. грн.	70,3	84,0	168,7	144,2	186,9	318,2	373,6	308,2	у 4,4 рази	у 2,1 рази
3. Виплати страхових сум, млн. грн.	56,1	36,0	32,8	38,0	34,4	40,7	66,6	68,4	21,9	80,0
4. Рівень виплат, %	79,3	42,9	19,5	26,4	18,4	12,8	17,8	22,2	–	–
Добровільне страхування медичних витрат										
1. Кількість договорів страхування, тис. од.	92,8*	597,5	721,7	542,9	в/д	1704,4	2060,3	2194,7	у 25,4 рази**	60,9
2. Валові надходження страхових платежів, млн. грн.	6,7*	84,0	168,7	144,2	186,9	318,2	373,6	308,2	у 23,7 рази**	44,5
3. Виплати страхових сум, млн. грн.	14,0*	36,0	32,8	38,0	34,4	40,7	66,6	68,4	у 16,7 рази**	33,8
4. Рівень виплат, %	47,5*	42,9	19,5	26,4	18,4	12,8	17,8	22,2	–	–

** дані наведені за 2003 рік;*
*** відносне відхилення 2014 р. до 2003 р.;*

Необхідно створити чіткий перелік базових медичних послуг, які повинні надавати медичні установи застрахованим за ОМС і розрахувати їх вартість. Краще всього, якщо ця вартість буде єдиною на всій території України, але залежить від рівня медичної установи. Все інше, що вийде за межі цього переліку, доцільно віддати для покриття за програмами ДМС [4].

Для заохочення та популяризації ОМС необхідно ввести податкові пільги для роботодавців, які страхують своїх працівників за ОМС, а сам страховий платіж не обкладати податком. При цьому лікувальним установам необхідно надати більше прав і можливостей, а також створити систему відбору, так звану акредитацію страхових компаній для здійснення ОМС [4].

З метою активізації роботи як в галузі охорони здоров'я так і в сфері медичного страхування, у серпні 2014 року Міністерством охорони здоров'я була розроблена та прийнята до реалізації «Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років» [6]. Відповідно до цієї стратегії передбачено, що під час першої фази реформи охорони здоров'я не рекомендується вдаватися до збору коштів (наприклад, запровадження за-

гальнодержавного соціального медичного страхування). Однак створення сприятливих умов для розвитку медичного страхування у довгостроковій перспективі є обов'язковим. Із цією метою важливим є перенесення внесків роботодавців на медичне страхування з графи оподаткованого прибутку до графи витрат. З часом надходження, отримані від медичного страхування, повинні покращити фінансову ситуацію в системі охорони здоров'я та полегшити навантаження на бюджет [6].

Протягом кількох років, коли необхідно зосередитися на реформуванні принципів і механізмів розподілу ресурсів й реформі платежів, в стратегії рекомендується суттєво не змінювати джерела фінансування. Протягом цього періоду часу необхідно підготувати розрахунки для двох пакетів послуг, які можуть фінансуватися за рахунок державних коштів (табл. 3).

Таблиця 3

Послуг, які можуть фінансуватися за рахунок державних коштів у рамках Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років

Послуга	Характеристика
1. «Універсальний нестраховий пакет» (УНП)	Включає профілактичні програми та медичну допомогу, які фінансуються державою незалежно від місця проживання чи фінансової спроможності громадян. Універсальні нестрахові послуги включатимуть у себе ряд медичних послуг, які історично фінансувалися державою, галузь громадського здоров'я, випадки хронічних захворювань, що не покриваються страховим полісом, а також ризики, пов'язані з катастрофічними витратами на лікування. Покриття пакету може включати: a. Громадське здоров'я (щеплення, туберкульоз, ВІЛ); b. Психічне здоров'я; c. Рідкісні захворювання; d. Ургентне лікування незастрахованої частини населення; e. Покриття катастрофічних витрат на охорону здоров'я, що перевищують певний поріг;
2. «Державний страховий пакет»	У межах цього пакету держава забезпечує ширше медичне страхування для вразливих верств населення у рамках наявних ресурсів. На першому етапі, Міністерство розробить розрахунки для УНП, зокрема: список послуг, що фінансуються державою; визначення ринкової ціни УНП; визначення суми спільних платежів із урахуванням соціально-економічного статусу тих, хто отримує допомогу (наприклад, пенсіонери, безробітні, інваліди). Наступним кроком після розрахунку Універсального нестрахового пакету є розрахунок бюджетних ресурсів для придбання пакетів послуг із медичного страхування для вразливих груп населення. Бенефіціари (пацієнти) зможуть вільно обирати страхові компанії, що беруть участь в урядовій програмі; уряд і страховики погодять мінімальний набір послуг та стандарти послуг страхового пакету.

Отже, в короткостроковій перспективі (2015-2016 рр.) держава має ухвалити Закон України «Про соціальне медичне страхування», однак паралельно з цим на співіснування з ОМС заслуговує і добровільне медичне страхування (ДМС), ефективний розвиток якого буде тільки на користь населенню країни. ОМС – забезпечить стандарти медичних послуг, а ДМС – підвищений сервіс [6].

Також, при проведенні реформ в галузі охорони здоров'я та введення соціального медичного страхування можна звернутися до досвіду Грузії. Республіка Грузія пережила одну з найрадикальніших медичних реформ у світі, що відбулася упродовж двох років. За оцінкою ВОЗ до 2004 року система охорони здоров'я в Грузії була однією найгірших у світі, а «безкоштовні» медичні послуги надавалися в умовах тотальної корупції. Група реформаторів на чолі з міністром економіки Кахою Бендукідзе змінили розладнану «радянську» систему єдиного платника на страхові ваучери для бідних і літніх людей. Ваучери покривають вартість базового набору медичних послуг у приватних страхових компаніях, які конкурують за ваучери між собою. Решта населення може або придбати страховий поліс, або

лишитися без медичної страховки. У результаті повного перезапуску системи охорони здоров'я в Грузії приватні страхові компанії та мережі лікарень протягом останніх років побудували понад 100 медичних закладів-стаціонарів; суттєво зменшилася дитяча смертність та підвищилася очікувана тривалість життя; вартість медичних послуг знизилася на 40 %. Частка неформальних платежів у видатках країни на охорону здоров'я знизилася з 40% до менше ніж 5 % [1].

Висновки. Незважаючи на соціальну важливість та суспільну значимість охорони здоров'я, система медичного страхування в Україні на сьогодні є малорозвиненою. Закон про обов'язкове медичне страхування досі не прийнятий, існуючі програми добровільного медичного страхування направлені більшою мірою на корпоративних клієнтів, а висока вартість стандартних медичних полісів обмежує їх придбання більшою частиною населення.

Отже, існуюча на сьогодні в Україні система охорони здоров'я потребує негайного реформування. Чітке виконання «Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років» дозволить впровадити ефективну систему соціального медичного страхування та підняти вітчизняну систему охорони здоров'я на новий рівень. При проведенні реформ в галузі охорони здоров'я та введення соціального медичного страхування можна звернутися до досвіду зарубіжних країн, зокрема Грузії, яка за п'ять років повного перезапуску системи охорони здоров'я досягла позитивних результатів для своїх пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Бендукідзе К., Редер Ф.С., Танер М., Урушадзе А. Реформи охорони здоров'я в Республіці Грузія: від радянської руїни до охорони здоров'я на ринковій основі. – 2014. – К. : Вид-во : ТОВ «НВП «Інтерсервіс». – 2014. – 52 с.

2. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 86/98 – ВР зі змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua

3. Інтернет-журнал «Про страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forinsurer.com/

4. Кияшко А. Медицинское страхование. Как страховой компании выжить в кризис? [Електронний ресурс] / А. Кияшко. – Режим доступу : http://forinsurer.com/public/15/04/09/4716

5. Козьменко С.М., Охріменко І.О. Аналіз законодавчих ініціатив щодо обов'язкового медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / С.М. Козьменко, І.О. Охріменко. – Режим доступу : https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Flib.uabs.edu.ua

6. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Strategiya_UKR.pdf

7. Ніколаєнко С. М. Основні тенденції розвитку ринку медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Ніколаєнко. – Режим доступу : https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fbusiness-inform.net

8. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/

9. Пахненко О.М., Лисенко В.С. Мікрострахування як підґрунтя для розвитку добровільного медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / О.М. Пахненко, В.С. Лисенко. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fbusiness-inform.net

10. Світлична О.С. Еволюція медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / О.С. Світлична. – Режим доступу : https://docviewer.yandex.ua/

JEL CLASSIFICATION: G 220

MODERN STATUS MARKET OF MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Nataliya M. RUBTSOVA
PhD in Economic, Associate Professor of Finance and Credit Department

Irina O. CHKAN
PhD in Economic, Associate Professor of Finance and Credit Department
Tavria State Agrotechnological University

Summary. Work of market of medical insurance is analyzed in Ukraine. Determine the portion of the voluntary health insurance in the insurance market of Ukraine. The dynamics of each of the types of voluntary health insurance. Basic problems retentive effective development of medical insurance in a country are certain. On the basis of foreign experience, the prospects for the introduction of obligatory social health insurance in Ukraine and the reasons for that inhibit this process.

Key words: *voluntarily medical insurance, obligatory medical insurance, financing models of health protection, insurance services, insurance market.*

Ukrainian health care system today is under reform: voluntary medical insurance is gradually gaining popularity, and obligatory still no compulsory.

In recent years, the share of voluntary medical insurance in Ukraine insurance market grew steadily and in 2014 amounted to 8.5% of gross insurance premiums for all types of insurance and 10.9% in gross insurance premiums on voluntary insurance (except life). In 2000 the share of voluntary health insurance accounted for only 3% of the total insurance market.

Since voluntary medical insurance according to the Law of Ukraine «On insurance» takes the form of «health insurance (permanent health insurance)», «health insurance sickness» and «medical expenses insurance».

Thus, the health insurance market is developing quickly, especially permanent health insurance market, according to which in 2014 collected premiums written 137.9 million. UAH., or by 9.3% more than in 2013 and at 44.9 times more than in 2000 on growth in premiums significantly affected by higher prices of medicines due to changes in the exchange rate. At the same time, as a positive thing, seeing an increase in the number of contracts for all types of insurance, which indicates the awareness of citizens and the corporate sector to purchase health insurance.

The population of Ukraine, gradually begins to realize that health insurance – it's the only way out of Health of Ukraine on economic and social crisis. And the first step in this direction should be the establishment and adoption of legislation that have adopted mandatory health insurance. Since 2002, Ukraine has annually offered bills that in one way or another related to it obligatory medical insurance. However, the main problem that prevents a final version to accept a particular bill is not forming a holistic integrated approach to reforming the financial mechanism of the modern national health care on the basis of obligatory health insurance.

Thus, the existing today in Ukraine health system needs immediate reform. Strict implementation of the «National Strategy for health care reform in Ukraine in 2015 – 2020 years» will implement an effective system of social health insurance and raise the national health care system to a new level.

References:

1. Bendukidze K., Reder F.S., Taner M., Urushadze A. (2014). Health Care Reform in the Republic of Georgia from the Soviet ruins to health care on a market basis. «Interservice» [Reformy okhorony zdorovia v Respublitsi Hruziia: vid radianskoi ruiny do okhorony zdorovia na rynkovii osnovi]. – 2014. – K. : Vyd-vo : TOV «NVP «Interservis». – 2014. – 52 s.

2. The Law of Ukraine «On insurance» from 07.03.1996y. № 86/98 - VR with amendments. [Zakon Ukrayiny «Pro strakhuvannya» vid 07.03.1996 r. # 86/98 – VR zi zminamy i dopovnennyamy]. Retrieved from: http://www.rada.gov.ua

3. Internet magazine «On insurance» [Internet-zhurnal «Pro strakhuvannya»]. Retrieved from: http://forinsurer.com/

4. Kyiashko A. Health insurance. As an insurance company to survive the crisis? [Medytsynskoe strakhovanye. Kak strakhovoi kompanyy vyzhyt v kryzys?] Retrieved from: http://forinsurer.com/public/15/04/09/4716 /

5. Kozmenko S.M., Okhrimenko, I.O. Analysis of legislative initiatives on compulsory medical insurance in Ukraine [Analiz zakonodavchykh initsiatyv shchodo oboviazkovoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini] Retrieved from: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Flib.uabs.edu.ua

6. National Strategy for health care reform in Ukraine in 2015 - 2020 years [Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini na period 2015 – 2020 rokiv]. Retrieved from: http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Strategiya_UKR.pdf.

7. Nikolaienko S. M. Major trends in market health insurance in Ukraine [Osnovni tendentsii rozvytku rynku medychnoho strakhuvannia v Ukraini] Retrieved from: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fbusiness-inform.net

8. The official site of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets [Ofitsiinyi sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh]. Retrieved from http://nfp.gov.ua/

9. Pakhnenko O.M., Lysenko V.S. Mikroinsurance as the basis for the development of voluntary medical insurance in Ukraine [Mikrostrakhuvannia yak pidgruntia dlia rozvytku dobrovilnoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini]. Retrieved from: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fbusiness-inform.net

10. Svitlychna O.S. The evolution of medical insurance in Ukraine [Evoliutsiia medychnoho strakhuvannia v Ukraini]. Retrieved from: https://docviewer.yandex.ua/

УДК 336.338

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Наталя Миколаївна ТРЕТЯК
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: natali_m2008@ukr.net

Неля Григорівна НАГАЙЧУК
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: nagaichuk_n@mail.ru

Анотація. Розглянуто структуру джерел фінансування інноваційної діяльності у контексті традиційних та нетрадиційних джерел, запропоновано вжиток альтернативних джерел фінансування для формування їх оптимальної структури.

Аннотация. Рассмотрена структура источников финансирования инновационной деятельности в контексте традиционных и нетрадиционных источников, предложено использование альтернативных источников финансирования для формирования их оптимальной структуры.

Ключові слова: *альтернативні джерела, фінансування, власний капітал, залучений капітал, інноваційний розвиток.*
Ключевые слова: *альтернативные источники, финансирование, собственный капитал, привлеченный капитал, инновационное развитие.*

Постановка проблеми. Розвиток будь-якого підприємства передбачає передусім введення у його діяльність інноваційної моделі розвитку. Інноваційна модель розвитку дає можливість впровадження у діяльність підприємства сучасних, новітніх науково-технічних розробок, зокрема: високопродуктивних основних засобів та ресурсозберігаємих технологій, що надасть перспективу випуску високоякісної й конкурентоспроможної продукції, ефективного використання науково-технічного потенціалу підприємства. Але реалізація такої моделі розвитку потребує відповідних вкладень фінансових ресурсів, що для більшості українських підприємств на сьогоднішній день є гострою проблемою [2, 4]. Недоступність та недостатній обсяг фінансових ресурсів, ризикованість та тривалий термін окупності інноваційних продуктів потребують формування ефективної системи фінансування інноваційного розвитку підприємства, цим умотивовується вагомість дослідження питання фінансування інноваційного розвитку підприємства, а саме: структури джерел його фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні дослідження провідних учених ведуться щодо вирішення проблеми своєчасності та достатності формування фінансових ресурсів за рахунок використання нетрадиційних джерел. Дослідженням даної проблеми присвячені праці таких вчених, зокрема: Борейко В., Возняк Г., Єпіфанова І., Колодізєв О., Корінько В., Кузнєцова А., Онишко С., Печерська Т., але питання залишається дискусійним та невирішеним.

Метою статті є дослідження проблеми фінансування інноваційного розвитку підприємства та запропонування заходів щодо її розв'язання шляхом застосування альтернативних джерел фінансування.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Будь який розвиток передбачає набуття нової форми більш якісної та прогресивної. Інноваційний розвиток підприємства означає якісні зміни та оновлення його господарського ладу й організаційної структури, підвищення результативності функціонування на засадах удосконалення технології виробництва та організації праці у всіх структурних підрозділах, використання новітньої техніки, підвищення якості продукції, робіт та послуг, усе це вимагає належного фінансування у вагомих обсягах.

Фінансування інноваційного розвитку підприємств регламентується такими нормативно-правовими актами: Законами України "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про інноваційну діяльність", "Про приоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні", "Про інститути спільного інвестування", "Про фінансовий лізинг", "Про цінні папери та фондовий ринок" [5, 6, 7, с.124].

В економічній літературі немає єдиного підходу до визначення складу джерел фінансування інноваційного розвитку та їх класифікації. Традиційними або основними джерелами фінансування діяльності підприємства є власні та залучені.

Власні джерела поділяються на:

- сформовані за рахунок зовнішніх джерел (статутний, додатковий, пайовий капітал, додаткова емісія акцій);

- сформовані за рахунок внутрішніх джерел (дохід від реалізації продукції, робіт, послуг, товарів, у т.ч. нерозподілений прибуток і амортизаційні відрахування, резервний капітал) (рис.1.).

До залучених джерел фінансового забезпечення відносять:

- сформовані за рахунок зовнішніх джерел (кредити фінансових установ, кредиторську заборгованість; державне фінансування; фінансові ресурси партнерів; страхові виплати; міжгосподарське фінансування; інвестиційні фінансування, грантове фінансування, ресурси меценатів та спонсорів);

- сформовані за рахунок внутрішніх джерел (відстрочена та прострочена заборгованість за облігаційними позиками, кредиторська заборгованість не сплачена у строк, реструктуризований борг за кредитами і позиками, відстрочений податковий борг, забезпечення).

Рис. 1 Класифікація джерел фінансування інноваційного розвитку підприємства

Джерело: Власна розробка авторів

Для ефективного фінансування інноваційного розвитку підприємства необхідно сформувати оптимальну структуру джерел фінансування. Класично оптимальною прийнято рахувати структуру джерел за якою співвідношення власних та залучених джерел становить 50:50. Але, не завжди можливо досягнути такого співвідношення, оскільки на діяльність підприємства, особливо інноваційну, впливають різні чинники та ризики. Так, наприклад, аналіз чистого прибутку підприємства за 2012 – 2014 роки свідчить, що майже усі підприємства за всіма видами економічної діяльності одержали збитки, окрім підприємств сільського, лісового та рибного господарств, а також освіти. Найбільш збитковими у період 2012-2014 рр. були такі напрями діяльності: промисловість, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, такий фактор негативно вплине на оптимальність структури джерел фінансування, що скерує підприємство фінансувати інноваційну діяльність за рахунок залучених джерел [9].

Аналіз статистичних даних (табл.1) доводить, що основними джерелами фінансування інноваційного розвитку підприємства є прибуток підприємства, бюджетне фінансування, кошти інвесторів та інші джерела.

Найбільшу питому вагу займає фінансування за рахунок коштів власного капіталу, до такого джерела передусім відносять прибуток підприємства та суму накопиченої амортизації. Так у 2013 році питома вага власних джерел фінансування становить 72,9% а у 2014 році – 84,9% [9].

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності, млн.грн.

Рік	Загальна сума витрат	у тому числі за рахунок							
		коштів власного капіталу		бюджетне фінансування		кошти інвесторів		інші джерела	
		млн.грн	питома вага, %	млн.грн	питома вага, %	млн.грн	питома вага, %	млн.грн	питома вага,%
2000	1757,1	1399,3	79,63	7,7	0,44	133,1	7,5	217,0	12,3
2005	5751,6	5045,4	87,7	28,1	0,49	157,9	2,7	520,2	9,0
2008	11994,2	7264,0	60,6	336,9	2,8	115,4	0,9	4277,9	35,7
2009	7949,9	5169,4	65,0	127,0	1,6	1512,9	19,0	1140,6	14,3
2010	8045,5	4775,2	59,35	87,0	1,1	2411,4	29,9	771,9	9,6
2011	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,3	6542,2	45,6
2012	11480,6	7335,9	63,9	224,3	19,5	994,8	8,7	2925,6	25,5
2013	9562,6	6973,4	72,9	24,7	0,3	1253,2	13,1	1311,3	13,7
2014*	7695,9	6540,3	84,9	344,1	4,47	138,7	1,8	672,8	8,7

Наступним вагомим джерелом фінансування інноваційної діяльності є кошти з інших джерел, до яких можна віднести лізингові операції, франчайзинг, венчурний капітал, форфейтинг, селенг, лізбек, питома вага такого джерела фінансування у 2013 році було 13,7%, а у 2014 році 8,7%.

Найменш змістовним джерелом фінансування інноваційної діяльності є кошти інвесторів, питома вага яких у 2014 році становить 1,8%, тоді як у 2013 році - 13,1% а у 2010 році - 29,9%, це свідчить про зниження інвестиційної привабливості українських підприємств у 2014 році, на що вплинула нестабільна політична та економічна ситуація у країні [9].

За рахунок бюджетних коштів, у формі субсидій, дотацій, цільового фінансування та допомоги, фінансувалося у 2014 році лише 0,3% загальних витрат інноваційної діяльності. Найбільшу питому вагу бюджетне фінасування, а саме, - 19,5% становило у 2012 році і це було рекордним показником бюджетного фінасування за останні 15 років [9].

В умовах впровадження інноваційної моделі розвитку підприємства, традиційні джерела фінансування для багатьох підприємств стають недоступними за причини збитковості діяльності, високої плати за користування банківськими кредитами, зменшення ринкової вартості підприємства та інше. І тому вітчизняні підприємства вдаються до пошуку нетрадційних джерел фінансування, які в умовах нестабільності та кризи можуть забезпечити інноваційну діяльність під-

приємства доступними фінансовими ресурсами з найменшими втратами часу та ресурсів.

До нетрадиційних джерел фінансування відносяться, лізинг, лізбек, селенг, факторинг, венчурне фінансування, форфейтинг, страхування, франчайзинг.

Саме в кризових умовах ринкової економіки нетрадиційні джерела стають альтернативними джерелами до звичайних джерел фінансування.

Альтернативні джерела – це різноманіття джерел представлені для підприємства на вибор. І підприємство вибарає для забезпечення безперебійності та ефективності діяльності джерела фінансування, які у певний момент часу є для нього більш прийнятними ніж інші джерела.

У закорданній практиці широковідомі альтернативні джерела фінансування, не отримали належного розвитку в Україні. Загальновідомим є той факт, що використання у вітчизняній практиці, таких прогресивних альтернативних джерел фінансування, як лізбек, селенг, венчурне фінансування, франчайзинг, факторинг, є значно меншим ніж у інших економічно розвинутих країнах [7, с.125].

Найпоширенішим альтернативним джерелом фінансування банківському кредитуванню на сьогоденні є лізинг. Це одна з найбільш перспективних форм залучення фінансових ресурсів. Він розглядається як один з різновидів довгострокового кредиту, наданого в натуральній формі. Завдяки лізингу у підприємства з'являється можливість здійснити технічне переоснащення виробництва, не виводячи з обороту фінансові ресурси. Лізинг має багатофакторний прямий і опосередкований вплив на макроекономічний простір. По-перше, лізинг виступає як кредит, тобто кредит у натуральній формі, що дає можливість купувати сучасніше устаткування та технології, а також нарощувати збут виготовленої продукції і ставати дієвим важелем маркетингу для виробників [8, с.60].

Лізинг є джерелом переобладнання та переоснащення виробництва і в більшості випадків є рятувальним фактором для нерентабельних та збиткових підприємств. Можна зазначити, що лізинг є особливим та перспективним видом кредитування.

Закономірністю кредитування за лізинговими схемами є те, що кредитуються, як правило, високоліквідні об'єкти – придбання транспортних засобів (45%), сільськогосподарської техніки (31%); воно є середньостроковим фінансовим інструментом.

«Лізинговий кредит – це стосунки між суб'єктами господарювання, які виникають при оренді майна» [3, с.181].

Водночас, різновидами лізингу виступають лізбек та селенг. Кожен із них має своє призначення та рольовий аспект. Так, лізбек є зворотним лізингом і застосовується як більш вигідна форма оренди для лізингоодержувача, оскільки він одночасно залучає капітал від продажу майна і має нагоду подальшого використання цього майна. В свою чергу, селенг є однією з нових форм залучення фінансових ресурсів, яку почали використовувати підприємства України. Доведено, що суть селенгу полягає у передачі власником своїх прав на використання і управління його майном селенговій компанії за певну плату. При цьому, власник продовжує володіти переданим майном і може на першу вимогу повернути його. До такого майна належать: гроші, цінні папери, земельні ділянки, підприємства, будівлі, обладнання тощо [10, с.36].

Джерелом фінансового забезпечення підприємства – експортера є форфейтинг, що являє собою форму кредитування фінансово-кредитною установою шляхом придбання боргових зобовязань з певним дисконтом [3, с.215].

У разі форфейтингу продавець поступається своїми вимогими до покупця визначеній кредитній установі. Кредитна установа купує відразу всю суму боргу за вирахуванням відсотків. При цьому покупець товарів ліквідує свої боргові зобов'язання сплатою періодичних зобов'язань. Форфейтинг дозволяє скоротити дебіторську заборгованість продавця, вдосконалити структуру балансу, пришвидшити оборотність активів. Хоча форфейтинг дорожче банківського кредиту, він стабілізує ставки кредитування, скорочує оформлення переуступки векселів та інших боргових вимог.

Ще одним альтернативним і навіть прихованим джерелом фінансового забезпечення є франчайзинг, який у перекладі з англійської означає «привілей», «пільга», «особливе право».

Франчайзинг - це така організація бізнесу, за якою компания (франчайзер) передає певній людині чи компанії (франчайзі) право на продаж продукту і послуг цієї компанії. Франчайзі зобов'язується продавати цей продукт чи послуги по заздалегідь визначених законах і правилах ведення бізнесу, що встановлює франчайзер. В обмін на здійснення всіх цих правил франчайзі одержує дозвіл використовувати ім'я компанії, її репутацію (гудвіл), продукт та послуги, марке-

тингові технології, експертизу, і механізми підтримки.

Вживаючи у своїй діяльності франчайзинг підприємство франчайзі має можливість ефективно здійснювати діяльність та отримати прибуток. Послуги франчайзингу становлять щомісячні виплати за користування ім'ям компанії, але ці витрати швидко покриваються, оскільки, як правило, у франчайзинг беруть відомі торгові марки, які успішно працюють на ринку товарів та послуг. Франчайзинг має певні ознаки оренди, тому що франчайзі ніколи не стає повним власником товарного знаку, а лише має право використовувати товарний знак на період виплати щомісячних внесків.

Венчурне фінансування, за визначенням Європейської асоціації прямого та венчурного інвестування (European Private Equity & Venture Capital Association – EVCA), – це акціонерний капітал, який надається професійними фірмами, які інвестують, одночасно беручи участь в управлінні, в приватні підприємства, які демонструють значний потенціал зростання, на фазах їх початкового розвитку, розширення та перетворення [1].

Венчурне фінансування застосовується з метою фінансового забезпечення інноваційних проектів, орієнтованих на розробку і виробництво наукомістких продуктів, для їх розвитку і розширення, з метою отримання прибутку від приросту вартості вкладених коштів, які відрізняються високим ступенем ризику неповернення коштів та відсутністю їх фінансування [7, с. 126].

Венчурне фінансування використовується тоді, коли інші форми залучення коштів для підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність, є або невигідними або просто недоступними. Таке фінансування є справою дуже ризиковою, оскільки ніколи не відомо наперед, чи матиме та чи інша інновація успіх на ринку, окрім того термін окупності інновацій, як правило, є дуже тривалим. Повністю уникнути загроз втрати вкладеного капіталу у венчурному фінансуванні практично неможливо, оскільки інновація та ризик виступають двома взаємозалежними категоріями: дуже важко передбачити, яке саме нововведення буде мати успіх на ринку, а яке не буде користатися попитом. У разі венчурного фінансування інвестор здобуває не дохід, а право на новації і шанс одержання прибутку від їхньої подальшої реалізації [11].

Висновки. Вибір того чи іншого джерела фінансування, у тому числі альтернативного, залежить від цілей, задач та уподобань, які ставить перед собою конкретне підприємство у процесі здійснення інноваційної діяльності. Формування оптимальної структури фінансування інноваційного розвитку підприємства ґрунтується на поєднанні одночасного вжитку традиційних та нетрадиційних джерел фінансування, що надасть підприємству можливість залучати фінансові ресурси з різноманітних джерел, у більшому обсязі, більш ефективно і з найменшою втратою часу.

Список використаних джерел:

1. Веб-сторінка Європейської асоціації венчурного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.evca.eu.

2. Возняк Г.В. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні [Текст]: моногр. / Г.В. Возняк, А.Я. Кузнєцова. – К. : УБС НБУ, 2007. – 183 с.

3. Ґудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств [Текст]: монографія / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦІАЕ, 2007. – 578с.

4. Єпіфанова І. Ю. Аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у сучасних умовах [Текст] / І. Ю. Єпіфанова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 722. – С. 65-70.

5. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.osvita.org.ua/pravo/law_06/

6. Закон України "Про інноваційну діяльність"// ВідомостіВерховної Ради (ВВР), 2002, № 36, ст. 266 (Із змінами і доп.).

7. Кобушко І.М., Гусейнова Е.І. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду [Текст] / І.М. Кобушко, Е.І. Гусейнова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011, – № 2. – С.124-130

8. Луців, Б.Л. Сучасні аспекти лізингової діяльності банківських установ в Україні [Текст] / Б.Л. Луців // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2012. – № 1 (13). – С.59-62.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. Третяк, Н.М. Лізингові банківські операції

як джерело оновлення технічної бази агроформувань // Фінансовий простір [Текст] : міжнародний науково-практичний журнал / Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ). – м. Черкаси. – № 1 (5) 2012. – С. 35-41.

11. Янченко, З. Б. Сучасні особливості та перспективи розвитку венчурного фінансування в Україні [Електронний ресурс]. / Ефективна економіка. – 2010. –№10 – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=361

JEL CLASSIFICATION: G24, G30, O31

FORMATION OF OPTIMAL STRUCTURE FINANCING OF INNOVATIVE ENTERPRISES

Natalya M. TRETYAK
Candidate of Economics, Associate Professor of Department of Finances and credit of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the SHEI "Banking University"

Nelya G. NAGAICHUK
Candidate of Economics, Associate Professor of Department of Finances and credit of Cherkasy Educational and Scientific Institute of the SHEI "Banking University"

Summary. The structure of sources of funding innovation was considered in the context of traditional and non-traditional sources, was proposed use of alternative sources of funding for the formation of optimum structure.

Key words: *alternative sources of financing, equity, debt capital, innovative development.*

Inaccessibility and lack of financial resources, risk and long payback of innovative products require formation of an effective system of financing innovative development of enterprise, ehis is a key issue for further research.

The traditional or main sources of financing is own and involved.

For effective funding of innovative development of enterprise is necessary to form an optimal structure of funding sources. Optimal structure is considered to be 50:50 of own and borrowed sources. But it is not always possible to achieve the same ratio, as in business, especially innovative, influenced by various factors and risks.

In terms of implementing innovative model of enterprise development, the traditional sources of financing for many enterprises become unavailable for reasons of losses, high fees for using bank loans, reducing the market value of the company. That is why domestic enterprises try to find sources of non-traditional ways of funding, that in terms of instability and crisis can provide innovative activity of enterprise with available financial resources for the company with the least loss of time and resources.

For non-traditional financial resources is included leasing, lizbek, selenge, factoring, venture financing, forfaiting, insurance and franchising.

During the crisis of the market economy non-traditional sources are alternative sources to conventional sources of funding.

Alternative sources - a variety of sources for the company represented in the election. And the company chooses to provide continuity and effectiveness of the funding sources that at a time for them more acceptable than other sources.

The choice of funding sources, including alternative depends on the goals, objectives and preferences, which poses a specific company in the process of innovation. Formation of optimal structure of financing innovative development company based on a combination of simultaneous use of traditional and non-traditional sources of financing, which will give the company an opportunity to attract financial resources from various sources, more fully, more effectively and with the least loss of time.

References:

1. Website of the European Venture Capital Association [Veb-storinka Yevropeiskoi asotsiatsii venchurnoho kapitalu] / Retrieved from: http://www.evca.eu.

2. Vozniak H. V. (2007) Innovation activity of industrial enterprises and ways of financing in Ukraine [Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpryiemstv ta sposoby yii finansuvannia v Ukraini] [Tekst]:

monohr. / H. V. Vozniak, A. Ia. Kuznietsova. – K.: UBS NBU, 2007. – 183 s.

3. Gudz O. Ie. (2007) The financial resources of agricultural enterprises [Finansovi resursy silskohospodarskykh pidpryiemstv] [Tekst]: monohrafiia / O. Ie. Hudz. – K.: NNTsIAE, 2007. – 578s.

4. Iepifanova I. Iu. (2012) Analysis of financial support innovation of domestic enterprises in modern conditions [Analiz finansovoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti vitchyznianykh pidpryiemstv u suchasnykh umovakh] / I. Iu. Yepifanova // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». – 2012. – № 722. – S. 65-70.

5. The Law of Ukraine "On scientific and technical activity" [Zakon Ukrainy "Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist"] – Retrieved from: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_06/

6. The Law of Ukraine "On Innovation Activity [Zakon Ukrainy "Pro innovatsiinu diialnist"] // VidomostiVerkhovnoi Rady (VVR), 2002, № 36, st. 266 (Iz zminamy i dop.).

7. Kobushko I.M., Huseinova E.I. Ways to improve the financing of innovation development in Ukraine using international experience [Shliakhy pokrashchennia finansuvannia innovatsiinoho rozvytku v Ukraini z vykorystanniam mizhnarodnoho dosvidu] / Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2011. – № 2. – S.124-130

8. Lutsiv B.L. Modern aspects of leasing activity of banks in Ukraine [Suchasni aspekty lizynhovoi diialnosti bankivskykh ustanov v Ukraini] / Visnyk Universytetu bankivskoi spravy NBU. – 2012. – № 1 (13). – S.59-62.

9. The official website of the State Statistics Service of Ukraine [Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny]. – Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. Tretiak N.M. Leasing banking operations as a source of updates technical base agroformations [Lizynhovi bankivski operatsii yak dzherelo onovlennia tekhnichnoi bazy ahroformuvan] // Finansovyi prostir. – № 1 (5) 2012. – S. 35-41.

11. Yanchenko Z. B. Modern features and prospects of development of venture financing in Ukraine [Suchasni osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku venchurnoho finansuvannia v Ukraini]. / Efektyvna ekonomika. – 2010. –№10 – Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=361

УДК 330.322.2:330.341.1

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Ксенія Михайлівна ХАУСТОВА
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами, Мукачівський державний університет
E-mail: khaustovaksy@mail.ru

Анотація. У статті проведено огляд наукових підходів до визначення та класифікації інвестиційної й інноваційної стратегій, уточнено дефініцію поняття «інвестиційно-інноваційна стратегія», запропоновано авторський підхід до її класифікації.

Аннотация. В статье проводится обзор научных подходов к определению и классификации инвестиционной и инновационной стратегий, уточнено дефиницию понятия «инвестиционно-инновационная стратегия», предложен авторский подход к ее классификации.

Ключові слова: *інвестиційно-інноваційна стратегія, інвестиційна стратегія, інноваційна стратегія, корпоративна стратегія, стратегічні цілі.*

Ключевые слова: *инвестиционно-инновационная стратегия, инвестиционная стратегия, инновационная стратегия, корпоративная стратегия, стратегические цели.*

Постановка проблеми. В умовах поступової інтеграції України в Європейські ринкові структури надзвичайно гостро постають питання інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств, які потребують підвищення конкурентоспроможності, якості та інноваційного рівня продукції. Одним із шляхів вирішення даної проблеми є розробка ефективної інвестиційно-інноваційної стратегії, що враховує специфіку функціонування й розвитку підприємства та його претендування на роль у зовнішньому середовищі. У зв'язку з цим, зростає практична потреба вітчизняних підприємств у розробці ефективних стратегій, проектів і програм інвестиційно-інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням сутності, аналізу та визначення характерних рис інноваційних стратегій присвячено праці відомих зарубіжних та вітчизняних економістів Фатхудінова Р.А.[9], Б. Санто [7], Ковтуна О. В.[3], Федулової Л. І.[10] та ін. Проблеми формування та класифікації інвестиційних стратегій підприємства розглядаються у працях Бланка І. О. [1], Дребот Н. [2], Михайлева О. В.[5], Мойсеєнко І. П.[6], Тридіда О. М.[8], Черепа А. В. [12]. Критичний аналіз досліджених підходів свідчить про те, що невирішеними і дискусійними на теперішній час залишаються проблеми поєднання інвестиційної та інноваційної стратегії у єдину підсистему стратегічної політики підприємства та визначення її найбільш суттєвих класифікаційних ознак.

Мета статті - уточнення дефініції «інвестиційно-інноваційна стратегія» та узагальненні основних теоретичних підходів до її класифікації.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Інвестування в цілому розглядається як процес, тобто складний комплекс робіт, який включає такі основні фази: визначення об'єкта інвестування, залучення фінансових коштів, здійснення контролю за їх використанням. З цим процесом пов'язані три основні чинники [1, с. 220]: час, ризик і величина очікуваного прибутку. У деяких випадках найважливішим чинником виступає час, до прикладу, для державних облігацій. У інших ситуаціях головним є ризик, передусім для опціонів на купівлю звичайних акцій. У ряді випадків істотними є всі три чинники, зокрема для вкладення капіталу у венчурні підприємства. Результати дослідження праць [2; 6; 8; 12] свідчать, що більшість фахівців з інвестиційного менеджменту визначають інноваційну діяльність як одну з стратегічних інвестиційних альтернатив, тобто способом досягнення цілей інвестиційної діяльності шляхом вкладення ін-

вестиційних ресурсів у інноваційну сферу.

З іншого боку, науковці [3; 9; 10] вважають пріоритетним саме розробку інноваційної стратегії у якій інвестиційна стратегія визначає вибір оптимальних способів і джерел фінансового забезпечення розроблених інноваційних проектів.

Різноманіття підходів до тлумачення інвестиційної та інноваційної стратегії а також характеру їх взаємозв'язків лише підкреслює багатогранність дефініції інвестиційно-інноваційна стратегія. Досліджено, що інвестиційно-інноваційна стратегія є специфічним інструментом реалізації корпоративної стратегії зростання або стабілізації шляхом інвестування в економічний розвиток підприємства, просте і розширене відтворення основних засобів, проведення НДДКР, розроблення та впровадження інновацій, що у довгостроковій перспективі забезпечить підприємству економію ресурсів та формування конкурентних переваг.

Таким чином, інвестиційно-інноваційна стратегія є комплексним поняттям, що складається з двох складових – інвестиційної та інноваційної та формується на перетині цілей інвестиційної й інноваційної стратегії, які є похідними до загально корпоративної стратегії організації (рис. 1).

Зважаючи на стратегічну спрямованість інвестиційно-інноваційної діяльності та її ролі у процесі досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства, нами пропонується наступне тлумачення: «Інвестиційно-інноваційна стратегія – це інтегрована система взаємопов'язаних напрямів способів та інструментів досягнення стратегічних цілей шляхом збалансування науково-технічної, ринкової та інвестиційної політики в напрямку розвитку потенціалу на більш новому, якісному рівні у відповідності до вимог зовнішнього середовища».

При цьому, інвестиційна стратегія може розроблятися не залежно від інноваційної стратегії, однак реалізація інноваційної стратегії неможлива без задіяння інвестиційних ресурсів.

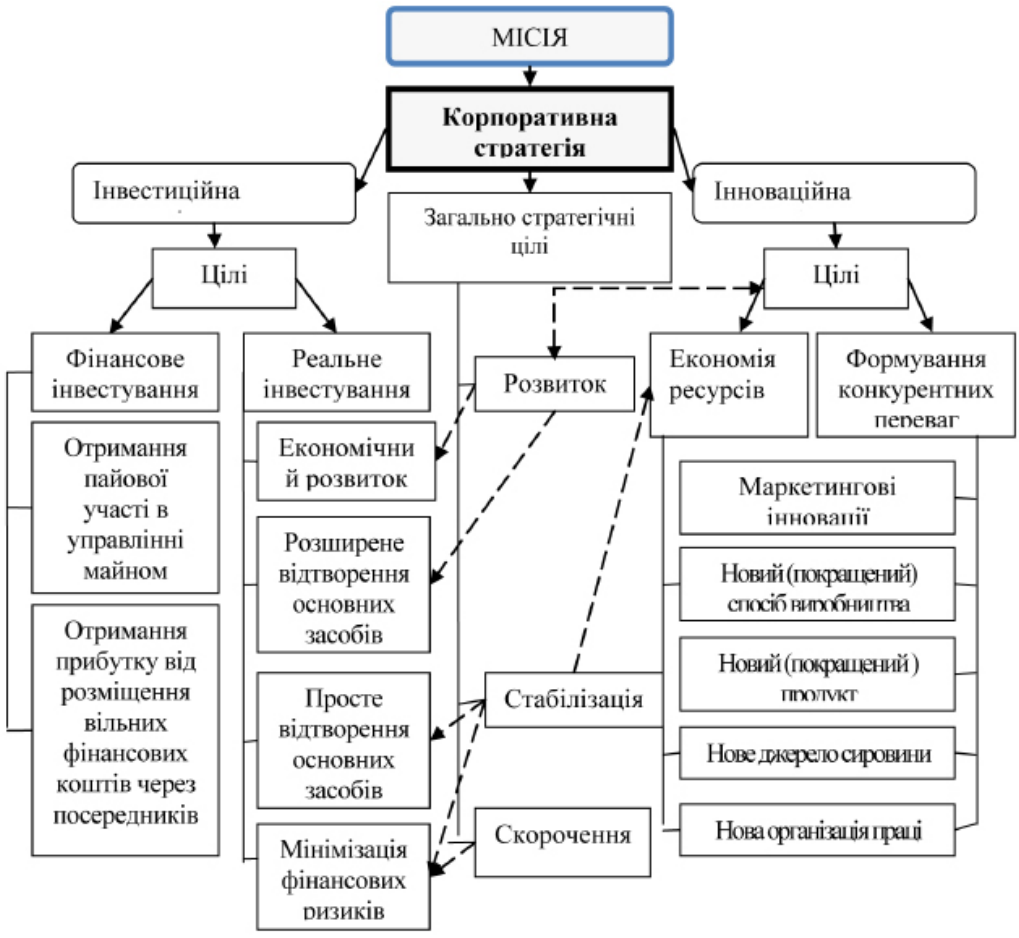

Рис.1. Взаємозв'язок інвестиційних, інноваційних та корпоративних цілей

Джерело:складено автором

Важливою складовою інвестиційно-інноваційної стратегії є не тільки цілі, а також і засоби їх досягнення, тобто наявність відповідного потенціалу. До інвестиційних ресурсів належать власні та залучені кошти. В той-же час засобами, які необхідні для реалізації інноваційної стратегії є наявність відповідного виробничого потенціалу, трудових ресурсів, інформації та ринкового потенціалу.

Дослідження наукових підходів до класифікації інвестиційно-інноваційної стратегії показали, що дане питання є недостатньо вивченим. Більшість науковців розглядають класифікаційні ознаки інвестиційної та інноваційної стратегії окремо. Зокрема, найчастіше інвестиційні стратегії поділяють на активну та пасивну. Активна стратегія, забезпечує зростання прибутковості до середньогалузевого рівня вкладень та передбачає відбір і реалізацію різних інноваційних проектів та формування портфелю інвестицій. Пасивна інвестиційна стратегія характеризується зосередженням фінансових зусиль підприємства на підтримці незмінного рівня розвитку. Деякі дослідники [6, с. 423; 12, с. 361] класифікують інвестиційну стратегію за напрямами вкладень інвестиційних ресурсів та типами формування інвестиційного портфелю. Відповідно, виділяють портфельні стратегії реальних інвестицій, цінних паперів та інтелектуальних цінностей.

У свою чергу Міхайлев О.В. [5, с. 94] пропонує класифікувати інвестиційні стратегії за співвідношенням їх прогресивності та ризику: консервативна (підтримка потужностей), екстенсивна (розширення потужностей), інтенсивна (інтенсифікація та модернізація виробництва) та прогресивна(випуск нової продукції).

Отже, основними класифікаційними ознаками інвестиційних стратегій виступають терміни реалізації, відношення до ризику та об'єкти інвестування.

У науковій літературі є різні класифікаційні підходи до формування інноваційних стратегій за певними характерними ознаками. Зокрема, Б. Санто [8, с. 5-15] пропонує поділяти стратегії за такими ознаками: за рівнями – інституційні (на рівні підприємств) та центральні (на рівні держави, галузі, ринку); за характером – стратегії плановиків та реалізаторів, а також предметним змістом на підприємстві – стратегії в галузі досліджень і розробок, стратегії продуктової структури та ринкової орієнтації.

Відомий економіст Х. А. Фатхутдінов поділяє інноваційні стратегії на віолентну (або силову), комутантну (стратегію пристосування), патієнтну (нішову) та експлерентну (піонерську) і пропонує для кожної з них ті види інновацій, які за змістом та спрямуванням найбільш відповідають переліченим вище стратегіям [9,с. 564].

Б. Є. Фішман виділяє чотири типи інноваційних стратегій, а саме: «самостійне виробництво інновацій», «швидкий другий», «відставання з мінімальними витратами», «заповнення пробілів» [4, с. 95].

Вітчизняний науковець Ковтун О.І. пропонує класифікувати інноваційні стратегії диверсифікованих підприємств в залежності від їх спрямування на господарські одиниці бізнесу. Виділено наступні рівні: 1) корпоративні стратегії (для підприємства в цілому); 2) інноваційні стратегії бізнес-одиниць (як складові конкурентних стратегій); 3) інноваційні стратегії окремих бізнес-процесів щодо забезпечення певних видів бізнесу підприємства; 4) конкретні господарські операції інноваційного змісту на рівні окремих підрозділів, які становитимуть зміст операційних субстратегій [3, с. 48].

Авторами пропонуються різні підходи щодо класифікації типів інноваційних стратегій, що охоплюють рівні прийняття стратегічних рішень, особливості та активність проведення НДДКР, спрямування на різноманітні види ефектів та досягнення визначених ринкових позицій. Узагальнюючи наведені підходи, підтримуємо думку Федулової І.В.[10, с. 128], що «головними чинниками, які визначають побудову системи класифікації інноваційних стратегій повинні бути такі, що задають цілі інноваційної діяльності і вибір засобів їх досягнення, напрями інноваційного розвитку, тип конкурентної стратегічної технологічної поведінки, тип конкурентної ринкової поведінки, джерела отримання ресурсів, тип використовуваного інноваційного процесу».

Оскільки стратегія розробляється на різних рівнях та із врахування різноманітних складових її забезпечення, пропонується авторська класифікація інвестиційно-інноваційної стратегії промислових підприємств:

1. Залежно від рівня формування та реалізації: національна стратегія; стратегія регіону; галузева стратегія; стратегія підприємства; стратегія стратегічного господарського центру.

2. Залежно від місця та ролі в «стратегічному наборі» підприємства: корпоративна; функціональна; фінансова.

3. Залежно від очікуваного інноваційного ефекту та стратегічних пріоритетів розвитку:

- стратегія оптимізації витрат - характеризується тим, що всі інноваційні розробки, які впроваджуються на підприємстві спрямовано на зниження витрат та підвищення прибутковості підприємства (впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій; оптимізація організаційних структур управління; впровадження автоматизованих систем управління, впровадження новітніх систем обліку та контролю тощо).

- стратегія екологічної безпеки визначає пріоритетним напрямком інноваційної діяльності на підприємстві впровадження інноваційних розробок, спрямованих на підвищення екологічності виробництва, зниження шкідливих викидів в атмосферу, покращення екологічних параметрів продукції тощо;

- стратегія підвищення соціальних стандартів, реалізація якої спрямована на удосконалення умов праці, зниження соціальної напруги в колективі, гуманізацію праці та підвищення рівня доходу працівників;

- стратегія формування конкурентних переваг визначає пріоритетними напрямками інноваційної діяльності підвищення (утримання) конкурентоспроможності продукції на ринку шляхом (розробки або модифікації нової продукції; диференціації до специфічних потреб споживачів; зниження цін на сегменті, що обслуговується, використання нових методів збуту тощо).

4. Залежно від співвідношення інвестиційного та інноваційного потенціалу підприємства [11, с. 111]:

- стратегія інтенсивного розвитку характерна для підприємств з високим рівнем інвестиційно-інноваційного потенціалу, що зумовлює сприятливі перспективи розвитку на інноваційній основі при умові сприятливого впливу зовнішніх факторів;

- стратегія залучення інвестицій (високий рівень інноваційного потенціалу у поєднанні з низьким рівнем інвестиційного потенціалу). Характерна для підприємств, які знаходяться на стадії зародження та активно здійснюють інноваційну діяльність з метою здобуття конкурентних переваг. Активне інвестування таких підприємств може здійснюватися із зовнішніх джерел за умови підвищення показників інвестиційної привабливості та обґрунтування ринкових перспектив;

- стратегія розвитку інноваційного потенціалу є одним з важливих пріоритетів розвитку для підприємств, які в даний час ефективно функціонують на основі традиційних технологій. Вільні інвестиційні ресурси даних підприємств доцільно спрямовувати на розвиток інноваційної діяльності з метою забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі;

- стратегія уникнення ризиків - характерна для підприємств з низьким рівнем інвестиційно-інноваційного потенціалу. Інвестиційно-інноваційна діяльність доцільна лише за умови вагомих перспектив розвитку бізнесу, при якому очікувані прибутки зможуть перекрити витрати на зміцнення фінансового стану та підвищення рівня інноваційного потенціалу;

- комбінація альтернатив, що може реалізовуватися залежно від прогнозних показників розвитку ринку, співвідношення факторів ризику та економічної доцільності підприємницької діяльності в окремих секторах бізнесу.

Висновки. Інвестиційно-інноваційна стратегія є одним із альтернативних варіантів досягнення стратегічних цілей підприємства на основі залучення та спрямування інвестицій в інноваційні напрямки розвитку. В сучасних умовах саме такий шлях дає можливості формувати конкурентні переваги та створити умови для ефективної діяльності в довгостроковій перспективі. Наведена класифікація може виступати основою для визначення інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства у відповідності із його цілями, наявними та перспективними можливостями їх реалізації, а також забезпечити співвідношення параметрів інноваційної та інвестиційної стратегій з метою досягнення синергетичного ефекту від їх впровадження.

Список використаних джерел:

1. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент : [підручник] /І. О. Бланк, Н. М. Гуляєва. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 398 с.

2. Дребот Н. Інвестиційна стратегія підприємства: засади і особливості її формування в сучасних умовах / Н. Дребот // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 63-69.

3. Ковтун О.І. Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади /О.І.Ковтун // « Економіка України» - 2013.-№ 4

(6170). - 44-56 С.

4. Инновационный менеджмент: концепции, многоуровневая стратегия и механизмы инновационного развития: учеб. пособие для студентов вузов / ред. В. М. Аньшин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2007. – 584 с.

5. Михалев О. В. Инвестиционные стратегии предприятий / О. В. Михалев // ЭКО. – 2004. – № 2. – С. 91-103

6. Мойсеєнко І.П. Інвестування: [навч.посібник] / І. П. Мойсеєнко — К., 2006. - 490 с.

7. Санто Б. Сила инновационного саморазвития / Б. Санто // Инновации. –2004. – № 2. – С. 5-15.

8. Тридід О.М. Розробка інвестиційної стратегії підприємства як напрям забезпечення його інвестиційної привабливості / О. М. Тридід // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – № 1(37). – С. 92-99.

9. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: учебник для вузов / Р. А. Фатхтудинов. – 2 -е изд. –М.: ЗАО «Бизнес-школа»; «Интел-Синтез», 2000. – 624 с.

10. Федулова, І. В. Класифікація інноваційних стратегій / І. В. Федулова // Теорії мікро- макроекономіки : збірник наукових праць, Академія муніципального господарства. – 2010. - № 35. – С. 122-130.

11. Хаустова К. М. Методика моделювання інвестиційно-інноваційної стратегії підприємства / К. М. Хаустова // Інноваційна економіка. – 2013. – № 9 (47). – С. 62–70.

12. Череп А.В. Інвестознавство: [навч. посібник]/А.В. Череп - К.: Кондор, 2006. - 398 с.

JEL CLASSIFICATION: M29, O10, O31

INVESTMENT AND INNOVATION STRATEGY OF ENTERPRISE AND APPROACHES TO ITS CLASSIFICATION

Kseniia M. KHAUSTOVA
Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Management and economic management Department of Mucachevo State University

Summary. This article provides an overview of scientific approaches to the definition and classification of investment and innovation strategies, has been defined of the term "investment and innovation strategy" along with the author's approach to its classification.

Key words: *investment and innovation strategy, investment strategy, innovation strategy, corporate strategy, strategic goals.*

Investment and innovation strategy is one of the alternative options for achieving the strategic goals of the company. It is based on attracting and channeling investment in innovative directions of development. This is the way to make it possible to form a competitive advantage and create the conditions for effective work in the long term.

It was clarified the analysis of scientific approaches enabled the definition of investment and innovation strategy. Investment and innovation strategy is seen as an integrated system of interconnected methods and tools to achieve strategic goals balancing the scientific, technical, market and investment policy towards capacity building at a new, qualitative level in accordance with the environment. It has been proved, that investment and innovation strategy are formed at the intersection of investment and innovation goals of the company and is a means of implementing corporate strategy of development or stabilization. The strategy specifies goals and determines the means of their implementation. St has been investigated, what main component of implementation of the investment are the financial resources that the company draws from internal and external sources. The means of implementation of innovative component of strategy are technology potential, human resources and market potential of the company.

It is important to determine classification features of investment and innovation strategy in the company strategy creation. The analysis of theoretical works on this issue indicates that the majority of scientists emit classification of features innovative and investment strategies. The combination of the main scientific approaches and results of own research allowed offering of its own classification of investment and innovation strategies. The following classification groups have been proposed: the level of formation and implementation; place and role in company strategy; the expected effects and innovative strategic priorities; value investment and innovation potential.

The classification may be the basis for determining investment and innovation strategy of the company in accordance with its objectives, existing and future possibilities of their implementation, and provide value parameters of innovation and investment strategies to achieve synergies of their implementation.

References:

1. Blank I., Huliaieva N. (2003), Investment management [Investytsijnyj menedzhment] Nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

2. Drebot N. (2000) The investment strategy of the company: the principles and characteristics of its formation in modern conditions [Investytsiina stratehiia pidpryiemstva: zasady i osoblyvosti yii formuvannia v suchasnykh umovakh] / Rehionalna ekonomika, vol. 1, pp. 63-69.

3. Kovtun O.I. (2013) Innovative strategies of companies: theoretical and methodological principles [Innovatsiini stratehii pidpryiemstv: teoretyko-metodolohichni zasady] / Ekonomika Ukrainy, vol.4, pp. 44-56

4. Anshyn V. (2007) Innovation Management: Concepts, multilevel strategy and mechanisms of innovative development [Ynnovatsyonnyj menedzhment: kontseptsyy, mnohourovnevaia stratehyia y mekhanyzmy ynnovatsyonnoho razvytyia], 3nd ed, Delo, Moskov, Russia.

5. Mykhalev O. (2004) The investment strategy of the enterprises [Ynvestytsyonnye stratehyy predpryiatyi], EKO, vol. 2, pp. 91-103

6. Mojseienko I. (2006) Investment [Investuvannia], ZNANNYA, Kyiv, Ukraine

7. Santo B. (2004), The power of innovation development [Sila ynnovacionnogo samorazvitija] Ynnovatsyy, vol. 2, pp. 5-15.

8. Trydid O. (2011) Development of investment strategy company providing direction as its attractiveness [Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva], SNU im. V.Dalia, Luhans'k, vol. 1(37), pp. 92-99.

9. Fatkhutdynov R., (2000) Innovative management [Innovatsyonnyj menedzhment], 2nd ed, ZAO «Byznes-shkola», Moskov, Russia.

10.Fedulova I. (2010), Classification innovation strategies [Klasyfikatsiia innovatsiinykh stratehii] / Teorii mikro- makroekonomiky: zbirnyk naukovykh prats, Akademiia munitsypalnoho hospodarstva, vol.35, pp. 122-130.

11.Khaustova K. (2013) Methods of modeling investment and innovation strategy [Metodyka modeliuvannia investytsiino-innovatsiinoi stratehii pidpryiemstva] / Innovatsijna ekonomika, vol. 9 (47), pp. 62–70.

12.Cherep A.(2006) Investment knowledge [Investoznavstvo] / Kondor, Kyiv, Ukraine.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

До публікації приймаються не опубліковані раніше статті з теоретичних і практичних проблем функціонування і розвитку економіки та фінансової системи, які відповідають сучасному рівню економічної науки та мають наукову і практичну цінність. Також приймаються статті, які висвітлюють філософські, психологічні та педагогічні проблеми фінансової сфери.

Вимоги до статей:

1. Обсяг рукопису статті має бути приблизно 7–14 сторінок, текстовий редактор Microsoft Word, формат сторінки А4, орієнтація – книжкова, поля: ліве – 3 см, верхнє і нижнє поле – 1,5 см, праве – 1 см; гарнітура – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5.

2. Структура статті:

· **індекс УДК** – на першій сторінці зліва вгорі;

· **назва статті** – посередині великими літерами;

· **прізвище ім'я, по-батькові автора (авторів)** – ліворуч;

· **посада, місце роботи автора (авторів)** – нижче, ліворуч;

· **e-mail** для спілкування з автором;

· **код JEL Classification** – від 1 до 5 в одному рядку, через кому;

· **ключові слова та анотація** – українською, російською та англійською мовами;

· **основний текст статті,** який відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.03 № 7-05/1, повинен містити такі необхідні елементи (зі структуризацією по тексту):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;
- формування цілей статті;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

• список літератури – подається після тексту статті під заголовком **«Список використаних джерел»** та має містити не менше 10 джерел, на кожне з яких повинно бути посилання в тексті. Список літератури наводиться у порядку посилань та оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

• список літератури – подається під заголовком **«References»** де розміщують ті самі джерела, що й у списку літератури, але перекладені англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (стандарт APA) (http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book). Кириличні назви бібліографічного опису наукових праць необхідно транслітерувати латинськими літерами (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). Транслітеровані назви праць зазначаються у квадратних дужках після наведення джерел англійською мовою

3. Посилання на джерела використаних матеріалів у тексті подають у квадратних дужках – [2, с. 34], де перше число відповідає порядковому номеру у списку використаних джерел, друге – номеру сторінки.

4. Графічний матеріал слід виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel або Microsoft Graph; рисунки – у вигляді організаційних діаграм за допомогою панелі малювання редактора Microsoft Word; математичні формули – у редакторі формул Microsoft Equation (3.0).

5. Кількість графічного матеріалу має бути мінімальною. Графіки і схеми не слід перевантажувати текстовими написами. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними. Не допускається використання у тексті сканованих рисунків чи формул.

6. У кінці статті слід вказати: «Подана стаття раніше не публікувалася та в інші видання не надсилалась. Передано до розміщення в електронному науковому фаховому виданні – Міжнародному науково-практичному журналі "Фінансовий простір"»

7. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Подані матеріали підлягають внутрішньому і зовнішньому рецензуванню. Після рецензування редколегія журналу інформує автора про можливість опублікування статті у черговому випуску журналу. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень статтю може бути відхилено чи повернуто автору (авторам) на доопрацювання.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право вносити редакційні та стилістичні правки без узгоджень з автором. Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікацій.

За публікацію статей авторам не виплачується авторський гонорар.

До статті також додають:

1. Авторська довідка, де наводяться прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада, установа (трьома мовами – українською, російською, англійською). Також необхідно вказати поштову адресу із зазначенням індексу, контактні телефони, обов'язково – e-mail. Назва файлу – за прикладом Dovidka.doc.

2. Рецензію кандидата або доктора наук відповідної спеціальності (для авторів без наукового ступеня).

3. Реферативний виклад основних ідей статті (реферат) англійською мовою **обсягом не менше 1/3 статті** (кегель 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

При підготовці реферату слід враховувати:

- реферат має бути стислим відображенням основних положень статті, у ньому доцільно висвітлити мету, результати роботи, область застосування результатів; окреслити основні положення наукової новизни та висновки;

- інформація у рефераті повинна бути зрозумілою і цікавою, зокрема і зарубіжному науковому співтовариству, яке, не знаючи української або російської мови, могло б без звернення до повного тексту отримати найбільш повне уявлення про тематику і рівень досліджень;

Над рефератом англійською мовою пишеться прізвище та ініціали автора, його місце роботи, назва статті (великими прописними літерами).

Наголошуємо на тому, що англомовний варіант не може бути зроблений шляхом застосування автоперекладача. Статті з некоректним перекладом не розглядатимуться редколегією журналу.

Реферат потрібно надіслати окремим файлом як англійською мовою, так і мовою статті.

Контактна інформація:

Статті слід надсилати на електронну адресу: fp@cibs.ubs.edu.ua
Подальше спілкування з авторами також за цією адресою.

Адреса редакції:

18028, м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164
Телефон: (0472) 71–99–52
E-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua – науковий відділ

TO THE ATTENTION OF AUTHORS!

The Editorial Board of the journal accepts for publishing original articles on the theoretical and applied problems of functioning and development of national economies, as a whole, and the financial and credit sphere, in particular, which correspond to the current level of economics and have scientific and practical value. The articles on the financial aspects of philosophy, psychology and education are also accepted.

For Article Submissions: Please follow these guidelines to ensure that the article is reviewed.

1. The size of an article should be approximately 7-14 A4 pages (297x210 mm) MS Word, Times New Roman font family, 14-point font size, portrait layout, 1.5 line height, the left margin of 3 cm., the upper and lower margins of 1,5 cm., the right margin of 1 cm.

2. The article structure:

· **UDC identifier** – first page, top left aligned,

· **article title** – centre aligned, capital letters

· **firstname, patronymic (if any) and surname of author(s)** – left aligned

· **job title, place of work of author(s)** – left aligned

· **email** for communication with the author

· **JEL Classification code** – from 1 to 5, in one row, comma separated.

· **abstract and keywords** – in Ukrainian, Russian and English

· **body of the article** according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine Resolution 15.01.03 № 7-05/1 should have the following elements (structured):

- problem definition in a generic case and its relation to important scientific and applied tasks
- analysis of recent researches and publications, which initiated problem solution, and which are the starting point of author's research.
- definition of previously unsolved parts of generic problem, which is covered by the article
- formulation of the article's goals
- presentation of the research itself including the proof of scientific results obtained
- conclusions carried out based on research and the prospective of further development along the line.

· References should be given under the name of **«List of Sources»** and it should consist of at least 10 references with corresponding references in the text of the article. References should be given in accordance with APA standard (http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book).

3. References must be presented in the text in square brackets – [2, p. 34], where the first number is the ordinal number of this work in the List of Sources and the second – is the page number.

4. Graphical material should be created using software, which allows further editing: tables – in Microsoft Word, diagrams – Microsoft Excel or Microsoft Graph, drawings – as organizational diagrams created with Microsoft Word, mathematical formulas – Microsoft Equation (3.0)

5. The amount of graphical data should be limited to minimum. Charts and schemes should not be overloaded with captions. Illustrations should have high quality. Scanned drawings or formulas are not allowed.

6. At the end of the article the following text should be written: «The given article has never been published or sent to other editorial. The Article is sent to be published in scientific electronic edition – International scientific and applied journal "Financial Space"»

7. The article, which is not compliant with the above rules, will not be published.

The given material is due to internal and external reviewing. Upon reviewing, the Editorial Board informs the author about the possibility to be published in the upcoming edition of the journal. In case of failure to comply with editorial standards or significant remarks the article can be declined or given to its author(s) for improvement.

The Editorial Board of the journal reserves the right to make stylistic corrections without author's approval. Liability for facts, references, regulations, quotations, personal names and translation falls on the author(s) of the publication.

The author(s) of the publication are not due to any form of commission for the publication of the article.

The article should be also supported with:

1. Author's application, which should include full name of the author(s) academic title, scientific degree, job title, place of work (in three languages – Ukrainian, Russian and English). Additionally the author should indicate postal address, zip code, contact phone number, email – mandatory. Filename should follow the given example – Dovidka.doc.

2. Authors who do not have a scientific degree should attach a review from PhD or doctor of science with corresponding specialty.

Contact information:

Articles should be sent via email: fp@cibs.ubs.edu.ua
Further communication with the authors via same email.

Editorial address:

164, V. Chornovol st., Cherkassy, 18028, Ukraine
Phone: (0472) 71–99–52
Email: fp@cibs.ubs.edu.ua – science department